ДИТЯЧА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

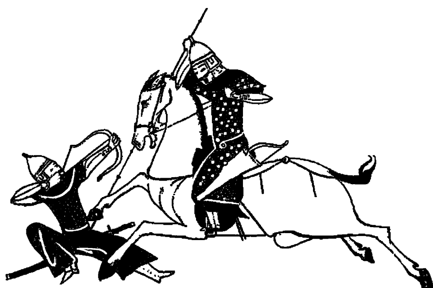
КРАЇНИ СВІТУ

АЗІЯ

Для дітей середнього шкільного віку

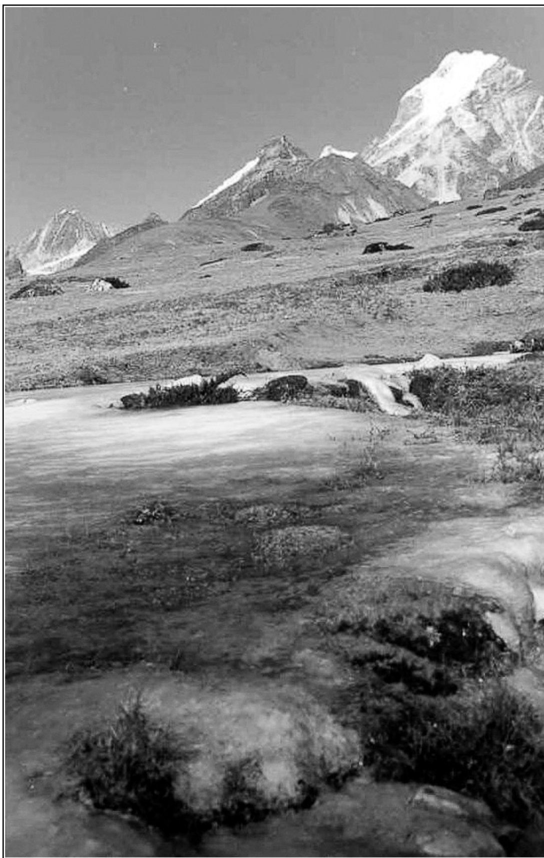
Харків
«ФОЛІО»
2007

Оспівана Шехерезадою

Азія є найбільшою частиною світу. Разом з Європою вона утворює материк Євразію. Її частка на цьому материку становить близько 43,4 млн км^2. Кордон між Азією та Європою проходить по Уралу, річках Емба, Кума, Манич, через Кавказ, по Каспійському, Азовському, Чорному і Мармуровому морях, протоках Босфор і Дарданелли. З Африкою Азію з’єднує Суецький перешийок, а від Північної Америки її відо-

Острів Тіоман у Малазії

У горах Непалу

кремлює Берингова протока. Береги Азії омивають три океани — Північний Льодовитий, Тихий та Індійський.

На півночі крайньою точкою частини світу є мис Челюскіна, на півдні — мис Піай. Відповідно східний край Азії представляє мис Баба, а на сході — мис Дежньова.

Площа азіатських островів перевищує 2 млн км^2. Серед них найбільшими вважаються Північна Земля, Новосибірські, Врангеля, Курильські, Сахалін, Японські, Тайвань, Філіппіни, Малайський архіпелаг, Шрі-Ланка, Кіпр та інші.

Середня висота Азії становить 950 м над рівнем моря. Саме в Азії знаходиться найвища вершина нашої планети Джомолунгма (Еверест), заввишки 8848 м. Водночас в Азії знаходяться і найглибші западини Землі. Рекордною за глибиною западиною на планеті є найглибше озеро світу Байкал. Найбільша його глибина — 1620 м. Друга за глибиною западина — Мертве море. Його узбережжя розташоване на 395 м нижче рівня моря (це найнижче місце на поверхні Землі), а глибина самого озера сягає 356 м. Тож глибина цієї западини дорівнює 751 м.

Назва Азії відома ще з VI ст. до н. е. і походить від давньогрецького «Асія». Спочатку так називали східне узбережжя Егейського моря, а потім ця назва поширилася на всю частину світу.

Азію зазвичай поділяють на кілька великих частин:

— Північна Азія (Сибір і крайній північний схід материка);

— Східна Азія (південні райони Далекого Сходу, Камчатка, Курильські острови, Сахалін, Північно-Східний і Східний Китай, Корейський півострів та Японські острови);

— Центральна Азія (Тибетське нагір'я, Джунгарія, Кашгарія, Внутрішня Монголія);

— Середня Азія (Туранська низина, до якої входять Памір і Тянь-Шань);

— Південна Азія (Малайський архіпелаг, півострови Індостан та Індокитай, Гімалаї та Індо-Ґанґська рівнина);

— Західна Азія (півострів Мала Азія, Великий Кавказ, Вірменське та Іранське нагір'я, Левант і Аравійський півострів).

Близько 75 % території Азії займають гори і плоскогір'я. Вони утворюють два великих пояси. Один з них тягнеться із заходу на схід від Малої Азії до Малайського архіпелагу. Інший спрямований з південного заходу на північний схід і тягнеться від Тянь-Шаню до Південного Сибіру і далі до Чукотки.

Найвищі азійські гори знаходяться в Центральній Азії. Вони утворюють великі гірські системи Гімалаї, Гіндукуш, Каракорум, Куньлунь, Тянь-Шань. До інших великих гір-

Гірська річка в Кирґизії

ських систем Азії належать також Великий Кавказ, Алтай і Саяни.

Азія відома також великими нагір'ями. Серед них вирізняються Тибетське, Середньосибірське, Аравійське, Іранське, Вірменське та Декан. А найбільшими рівнинами вважаються Західно-Сибірська, Туранська, Велика Китайська, Індо-Ґанґська та Месопотамська.

Левантом називають країни, які знаходяться у східній частині Середземного моря. Це Сирія, Ліван, Ізраїль, Єгипет, Туреччина, Греція і Кіпр. Назва походить від французького слова «левант», що означає Схід.

На деяких територіях Азії часто бувають сильні і навіть катастрофічні землетруси. Вони характерні для Курильських і Японських островів, півострова Камчатка, Малайського архіпелагу. А на Камчатці і островах Малайського архіпелагу височать діючі вулкани.

Азія багата на великі повноводні річки. Ті з них, що течуть до Льодовитого океану, — Об, Іртиш, Єнісей, Лена — більшу частину року вкриті кригою. До Тихого океану прямують Амур, Хуанхе, Сіцзян, Меконг та найдовша річка Азії Янцзи. Її довжина становить 5800 км. А до басейну Індійського океану належать величні Інд, Ґанґ, Брахмапутра, а також Іраваді, Салуїн, Шатт-ель-Араб.

В'єтнамські джонки у бухті Халонг

Киргизький краєвид

Крім Байкалу, в Азії існують й інші великі озера. Найбільшим з них за площею є Каспійське море. Площа його водної поверхні дорівнює 376 тис. км^2. Каспій є ще одним азійським рекордом. Він вважається найбільшим озером світу. А ось Аральське море-озеро (36,5 тис. км^2) майже висохло. Його регіон вважається зоною екологічного лиха. Крім цього, до великих озер Азії належать також Балхаш, Іссик-Куль, Ван, Урмія, Ханка, Кукунор, Поянху, Дуньтінху, Тайху, Тонлесап.

Клімат Азії дуже різноманітний: від арктичного на півночі і різко континентального у Східному Сибіру до екваторіального на островах Індонезії. У Східній і Південній Азії клімат мусонний, на рівнинах Центральної, Середньої та Західної Азії — пустельний і напівпустельний. У найвищих горах Середньої і Центральної Азії, в Гімалаях, на островах Арктики багато льоду. Льодовики вкривають площу в 118,4 тис. км^2. У Північному і Східному Сибіру існують великі масиви вічної мерзлоти, площа яких становить 11 млн км^2.

Отже, характерною ознакою Азії є наявність майже всіх кліматичних зон, які є у світі. Вздовж Північного Льодовитого океану та на його островах тягнуться арктичні пустелі і тундра, облямована з півдня вузькою смугою лісотундри. Далі на південь вирує зелене море тайги, яка поступово змінюється лис-

Панорама Мумбая (Індія)

тяними лісами, лісостепами і степами. На Аравійському півострові, у внутрішніх районах Іранського нагір'я, в Середній і Центральній Азії розташовані пустелі і напівпустелі. Для Західної Азії характерні сухі субтропіки. У Східній і Південній Азії існують мусонні листопадні ліси і савани, а в екваторіальних широтах вирують багатоярусні дощові тропічні ліси гілеї.

Для цієї частини світу характерними є значні зміни температур. У Сибіру поблизу Оймякона і Верхоянська знаходиться полюс холоду. Взимку стовпчик термометра тут опускається до –68° С. А в пустелі Тар, що розташована в Південній Азії, влітку буває 53° С вище нуля.

Населення Азії становить понад 3,2 млрд чоловік. Тут утворено близько п'ятдесяти суверенних держав. Серед них такі великі, як Китай, Індія, Росія, більша частина території якої знаходиться саме в Азії. Є й зовсім маленькі, на зразок Мальдівської Республіки чи Сінґапуру.

У вересні 1954 р. в Манілі була створена Організація договору Південно-Східної Азії (СЕАТО). Мета цієї організації полягала в захисті країн-членів від зовнішньої агресії і внутрішньої підривної діяльності. Керівним органом СЕАТО стала Рада міністрів, яка складалася з міністрів іноземних справ держав-

учасниць та їхніх заступників. Постійна штаб-квартира була розташована в Бангкоку (Таїланд). До союзу ввійшли Австралія, Франція, Нова Зеландія, Пакистан, Філіппіни, Таїланд, Велика Британія і США. Згодом політична ситуація в регіоні суттєво змінилася. Франція і Пакистан активно виступили проти війни США у В'єтнамі. А Велика Британія почала виводити свої війська з Азії. У 1972 р. Пакистан офіційно вийшов із складу СЕАТО. Нарешті в 1975 р. Рада міністрів ухвалила рішення про згортання діяльності організації, і 30 червня 1977 р. вона була розпущена. Втім, договір не втратив свого значення. Всі невоєнні програми чинні досі, але на двосторонній основі.

У 1967 р. була створена невоєнна регіональна організація — Асоціація країн Південно-Східної Азії (АСЕАН), куди ввійшли десять країн цього регіону. Спочатку це були Індонезія, Малайзія, Сінгапур, Таїланд і Філіппіни. З 1984 по 1995 р. до них приєдналися Бруней, В'єтнам, Лаос, М'янма (Бірма) та Камбоджа.

Вищим керівним органом АСЕАН вважаються зустрічі глав держав-учасниць і урядів. Керівним органом асоціації є щорічні наради міністрів іноземних справ. А керівництво поточними справами здійснює Постійний комітет під головуванням міністра іноземних справ країни, яка влаштовує в себе чергову нараду міністрів іноземних справ. Існує також постійний секретарі-

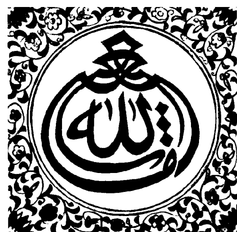

Традиційна корейська пагода

ат, який засідає у Джакарті під головуванням Генерального секретаря АСЕАН.

Асоціація сприяє економічному розвитку, соціальному і культурному прогресу країн регіону; зміцненню миру; розширенню активного співробітництва і взаємодопомоги в галузі економіки, культури, науки, техніки і підготовки кадрів; розвитку співробітництва в галузі промисловості і сільського господарства; розширенню торгівлі і підвищенню життєвого рівня громадян країн-учасниць тощо. Крім того, у 2001 р. АСЕАН прийняла Декларацію про спільні дії проти тероризму.

Наймолодшою з міжнародних організацій, що існують в Азії, є Шанхайська організація співробітництва (ШОС). До неї входять шість держав: Казахстан, Китай, Киргизія, Росія, Таджикистан і Узбекистан. Штаб-квартира ШОС знаходиться в Пекіні, а офіційними мовами організації визнані китайська та російська. Організація є досить впливовою, бо сукупна територія держав-учасниць становить 61% території Євразії, а економічний потенціал її включає найпотужнішу після США економіку Китаю. Міжнародну вагу організації надає також те, що два її члени, Росія та Китай, володіють ядерною зброєю та мають статус постійних членів Ради Безпеки ООН. Це є визначальним для забезпечення системи колективної безпеки у Середній Азії, та в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Час народження організації припав на червень 2001 року. Тоді представники країн-засновників зустрілися у Шанхаї. А порядок роботи був остаточно затверджений на московському саміті 2003 року. Основними керівними органами союзу є Ради глав держав-учасниць, Ради глав урядів, а також Ради міністрів іноземних справ. До того ж, ШОС має Регіональну антитерористичну структуру (РАТС), місцем перебування якої є столиця Республіки Кирґизстан Бішкек. У серпні 2003 р. під її проводом пройшли перші антитерористичні навчання збройних сил країн ШОС. Перший етап був здійснений на землях Казахстану, другий — на території Китаю.

Азербайджан — земля вогнів

На теренах Азербайджану сусідять кам'яні багатовікові вежі віком в кілька століть і сучасні будівлі, готелі й караван-сараї, фортеці й нафтові вишки. Ця земля, оспівана поетом Нізамі, освячена вогнепоклонниками (завдяки яким названа «землею вогнів»), омита Каспійським морем і наділена «чорним золотом». Якщо нафта — безсумнівна власність Азербайджану, то численні історичні пам'ятки, що бережуть дух давніх епох, можуть вважатися надбанням усього людства.

Старовинна мечеть

Азербайджан (площа 86 тис. км^2, населення —7,5 млн людей) розкинувся в південно-східній частині Закавказзя, на хребтах Великого та Малого Кавказу, між якими пролягла велика низина. Далеко в Каспійське море (найбільше озеро у світі) врізається Апшеронський півострів, де розташоване «місто вітрів» Баку. До цього моря-озера несе свої води найбільша річка країни Кура. Клімат змінюється від вологого субтропічного в низовині до засушливого в горах. Схили деяких гір укриті лісами з різноманітними деревами (дуб, граб, бук, каштан, ясен) і багатою фауною.

Історію Азербайджану може розповісти і природа, і колоритна архітектура. Так, свідком давнього періоду є всесвітньовідома Ахизька печера та її «подруги». В них збереглися сліди прадавніх людей, які жили на цій благодатній землі кілька мільйонів років тому. У кінці VIII ст. до н. е. значна частина території Азербайджану входила до могутньої рабовласницької держави Мідії. В цей час тут виникла релігія зороастризм, пов'язана з культом вогню. Храми вогню, залишки яких збереглися до наших днів, були візитною карткою цих земель. Неподалік від Баку на місці давнього святилища зведено храм вогнепоклонників «Атешгях», що повністю відтворює давній прототип.

При правителі Атропаті Мідію часто називали на його честь Атропатеною. Поступово назва трансформувалася в Атропакан, араби говорили на свій лад — Адербеган, Азербайган. За іншою версією, сучасне ім'я країні дали через релігійні уподобання давніх мешканців і перекладається воно як «земля вогнів» або «вогнепоклонників» (від перського слова «азер» — «вогонь»).

Після ослаблення Мідії та проникнення туди персів культурний центр давнього Азербайджану перемістився на північ, до Кавказької Албанії. Вона виникла у IV ст. до н. е., а розквіт її припадає на V—VII ст. н. е. Тут поширилося християнство. Пам'ятками зодчества Кавказької Албанії є храмові комплекси в селищах Лекіт, Киш та Орта. До кінця VII ст. територія Азербайджану майже повністю була завойована арабами, які вогнем і мечем насаджували іслам, і ввійшла до Арабського халіфату. В XI ст. посилився вплив кочових тюркських племен, перська мова невдовзі була переможена тюркським діалектом, на ґрунті якого згодом сформувалася самостійна азербайджанська мова (яка нині є державною). На XII ст. припадає культурний розквіт Азербайджану, який тоді тільки

Баку. Площа Дж. Джабарли

номінально залежав від арабів — в цей час творив поет Нізамі, натхненно працювали архітектори. Пам'ять про ті роки бережуть мавзолей Юсуфа (в Нахічевані), а також символ Баку — Дівоча Вежа. У середні віки на цих землях виникло кілька невеличких держав (Ширван, Кара-Коюнлі, Ак-Коюнлі). Палац Ширваншахів (XV ст.), мавзолей сім'ї ширваншахів мовчазно, але переконливо розповідають про тогочасну культуру.

Протягом усього XVIII ст. за азербайджанські землі змагалися Персія, Росія й Туреччина. Остаточно долю цих земель вирішив 1828 рік, коли Азербайджан було поділено між Росією та Персією (Іраном). Згодом північна частина, що відійшла до Росії, стала Азербайджанською Радянською Соціалістичною Республікою, у 1922 р. ввійшла до СРСР у складі Закавказької Радянської Федеративної Республіки, а в 1936 р. — як окрема республіка. Під час російського

Серед архітектурних пам'яток Азербайджану особливе місце належить мостам. Деякі з них були споруджені в XII—XIII ст. Це свідчить про майстерність тогочасних архітекторів і будівельників — мости красиві й надійні. Вони наче з'єднують століття і, можливо, є мостами у вічність.

правління стрімко розвивався, розширювався Баку (1,8 млн мешканців). Був побудований нафтоперегінний завод, було відкрито багато загальноосвітніх шкіл робітничої і селянської молоді. Численні будівлі в дусі соцреалізму з національними елементами — це вже надбання радянського періоду.

У 1991 р. Азербайджан став незалежною державою. Незабаром він увійшов до Співдружності незалежних держав (СНД), потім до ООН та інших міжнародних організацій. Як гриби після дощу, в містах з'являлися символи нового часу — сучасні будівлі офісів та магазинів, що зовсім не конфліктують зі старими мечетями й фортецями.

Країна ніяк не може владнати конфлікт з Вірменією навколо Нагірного Карабаху. Через цю азербайджанську область, населену етнічними вірменами, вже давно йде неоголошена війна, і жодна сторона не хоче поступатися іншій. Ситуація і досі не врегульована, незважаючи на договір про припинення воєнних дій, підписаний 1994 року. В результаті цього конфлікту Азербайджан фактично втратив п'яту частину території й має вирішувати проблему біженців. Все це гальмує розвиток економіки, хоча Азербайджан і лідирує серед країн СНД за темпами зростання іноземних інвестицій. Це й не дивно: всіма партнерами він сприймається як значне джерело нафти й газу. Ще мандрівник епохи Відродження Марко Поло згадував азербайджанські нафтові вежі. На початку XX ст. в Баку видобувалася половина світового видобутку нафти. І нині «чорне золото» — головний аргумент на економічній арені, від якого залежить добробут країни.

Окрім ключового нафтогазового сектора (58 % від ВВП) промисловість Азербайджану представлена машинобудуванням, легкою, хімічною, металургійною, харчовою та іншими галузями. Розвинене сільське господарство. В теплому кліматі гарні врожаї дає бавовник, тютюн, а також гранати, чай, цитрусові, хурма, виноград. Азербайджанці виробляють натуральний шовк, розводять велику рогату худобу, овець, кіз. Однак харчами країна забезпечує себе всього на 10—15 відсотків.

Негативно позначилася на економіці молодої країни політична нестабільність. Крім того, після розпаду СРСР багато спеціалістів (переважно росіяни та вірмени) залишили Азербайджан, промисловість почала розвалюватися. Лише в середині 90-х рр. уряд зміг припинити економічний спад і стабілі-

Нафта приносить азербайджанцям не тільки гроші, а й екологічні проблеми. Апшеронський півострів та інші узбережні райони — в списку найбільш небезпечних місць на планеті через сильне забруднення повітря й води. Винуватцем цього є «чорне золото» й підприємства з його переробки. Але більше за екологічні проблеми азербайджанців лякає той факт, що нафта через кілька десятиліть може закінчитися, і вони вже зараз шукають її нові поклади.

зувати національну валюту манат. Незважаючи на багатство надр, родючі землі та вражаючий ріст ВВП (понад 8 % щорічно) протягом п'яти останніх років, бідність залишається серйозною проблемою Азербайджану. У 2001 р. майже половина населення вважалася бідною, а 17 % жили в злиднях. Поки що прибутки від «чорного золота» відчувають далеко не всі жителі країни, тут процвітає корупція, безробіття, багато азербайджанців їдуть працювати за межі батьківщини. Однак Азербайджан і сьогодні відомий своїми прадавніми ремеслами. Особливої слави зажив він завдяки вишуканим килимам, самобутній кераміці, різьбленню по камінню. Цінителі впевнені: за справжнім азербайджанським килимом треба їхати безпосередньо на його батьківщину. Тим паче, що тут можна влашту-

Нафтові камені

вати собі пізнавальний відпочинок, адже багата азербайджанська культура нікого не залишить байдужим. Проте за один раз побачити численні пам'ятки архітектури та відвідати сто п'ятдесят музеїв, напевно, неможливо, тож доведеться повертатися знов і знов.

Афґаністан — країна з підстреленою репутацією

Якщо сприймати Афґаністан поза політичним контекстом, то передовсім можна сказати, що це неймовірно мальовнича країна, яка могла б посперечатися з багатьма райськими куточками світу. Вона створена для вишуканих цінителів природи, для тих, хто полюбляє вражаючі контрасти. Це країна засніжених гірських вершин та розігрітих сонцем пустель, зелених оазисів та річок, які вже давно не псує бездіяльна промисловість. Проте все це — для мандрівників-екстремалів. Адже Афґаністан має вкрай погану репутацію та двадцять п'ять років воєнних дій на своїх землях. Його мешканці до свисту куль звикли більше, ніж до співу птахів.

Територія сучасного Афґаністану дорівнює 652,2 тис. км^2. Розташований у Південно-Західній Азії, він займає частину Іранського нагір'я з поритими та міжгірськими долинами (най-

Захід сонця в Кандагарі

Старовинний наскельний храм

вищою точкою є гора Наушак — 7485 м). На значній частині площі країни — піщані пустелі (Реґістан та інші). Ці гори та піски були свідками всіх потрясінь і трагедій, що довелося пережити країні.

Перші поселення землеробів існували на цій території в III тис. до н. е. У I—V ст. н. е. економічний і культурний прорив для давнього світу здійснило розвинене Кушанське царство. За його часів афґанські землі стали значним торговельним центром. Це сталося не тільки завдяки розвитку місцевих ремесел. Територією сучасного Афґаністану проходив Великий шовковий шлях, що з'єднував Схід і Захід. Таким чином, країна, не маючи виходу до моря, й не помітила, як опинилася в дуже зручному географічному положенні.

Через кілька століть Кушанське царство підкорили перси, згодом араби, які й принесли сюди іслам. У XIII ст. афґанські землі застогнали від монгольської навали. Один з нащадків Тамерлана на деякий час зробив столицею своєї великої держави Кабул. У XVI—XVII ст. ослаблений Афґаністан грабували всі, хто хотів. Ідея утворення національної афґанської дер-

жави була реалізована в 1747 р. — після того, як місцеві племена дали відсіч загарбникам, виникла Дурранійська держава. Вона об'єднувала кочові племена, які провадили традиційну для себе політику, що зводилася до захоплення та пограбування чужих територій. З початку XIX ст. афганські землі стали привертати увагу великих європейських держав. Країною прокотилося три англо-афганські війни. Хоча корінному населенню вдавалося давати відсіч, англійці нав'язали країні договір, за яким без британського схвалення вона не мала права здійснювати самостійної дії на політичній арені.

У 1919 р. Афганістан проголосив себе незалежним від Британії. Країні довелося пройти через революції, повстання, збройну боротьбу за владу. У 1973 р. відбувся черговий воєнний переворот, і Афганістан було проголошено республікою. Та незабаром ця республіка зав'язла у війні. Наслідки цього вона й досі відчуває. Щоб упоратися з громадянською війною, президент покликав на допомогу СРСР. Війська було введено в 1979 році. Націоналісти-моджахеди, противники діючого режиму, чинили жорстокий опір радянським військам. Війна ця принесла багато втрат і сліз як афганцям, так і радянським людям, але не принесла спокою у країну. У 1989 р. радянські війська залишили Афганістан. Громадянська війна тривала. У 1994 р. заявив про себе рух «Талібан», війська якого базувалися в Кандагарі. Невдовзі ці війська захопили столицю країни Кабул. Війська талібів сформувалися з випускників мусульманських духовних шкіл (медресе) в сільських районах Пакистану та Афганістану. Виступали вони під лозунгами об'єднання всіх мусульман, боротьби із Заходом, навчали афганців непримиренності й жорстокості до «невірних».

За суперечливими даними, на початок 2001 р. таліби контролювали від 60 до 90% всієї території країни. Їхнє правління довело Афганістан до масштабної катастрофи: остаточно зупинилися підприємства, багато селян покинуло домівки, в країні лютували хвороби та голод. Економіка була зруйнована. Проте Афганістан став найбільшим у світі постачальником наркотиків. «Талібан» отримував від цього шалені прибутки. Великий друг талібів «терорист номер один» Усама бен Ладен перетворив Афганістан на величезну базу підготовки терористів. Після «чорного вересня» 2001 р. США провели антитерористичну операцію, завдали потужних ударів по базах бойовиків та зай-

Панорама Кабула

няли більшу частину Афганістану, зокрема Кабул. У 2002 р. ціною важких зусиль у країні було утворено перехідну адміністрацію. Нині держава балансує на межі миру та війни й намагається повернути свою втрачену репутацію.

Державні мови: пушту, дарі.

Грошова одиниця країни — афгані.

Уламки техніки в афганській землі — понад двадцять мільйонів мін (на кожного афганця — по міні!) нагадують мешканцям країни про страшне минуле. Багато дітей не ходять до школи, держава залежить від міжнародної допомоги. Однак уряд вважає, що є надія вирватися з наркотичного полону і відродити економіку. Адже Афганістан багатий на корисні копалини (в його надрах схова-

---

Прийшовши до влади, таліби заборонили телебачення, західну музику, кіно, відео, танці. Жінки не мали права навчатися й працювати. Було оголошено боротьбу з усім неісламським. Весь світ здригнувся, коли таліби знищили унікальні монументальні скульптури Будди, викарбувані в скелі (III—V ст.), шедеври Національного музею в Кабулі та ряд інших культурних пам’яток. Після падіння «Талібану» на місцевих базарах найбільш ходовим товаром стали аудіокасети, а за квитками до знов відкритого столичного кінотеатру стояли величезні черги.

ні нафта, газ, мідна, залізна, марганцева, олов'яна руди, кам'яне вугілля, високоякісний лазурит та багато іншого). Місцеві жителі пам'ятають великі врожаї зернових, цукрового буряку, бавовни, а фрукти, горіхи та каракулеві шкурки, якщо буде відроджена економіка, можуть знову стати предметом експорту.

Мешканцям Афганістану зараз не до навколишньої краси, та й взагалі навряд щоб у країні найближчим часом відродився туризм. Ті, хто, попри все, таки наважується відвідати її, говорять, що населення тут цілком дружелюбне, і якщо не переходити певних меж (наприклад, не ходити в шортах, адже це мусульманська країна), то не виявляє ворожості до приїжджих будь-якої раси й віри.

Банґладеш — батьківщина бенгальського тигра

Південноазіатська країна Банґладеш часто стає героєм світових новин через стихійні лиха, що буквально переслідують її: то повені, то цунамі, то бурі з великим градом. До того ж країну лихоманять політичні проблеми, страйки, перевороти. Вона посідає одне з перших місць у світі за щільністю населення, а за рівнем життя залишається позаду. Проте, попри всі негаразди, це країна з багатою історією, цікавими традиціями, дружелюбним бенгальським народом, одним із найдавніших на землі. А у тропічних лісах ховається рідкісний бенгальський тигр, і вже тільки заради цього допитливому мандрівнику варто зазирнути сюди.

Великі міста Банґладеш нагадують мурашник, де життя вирує і вдень, і вночі. Тут постійно триває боротьба за життєвий простір. Якщо в середньому густота населення Банґладеш становить майже 900 чоловік на км^2 (на території 144 тис. км^2 проживають понад 126 млн людей), то в столиці Дакка (3,8 млн чоловік) й у приміській зоні цей показник набагато перевищує тисячу чоловік на кв. км. На вулицях міст повно жебраків, на пішохідних доріжках — нескінченні ряди лотків. Пішоходам доводиться крокувати проїжджою частиною, хоча вони ризикують потрапити під колеса автомобілів

Сільська молодь Банґладеш шукає кращої долі у перенаселених містах. «Новеньким» тут одна дорога — у велорикші. Один велосипед годує двох змінників, які працюють на хазяїна. Столиця Банґладеш вважається столицею рикш. Лише офіційно їх тут зареєстровано понад 300 тисяч. Але точну їх кількість ніхто не підраховував.

Старовинна фортеця

або велосипедів, якими керують велорикші. На вулицях столиці можна побачити таке, що просто шокує — багато приїжджих сплять просто неба, біля сміттєвих баків вовтузяться діти, шукаючи папір на макулатуру або щось їстівне. Але бенгальці на диво терпляче переносять всі злигодні, не сумують і пишаються своєю самобутністю та давньою історією.

Перші державні утворення з'явилися тут у VII ст. до н.е. (найбільше — Ванга). У VI ст. до н. е. землі входили до складу імперії Маур'я, що згодом розпалася на кілька самостійних князівств. У VIII ст. сформувалася єдина феодальна бенгальська держава, що пізніше була включена до складу Делійського султанату. У 1576 р. Бенгалію завоювали Великі Моголи, а з 1757 р. в ній закріпили своє панування британці. Територія ввійшла до величезної Британської Індії як Східна Бенгалія (Західним тезком був один з районів Індії по сусідству з нею). У 1947 р. Британську Індію було поділено за релігійним принципом на індуїстську Індію та мусульманський Пакистан. Східна Бенгалія стала Східним Пакистаном, відокремленим від Західного індійськими землями. В цих районах проживали різні народи, які говорили різними мовами. Спочатку вони намагалися об'єднатися проти Індії, але стосунки в них не склалися і єдиною державою вони себе так і не відчули. У 1971 р. після війни за незалежність серед воєнного хаосу та природної розрухи (ураган тоді забрав більше півмільйона життів) народилася Народна Республіка Банґладеш. Її було

названо на честь корінного населення, і в перекладі назва означає «бенгальський народ». Незабаром країну прийняли до ООН, вона також є членом Співдружності, що його очолює Британія, Руху неприєднання, Організації «Ісламська конференція» та інших організацій.

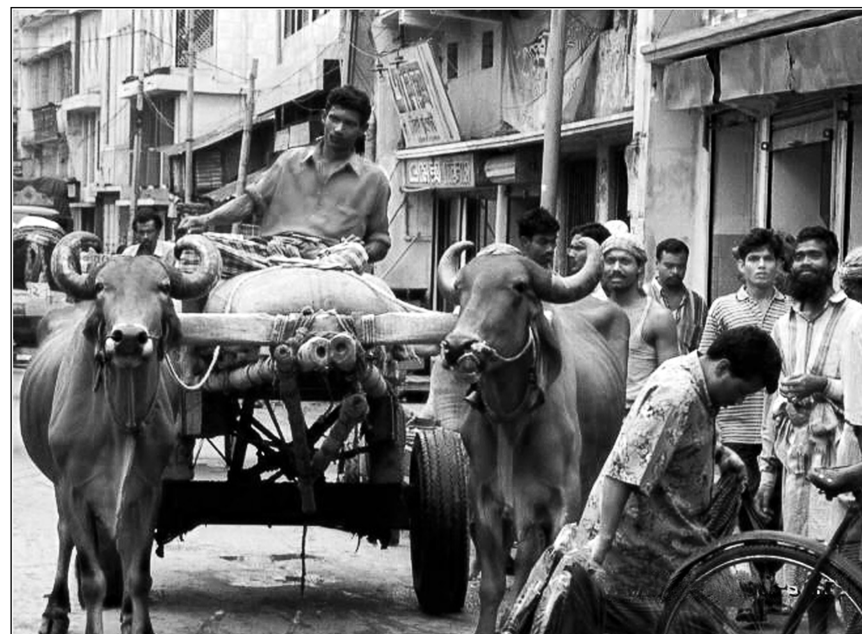
Незалежну країну продовжували переслідувати лиха, як політичні (військові перевороти, вбивства президентів, страйки), так і стихійні. Її землі завжди були неспокійними щодо цунамі та повеней. Це своєрідний зворотний бік красивої природи. Хоча туристів у Банґладеш дуже мало, але тим, хто тут побував, назавжди запам'яталися мальовничі пагорби, річки та озера цього краю.

Переважна частина країни розташована в межах дельтових рівнин найбільших на субконтиненті річок — Ґанґу й Брахмапутри. На гірських хребтах Лушаї та Читтагонг (південний схід країни) збереглися вічнозелені й мусонні ліси. Деінде трапляються бамбукові хащі. В лісах водяться бенгальські тигри, багато мавп, також можна побачити слонів, носорогів, леопардів та різних птахів. На півдні країна омивається водами Бенгальської затоки. І Бенгальська затока, і річки є для Банґладеш джерелом підвищеної небезпеки. Узбережні райони страждають від тропічних циклонів, що призводять до масової загибелі людей та серйозних матеріальних втрат, а річки загрожують частими повенями. У 1998 р. під час великої повені майже третина території Банґладеш була затоплена. Крім того, це лихо спричинило «вибух» епідемій. Окрім стихійних лих, населення страждає від малярії та туберкульозу. Поліпшити стан здоров'я важко через погане харчування населення. Парадоксально, але, незважаючи на повені, країна часто відчуває нестачу вологи, що вкрай несприятливо відбивається на сільському господарстві. Річ у тім, що клімат тут типово мусонний із сухою сонячною зимою та спекотним дощовим літом. Узимку в деяких районах кількість опадів не перевищує 75 мм, і перед весняними ро-

Банґладеш може запропонувати багато цікавого — бенгальського тигра в національному парку, чудові археологічні колекції в музеях, найдовший у світі безперервний піщаний пляж (120 км), озеро Каптаї в оточені вічнозелених лісів, з колоритними рибальськими селищами, численні мечеті (тільки в столиці їх понад 700), форт Лайбах (XVII ст.), буддистські храми. Платити доведеться «таками» (назва місцевих грошей). А спілкуються банґладешці мовою бенґалі.

ботами особливого значення набуває так званий «сезон малих дощів», що триває з квітня по травень. Без квітневих дощів, що є нестабільними за кількістю вологи, доводиться відкладати посіви рису та головної ринкової культури джуту. Якщо дощі ці слабкі, велика ймовірність, що вирощеного рису не вистачить на весь численний бенгальський народ.

Взагалі забезпечення себе харчами — болюче питання для бідної країни Банґладеш, де дуже низький рівень доходів. Економіка країни перебуває в жалюгідному стані. У складі Індії ці території стали найбільшим у світі районом експорту джуту. Волокно цієї рослини переároблялося в Калькутті і вивозилося через місцевий порт. Із розділенням Індії Банґладеш втратив Калькутту і все, що з нею було пов'язане, залишившись без свого економічного центру. У складі Пакистану бенгальські землі стали «джутовим» придатком, що підтримував економіку західного брата, а сам жив у злиднях. І нині джут, з якого виготовляють тканини, канати та інші речі, є однією з найважливіших товарних культур Банґладеш (центри джутової промисловості — Нараянгандж та Кхулна). Окрім джуту, важливу роль в економіці відіграють чайні плантації, поклади природного газу,

На одній з вулиць Дакки

Банґладешка в національному костюмі

нафти, кам'яного вугілля, вапняку, торфу. Активно експортуються й морепродукти. Переробна промисловість працює і з місцевою (джут), і з імпортною сировиною (бавовна). Тут поширене й складання побутової техніки, електроприладів та ін. В узбережних містах розвивається суднобудування і ремонт суден. Проте все ж таки головним заняттям населення залишається досить примітивне сільське господарство.

Мешканці країни дотримуються давніх обрядів. Вони малюють немовляті на скроні сурм'яну плямку (щоб хтось не зурочив), обов'язково пишно святкують весілля, бояться вирушати в подорож, якщо на очі потрапить порожній глечик або гілка ракити. Вони привчили себе з надією дивитися в майбутнє і пропускати повз вуха прогнози, в яких їхня країна стане першою з жертв наступного всесвітнього потопу. Як мурашки, несуть бенгальці свою, часто непосильну для інших, ношу і, коли дивляться новини, трохи ображаються. Адже в Банґладеш є чимало цікавого, мальовнича природа і працьовитий і привітний народ.

У Банґладеш більшість жінок традиційно лишаються домогосподарками. Мусульманки в сільській місцевості ведуть життя затворниць, мешкають на жіночій половині будинку, а на вулицю виходять у чадрі. Проте в містах все виразніше починає відчуватися дух емансипації, все більше жінок хоче вчитися і працювати, навіть займати «чоловічі» посади. Красномовне свідчення тому — посада прем'єр-міністра, на яку вдруге поспіль призначається жінка.

Бахрейн — мусульманська країна, де дозволено майже все

У Перській затоці, неподалік узбережжя Саудівської Аравії, лежить архіпелаг із невеликих островів, які оточені кораловими рифами й впродовж всього року зігріті сонячним промінням. Отож узбережжя — то суцільний піщаний пляж, прикрашений фініковими пальмами. Давні шумери вважали найбільший острів архіпелагу, Бахрейн, райським куточком. Туди, на їхню думку, мали потрапляти тільки обрані для насолоди вічним життям. Згодом острів дав назву всій країні. Нині до Бахрейну, туристичної Мекки регіону, їдуть не для пізнання вічного життя, а за гарним відпочинком, сервісом та розвагами, що, як для ісламської країни, тут на диво доступні.

Бахрейн має в своєму складі понад 30 островів (загальною площею 678 км^2), з яких заселеними є тільки п'ять. Усі острови мають рівнинний рельєф, тільки на острові Бахрейн, де розташована столиця країни Манама (близько 140 тис. мешканців), у центрі є невисоке плато. Майже вся територія архіпелагу вкрита пустелями з бідною флорою та фауною. Для сільського господарства придатні лише 4% земель. Засухи й пилові бурі

Узбережжя Бахрейну

можуть неабияк зіпсувати враження від перебування на островах. Та й клімат ці «райські куточки» мають не надто м'який та приємний — тропічний арідний з досить теплою зимою (до +20° С) і надто спекотним літом (до +40° С).

Життя на архіпелазі вирує в основному в оазисах та на березі, засадженому пальмами, а також в узбережних водах, де серед коралових рифів ховається безліч крабів, креветок, омарів, молюсків, зокрема й тих, що приховують у своїх мушлях перлини. Саме цей промисел був основним засобом для існування мешканців островів. Архіпелаг свого часу був найбільшим світовим центром постачання перлів. Отже: цей промисел та вигідне географічне розташування забезпечували островам процвітання. Вже у ІІІ тис. до н.е. в Бахрейні існувала держава Дильмун. Ця багата торгова імперія на перехресті морських шляхів проіснувала понад дві тисячі років. У середині І ст. до н. е. її поглинув Вавилон. У IV ст. н. е. Бахрейн завоювали перси, у VII ст. — араби, які сприяли поширенню й зміцненню ісламу на цих територіях. Араби почувалися тут господарями до середини XVI ст., коли ця територія була завойована португальцями. З початку наступного століття острови переходили від персів до арабів кілька разів. Із середини XVIII ст. бере свій початок династія Аль-Халіфа, представники якої перемогли персів і міцно закріпилися на престолі. Так міцно, що їхні нащадки і досі правлять країною, щоправда, монархія нині набула сучасних рис і стала конституційною. Протягом усього XIX ст. британці намагалися взяти під контроль стратегічно важливі торговельні шляхи і в 1861 р. встановили над архіпелагом свій протекторат. Під час англійського панування в 1932 р. Бахрейн першим серед країн Перської затоки знайшов у своїх надрах нафту, яка визначила шляхи його розвитку на багато років. У 1968 р. Бахрейн увійшов до Федерації арабських князівств під протекторатом Британії, а в 1971 р. став повністю незалежною державою. Країна вступила до ООН, Ліги арабських держав, Організації арабських країн — експортерів нафти, Організації «Ісламська конференція». Двадцять років тому на незалежність Бахрейну

На островах архіпелагу немає, здавалося б, головного — річок. Від спеки сховатися можна у Перській затоці, але типову для пустельних країн проблему прісної води це не вирішує. Бахрейн виживає за рахунок численних підземних джерел.

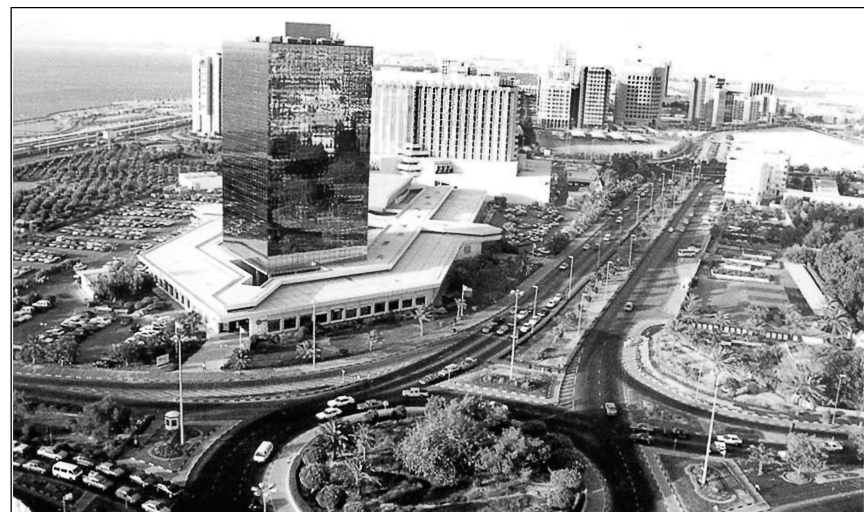
Старовинна фортеця поблизу Манами

зазіхав Іран. Щоб протистояти іранським та іракським зазіханням на панування в Перській затоці, Бахрейн разом з іншими державами — Саудівською Аравією, Оманом, Кувейтом, Об'єднаними Арабськими Еміратами і Катаром — створили Раду співробітництва країн Перської затоки. Бахрейн, хоча і є мусульманською країною, активно співпрацює із США в галузі оборони, в 1990 р. американським військово-повітряним силам було дозволено базуватися на території архіпелагу.

Жителі Бахрейну вміють пристосуватися до будь-яких економічних ситуацій, вони мобільні й динамічні й не дозволяють своїй економіці застоюватися. Знайшовши нафту, мешканці архіпелагу швидко збагнули, що це насправді є золота жила, і побудували нафтопереробний завод, а вже невдовзі почали її активно експортувати. Жителі Бахрейну так само навчилися працювати з нафтою, як до того навчилися діставати з океанського дна перлини чи вирощувати в оазисах фініки, овочі, фрукти, зернові. Бахрейнці, отримавши вищу освіту в інших країнах, підійшли до нафти професійно, як того вимагав час. Цікаво, що нафту знайшли тут саме тоді, коли обвалився світовий ринок перлів, і добробут країни був під загрозою.

Першими на архіпелазі знайшовши нафту, бахрейнці першими ж відчули й те, що нафтові запаси країни виснажуються і що нині її видобуток не може триматися на тому рівні, яким він був. І мешканці островів знову швидко переорієнтували свою гнучку економіку. Тепер вони переробляють чужу нафту, якої в Перській затоці вдосталь (і це дає більше половини грошей від експортних операцій), та чужий алюміній. Бахрейн є найбільшим постачальником цього металу на Середньому Сході. Великі запаси природного газу стали країні в нагоді — без нього неможлива робота нафтохімічної промисловості, виробництво пропану та бутану, а також робота алюмінієвого комбінату. Бахрейнці підтримують у належному стані і свою традиційну галузь промисловості — судноремонтну. Але на сьогодні головне досягнення країни полягає в тому, що вона змогла стати міжнародним банківським центром. Стрімкий розвиток банківського сектора, що демонструє світові Бахрейн, є досить незвичним для консервативних мусульманських країн.

Бахрейн взагалі позбавлений консерватизму. Ця країна вважається найбільш демократичною серед арабських країн. Як усім мусульманам, бахрейнцям заборонено вживати спиртне, проте це обмеження стосується тут лише підданих королівства. Гостям країни «напої з градусом» продають вільно, хоч би хто вони не були — європейці чи араби із сусідніх

Панорама Манами

Квітники у центрі Манами

держав. З першими тут розмовляють англійською, яку знає більшість населення, з другими — рідною арабською мовою, що є в Бахрейні державною. Грошовою одиницею слугує бахрейнський динар.

Араби їдуть до Бахрейну саме для того, щоб розслабитися й забути про релігійні заборони у своїй країні. Проте, окрім досить доступного спиртного, Бахрейн може запропонувати гостям і послуги багатьох розважальних комплексів. З готелями та магазинами теж немає проблем — понад 70 % мешканців країни живуть у містах (загальна кількість населення — 667, 2 тис. чоловік). На прикладі туристичного бізнесу жителі Бахрейну ще раз показали: вони вміють використовувати те, що дала їм природа. Навіть пустеля вже пристосована для туристів — гостям пропонується сафарі на джипах та романтичні подорожі на верблюдах. Відвідування східних базарів, мечетей та селищ, де мешкають ловці перлів (туристам дозволяють спостерігати за їхньою роботою), давно стало неодмінним атрибутом відпочинку в Бахрейні. До цього зазвичай додаються риболовля, лов креветок та чудові комфортні пляжі. Серйозний підхід бахрейнців до туристичного бізнесу, уважне ставлення до приїжджих сприяють тому, що кількість туристів і гостей архіпелагу з кожним роком невпинно зростає.

Бруней — нафтовий султанат

Жителям Брунею хіба що у страшних снах може привидітися податок на прибуток. Але досить прокинутися, й полегшено зітхнути: такої «напасті» тут немає. А прибутки в них — дай бог кожному, адже нафта б'є ключем. Усім бажаючим пропонуються безпроцентні позики, якщо їм не вистачає, скажімо, на яхту чи літак. Брунейцям гарантована безкоштовна медицина, освіта за рахунок держави в будь-якому закордонному закладі, а також оплата щорічного паломництва до Мекки. Тож деякі заборони, наприклад на спиртне та жовтий одяг (султанський колір), на цьому тлі виглядають як незначні життєві дрібниці. Тим паче, що рівень життя тут один із найвищих у Південно-Східній Азії.

Іноземцям досить важко звикнути до Брунею, бо це мусульманська країна із суворими, на їхню думку, законами (що приймаються безпосередньо султаном, який одночасно обіймає більшість державних посад) та пуританськими нормами поведінки в громадських місцях. Ресторани закриваються о дев'ятій вечора, ніяких нічних розваг немає. Незвичними є для приїжджих і напівпорожні вулиці та громадські заклади. Навіть у столиці Бандар-Сері-Беґаван (46 тис. мешканців) у «час пік» на вулицях немає пробок і товкотнечі. Таке враження, що країна занадто велика для своїх мешканців, або всі вони поїхали у відпустку.

Насправді держава ця зовсім невелика. Територія Брунею (офіційно він називається Бруней-Дарусалам) становить 5765 км^2. Країна, розділена на частини шматком Малайзії, ніби притулилася на північному узбережжі острова Калімантан, що омивається Південно-Китайським морем. Брунейців налічується небагато навіть для такої площі — приблизно 345 тис. чоловік (основна етнічна група — малайці, державними мовами є малайська й англійська). Мабуть, через порівняно невелику щільність населення і місцевий менталітет тут змогли зберегти первозданну природу. Рівнинна територія Брунею майже на 80% вкрита тропічними лісами, що не постраждали від діяльності людини. В незайманих лісах Брунею, яким більше підходить назва джунглі, ростуть цінні породи дерев, а також найдовша у світі ліана ротанг, найбільша квітка рафлезія й хижі рослини, які полюють на комах. У хащах добре почуваються слони, димчасті леопарди, орангутанги, павичі.

Сучасні будинки в Бандар-Сері-Беґавані

Клімат спекотний і вологий, із середньорічною температурою +27° С, землі родючі, проте брунейці не розвивають сільське господарство — адже країна в них багата, і закупити харчі для своїх жителів вона може без проблем. Головне багатство Брунею — нафта, вона забезпечує безбідне життя не тільки султанській родині, а й більшості мешканців країни. Прибуток на душу населення тут один з найвищих в Азії. Щоправда, він трохи знизився в кінці 90-х рр. разом із цінами на пальне.

«Чорне золото» знайшли в Брунеї на початку XX ст., і незабаром маленька країна стала багатою, переставши зітхати за втраченими на історичному шляху великими територіями. А втрати були значними. Вперше про Бруней згадали китайські літописці в VI ст. Певний час ці землі перебували під владою індонезійської імперії з центром на острові Ява. Коли вона розпалася, населення Брунею захопив іслам, і країна стала одним із центрів поширення мусульманства в регіоні. З XVI ст. брунейські султани контролювали більшу частину острова Калімантан та декілька невеликих островів. Країна процвітала за рахунок торгівлі з Китаєм, постачаючи жителям Піднебесної ексклюзивну продукцію — дзьоби птаха-носорога та ластів'ячі гнізда, що вважаються в Китаї делікатесом. Однією з розваг тодішніх султанів було піратство в прибережних водах. До XIX ст. брунейські монархи

зберігали велику територію і незалежність. Але вони втратили і те, й інше через свою східну щедрість. Британці допомогли придушити повстання проти султана, і той подарував одному з воєначальників титул раджі і певну територію. Поступово династія «білих раджів» всіма правдами й неправдами присвоїла більшу частину Брунею. Не дрімали й сусіди, захопивши і собі шматок землі. Остаточно брунейці втратили незалежність в 1888 р., коли Британія встановила над їхньою країною протекторат. Здавалося, колишню велич втрачено назавжди, і тут, як манна небесна, точніше, підземна, з'явилася нафта. Перша свердловина запрацювала 1928 р., — і пішов відлік багатих років. Під час Другої світової війни країну окупували японці, але потім повернулися англійці. У 1959 р. Брунею була надана автономія, а в 1984 р. султанат став незалежною державою. Свого часу брунейці в особі султана відмовилися від союзу з Малайзією (тепер радіють — нафту ділити не треба), зате увійшли в ООН, Асоціацію держав Південно-Східної Азії, Організацію «Ісламська конференція» та Рух неприєднання, а також Співдружність, очолювану Британією.

Нафта й газ — це майже 90% експортних надходжень Брунею. Місцеве сільське господарство покриває незначну долю потреб країни. Промисловість асоціюється тут тільки з переробкою сировини. А все інше вони можуть купити. Місцева валю-

Міст через річку Сангай

Мечеть Омар Алі Саїфуддіна в столиці Брунею

та зветься брунейський долар, проте у багатьох мешканців країни вдосталь і американських доларів.

Найвідомішим брунейцем є нинішній султан, який вражає весь світ своєю розкішшю та витратами. Він має п'ятитисячну колекцію автомобілів, більшість із них є рідкістю або ексклюзивом, а султанський палац, завбільшки з Ватикан, із 1788 кімнатами входить до книги рекордів Гіннесса. Захоплюється монарх і колекціонуванням картин. Проте не забуває він і про соціальне забезпечення своїх підданих, витрачаючи на це значну частину прибутків. Окрім безкоштовної медицини, навчання та інших благ, піддані отримують подарунки в султанський день народження.

Султан, розуміючи, що природні запаси не вічні, а народ уже звик жити в добробуті, вирішив підстрахуватися на випадок вичерпання нафти. Він зробив

Контраст до султанського палацу, найдорожчого готелю та однієї з найкрасивіших сучасних мечетей (Омар Алі Саїфуддін) становить найбільше у світі селище на воді. Це будівлі на палях, що ніби нависають над водою. Так здавна будували житло малайці. Не слід думати, що в цих невеликих хатинах живуть виключно жебраки. Більшість мешканців таких домівок на відсутність добробуту не скаржаться, вони просто зберігають традиції предків і спілкуються рідною малайською мовою.

Одна зі столичних вулиць

ставку на розвиток туризму, і, судячи з готелю, що недавно виріс у Брунеї, туризм цей буде елітним. Султан побудував у своїй країні найдорожчий готель у світі. Тут все, що тільки можна, виготовлене із золота — від сантехніки до дверних ручок.

Поки що не надто численна армія туристів їде до Брунею, щоб познайомитися з культурою Сходу, погуляти лісом (під наглядом гіда), відвідати найбільший у світі центр реабілітації орангутангів. А чимало не дуже набожних брунейців їдуть відпочивати до сусідніх Малайзії та Сінґапуру, де є і розваги, і вдосталь спиртного. Проте піддані султана й думати не хочуть про переїзд до цих або інших країн, адже їм так добре і затишно у своєму багатому Брунеї.

Бутан — королівство дракона

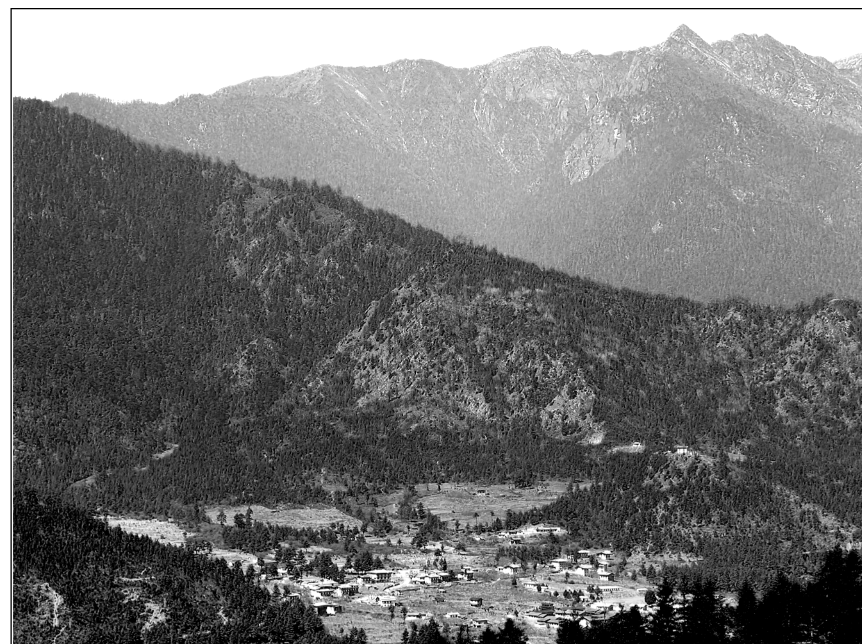
Бутан немов зійшов до нас зі сторінок буддистських манускриптів. Він зберіг великі монастирі, давні звичаї життя, неквапний рух часу, такий несумісний із навколишньою суєтністю. Ця загадкова країна, розташована на схилах Гімалаїв, незбагненна, немов істина, яку неможливо пізнати до кінця.

Місцеві жителі називають Бутан «країною дракона». Вони вірять, що часті грози, які досить поширені в цих землях, — це робота дракона, котрий мчить по небу. Ця міфічна істота оселилася і на прапорі держави. «Королем-драконом» звали батька нинішнього короля, нині так за традицією називають його сина, теперішнього монарха.

До неї можна тільки наблизитися. Проте вона не пускає до себе будь-кого, сюди не так просто потрапити. Бутан суворо дотримується давніх законів, не має ухваленої конституції і уникає впливу цивілізації.

Історія Бутану сягає корінням у далеке минуле і губиться в міфології та релігійних переказах. Дехто вірить, що таємничий Бутан є напівказковою країною Шангрі-ла (Шамбала) — місцем, де, за міфами, можна знайти Істину і джерело безсмертя. Втім, самі бутанці стримані щодо таких висновків. Тож достеменно про ранню історію цієї країни нічого не відомо. Є тільки красиві легенди.

Археологічні розкопки свідчать, що землі Бутану були заселені у 2000—1500 рр. до н. е. Перші поселенці сповідували язичницьке вірування Бон, панівну релігію в Гімалайському регіо-

Селище біля підніжжя Гімалаїв

ні до поширення там буддизму. З III ст. н. е. на території Бутану оселилися племена тхепу. Через кілька століть почалося заселення цих земель тибетськими племенами. Перші буддійські храми виросли тут, на гімалайських схилах, у VII ст. Деякі з тих давніх монастирів збереглися і до наших днів. Тривалий час на цих землях панували тибетські правлячі клани, які розселилися в різних долинах Бутану. У XVI ст. виникла самостійна бутанська держава. З цього часу почалося активне будівництво дзонгів — цих візитних карток країни. Ці величезні фортеці-монастирі були укриттям від ворогів та диких звірів. Під час небезпеки тут могли одночасно знайти притулок декілька тисяч чоловік. Згодом навколо монастирів почали виростати населені пункти, в тому числі і столиця країни Тгімпгу (30 тис. мешканців). Свого часу один з бутанських королів запроводив багато особливих звичаїв, церемоній, щоб його народ відрізнявся від тибетців своєю унікальною культурою. Але все одно зв'язок з Тибетом був і залишається значним, сучасна державна мова країни дзонг-ке («мова фортець») вважається одним із діалектів тибетської.

З XIX ст. над Бутаном було встановлено британський контроль, згодом країну оголосили протекторатом Туманного Альбіону. З 1910 р. на територію Бутану почали переселятися непальці-індуїсти (зараз вони становлять близько 30% населення, а більшість жителів є представниками народності бхотія, етнічно близької до тибетців). У 1949 р. Королівство Бутан стало незалежним і жило відособлено, далеко від чужих очей. Тільки 1974 р. ця держава вперше трохи відхилила двері для іноземців.

Кращим другом Бутану є Індія, торговий партнер та помічник. «Королівство дракона» дуже залежить від її допомоги. Гроші Бутану (нгультрум) прив'язані до курсу індійської рупії. За індійської допомоги Бутан вступив до ООН, у країні були побудовані дороги (до середини XX ст. товари між Індією та Бутаном перевозили на мулах), гідроелектростанції, почала розвиватися кам'яновугільна промисловість. Надра Бутану багаті на мінеральні ресурси: тальк, свинець, мідь, вугілля, гіпс та інші, але ці поклади тільки тепер починають розроблятися. Розвинені в країні й традиційні ремесла — художня обробка дерева та металу, виготовлення тканин, килимів. Прибуток дає продаж поштових марок. Проте Бутан залишається переважно сільськогосподарською країною. Люди живуть у невеличких по-

Сільське господарство Бутану розвивається на горизонтальних терасах

селеннях на схилах гір. Вони вирощують цитрусові, рис, пшеницю, картоплю та інші культури. Високо в горах розводять довгошерстих биків (яків). Бутан повністю забезпечує себе їжею та одягом. Значні території в країні ще не вивчені, землі на півдні та й у центрі — це величезні заповідники, осередки дикої природи із багатою фауною та флорою.

На території Бутану (47 тис. км^2) розмістилися три природні райони. На півдні знаходиться пагорбкувата підгірна рівнина. Далі на північ — сильно розчленовані Малі Гімалаї (до 4000 м). Саме в їхніх долинах розташована більша частина орних земель. Північ країни займають скелясті, вкриті снігами Великі Гімалаї, де знаходиться найвища точка Бутану — шпиль Кула-Кангрі (7554 м). Різняться ці зони кліматом. У південних районах зазвичай дуже тепло, а літній мусон приносить вели-

---

Бутан може похвалитися найбільшою кількістю слонів на одиницю площі. І це при тому, що в країні немає партії зелених (тут узагалі заборонено партії). Зате в королівстві немає й такого явища, як полювання (більшість населення — вегетаріанці), тут майже не вирубуються ліси. Вважається, що на території Бутану мешкає снігова людина, родич йєті, якого називають мігої. Однак бутанці не переслідують його і ревно оберігають території, де, за припущеннями, він може мешкати.

ку кількість дощів, що часто призводить до великих повеней та селів. На півдні Бутану можна побачити оповиті ліанами джунглі, в яких живуть тигри, мавпи, змії. Що вище в гори, тим стає холодніше, меншає кількість опадів. Вічнозелені ліси змінюються листопадними, а потім хвойними, що у свою чергу поступаються альпійським лукам. На високогір'ях мешкають гімалайський ведмідь, сніжний барс, дикий як.

Бутанці змогли зберегти як дику природу, так і свої традиції, релігію. Більшість мешканців країни сповідують буддизм ламаїстського типу. Монахів-лам, які традиційно живуть відлюдниками, з-поміж двомільйонного населення Бутану більше, ніж у будь-якій іншій країні. Верховний лама є другою людиною в державі після короля. Монастирі, яких налічується понад двісті, ніби вросли в природу і стали її часткою. Управління країни досі ведеться із дзонгів, що є центрами релігійної та світської діяльності. На їхній території розташовані державна та місцеві адміністрації, школи та житла людей. Викладання у школах проводять державною мовою — ассамо-тибетською.

На родючій підгірній рівнині

Буддійська романтика приваблює багатьох мандрівників, проте далеко не всі можуть відвідати цю країну, адже річна кількість туристів тут жорстко обмежена. Хоча Бутан вважається бідною країною, і туризм міг би поповнити бюджет, королівство не заці-

В Бутані заборонено телебачення, закон зобов'язує населення ходити в національному одязі, у країні нема світлофорів. Чи не єдині ознаки цивілізації, що і не дають втратити відчуття реальності, — це непоганий аеропорт у місті Паро та джипи, на яких їздять король, його дружини та наближені. Під час перебування в столиці Тгімпгу туристам обов'язково показують цей кортеж із джипів.

кавлене в відвідувачах — тут зовсім небагато комфортабельних місць. У країні немає спеціальних шоу для туристів, вистав, великих ринків сувенірів тощо. Втім, бутанцям і не треба «демонструвати спеціально» екзотику — їхній спосіб існування, їхні численні колоритні свята і є тією екзотикою, що її шукають іноземці. Місцевий монарх прагне захистити своїх підданих від західної культури, зберегти традиційний спосіб їхнього життя.

Вірменія — перша у світі християнська держава

У Вірменії розповідають легенду про те, що Бог, створивши цю землю, був невдоволений результатом — занадто кам'янистою вона вийшла. Тоді він, зібравши все каміння докупи, спитав у численних народів, хто хоче тут жити. Погодилися на таку сумнівну пропозицію лише вірмени, які нині і пишаються цим вибором і водночас сумніваються, чи не поквапилися вони тоді. Цей народ зміг вижити на камінні, створивши численні архітектурні пам'ятки, котрі так органічно поєдналися з природою, що здаються її витвором. На долю цього народу випало багато випробувань і страждань, інколи могло здатися, що його майже знищили, розтоптали, але він, як птах фенікс, завжди відроджувався. Вірмени тепер розсіяні по всьому світу, проте вони зберегли свою віру і, головне, зберегли свою етнічність — залишилися гордим народом, який славиться гостинністю та веселою вдачею.

Вірменія є однією з найбільш давніх країн світу. Вже у IX—VI ст. до н. е. на її території, у Південно-Західній Азії, існувала могутня рабовласницька держава Урарту. У III ст. до н. е., після падіння імперії, на цих землях утворилася держава Велика Вірменія, яка досягла найбільшої могутності в I ст. до н. е. Пізніше в різні часи країна потрапляла в залежність від різних народів (римлян, персів, арабів), але вірмени ніколи не припиняли національно-визвольної боротьби. У 301 р. відбулася епо-

Вірменська церква близька до православної, проте в ній помітні й католицькі риси. Нерідко у вірменських храмах службу супроводжує орган, хрестяться віруючі зліва направо, як католики, але трьома перстами, як православні (а потім обов'язково прикладають руку до грудей). Свою релігію вірмени дуже поважають, але ставляться до неї без зайвої патетики. Під час великих свят храми переповнені, проте прихожани не повинні вдягати скромний одяг, жінки не завжди покривають голову. Вірменську апостольську церкву очолює католикос (тобто патріарх) всіх вірменів.

хальна подія — офіційною релігією в державі було визнане християнство, таким чином Вірменія стала першою у світі християнською державою.

У XII ст. було відоме незалежне Вірменське Кілікійське царство, яке згодом завоювали монголи, що буквально розтоптали його економічні й культурні надбання. У XVI—XVIII ст. частину Вірменії захопили Персія (Східна Вірменія) й Туреччина (Західна). У XIX ст. значна частина Східної Вірменії відійшла до Росії. Цей прогресивний на той час історичний акт урятував значну частину вірменського народу від фізичного знищення. На початку XX ст. турки винищили більше двох мільйонів вірмен, решта втекли звідти до Росії. У 1920 р. турки захопили дві третини російської Вірме-

Старовинна вірменська церква

У горах Вірменії

нії, проте їх швидко було вигнано з цих територій, на яких згодом утворилася Вірменська Радянська Соціалістична Республіка (до 1936 р. в складі Закавказької федерації), а потім — у складі СРСР. У 1991 р. було оголошено незалежність Республіки Вірменія, країна увійшла до СНД, ООН та інших організацій. У сучасній політичній ситуації найболючішою проблемою залишається Нагірний Карабах (область у сусідньому Азербайджані, заселена переважно вірменами), за який країна бореться, часто за допомогою зброї, з Азербайджаном.

Вірменія здавна приваблювала мандрівників своїми краєвидами, в яких дивовижно поєднується велич і скромність. Країна площею 29,8 тис. км^2 розташована на Вірменському нагір'ї, яке обступили хребти Малого Кавказу. Її переважно гірський рельєф сприймається як витвір мистецтва. Всіх дивує так звана «Кам'яна наречена» — природне утворення на скелі у вигляді дівчини у весільному вбранні. Величні скелі переконливо говорять про свій вік, високогірні озера та ріки приховують багато загадок. Проте країна не є одноманітною, її пейзажі не набридають, швидко змінюються. Тридцять кілометрів від родючої Араратської долини, де зустрічаються фламінго й символ країни журавель, до вкритої льодом найвищої вірменської гори Арагац (4090 м) — на цьому шляху мандрівник зустріне

декілька кліматичних поясів, побачить напівпустелі, сухі та гірські степи, засушливі рідколісся, субальпійські та альпійські луки з яскравими килимами квітів.

Хоча Арагац і є найвищою точкою країни, головною горою для вірмен залишається відомий з Біблії Арарат, який знаходиться у сусідній Туреччині. Його можна побачити з будь-якої частини Вірменії, проте, щоб поклонитися цій святині, вірмени зазвичай їдуть до містечка Хор-Вірап, що розташоване найближче до Арарату.

Кам'яна краса Вірменії має і зворотний бік. По-перше, в гірському кліматі відчутно, що бракує кисню, до того ж це відчуття посилюється сухістю повітря. Важко переносити і перехід від спекотного літнього дня до холодної ночі. По-друге, кам'янистий ґрунт Вірменії не сприяє розвитку сільського господарства (основним районом землеробства є Араратська долина на південному заході країни). Тут небагато ділянок із справді родючими ґрунтами. У Вірменії вирощують виноград і фрукти, овочі, баштанні культури, а також розводять овець та велику рогату худобу. Повністю забезпечити себе харчами країна не може. Основними галузями промисловості за часів СРСР були

Панорама Єревана

Старовинний віадук

машинобудування, металообробка, хімічна, легка, харчова, особливо виноробно-коньячна. За винятком останньої, інші галузі нині перебувають у занепаді. Іноземні інвестиції останніх років хоча й пожвавили роботу деяких підприємств, проте поки що не сприяли повноцінній роботі промисловості. Надра країни багаті мідною, залізною та поліметалевими рудами, є також поклади молібдену, свинцю. Економіка Вірменії перебуває у кризі, додає також проблем карабахський конфлікт. У країні численна армія безробітних. Стають у пригоді вірменам їхні підприємницькі традиції, сімейний бізнес та допомога родичів із-за кордону. На сьогоднішній день кількість населення країни, за оцінкою фахівців, дорівнює 3,4 млн чоловік, але насправді вірмен набагато більше, адже вони розселилися по різних державах. У столиці Вірменії Єревані мешкають 1,3 млн людей. Державною мовою є вірменська, грошовою одиницею — драм.

Територія Вірменії насичена історичними пам'ятками. Їх тут налічується понад чотири тисячі. Окрім мальовничих гір, монастирських ансамблів Севану тут варто подивитися унікальну фортецю Гарні (III—II ст. до н. е.), відбудований храм Сонця (I ст. н. е.), храми в релігійній столиці країни Ечміадзіні

Вірменам не потрібне море, адже в них є найбільше в Євразії високогірне озеро Севан (назва означає «місце, де чорніють» — таке пекуче там сонце). Його вода змінює колір багато разів за день — озеро може бути смарагдовим, чи ніжно-бірюзовим або насичено-фіолетовим. Тут є також так званий півострів (він був колись островом), де стоять три давні церкви. Проте ця первозданна краса потребує допомоги. Використання озера людиною призвело до пониження рівня води і її забруднення. Уряд прийняв програму щодо його порятунку.

(IV ст.), скельний монастир Гегард (VI ст.) та інші церкви, палаци, монастирі. Гордістю країни є також всесвітньовідомий інститут стародавніх рукописів Матенадаран ім. Месропа Маштоца, де зберігаються близько 20 тис. древніх та середньовічних рукописів. У кожному куточку країни є об'єкти, варті уваги, але, на жаль, туристична інфраструктура зведена тут майже нанівець.

В'єтнам — країна з багатьма іменами

В'єтнам, або Соціалістична Республіка В'єтнам (СРВ), — держава у східній частині півострова Індокитай у Південно-Східній Азії. Вона межує на півночі з Китаєм, на заході з Лаосом і Камбоджею, омивається Південно-Китайським морем та його затоками Бакбо (Тонкінською) та Сіамською. Держава складається з трьох історичних областей: Північної (Бакбо), Центральної (Чунгбо) та Південної (Намбо). Під час господарювання французів з кінця XIX ст. вони відповідно називалися Тонкін, Аннам і Кохінхіна. Площа В'єтнаму становить 332 тис. км^2. Країна витягнута більше ніж на 1750 км з півночі на південь. Конфігурація її території нагадує літеру «S». У В'єтнамі мешкають 81,62 млн жителів.

З початком в'єтнамської державності пов'язано багато різних легенд. Давніх предків привабили тут дві родючі рівнини в дельтах річок: Хонгма та Меконґу. Вважається, що першопредками в'єтнамців були Володар Дракон Лак Лонг Куан та фея Єу До (Матінка-Дружина), що народила 100 синів. Одна половина дітей оселилася в горах, друга — у долинах. Чотири тисячі років тому на престол зійшов один із синів дракона, Хунг Віонг. Він назвав країну Ванлангом, Країною Татуйованих Людей. У подальшому правлячі династії давали В'єтнаму інші назви, наприклад Ау-Лак, що означає «Королівство дракона

і птаха». Потім Ау-Лак об'єднався з іншою державою — Намв'єтом (258—111 до н. е.).

Витягнутий з півночі на південь В'єтнам часто зображують у вигляді двох кошиків з рисом на коромислі. Завдяки м'якому клімату та давній системі дамб тут вирощують до трьох врожаїв рису за рік. Багато проток, штучні канали та дамби перетворилися на справжні річки, загальна довжина яких перевищує 4 тис. км. Сьогодні ці рукотворні спорудження рятують людей від повеней, тайфунів, посух та голоду.

В'єтнам знаходиться в межах кількох природних зон, наявність давньої геологічної структури також визначає різноманітність його природних умов. Рельєф країни переважно гірський (три чверті території займають гори, плато і плоскогір'я). В'єтнаму належать також острови та архіпелаги. Найбільші з них — Байтилонг, Кото, Катба, Кондао в Південно-Китайському морі, Фукуок у Сіамській затоці та ін. Від сусідніх держав В'єтнам відрізняється тим, що в його рельєфі переважають гірські хребти. Від північної межі країни в південно-східному напрямку простягнувся хребет Хоангльєншон і плато (в перекладі «Головне гірське пасмо»), який утворює вододіл річок Хонгма (Червона) і Да. В межах цього пасма є кілька шпилів з вершинами понад 2500 м, зокрема найвища гора Індокитаю Фаншипан (3143 м).

Стрімкими водами Міконґу

Далі на захід, до меж кордону з Лаосом, простежується серія низьких паралельних хребтів з вершинами від 1600 до 2100 м. Праві притоки річки Хонгма, які перетинають гори Хоангльєншон, мають вузькі каньйоноподібні долини. Хоча гірські схили вкриті лісом, у дощову пору року трапляються зсуви, каменепади й селі. До півдня вздовж кордону з Лаосом і Камбоджею на 1200 км простягнулися гори Чионгшон («Довгі гори»), які мають круті східні схили. Найвища гора Сайлайленг (2711 м) знаходиться на північному заході, на межі з Лаосом.

На рівнини припадає всього чверть території В'єтнаму, але саме там зосереджена основна господарська діяльність. Найбільші рівнини сформовані дельтами річок Хонгма на півночі та Меконґ на півдні. Оскільки в районі дельти Хонгма люди живуть упродовж кількох тисячоліть, рослинний покрив там в основному знищений, і природа зазнала суттєвих антропогенних змін.

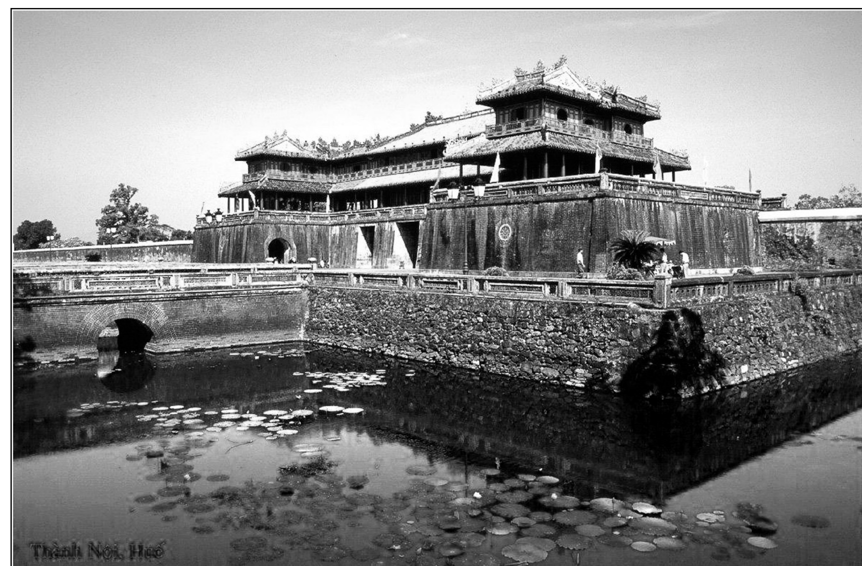
З метою збереження тваринного світу та рідкісних рослин (у тому числі лікарських) у В'єтнамі створено 87 заповідників загальною площею 750 тис. га.

Неабиякою окрасою В'єтнаму є бухта Халонґ у затоці Бакбо, що визнана ЮНЕСКО одним із чудес світу. На лазурному морському просторі цієї затоки розкидано 1600 маленьких островів і скель чудернацьких форм, що нагадують півнів, жаб і взагалі все, що може підказати уява. Окрім неземної краси, є в бухті Халонґ ще одна особливість, що зробила їх широко відомою. Як стверджують місцеві жителі, у тутешніх водах досі живе дракон — в'єтнамський різновид Лохнесського чудовиська, якого іноді бачать рибалки. За в'єтнамською легендою, ще за давніх часів вогненний дракон якимись своїми злодіяннями прогнівив найголовнішого бога. Той вирішив покарати дракона. А дракон сховався від гніву бога у водах бухти Халонґ. Але чудовисько було занадто велике, а бухта недостатньо глибока (навіть нині — максимум 20 м). Тож головний бог помітив дракона-злочинця і перетворив його на каміння. Власне, всі ці три тисячі островів, що стали окрасою бухти Халонґ, і є рештками того скам'янілого величезного дракона, (судячи з кількості та розміру островів — деякі сягають у висоту 200 м. На скелястих островах трапляються печери зі сталактитами і сталагмітами. На морських узбережжях В'єтнаму з пляжами з білого і золотавого піску розташовані курортні зони Вунгтау, Нячанг, Дошон та інші.

Територія В'єтнаму поділяється на три кліматичні райони: Північний, Центральний та Південний. Через різноманітність рельєфу та зміни напрямку вітрів протягом року в цих районах помітні істотні внутрішні розбіжності. На рівнинах, включаючи дельти, середня температура трьох зимових місяців становить усього +17° С. Але бувають дні, коли стовпчик термометра опускається до +5° С. У горах зими тривалі й суворі, на прикордонних хребтах можливі заморозки. Влітку настає особливий сезон — дощовий, — що триває з квітня по жовтень. З липня по вересень випадає приблизно 80% річної норми опадів. Знищення американською авіацією лісів призвело до активізації руйнівних повеней на річках області Чунгбо. У вологий сезон нерідко шаленіють могутні тайфуни, сила яких спадає в напрямку до півдня.

Надра В'єтнаму, особливо північні та північно-західні райони, багаті на корисні копалини. Найважливіше місце серед них посідають нафта й газ, які виявлені в басейнах річок Хонгма та Меконґ і на континентальному шельфі.

Значна частина території В'єтнаму, переважно гориста, вкрита лісами. Тут росте багато цінних порід дерев: залізне, чорне, рожеве, камфорне, ебенове, сандалове дерево та ін. У низинних районах країни багато кокосових гаїв, на плато в

Один з ханойських храмів

Мавзолей Хо Ши Міна в Ханої

південно-західному районі — саванові ліси й савани з заростями твердих трав та бамбуку, на узбережжі трапляються мангрові ліси.

Тваринний світ В’єтнаму досить різноманітний. Він налічує близько 170 видів ссавців, приблизно 970 видів птахів, 270 видів плазунів, понад 1000 видів морських та прісноводних риб. У зоні тропічних лісів поширені пантери, леопарди, тигри, мавпи (макаки та гібони), ведмеді, великі варани, білий і зелений папуги, фазани. Іноді зустрічаються носороги. У прибережних водах живуть краби, креветки, молюски.

Відповідно до конституції 1992 року, найвищим органом державної влади в країні є однопалатні Національні збори, що складаються з 450 депутатів, яких обирають на п’ять років прямим загальним голосуванням.

В’єтнамська валюта — донг. Державна мова — в’єтнамська.

В’єтнам — аграрно-індустріальна країна, що має власний економічний потенціал. Після виведення військових частин з Камбоджі в 1989 році він одержав можливість цілком покінчити з режимом «воєнного комунізму». Сільське господарство залишається головною галуззю економіки, що забезпечує продовольчі потреби країни. Основні оброблювані земельні площі зайняті під рис (на рівнинах — поливний рис, на гірських схилах та пагорбах — суходільний).

У В’єтнамі вирощується близько 1500 сортів рису — з білим, жовтуватим, червонясто-коричневим (суходільний рис) і навіть з майже чорним (він вважається цілющим) зерном. Також є так званий ароматний клейкий рис, що йде на приготування святкових блюд.

На непридатних для рисівництва землях вирощують інші культури: земляний горіх (арахіс), кукурудзу, сою, бобові, батат. Сільськогосподарські культури поділяються на текстильні та волокнисті (бавовник, джут, рами, шовковиця), цукристі (цукрова тростина), олійні (арахіс, кунжут, кокос), стимулятори (тютюн, чорний перець, чай, кава, бетель), смолисті (гевея, лакове дерево, сосна). Найбільші площі відведені під плантації каучуконосного дерева гевеї. З плодових культур вирощують безліч сортів бананів, помаранчі, лимони, манго, грейпфрути, папайю (динне дерево), ананаси, кокосові горіхи, хлібне дерево та багато інших екзотичних плодів. З овочів, окрім завезених з помірного поясу картоплі, томатів, огірків, цибулі, культивують численні сорти гарбузів, капусти, пряних трав та ін.

Неможливо уявити В’єтнам без Сайгона — найбільшого міста країни. Перейменоване після об’єднання В’єтнаму у міс-

До рисових ланів селяни дістаються зазвичай на велосипедах

Традиційна в'єтнамська пагода

то Хо Ши Мін (4,1 млн мешканців), воно має площу в 2000 км^2 і простягається від Південно-Китайського моря до камбоджійського кордону. На захід від центру міста знаходиться величезний китайський район — Шолон, де зосереджене основне економічне життя країни. Але найцікавішим в історичному плані є місто Ханой (1,2 млн мешканців) — столиця В'єтнаму. Тут спосіб життя практично не змінився з середніх століть, багато жителів і дотепер живуть у будиночках, вкритих пальмовим листям. А в прибережних поселеннях люди мешкають в основному в затишних низеньких будиночках з черепичними дахами.

Бурхливе зростання економіки було зумовлене успішним переходом від системи державного управління та субсидуван-

ня підприємств до принципів ринкової економіки, встановлення широких зовнішньоекономічних зв'язків. Нині В'єтнам — країна низьких цін та високої якості товарів. За безпосередньої участі іноземних компаній набули розвитку найважливіші галузі промисловості: нафтогазова, виробництво цементу, сталі, електроніки, швейно-текстильних виробів, переробка сільськогосподарської продукції. Прямі іноземні інвестиції сприяють формуванню та розвитку таких галузей, як автомобілебудування, виробництво мотоциклів. Останні п'ять-сім років у В'єтнамі триває активне будівництво.

В'єтнамці — дуже гостинний та привітний народ. До всіх іноземяців вони ставляться з рівною доброзичливістю. У В'єтнамі можна не тільки добре відпочити, але й вилікувати різні захворювання методами східної медицини. Знамениті природні джерела теплої мінеральної води Бинчау (температура води +40° С) з чудовими лікувальними властивостями чекають гостей упродовж року.

На думку багатьох туристів, в'єтнамська кухня — найсмачніша у світі. За бажанням можна покуштувати такі екзотичні страви, як смажені стегенця жаб та зварені з імбиром морські равлики; красиві кольорові черепашки можна взяти як сувенір — вони прикрасять вашу кімнату і завжди нагадуватимуть про ваші відвідини гостинного В'єтнаму.

Грузія — сонячна мрія аргонавтів

Грузія (грузинською — Сакартвело), держава у Закавказзі. Площа її становить 69,7 тис. км^2. На півночі межує з Росією, на сході — з Азербайджаном, на півдні — з Вірменією та Туреччиною, на заході омивається водами Чорного моря.

Археологи з'ясували, що легенда про золоте руно зобов'язана своїм походженням способу добування золота. Річ у тім, що деякі з грузинських річок на своєму шляху розмивають золотоносні породи. Щоб зібрати коштовний пісок, на дно клали овечі шкури та утримували їх камінням. Згодом на руні залишалися піщинки золота, його збирали, а руно знову занурювали у воду.

За походженням грузини належать до стародавнього корінного населення Передньої Азії. В VI ст. до н. е. тут знаходилося знамените Колхідське царство, до якого, за легендою, вирушили аргонавти у пошуках золотого руна.

Давній замок Метехі і пам'ятник Вахтангу I Горгосалу, засновнику Тбілісі

Не менш знаменитою була також Іберія (Іверія) — так називали східногрузинську державу, що існувала протягом IV—III ст. до н. е., візантійці та давні греки. Таку ж назву мала давня Іспанія. До речі, деякі з сучасних грузинів вважають себе нащадками іберів. Після занепаду Іберії розпочався тривалий період боротьби за незалежність. Територія сучасної Грузії опинилася спочатку під владою іранських Сасанідів, потім — Візантії та Арабського халіфату.

На початку XI ст. картлійський цар Баграт III об'єднав майже всю Грузію. Країна досягла великої могутності за часів царювання Давида Будівника та цариці Тамари у XII — на початку XIII ст. Але період розквіту тривав недовго: прийшли монголо-татари. У XIII—XV ст. внаслідок численних нашесть ззовні та внутрішніх усобиць Грузія стала слабкою, розкололась і на початку XVI ст. зовсім розпалася. В 1783 р. між Росією та Картлікахетинським царством (Східна Грузія) був підписаний Георгіївський трактат («дружній договір»). У 1801 р. до Росії була приєднана Східна Грузія, а в 1803—1864 рр. (поетапно) Західна Грузія. З 1918 по 1921 р. Грузія — незалежна республіка, з 1922 р. по 1936 р. — разом з Азербайджаном і Вірменією входить до складу Закавказької Федерації, яку у грудні 1922 р.

перейменували в Закавказьку Соціалістичну Федеративну Радянську Республіку. У грудні 1936 р. Грузію було перетворено на союзну республіку у складі СРСР. 9 квітня 1991 р. була проголошена незалежність Республіки Грузія. Столицею її є старовинне місто Тбілісі (IV ст.), розташоване в долині річки Кури. Нині тут мешкають понад 1,2 млн чоловік.

Грузія поділяється на 53 райони (крім того, до її складу входять Аджарія, Абхазія та Південна Осетія. Абхазія, яка перебувала в складі СРСР під владою Тбілісі як автономна республіка, а також Південна Осетія мають невизначений статус (тобто вони живуть за власними традиційними законами).

Главою Грузії є президент, який обирається голосуванням терміном на п'ять років. Президент може обиратися тільки на два терміни. Виконавчу владу здійснює Кабінет міністрів, який призначає президент з ухвалення парламенту. У складі Кабінету міністрів є посада державного міністра, який виконує функції прем'єр-міністра.

Грошова одиниця країни — ларі.

Грузія становить собою багатонаціональне середовище. Серед етнічних грузинів є регіональні групи — мегрели та свани. З національних меншин у країні мешкають вірмени (8,1%), ро-

Гірські райони Грузії

сіяни (6,3%), азербайджанці (5,7%), осетини (3,0%), греки (1,9%) та абхази (1,8%). Аджарці (грузини, які прийняли мусульманство) мають свою автономну республіку, де вони становлять 82,8% населення. До нечисленних меншин належать євреї, ассирійці, курди та татари.

Велика кількість віруючих етнічних грузинів належить до Грузинської православної церкви (65% віруючих). Східна Грузія стала другою (після Вірменії) державою, яка прийняла християнство в 326 р. н. е. як офіційну релігію.

Офіційна мова — грузинська, на території Абхазії — абхазька. Грузинська мова належить до картвельської групи кавказьких (іберійсько-кавказької) мов. Вона єдина серед них, що має стародавнє алфавітне письмо. Унікальне написання літер не має спільних рис із жодним алфавітом світу. Абхазька мова належить до абхазько-адигейської групи кавказьких мов, в ній з 1954 р. використовується кирилиця.

Середня висота гір на півдні країни становить 2000—3000 м над рівнем моря. У межах Південно-Грузинського (Джавахетського) нагір'я зустрічаються лавові плато, які утворені вулканічними туфами, та озера вулканічного походження (Параванi, Хозапіни тощо). Для території Грузії властива підвищена сейсмічність, у деяких районах відбуваються землетруси силою до 5—7 балів. Гірські райони нині мають загальну тенденцію до підвищення (понад 10 мм за рік), а низовини — до опускання. Особливо високими є темпи занурювання (до 1,3 мм за рік) Колхідської низовини. Багато прибережних поселень античної епохи нині затоплені.

Погода в горах швидко змінюється. У верхній частині хребтів Великого Кавказу налічується 786 льодовиків, загальна площа яких становить 556 км^2. До осьової вододільної частини гір належать такі гірські перевали: Хрестовий (2384 м), Мамісонський (2829 м), Рокський (2996 м), по яких проходять туристські маршрути. На низьких хребтах (нижче 1000 м над рівнем моря) налічується понад 470 карстових печер, серед них найбільша — Новоафонська (завдовжки 3,3 км, площа близько 50 тис. м^2). На гірських схилах Грузії середня температура липня знижується до +4—+6° С, на високогір'ях середні температури січня сягають −10—−16° С. Середня кількість опадів коливається від 1600—2800 мм на заході до 1000—1800 мм на сході. У західних районах, на які впливає Чорне море, літо — вологе

й тепле, з середніми температурами липня +22—+24° С. Зими м'які, середня температура січня +4—+7° С. Випадає велика кількість опадів (1000—2000 мм на рік) з максимумом в Аджарії (до 3200 мм). Найбільша кількість опадів припадає на весну.

Річка Кура в гірській ущелині

У Грузії понад 25 тис. річок, багато з них використовуються для виробництва електроенергії та як джерело зрошення. Вони живляться переважно за рахунок талих снігових і льодовикових вод та атмосферних опадів. Найдовша та найбільш повноводна річка Західної Грузії — Ріоні (327 км) — бере початок на Великому Кавказі і впадає у Чорне море поблизу Поті. Річка Кура (по-грузинськи Мткварі) починається в горах на півночі Туреччини, перетинає південну та східну Грузію і на території Азербайджану впадає в Каспійське море. Озер у Грузії небагато. Найбільші з них — Паравані (37,5 км^2) і Табацкурі (14,2 км^2) на Джавахетському нагір'ї та Палеостомі (18,2 км^2) на чорноморському узбережжі, в гирлі річки Ріоні.

Флора Грузії різноманітна: тільки квітів тут можна зустріти понад 5000 видів. Неподалік від абхазького селища Амткел росте реліктовий самшитовий гай, що перебуває під охороною. Деревина його така тверда та важка, що тоне у воді. На заболочених ділянках добре себе почуває заокеанський гість — евкаліпт. Він, наче насос, осушує ті землі, де росте, до того ж знищує

малярійних комарів. Залежно від кліматичних особливостей та абсолютної висоти місцевості відрізняються деякі зони та вертикальні пояси рослинності (від степового до альпійського). Ліси ростуть переважно в горах. Вони вкривають третину площі країни.

Тваринний світ Грузії теж досить різноманітний: 100 видів ссавців, 330 видів птахів та 160 видів риб. Багато представників фауни є ендеміками (групи рослин або тварин, поширення яких обмежене певною місцевістю) або напівендеміками, наприклад, ящірка артвинська і тур кубанський (роги якого в Грузії використовують як посуд для вина). Найбільш багатий тваринний світ лісів. У багатьох районах поширені кавказький олень, косуля, кабан, білка, а з хижаків — бурий ведмідь, вовк, шакал, лісовий кіт та лисиця.

Однією з головних екологічних проблем навколишнього середовища та охорони природи є забруднення атмосфери в промислових містах, особливо в центрі — Руставі. Серйозні побоювання викликають ерозія ґрунтів та забруднення акваторії Чорного моря. На території Грузії, з метою охорони природних комплексів та збереження біологічного розмаїття, створено Тбіліський національний парк, 17 заповідників та 6 заказників. Особливу увагу приділяють охороні природничих насаджень реліктових порід.

У квітні 1992 р. Грузія, Болгарія, Румунія, Росія, Україна та Греція підписали Конвенцію щодо захисту Чорного моря від забруднення. Діяльність цієї системи в Грузії підтримується міжнародними організаціями, а також Програмою з охорони навколишнього середовища в Чорному морі, яка фінансується Всесвітнім банком, Програмою розвитку ООН та Програмою ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП).

У Грузії складається стійкий від'ємний торговий баланс. Вона є імпортером енергоносіїв, автомобілів, техніки та транспортного обладнання. Експортує Грузія мінеральні води, вина, чай, цитрусові, труби, сплави чорних та кольорових металів, текстильні вироби. Крім цього займається реекспортом сирої нафти.

Грузія — «Держава нафтопроводів», за яку борються великі країни. По її території прокладені важливі нафто- і газопроводи, користуючись якими, можна транспортувати енергоносії зі сходу на захід, минаючи Росію та Іран.

Грузія з давніх часів є аграрною країною — виноградарство та виноробство тут мають давнє коріння й традиції. Країна відома високою врожайністю чаю, фруктів та горіхових культур.

Грузинська промисловість — це передовсім видобуток марганцевої руди, виробництво готового прокату, сталевих труб, електродвигунів, електровозів, автомашин сільськогосподарського призначення, мінеральних добрив. До останнього часу основні промислові об'єкти, такі, як Руставські металургійні та хімічні комбінати, Кутаїський автозавод, вугільні шахти Ткібулі, Тбіліське «Аналітобладнання» простоювали місяцями, працювали за скороченим графіком або зовсім не функціонували. З усіх галузей економіки найкраще склалися обставини на транспорті.

Майже половину (47%) надходжень у державний бюджет дають прибутки від транзиту вантажу. Грузія забезпечує вихід на Захід для Азербайджану, частину транзиту з Каспійського регіону та Центральної Азії в європейські країни. Це єдиний додатковий результат загальної економічної стратегії, яка базується на створенні через Грузію «Великого шовкового шляху», тобто транскавказької транспортної магістралі.

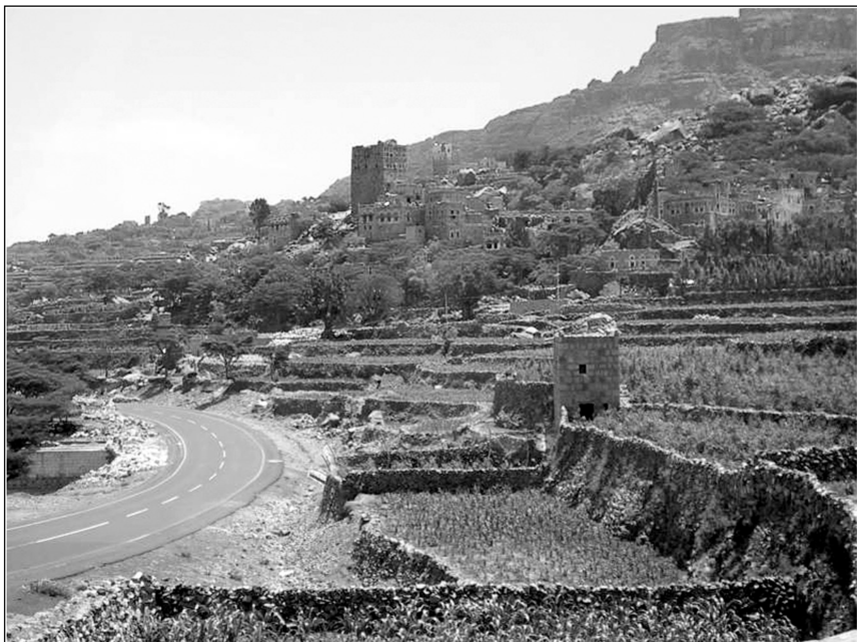
Старовинна грузинська фортеця

Ще в минулому столітті кожен грузин, який вважав себе освіченою людиною, знав напам'ять поему Шота Руставелі «Витязь у тигровій шкурі». А окремі рядки цієї поеми стали народними приказками.

Культура Грузії — це синтез близькосхідних, європейських та місцевих традицій. Уже в середні віки в країні процвітали філософія та історіографія, теологія та право, поезія та мистецтво, національна архітектура, астрономія, географія та інші галузі знань. Знамените грузинське багатоголосся із задоволенням слухають в багатьох країнах світу. За даними статистичного бюро ЮНЕСКО, Грузія є світовим лідером за кількістю бібліотечних книжок на душу населення. На кожну тисячу мешканців у бібліотеках країни припадає 15 400 книг.

Ємен — країна щастя

Єменська Республіка — одна з найцікавіших країн арабського світу. Назву країни — «аль-йаман» — можна перекласти з арабської як «правий бік» або «щастя», «благоденство».

Єменський краєвид

У цій країні налічується 50 аеропортів, але немає жодної залізниці. Ємен має добре розвинене сільське господарство, хоча площа земель, які можна використовувати, становить всього 2,9 % від загальної площі країни.

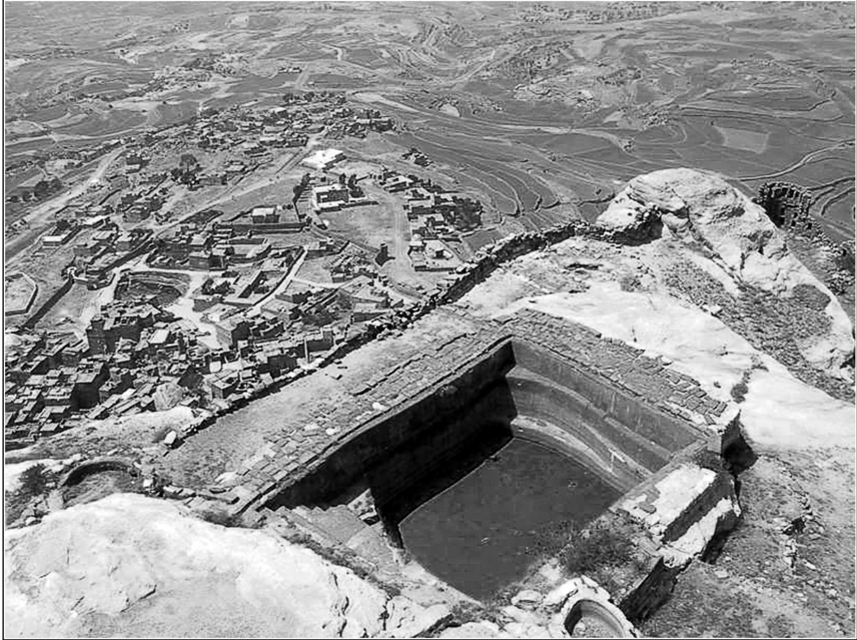
Ємен посідає більшу частину території, яку давні римляни називали «Арабіа Фелікс» — «Щаслива Аравія». Країна розташована на південному заході Аравійського півострова, межує з Саудівською Аравією на півночі, з Оманом — на сході і омивається водами Червоного моря — на заході та Аравійського моря — на півдні. До складу Ємену входить ряд островів (найбільший — острів Сокотра). Загальна площа країни становить 533 тис. км^2, але слід зазначити, що точно встановити розмір площі цієї країни досить складно, оскільки деякі частини її кордону дотепер чітко не визначені.

Єменська Республіка була утворена 22 травня 1990 р. в результаті об'єднання Єменської Арабської Республіки (ЄАР, або Північний Ємен) і Народної Демократичної Республіки Ємен (НДРЄ, або Південний Ємен). Факт колишнього існування двох Єменських держав можна помітити й нині, але хіба що при дуже пильному погляді. В цілому, західна частина більш традиційна і консервативна, а східна, як і інші постсоціалістичні країни, має набагато сучасніші уявлення про світ і спосіб життя.

На території Ємену протягом кінця II — початку I тис. до н. е. склалася південноаравійська цивілізація, до якої входили держави Хадрамаут, Катабан, Аусан, Саба, Маїн. На початку IV ст. н. е. на всій цій території була єдина держава — Хім'яритське царство. Через три століття Ємен увійшов до складу мусульманского Арабського халіфату, а на початку XVI ст. був приєднаний до Османської імперії. Проте вже в 1633 р. тут виникла самостійна держава — імамат зейдітів, — що існувала майже до кінця XIX ст. На деякий час Північний Ємен опинився під владою Великої Британії, але згодом відстояв свою самостійність.

Переважна частина мешканців Ємену мусульмани, частина з них належить до сунітів, а інші — до шиїтів (сунітська та шиїтська гілки ісламу). Ці релігійні розбіжності викликали дуже серйозні зіткнення між прихильниками різних течій ісламу і призводили до численних сутичок у країні.

У XX ст. сформувалися дві держави: ЄАР та НДРЄ, між якими точився воєнний конфлікт. Але спільне минуле та відчуття

Єменський краєвид

єдності все ж таки перемогло: у 1990 р. відбулося об'єднання Ємену в єдину державу. Біля керма нової держави — республіки — стала Президентська рада, яка складалася з 5 членів. Главою держави є президент, якого обирають загальним голосуванням терміном на 5 років. Одночасно він є головнокомандувачем збройних сил країни. Головним (але не єдиним) джерелом законодавства є зведення ісламських релігійних законів (шаріат). Грошова одиниця країни — єменський ріал.

Єменська Республіка розташована на східній, найвищій частині Західно-Аравійського нагір'я, що являє собою підвищений, розчленований рельєф, який частково перекривають давні лавові відкладення. Ємен звичайно описують як країну напівпустель, але насправді його природа більш різноманітна. Є тут і низовина Тіхама, шириною від 30 до 80 км, яка впирається в гори заввишки 2000—3000 м, де розташоване велике горбисте плоскогір'я. Тут знаходиться і найвища точка країни — гора Ен-Набі-Шаїб (3660 м).

Пустеля Тіхама — спекотний, посушливий район з бідною рослинністю. Літні температури сягають +45° С; опадів випа-

дає від 150 до 400 мм за рік. У гірських долинах, що спускаються терасами до моря, опади більш регулярні й становлять близько 500 мм за рік. У високогір'ях іноді буває до 1000 мм опадів. Для східної частини регіону характерний посушливий клімат, а для центру — тепле літо та прохолодна суха зима. Клімат прибережної смуги також спекотний, як і в Тіхамі, але йому притаманна ще більша сухість. На південні схили єменських гір у літній період випадають рясні дощі. Тоді з гір збігають стрімкі річки. Дорогоцінна вода зникає так само швидко, як і з'явилася: вона висихає під палючими променями сонця. Але єменці і цій волозі радіють, бо в деяких районах дощів майже не буває.

Водні ресурси країни досить обмежені, відсутні постійні водостоки. Але вже у VIII ст. до н. е. араби створили велику іригаційну систему, до якої вода надходила з водосховищ. До речі, деякі водосховища ховали під землею, щоб вода не випаровувалася.

Ємен багатий на корисні копалини. Тут є родовища золота, поліметалевих руд, заліза, міді, кам'яного вугілля, солі, сірки.

Столиця Ємену — Сана

Наприкінці 1980-х рр. на території Ємену розпочали видобувати нафту й газ, завдяки чому поліпшилися економічні показники і підвищився рівень життя населення.

Країна має унікальну флору й фауну. Деякі види рослин і представників тваринного світу ніде в світі не зустрінеш. У долинах річок ростуть сикомори, поширені різні види ліан, акації, мімози, алое. Тваринний світ також дуже цікавий: мавпи, пустельні лисиці, гієни та інші тварини.

Населення країни становить понад 17 млн чоловік. Розподілене воно нерівномірно: більшість мешкає у містах. Столиця Ємену — місто Сана (700 тис.). Інші великі міста значно поступаються Сані за кількістю жителів: Аден (400 тис.), Ходейда (230 тис.), Таїз (220 тис.), Ель-Муккала (100 тис.), Дамар (70 тис.).

Ємен складається в основному з арабських племен, які сповідують іслам. Неарабське населення включає переважно вихідців з Індії, Пакистану та Сомалі. За межами країни проживають близько 500 тис. єменців (головним чином у Саудівській Аравії). Етнічний склад населення: араби-єменці — 96 %, індійські народи — 2 %, сомалійці — 1 %. Крім цього, в країні мешкає 10 тис. персів, 2 тис. євреїв, 1 тис. англійців та інші. Найчастіше можна почути арабську мову, англійська вживається для міжнародного спілкування.

Більша частина єменського суспільства є прихильниками традиційної племінної організації, а також релігійних традицій. На півночі, особливо у великих містах, жінки значною мірою виключені з суспільного життя. Найбільшими племінними конфедераціями є хашиб і бакіл. Центральне керівництво так і не змогло утвердити свою владу у деяких районах, які контролюються племінними об'єднаннями. Більшість чоловіків носять кинджали (джамбія), а деякі й вогнепальну зброю.

Ємен перебуває у «чорному списку держав» за виявлення своєрідної єменської гостинності. Єменці (особливо східні) люблять викрадати іноземців заради викупу. У 99% випадків викрадення закінчується благополучно, вас відпустять через тиждень або місяць. За 10 останніх років в Ємені було викрадено більше 100 іноземців.

Країні властиві багаті культурні традиції, які зародилися ще в сиву давнину. Тут знаходиться кілька чудових архітектурних споруд ісламської епохи. До визначних пам'яток належать ви-

Куточок старовинної Сани

Нещодавно спелеологи натрапили на унікальну печеру. В ній були знайдені написи на давніх мовах та артефакти, які належать періоду, що передував ісламському. Нині до цієї печери приїздять археологи зі всього світу.

роблені з неопаленої цегли споруди в Хаджі й Шибамі. Конусоподібні будинки з місцевої деревини, що будуються в Тіхамі, також викликають у туристів неабиякий інтерес. У дворі кожного будинку є колодязь, звідки за допомогою віслюків або верблюдів дістають ґрунтову воду. Вулички міста такі вузькі, що в них не можуть розійтися два віслюки з вантажем. Стара частина Сани — це своєрідний музей, де переважають будинки арабської архітектури. Більшість споруд тут збудовані з сірого каменю. Найсучасніший будинок — аеропорт на острові Сокотра. Його побудували тільки в 2001 році. Ще одна гордість острова — це перша асфальтована дорога. А зовсім поруч із цими сучасними дивами архітектури знаходяться більш звичні для цих країв маленькі будиночки з каменю. Контраст стає ще помітнішим через те, що поряд із багатьма будинками можна побачити «тойоти».

Типове для Ємену гірське поселення

Ємен — відстала аграрна країна. Її відсталість — наслідок тривалого панування феодалізму та англійської колонізації. У промисловості переважає кустарне виробництво тканин, предметів домашнього побуту, виготовлення гончарних та ювелірних виробів, зброї. Але є й сучасні підприємства: судноремонтний, нафтопереробний та інші заводи. Найбільші промислові підприємства перебувають здебільшого в державній або акціонерній власності зі змішаним капіталом. Харчова промисловість, яка базується здебільшого на імпортній сировині, є другою за об'ємом виробництва галуззю, після цементної промисловості. А нафтопереробний завод у місті Адені є найбільшим підприємством у південній частині країни. В Ємені є також підприємства, які виробляють текстиль та пластмасу, сіль, фарбу та інші товари.

На території Ємену знаходяться родючі землі Аравійського півострова. Попри те, що їхня обробка потребує величезних затрат, єменці охоче працюють на землі. Терасоване землеробство в горах має давні традиції. Техніка землеробства є відсталою, все робиться вручну. Основні зернові культури — сорго, просо, пшениця, ячмінь і кукурудза. Підвищується врожайність фруктів та овочів. На гірських схилах вирощується якісна кава. Важливою культурою у низовині Тіхами є бавовник. Також вирощуються кунжут і фініки. Велике значення для внутрішньої потреби й контрабандного вивозу в сусідні арабські держави має вирощування наркотичної рослини — ката. Мусульманська релігія не дозволяє єменцям та іншим народам Сходу пити вино, тож вони замість цього вживають листя ката. Але головна експортна культура — специфічний сорт єменскої кави. До речі, назва торгової марки одного з найкращих сортів кави «арабіка» (тобто арабської) — «мокко» — має єменське походження: цей сорт спочатку вирощували поблизу єменського міста Мохо.

Неабияке значення для країни мають також тваринництво (є незначне поголів'я овець, кіз, великої рогатої худоби, верблюдів і віслюків) та морське рибальство.

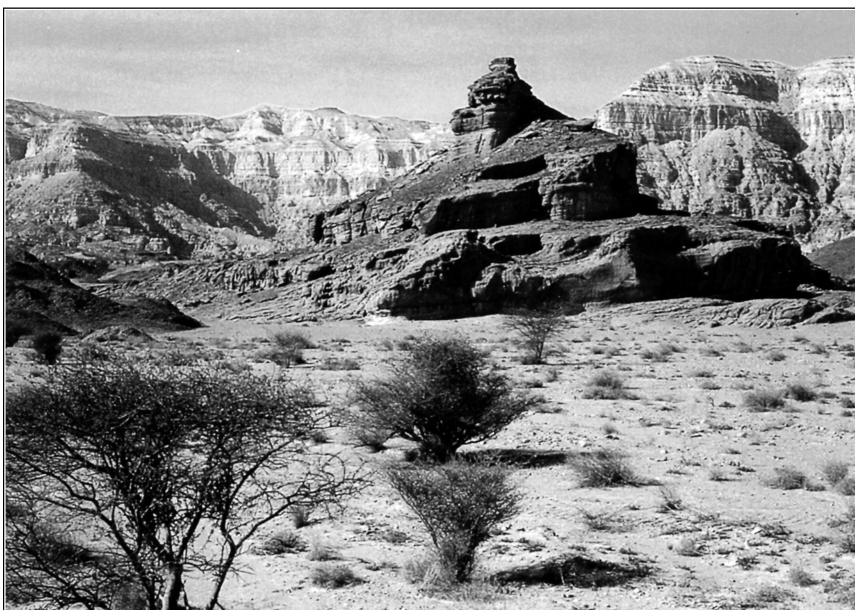
Туризм на території країни майже відсутній. Приїжджим у країну загрожує малярія, тому для профілактики необхідно вживати ліки. Інша складність — нестача питної води. Місцеві мешканці звикли до спеки, а ось туристи почувають себе комфортно лише тоді, коли ввімкнено кондиціонер. Тому для більшості європейців Ємен на все життя залишається білою плямою на мапі...

Ізраїль — Свята земля

Ізраїль — дивовижна країна, мабуть, єдина у світі, де й нині відчувається живий подих історії. На цій землі, що здавна зветься Святою землею і має особливе значення для віруючих усього світу, можна побачити справжню мішанину різних народів, цивілізацій і релігій. Тут сива давнина природно поєднується із сучасністю, духовна піднесеність — із суто практичними потребами людського життя.

Ця країна розташована в Західній Азії, на узбережжі Середземного моря та Аккабської затоки Червоного моря. Територія її невелика — 21,1 тис. км^2, на якій мешкає 5,4 млн чоловік. Таким чином, щільність становить 250 чоловік на км^2. Ізраїль межує з чотирма азіатськими країнами: Єгиптом, Йорданією, Сирією та Ліваном.

Особливості природи цієї країни обумовлюються її розташуванням: на заході вона омивається водами Середземного моря, уздовж якого простягається вузька смуга приморської низини; з півночі до кордонів Ізраїлю підступають гірські хребти Лівану; на сході приморська низина переходить у плоскогір'я, а на південному заході знаходяться великі райони пустель і

Негевська пустеля в південній частині Ізраїлю

напівпустель. Завдяки такому рельєфу відмінності кліматичних умов в різних куточках країни суттєво відрізняються: середня температура серпня, найспекотнішого місяця, коливається від +23° до +30° С, а найхолоднішого місяця, січня — від +7° до +12° С. Так само відрізняються вони й за кількістю річних опадів: якщо в районі Верхньої Галілеї вона становить 1000 мм, то поблизу Єрусалима — 500 мм; в пустелі Негев дорівнює лише 200 мм, а на узбережжі Червоного моря, біля порту Ейлат — усього 25—30 мм на рік. У цілому клімат Ізраїлю можна віднести до сухого середземноморського типу із спекотним посушливим літом і м'якою дощовою зимою. Влітку країна нерідко потерпає від спекотних посушливих подихів вітру хамсін, що віє з Аравійської і Синайської пустель. А взимку з моря часто-густо налітають шквалисті вітри з бурями та грозами, а іноді з градом. Подекуди на пагорбах навіть випадає сніг, але тримається він недовго.

Водні ресурси країни досить обмежені, оскільки постійних річок тут небагато, та й ті влітку майже пересихають. Щоб забезпечити водою потреби промисловості, сільського господарства та населення, в Ізраїлі створена централізована система водопостачання та іригації. Важливий постачальник прісної води — Тиверіадське (Галілейське) озеро, яке знаходиться у глибокій котловині на 210 м нижче від рівня Середземного моря.

Незважаючи на недостатню кількість вологи, рослинний світ Ізраїлю досить різноманітний. Він налічує понад 2000 видів рослин, серед яких 115 — ендемічні, тобто такі, що зустрічаються лише в цій країні. Найбільш поширені тут вічнозелений дуб, терпентинове дерево, маслина (або олива), фісташка, ялівець, лавр благородний, суничне дерево, іудине дерево, східний платан, сирійський клен, єрусалимська сосна. У горах також ростуть таборський дуб і сикомор, а в пустелі Негев — колючі акації, зарості зиноваті (або вербняку), тамариск, саксаул тощо. У долині річки Йордан та на заболочених місцях можна побачити зарості морозостійкого лотоса (сізіфів лотос), папірусу та олеандра.

Порівняно з рослинністю тваринний світ країни значно бідніший, оскільки великі ссавці майже скрізь знищені. У пустелях водяться лише шакали, смугасті гієни, лиси та дикі пустельні кішки. У північній частині країни поширені дикобрази, їжаки, зайці, кабани. Повсюдно можна зустрітися зі зміями, ящірка-

ми, черепахами. Пташиний світ налічує близько 400 видів, серед яких є грифи, пелікани, лелеки, сови. В річках і озерах водяться соми, вугри, коропи.

На території Ізраїлю не дуже багато корисних копалин. На півдні країни, у кам'янистій пустелі Негев, знаходяться невеликі за обсягом поклади залізної, мідної, хромової, марганцевої та уранової руд, фосфатів, сірки, нафти та природного газу. Більш значними є поклади польового шпату, глин та будівельного каменю, зокрема єрусалимського — вапняку теплих золотавих відтінків. За віковими традиціями саме цим каменем обкладався кожен єрусалимський будинок, звідки й пішла друга назва міста — «Золотий Єрусалим».

Хімічні підприємства видобувають із вод Мертвого моря десятки видів сировини

Але справжні природні багатства країни зосереджені на теренах Мертвого моря, що знаходиться неподалік Єрусалима. Під пекучим сонячним промінням води його постійно відступають, випаровуються, залишаючи по собі великі соляні поклади. Сіль вкриває не лише дно та узбережжя моря, але й довколишні гори. Там майже все складається із солі — щоб переконатися в цьому, можна лишень підійти й лизнути будь-яку скелю. Протягом багатьох тисячоліть Мертве море, єдине в світі, виконувало роль гігантської природної солеварні. Та окрім солі, в ньому утворюються корисні поклади поташу, хлористого магнію, брому, кальцію і рідкісні сполуки, яких нема більше ніде у світі. Вивченням їхніх властивостей і можливостей видобування ще в першій половині XX ст. почав займатися уродженець Східного Сибіру Мойсей Новомайський.

Ізраїль — індустріально-аграрна країна, якій притаманні досить високі темпи економічного розвитку. Найважливішими галузями промисловості країни є видобувна, яка головним чином сконцентрована в Негеві. Підприємства цієї галузі знаходяться в Ороні (розробка фосфатів), Араді (видобування газу), Гелеці та Кохаві (нафтові промисли). Головними центрами обробної промисловості є великі міста країни: Єрусалим (680 тис. чол.), Тель-Авів (357 тис. чол.), Хайфа (246 тис. чол.). Підприємства хімічної промисловості зосереджені в Хедері, Новому Назареті, Рамлі та інших містах. Головним морським портом країни вважається місто Ейлат. Деякі галузі легкої промисловості, зокрема гранування й оздоблення діамантів, цілковито працюють на експорт. Значного поширення в країні набула електронна та радіотехнічна промисловість. Розвинуті також текстильна, швейна, харчова та винобробна галузі. Енергетичною основою промисловості є понад 60 теплових електростанцій, які працюють на рідкому паливі, та кілька атомних електростанцій.

Завдяки хімічним і геологічним дослідженням Новомайського вже в 1926 році було побудовано перший завод для видобування з води Мертвого моря найцінніших сполук. Нині унікальні цілющі речовини, що застосовуються в медицині, парфумерній, косметичній та хімічній промисловості, виробляють на багатьох підприємствах країни. А на узбережжі Мертвого моря розташовані курорти і санаторії, де цілющі властивості його води використовують з лікувальною метою.

Особливе місце в економіці Ізраїлю посідає воєнна промисловість. Тут налагоджено виробництво стрілецького озброєння, легких транспортних літаків та винищувачів-бомбардувальників, ракет класу «земля—земля» та «повітря—повітря» тощо.

Ізраїль має дуже високий науково-технічний потенціал, головну роль у якому відіграють науковці-емігранти, що постійно прибувають до країни з різних кінців світу, зокрема й з України: лише до середини 90-х рр. сюди переїхали близько 700 тис. осіб з колишнього СРСР. Понад 50 вищих навчальних закладів Ізраїлю готують національні кадри для країни.

Сільське господарство ізраїльтян побудовано повністю на кооперативних засадах. Тут розповсюджені два типи сільськогосподарських селищ — кібуц (із громадською власністю на засоби виробництва і централізованим розподілом прибутку) і мошав, де кожна сім’я має власне господарство і обробляє свою ділянку землі, а продукція збувається на кооперативних засадах. Сучасне сільське господарство цілковито базується на результатах наукових досліджень і обладнане передовою технологією та електронною технікою. Найбільш поширене вирощування цитрусових, зокрема помаранчів, за експортом яких Ізраїль входить у першу десятку країн світу. У тваринництві провідна роль належить птахівництву.

Економічні успіхи Ізраїлю вражають: він входить до 20 найрозвиненіших країн світу як за обсягом валового національного продукту (ВНП), так і за доходами на душу населення. Тим більше, що такі темпи економічного розвитку були досягнуті за короткий час, оскільки незалежна країна Ізраїль досить молода. Вона утворилася 14 травня 1948 р., а з 1949 р. стала 50-м членом ООН.

За своїм політичним устроєм Ізраїль — парламентська демократична республіка, що має законодавчий (кнесет) і виконавчий (уряд) органи та систему судочинства. До кнесету входять 120 представників різних політичних партій, які обираються терміном на чотири роки. Глава держави — президент — обирається на п’ять років і може залишатися на своєму посту два терміни поспіль.

Ізраїль — багатонаціональна країна, але переважна більшість її населення — євреї (82 %). Другою за чисельністю етнічною групою є араби (16 %) і тільки 2 % становлять представники інших національностей: друзи, черкеси, караїми, вірмени, ви-

хідці з країн африканського Середземномор'я та Близького Сходу. Лише 10 % населення мешкає в сільській місцевості (в тому числі й арабські бедуїни-кочівники). Відповідно до цього державними в країні офіційно вважаються іврит та арабська мови, а державною релігією — іудаїзм (хоча певні верстви населення сповідують християнство або мусульманство). Грошовою одиницею є шекель.

Ізраїль багатий на культурні традиції, які нині відроджуються в мові, літературі та мистецтві, особливо музичному. У повсякденному житті євреї, особливо ортодоксальні, тобто такі, що дотримуються релігійних приписів та заборон, керуються Біблією і Талмудом — збірником традиційного єврейського права. Духовна культура арабів дуже близька до культури арабського населення Йорданії та Сирії.

Офіційною столицею Ізраїлю вважається Тель-Авів, але самі ізраїльтяни за місцевим законом від 30 липня 1980 р. визнають столицею Єрусалим, оскільки вважають це місто колискою своєї держави. Саме з ним пов'язані всі найважливіші історичні події, що відбувалися на тій території, яку займає теперішній Ізраїль. А заселення цієї території розпочалося ще в III тисячо-

Панорама Тель-Авіва

Єрусалим. Вид з гори Сіон

літті до н. е. У різні часи на цій території оселялися семітські племена: фінікійці, ханаанці, хети, філістимляни (саме від них утворилася грецька назва країни — Палестина). З II тис. до н. е. тут з'явилися єврейські племена, які перемогли філістимлян і в XI—X ст. до н. е., за часів царювання Давида і Соломона, утворили давньоєврейські царства Ізраїль та Юдею. У 586 р. до н. е. Юдея була захоплена правителем Вавилону Навуходоносором II, а її столиця Єрусалим — зруйнована. (Слід зазначити, що це місто за всю історію свого існування руйнувалося і відновлювалося понад 80 разів!) У середині I ст. до н. е. обидва єврейські царства були підкорені римлянами. Саме за часів римського панування зазнала утисків християнська релігія, а її засновника Ісуса Христа було розіп'ято.

Найціннішими пам'ятками давньої історії Ізраїлю є так звані «Кумранські сувої», або «Сувої Мертвого моря», знайдені в 1947 р. в прибережній печері чередником-бедуїном. Пізніше в кумранських печерах було знайдено ще багато рукописів давньоєврейською, арамейською і набатейською мовами, які датуються II ст. до н. е. — II ст. н. е. Вони дали привід для нового прочитання Біблії і стали справжнім скарбом для археологів і лінгвістів.

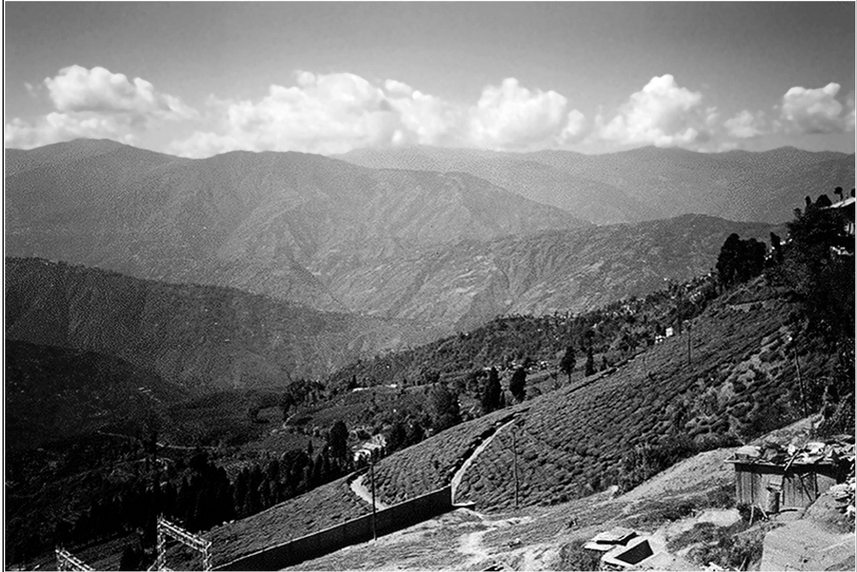
У середні віки Палестина безліч разів переходила від одного завойовника до іншого, доки в VII ст. її не захопили араби і вона не стала частиною Арабського халіфату. Наприкінці XI ст. країну завоювали хрестоносці і створили на її теренах Єрусалимське королівство. Невдовзі єгипетські правителі — мамлюки — приєднали його до своєї держави, а в XVI ст. ця територія була захоплена турками-османами, які володарювали на ній аж до Першої світової війни.

Майже до Другої світової війни країна перебувала під британським патронатом. Після того як за рішенням ООН 1947 р. Палестинська територія була поділена на дві держави — єврейську та арабську, Ізраїль здобув незалежність. Проте відразу почалися територіальні суперечки між євреями і арабами. Протягом багатьох десятиліть відбувалося чимало воєнних сутичок між Ізраїлем та його сусідами — Ліваном, Сирією, Йорданією та Єгиптом за володіння Синайським півостровом, західним берегом річки Йордан та районом Гази. Не вщухають вони й тепер: попри те що в 1993 р. між Ізраїлем і Організацією визволення Палестини була підписана мирна угода, майже щодня новини сповіщають про нові терористичні напади арабських екстремістів на мирне населення Ізраїлю. Пошук шляхів мирного врегулювання палестинської проблеми й досі залишається однією з найгостріших політичних проблем сучасності.

Індія — колиска східної цивілізації

Республіка Індія знаходиться у Південній Азії. Вона розташована на великому півострові Індостан, що його омивають води Індійського океану. До її складу входять також Андаманські, Нікобарські, Лаккадійські, Аміндівські острови та острів Мінікой у південно-східній частині Аравійського моря. Разом з ними площа країни становить близько 3,3 млн км^2.

На сході республіку омивають води Бенгальської затоки, на півдні — Індійського океану та Полкської протоки, яка відокремлює його від острова Шрі-Ланка. На заході країна омивається Аравійським морем. Втім, Індія має багато сусідів на суходолі. На півночі вона межує з Афґаністаном, Китаєм, Непалом і Бутаном, на сході — з Банґладеш, М’янмою (колишньою Бірмою), а на заході — з Пакистаном.

Гірський краєвид

На теренах Індії чітко вирізняються три великих природних райони. На півночі височать величезні гірські системи Каракоруму і Гімалаїв. На півдні знаходиться плоскогір'я Декан, яке облямовують приморські рівнини. А між ними лежить Індо-Ґанґська низина.

У Гімалаях беруть початок найбільші ріки країни — священний для індійців Ґанґ і Брахмапутра. А взагалі в Індії дуже багато річок і озер. Їхня загальна площа становить майже 314,5 $км^2$.

Гімалаї — найвищий гірський масив земної кулі. Тут знаходиться овіяна легендами Джомолунгма (Еверест) — найвища вершина світу, яка височить на 8848 м над рівнем моря. А взагалі в Гімалаях налічують 11 вершин понад 8 км заввишки. З них у межах Індії розташована Канченджанга (8585 м), яка є найвищою точкою країни.

Клімат Індії на більшій частині її території — тропічний. На півночі він тропічно-мусонний, а на півдні — субекваторіальний мусонний. Втім, кліматичні умови тут мають дуже велике розмаїття — від дуже холодних районів Гімалаїв до вологих тропічних районів півдня. На західному узбережжі дуже спекотно і волого, на південному ж заході — спекотно й сухо. У східній частині і на південному сході знов-таки

спекотно і волого, в центрі півострова досить посушливо. На рівнинах середня температура січня становить від +15° на півночі до +27° С на півдні. У травні тут значно тепліше — від +28° до +35° С. Кількість опадів теж дуже нерівномірна: у пустелі Тар на заході країни — від 60 до 100 мм за рік; у центральних районах Декану — до 300—400 мм; у Східних Гімалаях — 3000— 6000 мм. А поблизу населеного пункту Черапунджі на плато Шіллонг, що знаходиться на висоті 1300 м над рівнем моря, знаходиться найвологіше місце на Землі. Кількість опадів тут сягає 12 тис. мм за рік.

Підвищена вологість сприяє буянню рослинного світу. Пишні тропічні ліси Індії називаються джунглями. Серед них найзнаменитішим є ліс Сундарбан, розташований у південному районі гирла Ґанґу і Брахмапутри. Тут росте високе дерево ерит'єра трутова. Її деревина використовується при будуванні житлових споруд і кораблів. Береги численних проток тут облямовані мангровими заростями, а також заростями пальми ніпи чагарникової, яка використовується для покрівель, дахів і як сировина для вироблення цукру та вина. Взагалі в Індії росте близько 20 видів різноманітних пальм. Серед них найвідомішими є кокосова, арекова та фінікова пальми. Втім, остання зустрічається тут лише в дикому вигляді і не дає поживних плодів. Знаменита Індія і пальмою тодді, або пальмірою, яка утворює густі ліси на півдні країни.

На рівнинах панують низькі трави на зразок бур'янів. Дерева ростуть тут лише по берегах річок. Серед них переважає акація аравійська. А на південь від річки Годаварі простягаються савани, вкриті різноманітними злаковими травами, з розкиданими деінде акаціями, дикими фініковими пальмами і молочаями.

Сучасний тваринний світ Індії налічує близько 350 видів ссавців, понад 1200 видів і підвидів птахів і понад 20 тис. видів комах. На жаль, в останні десятиріччя чисельність багатьох із цих видів значно скоротилася. Серед великих хижаків азіатський лев зберігся лише в заповіднику Гирський ліс на півострові Катхіявар. Тигри і леопарди живуть лише у джунглях Ассамо-Бірманської прикордонної зони та на півночі Індостану. А гієни, гепарди і шакали збереглися лише в північних районах країни. Знаменитий індійський слон у дикому стані живе в джунглях. У кількох національних пар-

ках Ассаму і Західної Бенгалії ще можна зустріти індійського носорога, але його чисельність постійно скорочується. До рідкісних тварин, що водяться в Індії, належать також олені замбар з довжиною рогів до 100 см, аксіс (або читал), барасінги з рогами, що мають понад 14 відростків, а також болотяні олені.

Найбільше розмаїття характерне для фауни Гімалаїв. Тут ще зустрічаються кабарга, гімалайський та малайський ведмеді, хангул (кашмірський благородний олень), яки, кулани, сніговий барс. У цьому регіоні трапляється найменший з баранів — шапу, та найбільший з цих рогатих травоїдів — баран наян. До дуже рідкісних видів належать баран Марко Поло та куку-яман, або блакитний баран. А ще тут живуть альпійський або гірський цап, мархур, або гвинторогий цап, а також цапи тар, чмру (або орного), дзерен, такин та горал.

Серед дрібних ссавців найпоширеніші мавпи. У лісах Ассаму можна побачити вид людиноподібних мавп — гібон хулок або білобровий гібон. Дуже поширена мавпа лангур, або тонкотіл. Мавпи та інші дрібні звірі, особливо гризуни, завдають великої шкоди сільському господарству. Винятком є мангусти, які сприяють зменшенню кількості отруйних змій. Для Індії це дуже важливо, бо ці небезпечні плазуни водяться тут скрізь.

У саванах Декану мешкають газелі, чотирирогі антилопи, зайці, дрібні гризуни, бенгальські кішки, звичайні лисиці, мангусти, гієни, вовки, шакали, леопарди. А для вологих тропічних лісів Декану є характерними олені різних видів (замбари, аксіси, мунтжаки), бики гаури, напівмавпи лорі, тигри, червоні вовки та багато інших.

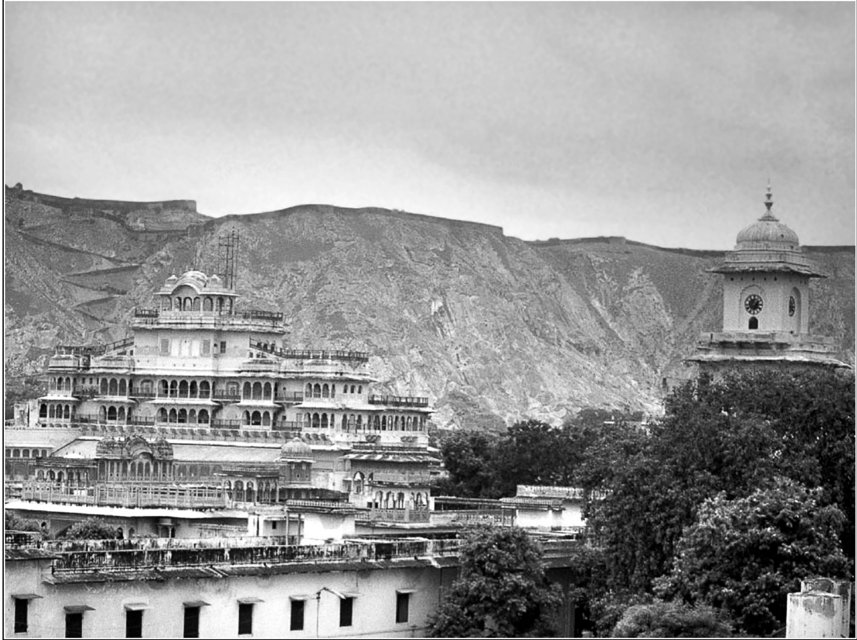
Індійські птахи мають дуже яскраве оперення. До них належать папуги Крамера, червоноголові ткачики, чорні дронго, зимородки та інші. Вражає своїм розмаїттям кількість журавлеподібних птахів. Серед них дуже рідкісний чорношийій журавель, журавель антигон, єгипетська чапля, індійський марабу. Індія є батьківщиною банківських курей — предків усіх свійських курей. Мешканцями країни є й знамениті павичі, які колись прикрашали парки володарів Давньої Індії, а тепер милують очі городян у міських садах і парках багатьох країн світу. Крім того, взимку до Індії прилітає багато кочових птахів з Європи і Північної Азії.

Дуже різноманітною є й фауна плазунів. Тут водяться кобри, зокрема й найбільша з отруйних змій — королівська кобра. Крім них у країні є такі небезпечні створіння, як стрічковий крайт, або бунгар, коралові змії, гадюка Рассела, щитохвості змії, в тому числі й гримучі, та багато інших. До отруйних плазунів належать також іще близько 25 видів вужів, а також гекони і хамелеони. На узбережжі Бенгальської затоки, у гирлах річок, що їх заливають припливи, мешкають крокодили. А у водах Ґанґу і Брахмапутри водяться крокодил ґанґзький гавіал довжиною до 6,6 м та прісноводний дельфін сусук, який досягає 2,5 м завдовжки.

Давня цивілізація, яку вчені називають Індською, виникла в долині Інду ще у III—II тис. до н. е. Серед давніх тутешніх держав найбільш відома Магадха. У середині VI ст. вона займала майже всю долину Ґанґу. У 327 р. Магадха відбила навалу армії Александра Македонського. А під час правління царя Ашоки з династії Mayріїв (268—232 рр.) Магадха володіла майже всіма індійськими землями. Саме в той час у країні почав поширюватися буддизм. Поряд із цим у III ст.

Старовинний храм у Декамі

Палац у Джампурі

на теренах Декану стала набирати могутності держава Андхра. У II ст. вона заволоділа майже всією північною частиною плоскогір’я Декан. Обидві держави вели жваву торгівлю з Давнім Римом, яка не переривалася аж до III ст. н. е. З плином часу обидві держави занепали і розпалися на кілька дрібних державних утворень, які ворогували між собою. Це дало змогу завойовникам легко впоратися з ними. У VI ст. н. е. індійські землі зазнали навали мусульман. З 1206 по 1526 р. у Північній Індії існувала держава Індійський султанат зі столицею в Делі. Нею правила чужоземна мусульманська династія Гуридів.

У XIV ст. по землях Індії пройшли війська Тимура-Тамерлана. Під його ударом султанат почав розпадатися. У Південній Індії у XIV—XVII ст. існувала міцна індуїстська держава Віджаянагар, котра вела жваву торгівлю через порти Аравійського моря і Бенгальської затоки. Нащадок Тамерлана Бабур у 1526—1527 рр. завоював більшу частину Північної Індії і утворив тут імперію Великих Моголів, яка досягла найбільшого розквіту у XVIII ст. і проіснувала до 1858 року.

Але ще в XIV ст. багаті індійські землі почали дуже приваблювати європейців. Першими прийшли португальці. Наприкінці XV ст. вони закріпилися на узбережжі Аравійського моря в пунктах Гоа, Даман і Діу. За ними прийшли голландці, французи, а потім англійці. Наприкінці століття Індія перетворилася на англійську колонію, а володарі імперії Великі Моголи з 1803 р. отримали від колонізаторів велику пенсію. Втім, нащадки могутнього Бабура повелися дуже необачно. Вже через 40 років англійці скасували династію Бабура, і Індія опинилась під владою англійської корони. Але народи Індії не скорилися колонізаторам. У 1857—1859 рр. у колонії спалахнуло повстання сипаїв, яке було жорстоко придушене англійцями.

Наприкінці XIX ст. національно-визвольний рух серед мешканців Індії очолила партія Індійський національний конгрес (ІНК). Після тривалої і жорстокої боротьби з колонізаторами багатонаціональна країна у 1947 р. здобула незалежність, але від неї відпав величезний регіон, який дістав назву Пакистан. Цей поділ супроводжувався кривавими зіткненнями. І ворожнеча між цими державами триває й досі.

Сипаями в Індії називали солдат, які служили в англійській колоніальній армії. Під час повстання, обурені утиском колонізаторів, вони нападали на оселі англійців і вбивали білих жінок, дітей та їхніх слуг з числа тубільців. Натомість англійці-військові прив'язували полонених сипаїв до жерл гармат і стріляли.

Сучасна Індія є федеративною республікою з президентською формою правління. Нею керує президент, який обирається колегією виборців на 5 років. Законодавча влада належить двопалатному парламенту. Країна входить до Співдружності, є членом і одним із засновників ООН.

Територія Індії поділена на 25 штатів і 7 союзних територій. На чолі штатів стоять губернатори, котрих призначає президент терміном на п'ять років. А законодавчі функції в них здійснюють збори штатів.

Грошова одиниця в Індії називається індійською рупією.

Офіційною столицею держави вважається Новий Делі (Нью-Делі), який є адміністративною частиною давнього міста Делі, названого на честь раджі (князя) Ділі. Втім, це місто під назвою Індрапрастха було відоме ще за 1400 р. до н. е. Нині Новий Делі — величезний мегаполіс, населення якого сягає 10 млн чоловік.

Червоний форт у Нью-Делі

За кількістю населення Індія поступається лише Китаю. Тут живе 1 млрд чоловік, що складає 18% населення земної кулі. Щорічно воно збільшується на 20 млн чоловік. Склад населення дуже різноманітний. Тут живуть народи, які істотно відрізняються одне від одного за зовнішнім виглядом, мовою та звичаями. Серед них найбільшу кількість становлять хіндустанці, телугу (андхра), маратхі, бенгальці, біхарці, таміли, гуджаратці, каннари, малаяли, пенджабці. В Індії розмовляють понад 20 різними мовами і є близько 700 діалектів. Завдяки такому розмаїттю статус офіційної надано аж 15 мовам. Але державною мовою вважається хінді. Втім, для міжнаціонального спілкування широко використовується англійська. Крім того, в колишніх португальських колоніях більшість населення користується португальською.

Серед релігійних конфесій провідне місце належить індуїстам. Їхня кількість становить 80% від усіх віруючих. За ними йдуть мусульмани (14%), християни (2,4%), сикхи (2%), буддисти (0,7) і джайни (0,5%). Решту становлять прихильники зороастризму (парси) та іудаїсти.

За роки незалежності відстала аграрна Індія, яка ледве забезпечувала власні потреби в продовольстві, перетворилася на сучасну аграрно-індустріальну державу. За рівнем ВВП Індія

входить до шістки провідних держав світу, посідає провідні позиції у воєнних галузях промисловості, атомній енергетиці, транспорті і зв'язку, володіє космічними технологіями.

Сьогодні Індія повністю забезпечує свої потреби у продовольстві і щорічно виробляє 200 млн т збіжжя. Основними сільськогосподарськими культурами в країні є рис, пшениця, просо, різноманітні бобові та олійні. Крім цього, Індія посідає одне з перших місць у світі з виробництва цукрової тростини, арахісу, чаю, джуту, кліщовини, бавовнику. Вирощуються також каучукові дерева, кава, прянощі. Індія є власницею чверті світового поголів'я великої рогатої худоби. Крім того тут розводять свиней, верблюдів, птахів. Розвинене шовківництво.

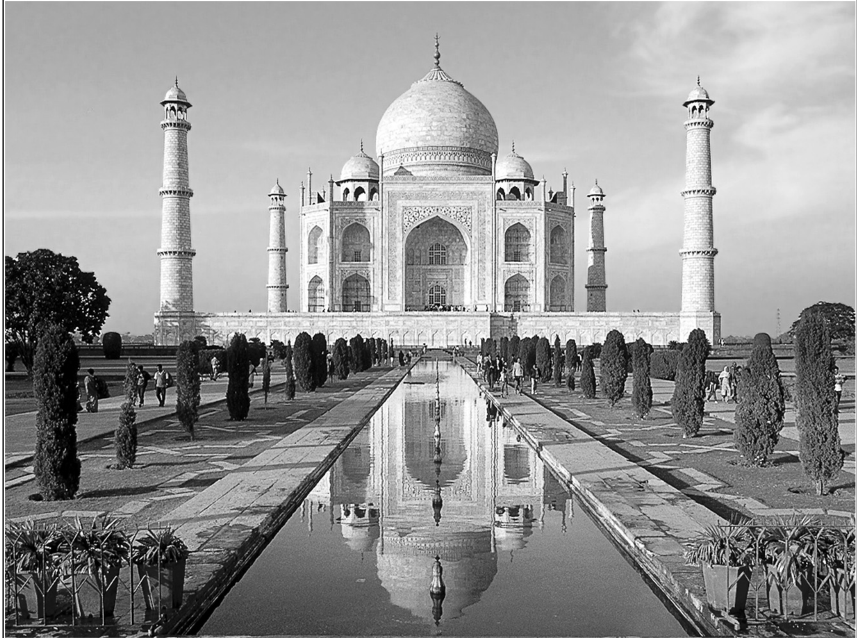
Багата Індія і на корисні копалини. Вона посідає одне з перших місць у світі за видобутком слюди. Тут видобуваються марганцева, залізна руда, вугілля, боксити, нафта.

До традиційних галузей належить текстильна промисловість. Серед текстильних індійських виробів найпопулярнішими є знамениті бавовняні тканини. Розвинені також цукрові, тютюнові, шкіряно-взуттєві, нафтопереробні, цементні, паперові виробництва. Розвиваються чорна і кольорова металургія, машинобудування, хімічна промисловість. Країна експортує машини, обладнання, одяг, шкіру і шкіряні вироби, хімічні товари, джутові вироби, залізну руду, чай, каву, спеції, горіхи кеш'ю, консерви, рибу, діаманти. Головними торговими партнерами є США, Німеччина, Велика Британія, Бельгія, Росія.

Індія має дуже давню і цікаву культуру, яка приваблює сюди багато туристів. У світі є мало країн, які можуть зрівнятися з Індією за кількістю пам'яток давніх цивілізацій. Серед них найвідомішим є знаменитий Тадж-Махал — мавзолей султана Шах-Джахана і його дружини Мумтаз-Махал. Дуже цікавими є індійські танці, які стають в наші часи популярними і в Європі. Деякі з них були відомі ще у IV ст. н. е. Кожний регіон має свій характерний для нього малюнок танцю.

Уже багато років Індія посідає перше місце у світі за кількістю кінофільмів, що тут знімаються. Здебільшого це мелодрами, іноді з елементами комедії або трагедії. Втім, багато глядачів у всьому світі дивляться їх із задоволенням.

Чи не найяскравіше враження гості країни отримують від релігійних індійських свят. Вони дуже яскраві і екзотичні.

Тадж-Махал

Серед них особливо популярними є Рамліла на честь верховного бога індуїстів Рами, Дівалі — свято вогнів, Джанмаштамі — день народження бога Крішни. А під час веселого весняного свята Холі всі його учасники обливають одне одного підфарбованою водою та обсипають різнобарвними порошками.

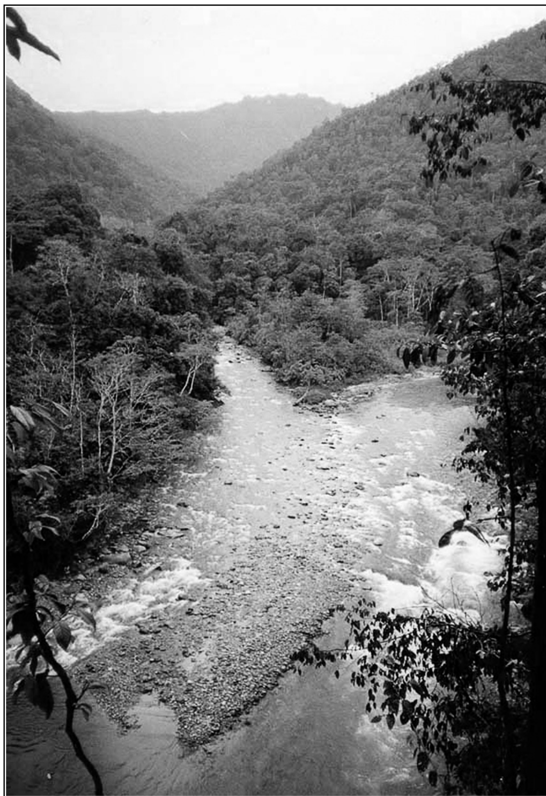
Індонезія — «острівна країна»

Острівна держава, розташована в Південно-Східній Азії, на Великих та Малих Зондських, Молуккських островах та західній частині острова Нова Ґвінея. Це — найбільший у світі архіпелаг, до складу якого входить понад 13 600 островів (за окремими даними — понад 17 500), що простяглися вздовж екватора; тільки близько 1000 з них мають постійне населення. Площа Індонезії становить 1919,5 тис км^2 (довжина території з заходу на схід становить приблизно 5150 км, а з півночі на південь — 1800 км) в адміністративному плані поділяється на 24 провінції, дві особливі адміністративні одиниці та один метрополітен-

ський округ. Столицею Індонезії є Джакарта. На території держави мешкає близько 211,8 млн людей.

Молуккська протока відокремлює Індонезію від Західної Малайзії та Сінгапуру, моря Сулу та Сулавесі — від Філіппін, а Тиморське та Арафурське моря — від Австралії. На Калімантані (Борнео) країна має кордон зі Східною Малайзією, а на острові Нова Ґвінея — з Новою Ґвінеєю. Акваторія Індонезії становить 7,9 млн км^2.

Сучасна назва держави в перекладі з грецької мови означає «острівна Індія» і вживається з кінця XIX ст. А ось давня назва — Нусантара — в перекладі з малайської звучить як «острівна країна». Історія Індонезії дуже давня. Перші державні утворення виникли тут ще в II—V ст. Протягом XIII—XV ст. яванське феодальне князівство Маджапахіт володіло майже всією територією сучасної Індонезії. Першими з європейців у цій державі з'явилися португальці, а згодом і голландці. Це сталося в XVI ст., і через 200 років чужинці захопили майже всю Яву. А в XIX та на початку XX ст. підкорення країни було завершено. Щоправда, самі індонезійці були далеко не в захваті від того, що на їхній території порядкували європейці. Місцеве населення неодноразово піднімало з цього приводу повстання, які жорстоко придушувались. Незважаючи на це, національно-визвольний рух набирав сили. Нарешті, англій-

Індонезійський краєвид

ські та нідерландські війська зазнали глобальної поразки від індонезійців. 17 серпня 1945 р. незалежність Індонезії була проголошена й офіційно визнана багатьма державами світу. У серпні 1950 р. державу проголосили унітарною республікою.

Індонезії довелося пережити важкі часи, коли влада перебувала в руках командування армії, відбулися масові народні виступи, були проблеми з визнанням незалежності Східного Тімору, певний час країна перебувала під опікою ООН. Індонезія є республікою, на чолі якої стоїть президент; вищим органом державної влади в країні є Народний консультативний конгрес, а головним законодавчим органом — парламент.

Індонезія — країна, яка лежить водночас у трьох часових поясах. Значну частину її території займають гори. На острові Нова Ґвінея вони, наприклад, мають висоту понад 4000 м. Саме на цьому острові знаходиться найвища точка країни — гора Карстренс (5040 м). Нижчими за неї є суматранська гора Керінчі (3800 м), калімантанська Кінабалу (4100 м), сулавесійська Рантекомбола (3440 м). А скельні масиви Яви мають грізну окрасу — вулканічні конуси. Одинадцять із цих велетнів сягають висоти понад 3000 м. Найвищим на Яві є вулкан Семеру (3676 м). Взагалі, у країні більше 500 вулканів, і 100 з них — діючі. Оскільки Індонезія перебуває на стику двох тектонічних зон, на її території відмічена висока сейсмічність та інтенсивний вулканізм. Найбільшого клопоту місцевим жителям завдає горезвісний велетень Кракатау в Зондській протоці. Саме він 1883 р. став причиною руйнування острова та загибелі понад 36 тис. людей. Викид попелу, що стався при виверженні Кракатау, мав суттєві кліматичні наслідки: середня температура земної поверхні знизилася на кілька градусів. Але найсильнішим на землі за останніх 500 років вважається виверження вулкану Тамбору в 1815 році. Тоді попіл, що потрапив до атмосфери, суттєво знизив сонячне випромінювання на поверхню планети, і через це клімат на землі став більш холодним: сезонні сніги в Північній півкулі почали танути тільки в червні, а в серпні починалися вже нові заморозки.

Там, де гори неохоче поступаються місцем западинам та рівнинам, буяють вологі тропічні ліси. Численні річки стали причиною того, що більшість низин Індонезії дуже вологі і часом підтоплені. Товстий шар торфу на таких землях не дає

Одна з числених індонезійських річок

можливості сподіватися на велику врожайність у сільському господарстві. Щоправда, в Індонезії існують досить родючі ґрунти, особливо там, де вони сформувалися на вулканічних породах. На жаль, ареали таких сільськогосподарських «оазисів» невеликі.

Острови держави дуже різні за розмірами. Найбільшими є Нова Ґвінея, Калімантан (Борнео), Сулавесі, Суматра, Ява. Крім того, до складу країни входить багато невеличких коралових атолів та поодиноких скель. Частина островів Індонезії належить до так званої Зондської платформи. Колись це був масив суходолу, який з'єднувався з материковою Південно-Східною Азією, а згодом опустився під воду, залишивши на згадку про себе острови, моря та протоки. А от Танібар, Ару, Кей та частина Нової Ґвінеї — складові Сахульського шельфу. Вони є продовженням Австралійського континенту, затопленого Арафурським морем. Починаючи з Сулавесі в західному напрямку пролягає Зондська (Бірмано-Яванська) гірська дуга — частина Гімалайської складчастої системи.

Клімат Індонезії — екваторіальний та субекваторіальний. Завдяки цьому в низинах температура повітря протягом року коливається від +25° до +27° С. У горах, звичайно, трохи прохолодніше, але й там досить тепло як влітку, так і взимку.

Зате сезонні та просторові коливання кількості атмосферних опадів тут досить відчутні. «Дякувати» за це треба мусонам. Дощі в Індонезії йдуть переважно під час західного мусону — з грудня по березень. Східний мусон щороку приходить сюди в червні—липні і приносить із собою зливи аж до кінця вересня. Протягом року кількість опадів становить 2000—4000 мм. Звичайно, існують і місцеві аномалії. Однією з них є місто Палу на заході Сулавесі: воно перебуває в «дощовій тіні», тому щороку отримує від природи в «подарунок» не більше 530 мм опадів. Зате місто Паданг (острів Суматра), що розташоване на тій же широті, може похвалитися 4200—4500 мм опадів.

Рослинність країни дуже багата. Майже 90% Індонезії покривають мусонні та вологі тропічні ліси (крім Яви та Балі), які подекуди перемежовуються саванами та рідколіссями. Взагалі, тут чудово себе почувають понад 35 тис. видів рослин. У районах висотою 450—900 м над рівнем моря можна побачити рослини помірної зони, а на висотах понад 1500—1850 м їх змінюють гірська гілея та моховий тропічний ліс. Вологі ліси найчастіше мають три яруси. Перший «поверх» становлять дерева висотою до 50 м, другий — зімкнуті крони 25—30-метрових дерев, третій — молода парость та чагарники. У мусонних лісах особливого розповсюдження набули тик, численні види бамбука, евкаліпт та інші складові австралійської флори. До речі, в Індонезії росте найдовша рослина світу — ліана ротанг («чортів канат»), з якої виготовляють чудові плетені меблі. Крім того, саме на цих островах є такі рослини, як отруйний анчар та непентеси, — рослини, що їдять комах.

Прибережна частина островів — царство мангрових боліт, яке несподівано поступається місцем чудовим піщаним пляжам в оточенні струнких пальм.

Фауна Індонезії напрочуд різноманітна. Вона включає представників як азіатського, так і специфічного австралійського тваринного світу. На заході країни водяться слони, два види носорогів, буйволи та подекуди навіть тигри. На островах Сулавесі та Тімор можна побачити кілька видів азіатських приматів (людиноподібних мавп, орангутангів, гібонів та напівмавп тупайї). Східніше поширені азіатські птахи, плазуни та комахи. Серед пернатих представників фауни слід назвати павича, райського птаха, птаха-носорога, казуарина та численні види

папуг. А в провінції Іріан-Джая на острові Нова Ґвінея більшість «братів менших» є представниками австралійського сімейства сумчастих. Цю особливість вперше помітив у XIX ст. А. Р. Уоллес, який умовно позначив межу, що поділила тваринний світ Індонезії на азіатський та австралійський. Зате змії та крокодили таких «кордонів» не визнають — вони водяться майже на всіх островах. Крім того, у місцевих водах живе безліч видів акул. Місцева фауна налічує й чимало ендеміків, тобто видів, що їх можна зустріти тільки в даному районі. Найвідомішими з них є орангутанг та гігантський дракон-варан з острова Комодо.

За кількістю населення Індонезія посідає четверте місце у світі після Китаю, Індії та США. В містах мешкають понад 34% людей. Нині в столиці, наприклад, живе понад 10 млн людей, у Сурабаї — 3,8 млн, у Семарангу — 2,4 млн, у Бандунгу — більше 3,2 млн людей.

Острови країни заселені дуже нерівномірно. Наприклад, на Яві (близько 7% території Індонезії) мешкають майже 60% жителів держави. А ось у провінції Іріан-Джая (22% території) зосереджено тільки 1% індонезійців. Острів Калімантан, укритий вологими тропічними лісами, теж є майже безлюдним. Через це влада почала проводити програму трансміграції, яка передбачає переселення частини жителів Яви, Мадури, Балі та Ломбока в малонаселені частини країни. Щоправда, такі примусові заходи не дали вагомого результату.

Державною мовою в країні визнана індонезійська. Цією мовою проводять навчання в усіх державних школах, нею спілкуються освічені індонезійці та й узагалі всі мешканці міст. У сільській місцевості використовуються мови яванська, сунданська та мадурська. Мови всіх народностей Індонезії мають суттєві відмінності, але всі вони належать до однієї малайсько-полінезійської сім’ї (винятком є папуаські мови, поширені на сході країни).

Взагалі ж, в Індонезії мешкають близько 300 етнічних та племінних угруповань, кожне з яких має власну мову, характерні звичаї та специфічну соціальну організацію. Наприклад, на Яві типова родина складається з подружжя та дітей, є самостійною в побуті й не підтримує тісних стосунків з іншими родичами. А на Балі поширені численні родини, де кілька братів із жінками та дітьми живуть разом зі своїми батьками.

Типове індонезійьке поселення

Цікаво, що донедавна невеликі племена з Калімантану, Сулавесі, Малих Зондських та Молуккських островів були ізольовані від зовнішнього світу. Частина таких островитян веде напівкочовий спосіб життя, а їхні мови й досі залишаються недослідженими.

Більшість жителів держави є мусульманами (90%). Але в Індонезії також багато послідовників християнства, буддизму, іудаїзму, анімізму та конфуціанства.

Грошова одиниця країни — індонезійська рупія.

Країна належить до категорії аграрно-індустріальних. У сільському господарстві мирно співіснують великі державні та іноземні плантації й невеличкі приватні селянські господарства. Переважну частину експортної продукції становлять урожаї каучуконосів, кокосових та масличних пальм, кави, чаю, какао, агави, тютюну, прянощів, цукрової тростини та хінного дерева (Індонезія є головним у світі постачальником кори з нього). Крім того, в державі вирощують рис, кукурудзу, просо, сою, арахіс, сагову пальму, батат та численні фрукти (ананаси, близько 300 сортів бананів, манго, папайю, дуріан та інші). А ось тваринництво в Індонезії майже не розвинене. Зате тут добре розвинене рибальство, морський промисел та розведення риби.

У державі досить успішно займаються заготівлею деревини та гірською промисловістю, видобуванням та переробкою нафти (перше місце в Південній та Південно-Східній Азії), видобуванням газу (шосте місце у світі, а за його експортом — перше), олова (друге місце у світі), вугілля, бокситів, мідних та нікелевих руд (четверте місце у світі), азбесту, асфальту, фосфоритів, золота, срібла та солі. Непоганими темпами розвиваються також традиційні галузі промисловості: харчова, текстильна, швейна та взуттєва. Останнім часом місцева влада приділяє багато уваги розвитку автомобільного, авіаційного та суднового будування, хімічної та нафтохімічної промисловості, радіоелектроніки. Головними партнерами Індонезії із зовнішньої торгівлі є США, Японія, Німеччина та Сінгапур.

Дуже важливе значення для країни має морський транспорт. Державні порти — Танджунгпріок, Сурабая, Балікпапан, Уджунгпан, Палембанг — обслуговують потреби місцевого населення й здійснюють зв'язок Індонезії з багатьма країнами світу. Непогано розвинутий у державі також залізничний та автомобільний транспорти.

У 70—80-х рр. минулого століття країна інвестувала великі кошти в освітню сферу. Нині тільки 10% індонезійців віком від 10 років не мають початкової освіти й залишаються неписьменними. Ті учні, які бажають продовжити навчання в повній

Панорама Джакарти

середній школі, повинні скласти відповідні екзамени. А вищу освіту мають 16% місцевих жителів.

Центром індонезійської культури є острів Балі, який ще часто називають «островом тисячі храмів». Головними пам'ятками минулого вважаються так звані «королівські могили» (XI ст.) та «Слонова печера» зі статуєю слоноголового бога Ганеші (XII ст.).

Велику зацікавленість викликає також буддійське святилище на півдні острова Ява — Боробуддур («багато Будд»). Воно є унікальним свідченням розквіту середньовічного індонезійського мистецтва й найбільшим монументом Південної півкулі. Святилище збудоване близько 800 року і має вигляд гігантської кам'яної піраміди, складеної з 10 величезних сходинок. У Боробуддурі існує 1 460 рельєфів, що розповідають про життя Будди, та 504 статуї цього божества. Величезний храмовий комплекс відтворює легендарну гору Меру з давньоіндійської міфології. За легендою, на її вершині тримається весь Всесвіт.

А в Прамбанані існує величний індуїстський храмовий комплекс Лара Джонгранг (IX—X ст.). Він включає три великі храми, п'ять менших святилищ та численні каплиці.

На Яві розмістилася також столиця Індонезії — місто Джакарта. У XVII ст. тут була фортеця Батавія — адміністративний центр Нідерландської Ост-Індії. Джакарта є важливим транспортним вузлом країни, її головним культурним та науковим центром. У місті діють понад 100 вузів, у тому числі Університет Індонезії, багато наукових спілок, музеїв, бібліотек та архівів. Крім того, в Джакарті діють етнографічний парково-розважальний комплекс «Міні-Індонезія» (з храмами та фантастичним живим птаством під куполом із сітки), культурно-розважальний комплекс «Таман Ісмаїл Марзукі», виставковий комплекс та відкритий зоопарк Пунчак Сафарі.

Велике враження справляють також палац президента та палац мистецтв, канали, старі будівлі в «колоніальному стилі», мечеть «Істікляль» (одна з найбільших у Південно-Східній Азії). Саме у Джакарті в 60-х рр. були збудовані перші висотні споруди: готель «Індонезія», універмаг «Давнина», Центральний банк, будівлі кількох посольств.

Той, хто завітає до Індонезії, ніколи не відмовиться від пропозиції подивитися виставу знаменитого театру тіней (ваянгкуліту). Під час спектаклю людина, яка керує ляльками (да-

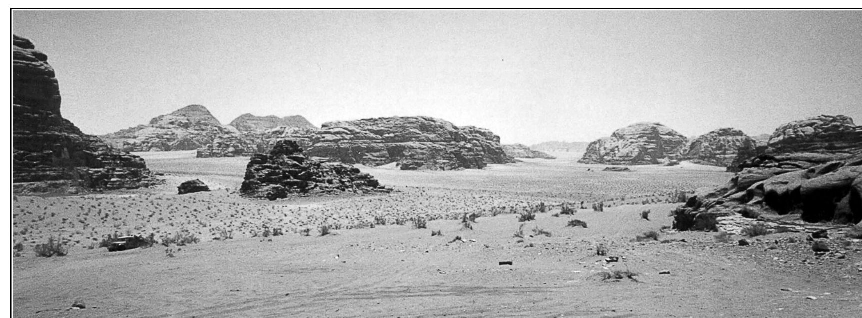
ланг), пересуває своїх зроблених зі шкіри буйвола «артистів» (на них спрямовується світло) перед білим екраном. Таким чином, глядач бачить як самих ляльок, так і їхні тіні. Вистава, що є не тільки спектаклем, а й своєрідним ритуальним дійством, відбувається протягом усієї ночі. Найчастіше розігруються сюжети з індійських епосів «Рамаяна» та «Махабхарата».

Серед оригінальних місцевих театрів є також такі, де «виступають» об'ємні дерев'яні ляльки, актори в масках та без масок (в останньому живі люди імітують рухи маріонеток). А на Балі можна побачити давні ритуальні танці кечак («мавпа») та крис («кинджал»), які відтворюють двобій між відьмою та драконом.

Індонезія наче перебуває в кількох часових вимірах: її великі міста є сучасними мегаполісами з розвиненою інфраструктурою, але водночас усе це співіснує також з доісторичними обрядами, ритуалами й племенами, яких майже не торкнулася цивілізація. Символом країни могла б стати рафлезія — найбільша квітка на Землі (близько метра в діаметрі). Бо Індонезія — то окремий світ, що справді нагадує величезний оберемок фантастичної зелені, прикрашений гігантською квіткою.

Йорданія — країна Старого Завіту

Йорданія — королівство в Південно-Західній Азії, на північному заході Аравійського півострова, має спільні кордони з Сирією, Іраком, Саудівською Аравією та Ізраїлем. Скориставшись морським шляхом, можна швидко потрапити й до сусіднього Єгипту, з яким у країни немає сухопутного кордону. Загальна площа королівства становить 89 213 км^2. Тут мешкають близько 5 млн людей. Через те що 60 % місцевих жителів —

Пустельний краєвид

молодь, яка не досягла 20 років, у країні зареєстровано найвищий рівень безробіття у світі. Державною релігією є іслам, але немало йорданців сповідують християнство. Взагалі, тутешня земля є однаково священною для представників трьох найбільших світових релігій — християнства, мусульманства та іудаїзму. Може, тому всі мешканці цієї загадкової для нас країни живуть дуже мирно. Якщо якийсь куточок на земній кулі й заслуговує на назву святої землі, то це, безумовно, Йорданія, бо для християн та іудеїв її територія — це історична арена, яка була свідком більшості давніх релігійних подій, згодом увічнених у Святому Письмі. А для ісламу ця країна — Благословенна Земля, що лежить між трьома найбільшими мусульманськими святинями: Меккою, Мединою та Єрусалимом і є свідком народження ісламу та перетворення його на світову релігію.

Майже на кожному квадратному кілометрі йорданської землі можна знайти історичну пам'ятку. Саме тут людина кам'яного віку вперше почала будувати житло й переходити до осілого способу життя. Найдавніші згадки про існування таких поселень датуються VIII тис. до н. е. До речі, вздовж місцевих доріг можна побачити руїни давніх невеличких поселень. А одне з них, Бейду (у III тис. до н. е. воно, навіть за сучасними уявленнями, мало досить високий рівень розвитку цивілізації), вважається прообразом перших міст на планеті.

Йорданія — це земля культури, особливої краси та нечуваних контрастів, давня і напрочуд молода водночас. Офіційно нова держава з'явилася на мапі світу тільки 25 травня 1946 року. Таким чином, з моменту офіційного утворення Йорданії минуло лише 59 років. Але на територіях уздовж ріки Йордан люди селилися з давніх-давен. Місцеві жителі мають право пишатися: вони змогли зберегти величезну кількість пам'яток різних епох і цивілізацій. Щоб ознайомитися з ними, близько мільйона туристів з усіх країн світу щороку приїздять сюди.

Колись, приблизно у II тис. до н. е., сюди переселилися племена аморитів. Так виник Ханаан, куди через 500 років прийшов зі своїм родом Авраам, відомий арабам як Ібрагім. У XV—XVIII ст. до н. е. на території Йорданії існували королівства, відомі нам зі Старого Завіту: Едом, Моав, Гілеад (нинішній Джераш), Аммон. Столицею Аммона було місто Рабат Аммон, яке сьогодні перетворилося на столицю країни Амман.

Десь у середині XIII ст. до н. е., за переказами, саме тут пройшов Мойсей, що вів свій народ через пустелю. У подальшому йорданські землі бачили євреїв, філістимлян, римлян, хрестоносців, англійців...

Кожен, хто потрапляє до Йорданії, одразу ж відчуває, що він ніби опинився в якомусь іншому світі. Фантастичні незбагненні пейзажі, які наче належать іншій планеті, справляють неабияке враження. Природа Йорданії має характерну сувору красу. Чотири п'ятих країни — пустеля, що лежить на стику Сирійської та Північно-Аравійської пустель. Води тут немає — її запаси знайдені тільки на території кількох оазисів. На північному заході країни розташоване плато, що обривається в напрямку долини ріки Йордан. Це — Східні висоти, що сягають 1067 м над рівнем моря. Вони починаються від ріки Ель-Ярмук, яка відокремлює їх від Голанських висот. Ця притока Йордану розділяє три країни: Йорданію, Ізраїль та Сирію. Опади, що іноді трапляються в районі Східних висот, сухими руслами (ваді) потрапляють до легендарної річки. А вздовж західного кордону держави тягнеться глибока рифтова долина, де знаходяться річка Йордан, западина Ваді-ель-Араба та Мертве море. Долина тягнеться на південь до Червоного моря і далі — до Великих озер Східної Африки.

Рослинність Йорданії переважно напівпустельна, а в східних районах пустельного типу ростуть невисокі багаторічні трави, такі, як полин, кущі та посухостійкі однорічники. Але тут зустрічаються навіть старовинні дубові ліси і чагарники. На північному заході, де є земля, придатна для сільськогосподарських робіт, вирощують овочі та фрукти. На півдні, де ґрунти не такі родючі, вирощують тільки зернові. А в рифтовій долині використовують штучний полив, що разом із м'яким кліматом дає змогу збирати по три-чотири врожаї на рік.

На більшій частині території країни добові коливання температури вражають приїжджих. Ще б пак, після гарячого повітря, яке огортає людей вдень і нагадує розпечену духовку, важко собі уявити, що ввечері їм доведеться вдягнути теплі речі! Проте для середземноморського клімату це — нормальне явище. З листопада по квітень в Йорданії триває сезон дощів. Взимку тут тепло, але трапляються заморозки, температура може опускатися нижче нуля, а на Східних висотах навіть іноді ви-

падає сніг. На початку літа та осені з пустелі дме гарячий вітер — хамсин.

Ріка Йордан, яка починається в горах на висоті 3000 м над рівнем моря, несе свої води протягом 160 км до Мертвого моря (довжина — близько 80 км, максимальна ширина — 10 км), спускаючись при цьому на відмітку 395 м нижче рівня моря.

Переважна більшість населення країни (90%) зосереджена на північному сході. Майже всі місцеві жителі — етнічні араби, які розмовляють рідною мовою. Близько 95% з них сповідують іслам, а 5% є християнами. Етнічні меншини — черкеси, чеченці, вірмени — зберегли мови своїх пращурів.

Дві третини населення мешкають у містах, найбільшими з яких є Амман, Ез-Зарак, Ірбід. Йорданія може похвалитися тим, що поставила кілька рекордів, занесених до відомої Книги Гіннесса. Так, якійсь час тут правила наймолодша у світі королева, у країні зафіксовано найнижчий рівень самогубств у світі, у місті Ірбід на одній невеличкій вуличці розташовано понад 130 інтернет-кафе.

Що ж до соціального устрою, то Йорданія — спадкова монархія. Нині країною править молодий спадкоємець короля Хусейна, Абдулла бен аль-Хусейн. Територія Йорданії поділяється на вісім провінцій-мухафаз, якими керують призначені королем губернатори. Король призначає також прем’єр-міністра, членів сенату та парламенту, всіх суддів, вищих військових та цивільних посадових осіб, підписує всі закони і має право накласти вето на будь-який законодавчий акт. Місцевий монарх є також головнокомандувачем збройних сил, може розпочинати війну чи підписувати мирні договори на власний розсуд. До речі, збройні сили Йорданії не мають значної кількості військових, але вважаються чи не найкращими серед країн Близького Сходу за рівнем професійної підготовки й дисципліни. Армія та поліція держави були створені з Арабського легіону, що у 20-х рр. минулого століття формувався тільки з бедуїнів, які завжди були природженими воїнами. Країна є членом ООН, Ліги арабських держав, організації «Ісламська конференція» та Руху неприєднання.

Грошовою одиницею країни є йорданський динар.

Єдиний порт держави розташований в Акабі. Основний транспортний засіб — автомобільний. Міжнародний аеропорт королеви Алії розташований за 35 км на південь від столиці.

Але найбільше навантаження припадає все ж таки на аеропорт в Акабі, центрі туризму.

Економіка країни спирається на такі галузі, як транспорт, енергетика, переробна промисловість, туризм. Приватний бізнес повністю контролює сільське господарство, сферу обслуговування, легку промисловість. Влада стимулює приток приватних капіталів, а також фінансує довготривалі проекти: видобуток фосфоритів та калійної солі, нафтопереробку, розвиток національних авіаліній. Йорданія імпортує техніку, транспортне обладнання, зернові та нафтопродукти, а експортує овочі, фрукти, фосфорити. Основні торговельні партнери країни — ЄЕС, США та Ірак.

Релігія відіграє значну роль у повсякденному житті місцевого населення. Тут п'ять разів на день можна почути заклик до молитви. При мечетях працюють класи релігійного виховання, постійно відбуваються збори віруючих. Вживання їжі, напоїв чи паління на людях до заходу сонця під час мусульманського посту переслідуються згідно з законом. Більшість жінок у країні надають перевагу традиційному вбранню. Але й місцеві християни мають можливість жити за своїм звичним укладом: у Йорданії багато церков греко-православної, римсько-католицької, греко-католицької, протестантської, вірмено-григоріанської конфесій. Цікаво, що святі місця країни оточені глибокою повагою з боку представників усіх релігій і відзначені віковими дубами, до гілок яких віруючі зазвичай прив'язують кольорові стрічки на знак взятих обітниць.

Що ж до освіти, то на три чверті вона є безкоштовною. Діти навчаються дев'ять років у початковій школі й три — у середній. Зарахування студентів до вищих навчальних закладів проводиться на підставі оцінок, отриманих на випускних іспитах. У країні діють чотири державних університети й кілька приватних, ряд муніципальних професійних коледжів. Багато йорданських студентів здобувають освіту за межами країни.

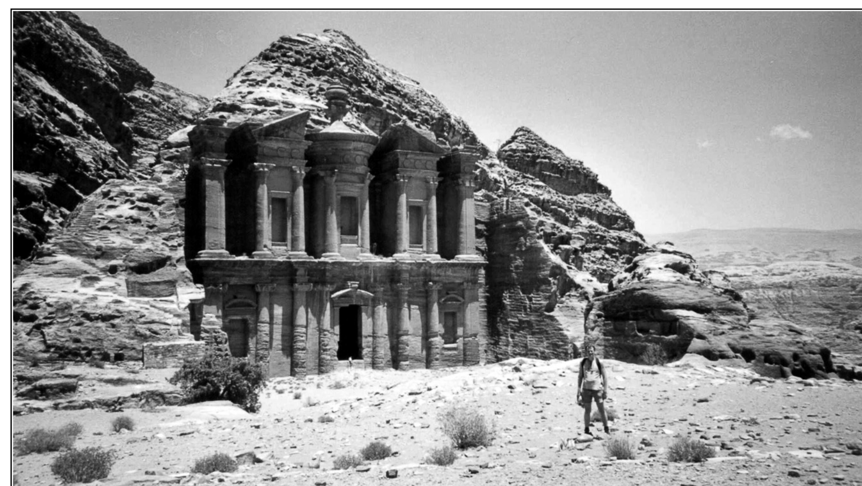
У Йорданії надаються значні субсидії сферам соціального забезпечення. Отже ціни на продукти харчування тут низькі, медицина переважно безкоштовна, в містах будується нове дешеве житло, почала діяти Корпорація соціальної безпеки, яка опікується питаннями пенсійного забезпечення та системи страхування.

Столиця країни — Амман, відома в давнину як Рабат Аммон, а в еллінистично-римську епоху як Філадельфія, є одним з най-

давніших міст на східному березі ріки Йордан. Нині в цьому великому комерційному та адміністративному центрі мешкає майже половина населення країни. Тут є на що подивитися — картинні галереї, музеї, виставкові зали, першокласні готелі й ресторани стали своєрідною візиткою сучасного мегаполісу. Крім того, всі приїжджі обов'язково відвідують Акрополь (Фортечну гору, Цитадель, Джебель Аль-Каляа) — гору з руїнами Храму Геракла, палац Омейад, Візантійську фортецю. Біля стін Візантійської фортеці розташований римський театр на 6000 місць. До речі, в античні часи столиця розбудовувалася на семи пагорбах. Сьогодні їх кількість виросла до п'ятнадцяти.

Міста на півночі країни відомі ще за часів Ісуса Христа. Це — Умм Каїс (Гадара) і Табокат Фахіл (Пелла). Умм Каїс розташований на вершині пагорба, з якого добре видно Йорданську долину та Тіверіадське озеро. У місті можна побачити чорний базальтовий театр, собор та підземний мавзолей. Звідси можна вирушити далі по дорозі Королів, прокладеній понад 5000 років тому.

Столиця набатеїв Петра — загадкове місто, яке протягом тривалого часу шукали європейці. Колись тут вирувало життя, але десь у V ст. Петра прийшла в занепад. Згодом у мапу вкралися деякі помилки, і дивовижної краси та величі місто... зникло, загубилося серед скель. Люди вже звикли вважати його легендою, але в 1812 р. це диво повернулося з небуття завдяки

Петра — місто, що вирізьблене в скалі

Руїни Південного театру в Петрі

швейцарському дослідникові Йоганну Людвігу Буркхардту. За минулі 600 років він став першим з європейців, хто подолав лякаючий прохід Ес-Сик і ступив на вулиці Петри. Для цього вченому довелося видати себе за багатого мусульманина, який шукає могилу пророка Аарона для поклоніння.

Говорять, що з однієї зі скель Петри Мойсей висік воду, щоб напоїти своїх співвітчизників під час втечі з єгипетського полону. Невеличке поселення поблизу мертвого міста досі зберігає назву Долина Мойсея. А в самій Петрі найбільш знаменитою є Хазнат-ель-Фарун — «Скарбниця фараона». За бедуїнською легендою, фараон, який переслідував євреїв, віз за собою великі скарби і тому просувався дуже повільно. Тоді він вирішив сховати коштовності в Петрі. Для цього, начебто, за допомогою магії миттєво створили прекрасну будівлю. Сучасні спеціалісти вважають, що «Скарбниця» — 40-метровий будинок з фасадом — є царською гробницею. Можливо, тут знайшов останній притулок Арета IV. Петра — це місто, яке майже цілком вирізьблене в скелях із червоного піщаника. Будівлі видовбані в стрімких кручах у три-чотири рівні і з’єднані вулицями-терасами. Святилища тягнуться до самого неба. Театр на 3000 місць, вірогідніше за все, використовувався для релігійних потреб задовго до приходу римлян. Потрапити в цей загублений світ, який пломеніє безліччю відтінків червоного та рожевого, можна тільки крізь вузькі ущелини.

У давнину, коли в Петрі жили не менше 20 тис. людей, ці проходи ретельно охоронялись. Нині давнє мертве місто входить до списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, хоча дослідженими залишаються тільки 15% скельних приміщень. А ми можемо побачити його на екранах телевізорів: Петра стала готовою декорацією для багатьох художніх фільмів. Найкраще глядачі могли роздивитися цю унікальну перлину давнини, спостерігаючи за тим, як невтомний Індіана Джонс намагається відшукати Святий Грааль...

Неподалік від столиці можна подивитися на класичний зразок арабського караван-сараю, побудованого для захисту караванів від нападу розбійників та просто для відпочинку подорожан. Каср (палац) Харана виник на місці зруйнованого грецького, римського або візантійського укріплення. Скільки років він владарює над пісками — невідомо, однак один із численних записів на стінах зроблений у 710 році. Квадратна будівля з внутрішнім двором для верблюдів та інших тварин давала притулок одночасно 400 особам. Двері зачинялися на ніч, а за пустелею можна було спостерігати через вузенькі вікна-бійниці.

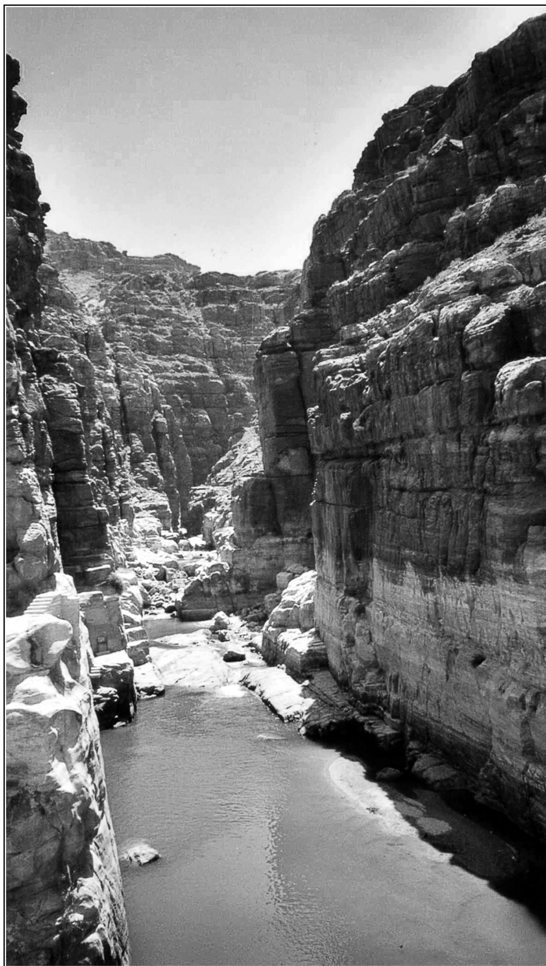
Одне з найдавніших міст Йорданії, Джераш (Гераса) заслуговує на назву «східної Помпеї»: у 749 році, під час небувалої сили землетрусу, його зруйнував сель, що зійшов з розташованих поблизу гір. Місто виявилося законсервованим і напрочуд гарно збереглося. Тут можна побачити 17 візантійських церков, два амфітеатри, декілька вулиць, обабіч яких установлені колони, величну Тріумфальну арку. Про грандіозні будівлі Джерашу можна прочитати ще у Флавія в «Іудейських старожитностях». Вражає один не зовсім зрозумілий факт: у місті на момент катастрофи не залишилося жодної людини.

Величезний замок хрестоносців, один з найбільших на Близькому Сході, був побудований християнськими лицарями в 1142 році в місті Керак. Пізніше грандіозна будівля неодноразово перебудовувалася й міняла господарів. Фортеця збудована в прекрасній гірській місцевості на висоті понад 1000 м над рівнем моря. Під нею розкинулося невеличке містечко Керак. Там збереглися кілька гарних мечетей. А одна з табличок стверджує, що саме тут покоїться Ной.

Мадабі, «місто мозаїк», якому вже понад 4500 років. Тут є прекрасний археологічний парк та музей мозаїки. Найбільш

відома мозаїчна мапа Святої землі, виготовлена за часів імператора Юстініана. Вона викладена на підлозі грецької православної церкви святого Георгія. На тому фрагменті, який зберігся до наших днів, можна побачити Єрусалим, Єрихон, Наблус, Мертве море, річки Ніл, Йордан та інші об'єкти, більшість з яких існує й досі.

Тепер піднімемося на гору Небо. Вона підноситься над Йорданською долиною на 833 метри. На її вершині залишилися руїни церкви, побудованої ранніми християнами, та монастир (V ст.). За легендою, саме тут знаходиться могила Мойсея: через 40 років після втечі з Єгипту пророк піднявся на гору, звідки Господь уперше й востаннє показав йому землю, куди йшов єврейський народ. Місія Мойсея була виконана, і він помер прямо на верхівці гори Небо, а його співвітчизники поховали пророка в таємному місці біля підніжжя гори. Так це чи ні — насправді не знає ніхто. Одначе меморіал Мойсея, збудований тут, постійно відвідують туристи.

Куточок узбережжя Мертвого моря

Коли Папа Римський відвідував Йорданію з офіційним візитом, він передовсім побував на місці, де хрестився сам Ісус. Останні археологічні дані стверджують, що хре-

щення відбулося не в самому Йордані, а на його притоці у Ваді Харар — невеличкій сезонній річці, яка впадає в Мертве море. Жоден турист не минає також фортецю Мукаввір, де колись знаходився палац Ірода Великого і де син останнього, Ірод Антіпа, стратив Іоанна Хрестителя.

Одначе Йорданія становить інтерес не тільки пам'ятками минулого. Національний парк Ваді-Рам, природний заповідник, — місце, яке балансує на межі реальності. Це — величезна пустеля, примхливо прикрашена піщаними дюнами та гігантськими темними скелями, прорізаними каньйонами. А поряд з парком розташувалося бедуїнське селище.

Акаба — чудовий курорт на березі Червоного моря. Кришталево чиста вода та нечувано розмаїтний підводний світ ще нікого не залишали байдужим. У місті зберігся величний фасад старовинного османського форту.

Мертве море — унікальне природне явище. Враження воно справляє дуже сильне. На березі всюди — мармуровий наліт солі, пісок від неї аж липкий. Тут не живуть риби, птахи, не можна побачити катер чи човен, у цій мертвій місцині жодного разу не виникало поселень.

Люди завжди боялися страшної і якоїсь неприродної води, яка поглинула два біблійні міста: Содом і Гоморру. Врятуватися, за легендою, зміг тільки Лот із родиною. Він деякий час переховувався в печері на березі. Араби досі називають це море Лотовим. Тільки в XIX ст. один з німецьких дослідників відважився занурити руку в це майже потойбічне водоймище. Вода виявилася дуже густою й досить відворотною, вона на 30 % складається із солей брому, магнію, калію, кальцію, натрію, хлору. При такій концентрації речовин тут просто не може існувати життя! Але лікувати Мертве море може. І дуже гарно. От уже справді — мертва вода з казок! Крім того, важка солона вода не дає можливості плавати й пірнати, зате дає змогу напівлежати чи сидіти. Загрози потонути в Мертвому морі просто не існує!

Подорожувати Йорданією дуже цікаво й спокійно: в країні немає злочинності, тероризму, тут ніхто не чув про мафію, алкоголю місцеві жителі не вживають. Йорданці дотримуються давніх традицій, що йдуть від кочівників-бедуїнів. Хоча самих «синів пустелі» залишилося тільки 40 тис., і з кожним роком ця цифра зменшується...

Ірак — нащадок Месопотамії

Повне найменування країни — Республіка Ірак (Аль-Джумхурія аль-Іракія). Вона знаходиться у Південно-Західній Азії. Загальна площа країни становить 444 тис. км^2. Кількість населення— 23,2 млн людей. Столиця — Багдад (4,5 млн мешканців). Головні адміністративні одиниці Іраку — мухафази (провінції). Вони поділяються на кази (округи) і нахії (райони). Усього налічується 18 мухафаз, три з яких — Дахук, Ербіль і Сулейманія — створюють Курдський автономний район на півночі країни. Державною мовою в Іраку є арабська, а грошовою одиницею — іракський динар.

Відповідно до біблійного переказу, земний рай перших людей до гріхопадіння зрошувався чотирма річками, пойменованими в другому розділі Книги Буття. Якщо місцезнаходження річок Фісона і Геона залишається поки що нез’ясованим, то положення Євфрату і Тигру не змінилося, тому можна думати, що рай знаходиться в межах Іраку. Можливо, саме тому сюди з давніх часів приходили різні племена і створювали могутні держави.

Одна з числених демонстрацій протесту проти військової присутності США в країні

Вуличний торговець

Ця земля колись звалася Межиріччям, або Месопотамією. Тут існували великі царства — Вавилонське, Аккадське (воно було більшим за Давній Єгипет), Ассирійське, Ур. Ще й досі туристи можуть побачити палац Навуходоносора II, ворота Іштар... Межиріччя — один з найдавніших культурних та сільськогосподарських центрів у світі.

На межі IV—III тис до н. е. в Месопотамії з'явилися перші зрошувальні системи. Тут збереглися документи, у яких відбиті події, які в Біблії називають Великим потопом (люди жили на цих землях задовго до нього). Перша збірка законів була складена близько XXIV ст. до н. е. І, нарешті, саме тут мешкали давні шумери, які створили знаменитий ієрогліфічний алфавіт, який став однією з найцікавіших загадок для сучасних учених. Це письмо, яке іноді називають клинописом, проіснувало близько трьох тисяч років і стало основою алфавітів сусідніх країн.

У VII ст. на землі, що нині входять до складу Іраку, прийшли араби. Вони принесли свою писемність, свою мову та релігію — іслам. Майже тисячу років після цього Ірак розвивався як мусульманська держава. Потім, із XVII ст. до кінця Першої світової війни, він входив до Османської імперії. Після війни іракські землі були окуповані англійцями, згодом було створено королівство Ірак, яке цілком залежало від Великої Британії

аж до 1958 року. Молода держава, яка стала республікою, виявилася дуже неспокійним сусідом. Ірак конфліктував з Іраном, намагався захопити сусідній Кувейт, але після воєнної операції багатьох країн (на чолі з США), яка мала назву «Буря в пустелі», був змушений вивести війська з Кувейту. Зовсім недавно історія повторилася: війська США знову вторглися до Іраку, на цей раз — у зв'язку із боротьбою з міжнародним тероризмом. Нині країна поступово відроджується.

Велику частину території Іраку займає Месопотамська низовина, що знаходиться між річками Тигр і Євфрат; у місці злиття цих річок і впадіння в Перську затоку утворилися болота. На півночі і північному сході країни лежать хребти Вірменського та Іранського нагір'їв. Найвища гора знаходиться на Іранському нагір'ї — Хаджі (3600 м). На захід від Євфрату розташована Сирійська пустеля, яку перетинають численні русла пересохлих річок. Головні річки країни — Тигр і Євфрат, крім того, важливими річками є притоки Тигру — Дияла, Великий Заб і Малий Заб. Євфрат і Тигр можна назвати річками-близнюками, оскільки, беручи початок на Вірменському плоскогір'ї недалеко одна від одної, вони лише тимчасово розходяться в протилежні боки, пробиваючись через гірські хребти на Месопотамську рівнину, куди виходять — Євфрат на захід від гори Мазіус (нинішнього Караджа-дага), а Тигр на сході від неї. З цього моменту, не маючи більше перешкод на своєму шляху, вони прямують одна до одної. Обидві річки зливаються біля Гурни, звідки з'єднані води Євфрату і Тигру, вже під новою назвою Шатт-ель-Араб, могутнім і величним потоком течуть у Перську затоку.

Клімат на більшій частині Іраку субтропічний, на півдні — тропічний. На клімат країни впливають три зони, на стику яких вона перебуває. У гірській частині — клімат гірських країн, у низинній — на клімат впливає Індійський океан, у пустельній же зоні — клімат Сахари. Більш приваблива частина Іраку — Мосульский район, тобто гірський район на півночі країни; низинна ж частина з її високою температурою не дуже сприяє існуванню через клімат. У Багдаді температура в серпні в тіні сягає до +50° С. У Басрі температура вище 40° С тримається не менше восьми місяців на рік. У межах рівнин середня температура січня — від +7° до +11° С, липня — від +32° С. Сніг у Багдаді випадає рідко. Узимку в горах Іракського Курдистану

сніговий покрив буває до 4 м, обвали і зсуви набувають великих розмірів. До кліматичних особливостей Іраку слід віднести і такі явища, як міражі і фата-моргана, характерні для Африки (Сахара). Бувають роки, коли вітри, що дмуть із моря, женуть воду в Шатт-ель-Араб, унаслідок чого в Месопотамії трапляються катастрофічні повені, що іноді руйнують залізничні колії. Головні вітри — це самуми, північний і північно-західний. Північно-західний самум дме з травня протягом 60 днів майже безупинно.

Флора Іраку надзвичайно різноманітна — залежно від широти, висоти та інших умов місцевості. Але переважають фінікова пальма, очерети й однолітні рослини. Ліси з диких чинар, тополь, смоківниць, шовковичних і тамарискових дерев, що покривали ще на початку XI ст. береги Євфрату і Тигру, нині зовсім зникли, особливо з узбережжя Тигру.

Унаслідок знищення лісів тваринний світ Іраку втратив багатьох своїх представників. Так, безгривий лев, який своїм риканням ще 50 років тому наводив уночі жах на пасажирів суден, що ходили по Тигру, нині зробився вже легендарним. У XVIII ст. в країні ще водилися білі мурахи чи терміти, завезені сюди на кораблях з Індії. Терміти, обравши своїм улюбленим місцеперебуванням комори, у яких зберігалися мануфактурні вироби, знищували дощенту цілі стоси товарів на дерев'яних підмостках, ніжки яких потопали у товстому шарі солі, що покривала підлогу цих комор. Тому зникнення цього виду комахи мешканці Іраку сприйняли як позбавлення від лиха.

Тваринний світ сучасного Іраку небагатий. У степах і напівпустелях водяться газель, шакал, смугаста гієна. Дуже поширені гризуни і плазуни, в тому числі варан і отруйна змія кобра. По берегах рік селяться багато водоплавних птахів. Щодо хижаків пернатого царства, то їх тут представляють різні види соколів, яких араби дресирують для полювання за дрохвами і газелями. Справж-

У фінікових садах Іраку (переважно, у Багдаді) водиться звірок, дуже схожий на єгипетського іхневмона, але набагато менших розмірів, із красивішою шкуркою і більш довірливий — скоріше стає ручним. Тубільці називають його фініковим пацюком, хоча звірок цей не живе на пальмах і не їсть фініків, а харчується він дрібними ссавцями, зміями, земноводними і, між іншим, свійською птицею.

Іракці

нім лихом для Іраку є комахи, особливо комарі й москіти, рознощики малярії та інших захворювань. Води Іраку населяють різні породи риб. Акули влітку заходять у Шатт-ель-Араб і піднімаються навіть до Багдада.

Ірак — аграрно-індустріальна країна. Основа економіки — видобуток нафти. Основні запаси її зосереджені в околицях Кіркука і Ханакіна в передгір'ях Загросу, на півдні в районі Басри і на півночі біля Мосула. Є родовища кухонної солі, залізної руди, мідної руди, сірки. Виявлено також срібло, свинець, цинк, хром, марганець, уран. Ірак має величезні запаси таких будівельних матеріалів, як мармур, вапняк, кварцовий пісок, доломіт, гіпс, глина тощо. До важливих галузей промисловості належать металообробна, електроенергетична, газова, цементна, текстильна, електротехнічна і харчова промисловість, виробництво синтетичного волокна, збирання вантажівок, автобусів і моторів.

Мусульмани ведуть своє літочислення з 622 року, коли пророк Мухаммед тікав, переслідуваний своїми ворогами, з Мекки в Медину. Кожен місяць прийнятого тут місячного року має 29 діб, тому дати всіх свят пересуваються в кожному році на 11 діб назад. Більшість іракців дотримуються мусульманського посту на місяць рамазан. Під час посту не дозволяється

їсти, пити і курити доти, доки «чорну нитку не відрізниш від білої». У рамазан робочий день скорочується на годину. Після закінчення посту відзначається свято рамазан.

Інше важливе мусульманське свято курбан-байрам — свято жертвопринесення. Воно триває чотири доби, в цей час державні установи не працюють. Головний ритуал — принесення жертви (звичайно ріжуть верблюда чи барана). Свято це виникло в арабів-кочівників, що поклонялися силам природи, піддобрювали жертвою злих духів.

З інших свят відзначаються мусульманський Новий рік, який відповідно до місячного календаря припадає на різні дати астрономічного року, день народження пророка Мухаммеда (маулюд) — 12 числа місяця раби-аль-авваля, свято мірадж (у пам'ять подорожі Мухаммеда на небо) — 27 числа на місяць раджаба. Ці свята офіційно є неробочими днями. Щотижневе мусульманське свято — п'ятниця.

Протягом кількох десятиліть населення країни збільшувалося швидкими темпами у зв'язку з високим природним приростом. За останніми оцінками, 42 % жителів становили діти до 15 років, 55 % — віком від 15 до 65 років і 3 % — 65 років і більше. Три чверті населення країни становлять араби, близько 18 % — курди, 7 % припадає на туркменів, ассирійців, вірменів та інші невеликі етнічні групи.

Найпоширеніша мова — арабська, якою користуються в державних і освітніх установах. Курдська мова, якою говорять на півночі країни, теж має статус офіційної. Переважна більшість жителів Іраку (95%) сповідує іслам і входить до громад імамітів і сунітів. У країні знаходяться багато святинь імамітів: в Ен-Наджафі, Кербелі, Самаррі та Ель-Казимії (один з міських районів Багдада). Християнство сповідує 3 % населення.

Початкове шкільне навчання обов'язкове для всіх дітей з шестирічного віку. Триває воно протягом шести років і закінчується іспитами, на підставі яких учні переходять до середньої школи, яка має два трирічні ступені. Після закінчення середньої школи молоді іракці можуть продовжити навчання в технологічних інститутах чи університетах. Ірак має шість університетів: три в Багдаді і по одному в Басрі, Мосулі та Ербілі.

Іракський музей у Багдаді зберігає унікальні археологічні колекції. Разом із великою бібліотекою, яка йому належить, ця

установа є основним центром археологічних та історичних досліджень. Крім того, в столиці функціонують Музей арабських старожитностей, музеї сучасного мистецтва, етнографічний і природно-історичний. Але під час останньої війни музеї були пограбовані. Нині деякі експонати скуповують у населення, щоб поповнити колекції.

Іран — земля аріїв

Іран (до 1935 р. — Персія) — держава в Південно-Західній Азії. Його територія становить 1648 тис. км^2. На півночі він межує з Вірменією, Азербайджаном і Туркменистаном і виходить до Каспійського моря, на сході — з Афганістаном і Пакистаном, на заході — з Іраком і Туреччиною. На півдні Іран має вихід до Перської та Оманської заток. Столиця країни — Тегеран (понад 8 млн мешканців). Державною мовою Ірану є фарсі, а грошовою одиницею — ріал.

Назва «Іран» походить від слова «аріан», що означає арієць. Арійці оселилися на іранській землі приблизно 3500 років тому і назвали її арійським ім’ям.

Типовий іранський краєвид

Традиційний іранський орнамент в оздобленні будівель

Значну частину Ірану займає центральне плоскогір'я, що майже на 1200 м вище рівня моря. Воно оточене гірськими ланцюгами. На півночі, паралельно до берега Каспійського моря, розташовані гори Ельбурс, де знаходиться найвища точка країни — гора Демавенд (5604 м). Уздовж західного кордону простягнулися гори Загрос. На схід від плоскогір'я лежать більш низькі гори. Відносно рівнинні території — це вузька прибережна смуга вздовж Каспійського моря і рівнина Хузистан на заході країни.

У центрі держави лежать дві великі пустелі: піщано-скельна Дашт-і-Лут і соляна Дашт-і-Кавір. Обидві пустелі майже ненаселені. Узимку і навесні тут течуть невеликі річки, але в інші пори року обидві пустелі надзвичайно посушливі. Більшість іранських річок у сухий сезон просто зникає в пісках. Повноводніші річки, здебільшого короткі, беруть початок у передгір'ях і впадають у Каспійське море, Перську чи Оманську затоки. Ріка Карун — головна судноплавна

У Перській затоці багато островів. Включаючи Кешм і Киш (вільні економічні зони), Лаван, Харг, Хормуз, Мину, Сири, Великий Томб і Малий Томб, що є важливими центрами експорту нафти і риби. Креветки і перлини Перської затоки користуються великим попитом на міжнародному ринку.

річка країни. Найбільшим озером на території Ірану є Урмія на півночі країни. Воно має площу 53 тис. км^2 і максимальну глибину 60 метрів. Серед інших відомих іранських озер можна назвати Намак, Хамун, Бактеган, Хорсултан і Парішан. Ці прісноводні озера є центрами розведення риби.

Переважна частина території Ірану належить до високосейсмічних зон, тому там постійно відбуваються землетруси.

Іранський клімат неоднаковий у різних частинах країни. На узбережжі Каспійського моря він помірний, дощовий, середня річна температура становить тут +18° С. На узбережжі Перської затоки зима м'яка, а літо спекотне й вологе. Температура повітря влітку може сягати +54° С. На північній і західній рівнинах клімат також помірний через Альборзькі і Загроські гори. Центральне плато сухе і безводне. Східні та південні райони — пустельні землі з дуже холодними зимами і нестерпною спекою влітку.

Іран — країна з дивовижною і дуже різноманітною природою. У горах Загросу є лісові ділянки, де ростуть дуб, горіх, ільм, фісташкове дерево. На звернених до моря схилах Ельбурса і в Каспійській долині рослинність дуже багата: тут є зарості ясена, ільма, в'яза, дуба, берези, деяких вічнозелених рослин. У пустельних районах ростуть кактуси і колючки. Фауна представлена досить широко: кролик, лисиця, вовк, шакал, олень, дикобраз, очеретяна кішка, манул, смугаста гієна, каракал, зустрічаються гепард, звичайний мангуст. У заплаві річки Сербаз у Белуджистані водиться болотний крокодил. Серед птахів у центрі країни існує велика кількість фазанів і куріпок, а на узбережжі Перської затоки — фламінго і пеліканів. У Каспійському морі зустрічаються білуга, оселедець, осетер.

На території Ірану здавна селилися різні племена. У середині I тис. до н. е. Кір Великий створив Перську імперію, що проіснувала до 333 р. до н. е., коли вона була завойована Александром Македонським. У наступному сторіччі Персія повернула собі незалежність, і Перське царство проіснувало до VII ст. н. е. Із приходом на територію Персії ісламу країна була включена до Мединського,

---

Зороастризм (вогнепоклонство, як його іноді називали) — це релігія, яка визнає, що світом керує справедливий бог Ахурамазда, якого вшанували в образі полум'я. Зороастрійці вважали, що всі події в світі — це одвічна боротьба добра і зла. Священною книгою зороастризму була «Авеста».

а пізніше — до Дамаського халіфату. Стара зороастрійська релігія Персії практично зникла, цілком придушена ісламом.

В XI ст. Іран було захоплено турками, а пізніше — сельджуками, монголами Чингісхана, армією Тамерлана і туркменами, що протрималися в Ірані довше за інших — до 1502 року. У 1502 р. Іран знову виборов незалежність із приходом до влади перської династії Сефевидів, що правила країною до 1722 року. Найвидатнішим правителем цієї династії був шах Аббас I. Після його смерті почався поступовий занепад країни, що призвів у 1722 р. до її завоювання афганською армією. Однак уже через кілька років була заснована нова династія, яка знов спрямувала Іран до відносного процвітання. У 1906 р. в країні була проголошена конституційна монархія, що проіснувала до 1979 р., коли шах Мохаммед Реза Пехлеві був скинутий з трону. У січні того ж року аятолла Хомейні проголосив Іран ісламською республікою. Ще однією важливою подією для країни стало іракське вторгнення (1980—1988), але під тиском світової спільноти Ірак був змушений відступити. У 1996 р. до влади в країні прийшов президент Мохаммед Хатамі. В Ірані почалися поступові демократичні перетворення. На парламентських виборах у лютому 2000 р. перемогу здобули прихильники реформ, які відмовилися від ісламського фундаменталізму. Іран є членом ООН, МВФ, ОПЕК.

В Ірані діють два календарі: місячний (один рік дорівнює приблизно 354 дням) і сонячний (один рік — 365 днів). Сонячний календар використовується для офіційних і адміністративних цілей. У ньому рік починається з першого дня весни (21 березня, коли іранці святкують навруз, чи Новий рік) і закінчується 20 березня наступного року. Місячний рік на 11 днів коротший. Він використовується для ісламських традицій і ритуалів, за ним відзначаються релігійні свята і пам’ятні дати. Серед численних народних свят найбільш популярним і важливим є навруз. За 15 днів до його початку у кожній родині в спеціальних посудинах сіють зерно, щоб прикрасити святковий стіл свіжими зеленими паростками. Увечері перед Новим роком готують святковий новорічний стіл, у кімнатах запалюють свічки, на стіл ставлять дзеркало, хліб, вазу з водою, в якій плаває жива риба, зелені рослини, склянку з рожевою водою, горіхи, фрукти, пофарбовані яйця, смажене курча, рибу та ін.

Слово «Коран» у перекладі з арабської означає «те, що читають, вимовляють» (тобто те, що було сказано Аллахом Мухаммеду, а він повторив).

Обов'язковим для більшості населення Ірану є дотримання мусульманського місячного посту рамазан. Протягом нього віруючі повинні від світанку і до сутінків не їсти, не пити, не палити, не купатися. Після настання темряви і до світанку дозволяється приймати їжу, рекомендується більше читати Коран і робити намаз. З місяцем рамазан пов'язане свято «шаб-е-кадр» («ніч приречення»). За мусульманським повір'ям, у цю ніч 27 числа місяця рамазан Аллах нібито відкрив пророку Мухаммеду Коран. Вважається також, ніби щорічно в цю ніч Аллах приймає рішення про долю кожної людини, з огляду на її бажання, висловлені в молитві.

Головним мусульманським святом вважається «ей-де-курбан», що відзначається протягом трьох-чотирьох днів. Іслам наказує віруючим у цей час принести криваву жертву Аллаху: заколоти вівцю чи барана, бика, корову чи верблюда. До ритуалу входять також спеціальна молитва, відвідування могил предків, взаємні візити до друзів. Крім зазначених релігійних свят, іранські мусульмани відзначають також дні народження пророка Мухаммеда, 12 шиїтських імамів, визначні події в історії ісламу.

Мечеть Трьох Куполів в Урмії

Центральна площа Тегерана

У країні діє чимало цікавих музеїв з багатими колекціями: музей Бастан з експонатами археології з давньоперських міст, музей Негарестан з колекцією предметів іранського мистецтва періоду Перської імперії, Етнологічний музей. Багато цікавого можна побачити в Музеї килимів та Національному художньому музеї.

Кожне велике місто Ірану має свої архітектурні пам'ятки та визначні місця. В Тегерані це мечеть Імама, вежа Шахіяд 45 м заввишки, місце поховання аятолли Хомейні; в Урмії, на батьківщині пророка Зороастра, — мечеть Джама, мечеть Трьох Куполів; у Тебрізі — Блакитна мечеть (XIII ст.), Цитадель (XI ст.); у Хамадані — гробниці Есфірі та видатного лікаря і вченого Абу Алі ібн Сіни, якого європейці назвали Авіценною; у Ширазі — мечеть Масд-жид-і-джама (IX ст.), гробниці знаменитих перських поетів Хафіза і Сааді; у Нішаїрі — гробниця Омара Хайяма; у Мешхеді (священне місто мусульман-шиїтів) — гробниці Алі-ар-Ріда і халіфа Гаруна аль-Рашида... Взагалі для того, щоб просто перелічити основні видатні місця Ірану, знадобилася б тисяча і одна ніч.

Водночас Іран — сучасна країна, яка прагне швидко розвиватися. Це один з найбільших експортерів сирої нафти у світі, покупцями якої є Канада, США, Франція, Німеччина, Італія,

Голландія, Іспанія, Велика Британія, Туреччина, Японія, деякі африканські й азіатські країни, а також країни Океанії. Перська затока є важливим стратегічним районом. Значна частина експортованої нафти проходить через Ормузьку протоку.

Сільське господарство країни добре розвинене. Тут вирощують пшеницю, ячмінь, рис, бавовник, цукровий буряк, олійні культури і тютюн. В Ірані виробляється також багато прянощів (шафран, кмин), культивуються коренеплоди (лакричник), лікарські рослини, що йдуть переважно на експорт. А тутешні дині колись цінувалися на вагу золота. Скотарством займаються як хлібороби, так і кочівники, для яких воно є основним джерелом існування. Тут розводять овець, верблюдів, кіз. Поряд з великими містами побудовані сучасні птахоферми і молочні ферми.

Промисловість орієнтована на переробку нафти та сільськогосподарської продукції, є також кустарні виробництва. Наприклад, виготовлення знаменитих перських килимів не може бути цілком механізованим, тому майстрині використовують ті самі технології, що і багато століть тому. Отже, сучасність і минуле йдуть тут пліч-о-пліч, і старовинна Персія раз у раз виглядає з-за плеча сучасного Ірану.

Камбоджа — найбідніше королівство світу

Камбоджа — невелика країна в самому центрі Індокитаю. Відома також як Кампучія. Понад тисячу років тому Камбоджа була центром Кхмерського королівства Ангкор, якому була підвладна вся Південно-Східна Азія протягом 600 років. У VII—XIV ст. на його території існувала високорозвинена Кхмерська держава з надзвичайно багатою культурою. Столицями її в різні періоди були міста Ангкор-Ват, Ангкор-Тхом, Бантей-Срей і Ролуос.

У 1431 р. тайська армія захопила Ангкор. Велич та могутність держави пішли в минуле, але маленьке кхмерське королівство існувало до XIX століття. З 1863 по 1953 рр. Камбоджа була французькою колонією.

У 1970 р. республіка замінила монархію в країні, а вже в 1975 р. до влади прийшов комуністичний режим, відомий як режим «червоних кхмерів». Новий уряд змусив міських жителів обробляти землю, мільйони людей загинули від голоду

Давній камбоджійський храм

і хвороби чи були знищені. І промисловість, і сільське господарство країни занепали. Численні репресії і радикальні реформи зруйнували суспільство й економіку Камбоджі. У 1979 р. режим «червоних кхмерів» був замінений більш помірним соціалізмом. У 1991 р. в Парижі була підписана угода про політичне врегулювання в Камбоджі, а через два роки прийнята нова конституція країни, відновлена монархія і проголошено Королівство Камбоджа на чолі з королем Нородомом Сіануком.

Главою держави є король. Він є головнокомандувачем збройних сил і дає згоду на призначення членів уряду. Вищий законодавчий орган — парламент, що складається з двох палат. Вищий орган виконавчої влади — уряд (Рада міністрів), офіційно затверджує король. Королівство Камбоджа проголошено постійно нейтральною державою і прагне розвивати відносини з усіма країнами світу. Камбоджа є членом ООН і її спеціалізованих організацій, учасником регіональної Асоціації країн Південно-Східної Азії (АСЕАН). Грошовою одиницею країни є рієль.

Камбоджа розташована на півдні півострова Індокитай. На заході вона межує з Таїландом, на півночі — з Таїландом і Лаосом, на сході — з В’єтнамом. Пномпень є столицею, найбільшим містом, транспортним і економічним центром країни (близько 1 млн мешканців). Протягом війни в середині 1970-х рр. місто було майже цілком зруйноване, і його населення значно скоротилося. Відновлення Пномпеня почалося лише в 1980-х роках. Сьогодні столиця країни являє собою типове місто Азії: його околиці («спальні райони») суцільно вибудовані з дерев’яних або з пальмових хатин без вікон, у центрі переважають три- чотириповерхові будівлі. Основні визначні пам’ятки розташовані уздовж Меконґу. Найцікавіші серед них — комплекс королівського палацу, Ват Пном та Ват Уналом. Ват Пном перекладається як «храм на пагорбі». За легендою, знатна дама на ім’я Пень після чергової повені знайшла на пагорбі кілька фігурок Будди і вирішила, що на цьому місці варто заснувати місто Пномпень («пагорб мадам Пень»). Сьогодні на пагорбі панує вакханалія — жителі міста поклоняються на ньому своїм місцевим міським духам, численним богам із усього світу і статуї самої мадам Пень. Буддійський храм Ват Уналом залишається резиденцією патріарха Камбоджі.

Один з палаців Пномпеня

З півдня Камбоджа омивається смарагдовими водами Сіамської (Таїландської) затоки. Ця країна з великим і таємничим минулим, має площу 181 тис. км^2. Головними географічними особливостями Камбоджі є річка Меконґ і озеро Тонлесап. Меконґ — одна з найбільших річок Азії і десята за довжиною в світі (315 км), бере початок на Тибетському нагір'ї і впадає в Південно-Китайське море. Озеро Тонлесап (у перекладі з кхмерського «Велике озеро») є найбільшим озером Індокитаю. Воно пов'язане з Меконґом однойменною річкою. Меконґ судноплавний в межах Камбоджі, а морські судна можуть заходити з Південно-Китайського моря аж до Пномпеня. Площа озера залежить від сезону і коливається від 3 до 10 тис. км^2. Практично вся територія країни являє собою рівнину в долині ріки Меконґ і озера Тонлесап. Лише на півдні країни розташовані гори Кравань, які іноді називають Кордамоновими. Вони відокремлюють основну територію Камбоджі від узбережжя Сіамської затоки. У східній частині цих гір виокремлюють масив Дамрей, який називають також Слоновими горами. Вищою точкою країни є гора Пномаураль заввишки 1813 м.

Типовий камбоджійський краєвид

Алея Будд

Приблизно три чверті території країни вкрито лісами. Низовина, до якої належить долина ріки Меконґ і озеро Тонлесап, характеризуються надзвичайно родючими ґрунтами, що сформувалися в результаті повеней у сезон дощів. У вологих тропічних лісах ростуть дерева з родин диптерокарпових, фікусових, миртових, шовковичних та інших. Серед цінних порід вирізняються салове, палісандрове, червоне, сандалове дерева. Найгустіші ліси ростуть у горах Кравань і Дангрек. Узбережжя Сіамської затоки вкрите мангровими лісами. У багатьох районах країни поширені світлі мусонні листопадні ліси, в яких домінують тикове і салове дерева, пальми, акації. Частина території поросла високотравними саванами з поодинокими деревами на них. На місці знищених пожежами лісів росте бамбук і з'являється дикий банан.

У місцевій фауні лісів і джунглів дотепер збереглися звірі, яких в інших країнах можна зустріти тільки в зоопарках. Серед них — буйволи, дикі бики гаури, тигри, пантери, леопарди, дикі кішки, ведмеді, кабани, мангусти, мавпи. Багато тут і слонів, щоправда, більшість з них одомашнена. Великими популяціями представлені плазуни, серед яких багато отруйних змій,

і крокодили. До долини Меконґу злітаються водоплавні птахи, зокрема пелікани і фламінго.

Клімат країни тропічний мусонний, причому сухий сезон триває з листопада по квітень, а вологий — з квітня по листопад. Річна норма опадів коливається від 1400 мм на Центральній рівнині до більш як 5000 мм у горах. Середня максимальна температура повітря +36° С, середня мінімальна +20° С. Найбільш холодні місяці — грудень і січень, а найбільш спекотні — квітень і травень. У Камбоджі вечір настає о 18 годині, тобто відразу стає темно без усяких сутінків, начебто світло вимикають.

У країні проживають понад 13 млн людей. Близько 39 % населення молодше 15 років, тому середній вік становить 19,2 року. Середня тривалість життя — 57,9 року. Державна мова Камбоджі — кхмерська. Великі громади національних меншин у Камбоджі користуються в'єтнамською, китайською та мовою тямів. Власними мовами говорять гірські народи: зярай (джарай), еде (раде), саоть, пор, самре і куї. У середовищі освічених літніх камбоджійців широко поширена і французька, тоді як торгівці і молодь усе частіше звертаються до англійської мови.

Приблизно 95 % населення Камбоджі сповідує південний буддизм (тхеравада). Тями (або чами) прихильні до ісламу. В'єтнамська меншість традиційно включає також католиків та даосистів. У 1975 р., з приходом до влади режиму «червоних кхмерів», на відправлення всіх релігійних культів була накладена заборона, що була чинною аж до 1979 року. Статус буддизму як основного віросповідання було відновлено лише в 1989 р., а конституція 1993 р. визнала його державною релігією.

Основну частину населення Камбоджі становлять кхмери, що проживають у долині р. Меконґ і на півдні країни. Національні меншості, до числа яких належать вихідці з В'єтнаму і Китаю, зазвичай селяться в містах і великих селах, де займаються ремісництвом, оптовою і роздрібною торгівлею, а іноді стають рибалками чи наймаються на каучукові плантації. У провінції Кампонгтям і Кампонґчнанґ, на сході від Пномпеня, розселені тями, більшість яких становлять хлібороби. Гірські народи, що ведуть напівкочовий спосіб життя, наслідують підсічно-вогневу систему господарювання, вирощуючи переважно рис.

Економічне становище країни залишається складним. Відчувається нестача кваліфікованих робочих рук, у провінції майже цілком відсутні основи інфраструктури. Загроза політичної нестабільності і корупція стримують розширення іноземних капіталовкладень. Країна залежить від кредитів і допомоги з-за кордону.

Основа економіки — сільське господарство, у якому зайнято до 80% працездатного населення, тому Камбоджа — переважно аграрна країна. Під ріллю зайнято 21% всіх земель. Головні культури — рис, цукрова тростина, маніок, банани, кукурудза, кокосова й інша пальми, цитрусові, батат, манго, бавовняне дерево. Розводять велику рогату худобу, свиней, буйволів. Розвинуте рибальство у водах Сіамської затоки й озера Тонлесап, промисловість з переробки сільськогосподарської сировини, деревини, автозбиральні та тракторозбиральні, металообробні, судноремонтні, цементні, хімічні, фармацевтичні, текстильні, лісопаперові підприємства, виробництво електроенергії.

Камбоджа експортує деревину, одяг, каучук, рис і рибу; основні партнери з експорту — США, Німеччина, Велика Британія, Сінґапур. Імпортують нафтопродукти, цигарки, золото, будівельні матеріали, устаткування, автомашини та інші товари; основні партнери з імпорту в 2002 році — Таїланд, Сінґапур, Китай, Гонконґ, Південна Корея і В'єтнам.

У Камбоджі є дві залізничні лінії загальною довжиною 655 км. Вони з'єднують Пномпень з Пойпетом і з Кампонгсаом. Довжина автодоріг складає 12,3 тис. км., але з них лише близько 2 000 км мають асфальтове покриття. У період високих вод морські судна можуть підніматися по ріці Меконґ до Пномпеня. Основні порти: Кампонґ-чам, Кампот, Кронгкаоконґ і Пномпень.

Після закінчення тривалої війни і нормалізації політичної ситуації кількість туристів, що відвідують країну, постійно зростає. За минулі роки тут було побудовано багато першокласних готелів, спрощено в'їзд до країни, відкрилися нові прямі закордонні авіарейси до раніше закритих міст Баттамбанґ і Сіємреап. Добре збережені храми вражають уяву багатством форм і вишуканістю. Стіни багатьох з них прикрашені чудовими рельєфами за мотивами Рамаяни. Справжньою перлиною Камбоджі є Ангкор Ват. Це грандіозний комплекс храмів, палаців та каналів, який був споруджений у IX—XIII ст. і присвячений богу Вішну. Храмовий

Ангкор Ват — перлина Камбоджі

комплекс розташований неподалік від Ангкор-Тхома і є одним з найбільших у світі храмів. Силует веж Ангкора зображується на національному гербі Камбоджі. Ангкор Ват є національним символом країни й узятий під охорону ЮНЕСКО.

Катар — країна, де немає злочинності

Ця держава розташована на півострові Катар у Південно-Західній Азії. Її територія становить 11,4 тис. км^2 і поділяється на 10 муніципалітетів. Країна є членом ООН, Ліги арабських держав Перської затоки, Організації країн — експортерів нафти та організації «Ісламська конференція». У Катарі мешкають лише 817 тис. чоловік: араби (40%), пакистанці (18%), індуси (18%), перси (10%). Переважна більшість населення (95%) — мусульмани. Державна мова — арабська, але досить поширена тут і англійська. Грошова одиниця — катарський ріал.

Європейці тільки-но починають відкривати для себе цю перлину Перської затоки, бо Катар належить до тих країн, які не

так уже й просто знайти на мапі світу. Вперше про Катар згадується в працях давньогрецького історика Геродота, який подорожував цими краями в V ст. до н. е. і був захоплений майстерністю місцевих рибалок. Він детально описав життя ловців перлин, які, власне, й населяли цей півострів. Що ж до появи Катару на географічній мапі, то цим ми зобов'язані грецькому географу Птолемею. Цікаво, що до початку XX ст. більшість європейців навіть не здогадувалися про існування Катару в Перській затоці на крихітному півострові. Місцева влада тільки в 1989 р. відкрила кордони країни для іноземців і дозволила імміграційним установам видачу туристських віз.

Півострів Катар з трьох боків омивають хвилі Перської затоки. З суходолу він має спільні кордони з Саудівською Аравією та ОАЕ, а неглибока протока відокремлює його від Бахрейну. Здалеку це казкове місце скоріше нагадує міраж, дивовижне марево посеред хвиль. Особливо вражає столиця Катару Доха. Повітря на вулицях міста видається сумішшю вогню й розпеченої пари. Ніхто з перехожих, здається, нікуди не поспішає. На дорогах — безперервна течія автомобілів, які часто зупиня-

Сучасна Доха

ються у величезних пробках. А взагалі, Доха — казкове місце. Складається враження, що величні хмарочоси проросли тут з пісків пустелі завдяки примхам якогось дивакуватого джина. Всі будинки мають білий колір (спека диктує свої закони!). Між ними гордовито похитуються крони фінікових пальм. Широкі проспекти, штучні острови, суперсучасні будівлі із дзеркальними вікнами, скульптурні композиції (перлини в мушлях, кофейники, глечики з водою, кораблі-доу)... А єдиним міським транспортом у цьому фантастичному поєднанні раю та пекла є... таксі! А як же місцеві жителі? Ходити пішки, особливо вдень, важко навіть для них! Виявляється, у Катарі в усіх є власні авто...

Корінного населення тут — 200 тис. чоловік. Усі вони живуть в казкових, на погляд іноземця, умовах (якщо не враховувати ту кляту спеку!). Річ у тім, що кожному з катарців від народження належить частина державного майна: значні пакети акцій численних бізнес-підприємств. Так що ніхто з місцевих жителів взагалі не працює (тут це не заведено). В Катарі працюють тільки приїжджі — більше 500 тис. осіб, які не побоялися місцевої спеки.

Нічного життя, що є типовим для більшості розвинутих країн світу, тут немає. Але вночі можна спокійнісінько вийти з готелю й вирушити світ за очі — просто гуляти містом. І нічого при цьому не боятися — у країні взагалі немає злочинності. Стати катарцем можна, лише народившись тут. Або ж узявши шлюб з місцевим жителем. Але для цього треба прийняти мусульманство — Катар населений дуже релігійними людьми. Крім того, слід пам'ятати: гарем тут — звичайна справа. Щоправда, дозволити собі таку розкіш можуть тільки чоловіки, що мають великий достаток, інакше дозвіл на кілька шлюбів не дадуть. А ще існує досить кумедний, як на європейця, звичай: дружини мають право відмовити чоловікові в новій нареченій, якщо вона їм не подобається!

Клімат у цій країні континентальний, тропічний. Середня температура липня—серпня +42° С, але нерідко підвищується до +50° С. Відносно прохолодний сезон — з грудня до початку березня. Середня температура січня близько +20° С.

Після шостої години вечора на Катар починає м'якими хвилями спускатися ніч. А через годину стає зовсім темно. Такий морок може бути тільки на Півдні: важкий, непрозорий — його

проколює тільки гостре проміння далеких зірок — і напрочуд гарячий. Після заходу сонця на півострові не стає прохолодніше й на краплю. А новий світанок додає ще більше спеки, бо попереду — «астрономічний» полудень: одинадцята година ранку. З цього моменту й до третьої години пополудні спека стає нестерпною. Влітку тут можна існувати тільки в приміщенні з добрим кондиціонером. Купатися в морі, яке ласкаво облизує неймовірно білі береги, теж охочих майже не знаходиться. Хіба що вони сильно застуджені чи намерзлися десь в Антарктиді. Та й ті не витримають більше кількох хвилин: температура води становить +30° С — достатньо, щоб збагнути, як мають себе почувати вареники чи раки в окропі... Тому ліпше піти купатися в басейн — так буде краще для вашого здоров'я. До речі, басейни на пляжах в основному з'єднані між собою і обладнані атракціонами. Якщо комусь хочеться побувати в Катарі, краще відкласти подорож на вересень — січень чи березень — травень. Тоді можна відчути всю чарівність цього куточка планети. Щоправда, з водою тут важко. Частково забезпечують водою артезіанські свердловини, колодязі, але переважним чином її отримують з морської води шляхом опріснення.

На вулицях катарських міст ніхто нікуди не поспішає

Катар є конституційною спадковою монархією — державою ось уже 150 років керує династія шейхів Аль-Тані. За останні 10 років тут відбулося два перевороти. Але вони мали

безкровний характер і привели до появи на вершині влади нового члена родини шейхів. Взагалі, усі найвищі посади в Катарі й досі обіймають представники роду Аль-Тані. Цікаво, що перші відкриті вибори в муніципальну раду відбулися в країні в 1999 році. В них взяло участь все доросле населення. Уперше можливість висловити свою думку була надана й жінкам. Вони навіть могли балотуватися в раду! (Для мусульманської країни це — неабияка дивина). Такі нововведення стали можливими після приходу до влади молодого покоління політиків під керівництвом шейха Хамада Бін-Халіфа Аль-Тані, який у 1995 р. в результаті перевороту позбавив влади власного батька. Шейх навіть збирався притягнути свого попередника до суду, щоб повернути державні фонди, які зникли в невідомому напрямі. Але вже в 1996 р. батько й син примирилися й вирішили свої фінансові справи без втручання сторонніх осіб. До речі, в країні й досі діяльність політичних партій перебуває під забороною.

Нині більшість (близько 80 %) населення перебралася до кількох порівняно великих міст: столиці, Аль-Рувайса, Аль-Хора, Дукхана, Умм-Салал-Мохаммеда, Умм-Саїда. Рабство в країні було скасоване тільки в 1952 році. До цього часу тут не існувало державних загальноосвітніх шкіл, і діти отримували мінімальні знання при мечетях. Досі існує звичай дівчат та хлопців навчати в окремих закладах. З 1956 р. 12-річна освіта є безкоштовною. Катарці можуть вибирати між приватними та державними освітніми закладами, а після закінчення школи вступити до Державного університету, який діє з 1973 р. і складається з семи коледжів: педагогічного, ісламознавства, технічного, суспільно-наукового, природно-наукового, менеджменту й економіки. А якщо є бажання — можна поїхати навчатися за кордон, насамперед до США. Незалежність Катару проголошена 1 вересня 1971 року.

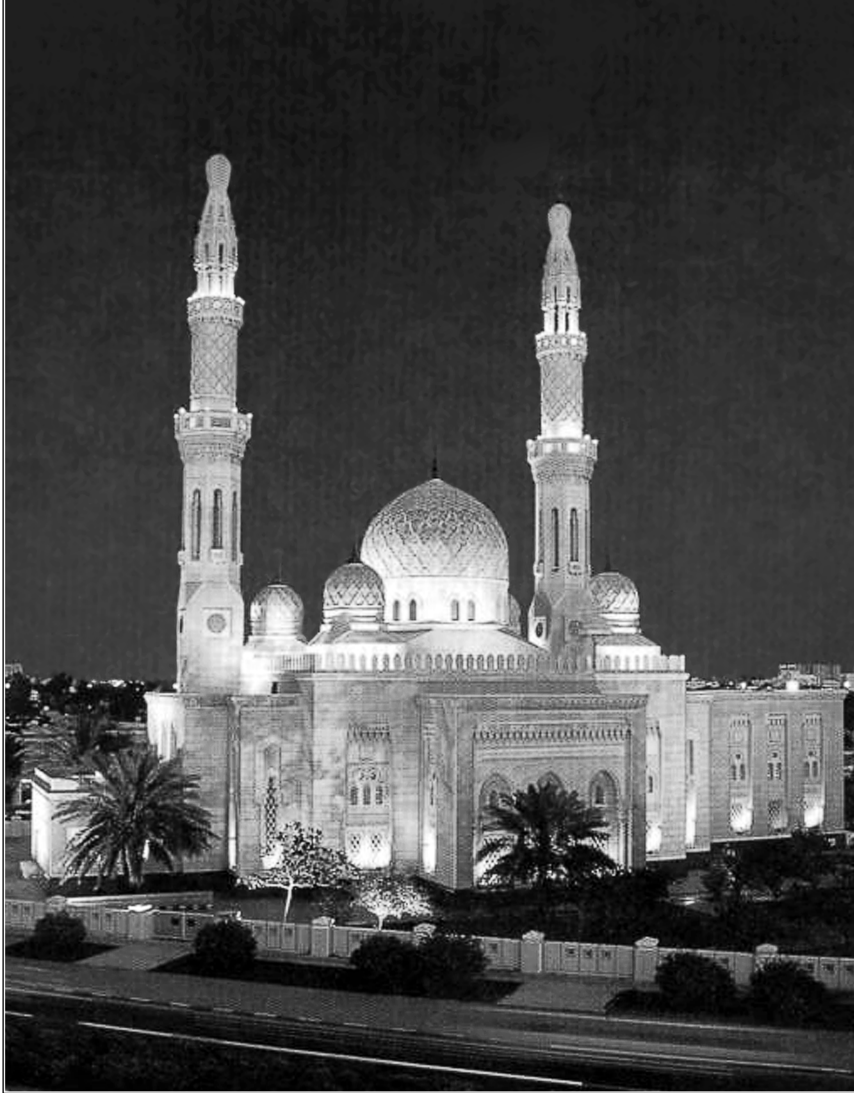
Ця слаборозвинена країна ще зовсім недавно була однією з найбідніших у світі. Але в 1940 р. тут розпочали видобувати нафту й природний газ, і Катар перетворився на найбагатшу державу регіону. На цей час середній прибуток на душу населення в країні є одним з найбільших у світі. Партнерами Катару на міжнародній арені виступають Франція, Італія, Японія, США, Бразилія, Корея, Сінґапур, ОАЕ. Високі прибутки від продажу сировини дали змогу створити суспільство повного

соціального забезпечення, в якому більшість послуг є безкоштовними, а деякі в значному обсязі субсидуються державою. У Катарі є кілька заводів іншого напрямку промисловості: цементний, борошномельний, штучних добрив. Техніку ж, транспорт, продукти харчової та хімічної промисловості, сировину для металургійної промисловості країна імпортує з Японії, Великої Британії, США, Німеччини, Італії, Бразилії, Швеції та Індії. А от сільське господарство Катару майже нерозвинуте. Це й не дивно, якщо згадати, які тут кліматичні умови.

Увесь півострів — це шматок пустелі, який окантовує тонка смуга білих пляжів. Над ним здіймається Аба-ель-Баул (105 м над рівнем моря). Півострів оточують коралові рифи та коралові острови. На землі Катару подекуди ростуть хіба що полин, верблюжа колючка, кермек, астрагал, акація і тамариск. І лише там, де ґрунтові води піднімаються до поверхні, утворилися невеличкі оазиси з землею, придатною для сільського господарства. Тут вирощують овочі, фрукти, фініки, кукурудзу, просо, розводять курей, займаються тваринництвом. Тваринний світ у цьому суворому куточку землі бідний. Більшість його представників — плазуни та гризуни. Подекуди можна побачити шакала, лисицю, гієну або газель. Пташиний світ тут трохи багатший: орлани, шуліки, горобці (ото вже інтернаціональний птах!), чаплі, гуси, фламінго, морські чайки. Також у Катарі багато скорпіонів, павуків, фаланг. Активне життя більшості тварин спостерігається лише вночі або рано-вранці. А от у водах затоки водиться понад 70 видів промислових риб, ракоподібні, молюски, губки. Та ще й не всіх морських черепах знищили.

...А ще в Катарі розводять незвичайної краси та витривалості коней, верблюдів та овець. Неподалік від Дохи розташовано конезавод Аль Шакаб, де спеціально для того, щоб купати чудових скакунів, побудовано великий басейн. «Кораблів пустелі» тут розводять не тільки з метою забезпечення як транспортного засобу, але і як... скакунів! Десь із кінця жовтня в Катарі можна стати свідком найдивнішого як на європейця видовища — верблюжих забігів. Прибуток від одного чорного «корабля пустелі», вирощеного бедуїнами, становить близько одного мільйона доларів!

Колись Катар був відомий завдяки видобутку в його водах перлин. Але з початком розробки нафти цей промисел майже

Куточок старовинної Дохи

припинився. Нині цим займається... одна людина в країні. Саїд Ісмаїл — найстаріший ловець перлин у Катарі, легендарна постать. Після того, як торгівля нафтою зробила його співвітчизників чи не найбагатшими людьми світу, Саїд Ісмаїл вирішив залишитися з морем... Він купив старе дерев'яне судно доу, найняв двох помічників-ірландців і став фактично монополіс-

том з видобутку перлин. Нині катарець отримує непогані прибутки, приятелює з шейхами, але й досі продовжує сам пірнати за мушлями. Ще одна помітна особистість — Алі бін Султан Аль-Хаджрі. Він — єдиний катарець у місцевому туристичному бізнесі, перший бухгалтер в історії країни, а ще — поет, співак і музикант, якого вважають носієм традиційної бедуїнської культури. Ознайомитися з цією культурою можна в спеціальному таборі на заході країни, біля міста Дукхан. А по дорозі туди варто зазирнути до єдиного в країнах затоки зоопарку, в якому утримується велика колекція тварин, птахів та рептилій, а ще діє невеличкий дитячий луна-парк.

Найпопулярніший відпочинок у Катарі — звичайно ж, сафарі, яке дуже нагадує атракціон «американські гірки». Після фантастичних гасань по пустелі туристам зазвичай пропонують «обід бедуїна» — барбекю. Одначе така їжа не має нічого спільного з раціоном синів пустелі. Бо бедуїни звичайно обмежувалися хіба що фініками, молоком верблюдів та маслом з нього...

Подорожуючи пустелею, можна побачити занесених пісками німих свідків існування в цій негостинній місцевості найдавніших її мешканців. Це — царство археологів з різних країн світу. Найбільше пощастило японцям: вони знайшли на окремих скельних виступах малюнки невідомого народу, що мешкав тут на 6 тис. років раніше за нас. На малюнках можна побачити човни з веслами, чимось подібні до галер, вітрильники. Кораблі в пустелі... Чи може таке бути? Самі катарці вважають, що може. Мовляв, Геродот саме про них розповідав, описуючи країну мореходів, що розташована на південному узбережжі затоки. На те, що йдеться, скоріше за все, про невідомий народ доісламських часів, свідчать і кургани (як відомо, іслам забороняє таким чином ховати померлих). Романтики кажуть, що тут поховані міфічні давні арії чи навіть атланти... Слід зауважити, що Катар тривалий час взагалі був відсутній на морських мапах. Складається таке враження, що давні жителі чомусь покинули цей край, і він аж до XVI ст. був взагалі ненаселений.

Нині найважливішою історичною пам’яткою Катару є форт Аль-Зубара. Місто, біля якого він був збудований, зникло назавжди. Піски поглинули руїни житлових кварталів, жалюгідні залишки башт, насип, канал, по якому торгові кораблі заходили в місто. Але форт залишився.

Нинішній шейх Катару одержимий ідеєю підвищення культури власного народу. У 2006 р. він планує відкрити на штучному острові Музей ісламського мистецтва. Його колекція обіцяє бути фантастичною. Вона формується з предметів, які на власні кошти шейха скуповуються на аукціонах Сотбіс і Крісті. А в Національному музеї основу експозиції становить дворівневий акваріум, на першому поверсі якого можна побачити представників місцевого підводного світу, а на другому — весь підводний світ затоки. Цікавий також Етнографічний музей столиці, до якого входить одна з небагатьох існуючих «башт вітру» — традиційне житло з унікальною системою кондиціонування й вентиляції. Привертають увагу і форт Доха, Поштовий музей, Морський музей під відкритим небом, Звіриний ринок та Соколиний базар.

Відпочити ж краще поїхати на Пальмовий острів. Цей оазис посеред моря, площа якого всього 25 тис м^2, має штучне походження і обладнаний пляжами, ресторанами, місцями для пікніків, дитячими атракціонами. А неподалік від столиці розташовано парк розваг — Королівство Аладіна з 18 чудовими атракціонами, штучною лагуною, театром та кафе.

Катар належить до країн, які мають сучасні засоби телекомунікації: власну супутникову систему й автоматичну систему міжнародного телексного зв'язку. Тут виходить кілька газет, діє служба Інтернет, власні радіо-, телевізійна та інформаційна служби. Країна підтримує дружні стосунки з багатьма державами Аравійського півострова. Ось тільки з Бахрейном Катар довго сперечався щодо приналежності острова Хавар.

Кіпр — казково прекрасний куточок Азії

Ця держава знаходиться на острові Кіпр — третьому за розмірами в Середземному морі. У 1974 р. його північна частина була окупована турецькими військами і з того часу має назву Турецька Республіка Північного Кіпру. Острів лежить між Туреччиною, Сирією та Єгиптом. Загальна площа Кіпру — 9,2 тис. км^2, а турецької частини — 3,3 тис. км^2. На цьому шматку суходолу мешкають 772 тис. людей (у тому числі на турецькій території — 212 тис.). Навіть столиця острова, Нікосія (200 тис. мешканців), поділена навпіл (єдина розчленована сто-

лиця у світі). Відповідно і державних мов тут дві — грецька і турецька, а грошова одиниця одна — кіпрський фунт.

Цей казково прекрасний острів простягнувся з південного заходу на північний схід на 230 км, при цьому максимальна його ширина з півночі на південь становить усього 95 км. Північне узбережжя надійно захищене смугою гір Киренія (Пентадактилос). Посланці Посейдона сердито шумлять, розбиваючись об круті неприступні стіни висотою до 1024 м (гора Кипарисовунон). На південь на шляху води стає великий гірський масив, який увінчує найвища на Кіпрі гора Олімбос (1951 м). Гірські схили поросли соснами, дубами та кипарисами. А між горами вмостилися великі піщані пляжі і широка родюча долина Месаорія.

Клімат на острові чудовий: одразу розумієш, чому Афродіта вирішила народитися саме тут: окрім того, що це місце позначено рідкісною красою, воно має й сприятливі погодні умови. Сухе прозоре повітря, кришталево чиста вода (досі!), великий вибір місцевих овочів і фруктів, смачна кухня, розкішні пляжі... Остров'яни дуже полюбляють танці. Коли звучить музика,

На околиці Нікосії

За мить міська площа перетвориться на танцювальний майданчик

на місці тут не може всидіти ніхто — ні малеча, ні поважні старі. Недарма Кіпр часто називають «танцюючим островом»!

Середземноморський клімат передбачає спекотне сухе літо (середня температура становить +28° C) та досить м'яку зиму (середня температура — +10° C). Дощі зазвичай тривають із жовтня по травень. Кіпр часто називають країною вічного літа, оскільки ясна сонячна погода тут тримається в середньому близько 340 днів на рік! От тільки питної води влітку бракує, бо в цей час майже всі ріки пересихають. Клімат острова вважається спеціалістами мало не найсприятливішим у світі для здоров'я людини. Середній вік для чоловіків тут становить 75, а для жінок — 80 років. Дві найбільші етнічні групи острова — греки (85, 2 % населення) та турки (11,6 %). Серед національних меншин, які мешкають на Кіпрі, — вірмени, англійці, ліванці-мароніти. Греки, які вважають себе нащадками давніх своїх співвітчизників, користуються рідною мовою і дотримуються православної віри. Турки ж стверджують, що вони — нащадки османів, розмовляють, звичайно ж, турецькою і сповідують мусульманство.

Вважається, що перші еллінські поселення виникли на острові десь 3 тис. років тому. А турки з'явилися тут тільки в 1571 р., коли Кіпр був завойований Османською імперією.

Державний устрій незалежного Кіпру установлений згідно з міжнародною домовленістю, підписаною в 1959 році. З того часу острів є суверенною республікою, якою керує президент-грек; віце-президентом за традицією обирають турка. Але згодом турецька община проголосила, що стара Конституція насправді не діє і ухвалила в 1974 р. власну Конституцію. А 15 листопада 1983 р. на острові була утворена незалежна Турецька Республіка Північного Кіпру. Проте офіційно існування нової держави було визнане лише Туреччиною. Крім того, 256 км^2 території острова за давньою угодою належать не місцевим жителям, а двом «суверенним британським військовим базам», які мають власну адміністрацію.

На острові діють кілька політичних партій. Частина з них виступає за проголошення єдиного, незалежного, суверенного й територіально цілісного Кіпру або за утворення федерації двох держав.

Протягом тривалого часу острів був переважно аграрною державою. Тут вирощували (і донині вирощують) цитрусові, виноград, тютюн, картоплю, маслини, овочі, ячмінь, пшени-

Типовий кіпрський краєвид

Традиційне житло кіпріотів

цю, насіння ріжкового дерева. До речі, тутешня картопля дуже смачна, її навіть замовляє для свого столу англійська королева. У Протарасі цей овоч збирають тричі на рік. На острові відбувається заготівля деревини та ведеться риболовля. Щоправда, рибу тут давно б уже всю знищили, якби не спеціальні ферми, де вирощують мальків.

З індустріалізацією на Кіпрі познайомилися тільки в 60-х рр. минулого століття. А через три десятки років експорт острова на три чверті складався з продуктів харчування та напоїв (8 %), тканин, взуття, готового одягу, меблів, хімічних продуктів, машин та обладнання. Ввозяться ж сюди пальне, автомобілі, промислові вироби та деякі харчові продукти. Дефіцит торговельного балансу в економіці вдало перекривається за рахунок

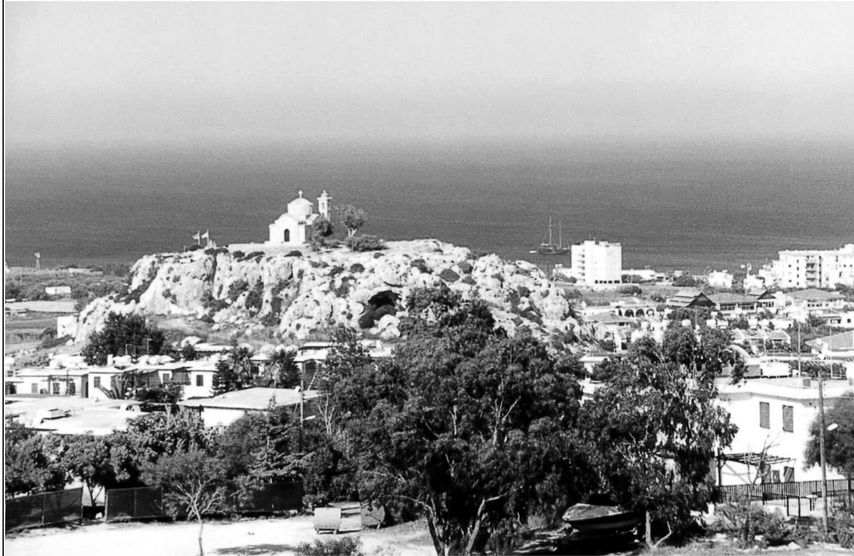
доходів від туризму — починаючи з 80-х рр., ці доходи є основним джерелом валюти в державі. Кіпріоти досить швидко забезпечили собі високий рівень життя. Тут переважає так званий «середній клас»; заробітна платня остров'ян дозволяє не тільки жити заможно, але й відкладати гроші. Квартири тут взагалі вважають тимчасовим житлом! От і збирають кіпріоти гроші на власний двоповерховий будинок. А ті, хто дуже поспішають, беруть для цього позичку в банку. Остров'яни дуже цінують гарний вигляд оселі, тому кожний будиночок оточений садом — чистим, охайним, з викладеними плиткою доріжками, з фонтаном або скульптурою. Котеджі мають відкриті тераси, а на даху в них установлюються діжі з водою: її зігріває сонце. На острові майже всюди використовуються сонячні батареї.

Назва Кіпру походить від слова cuprum — «мідь». Це тому, що в надрах острова насправді з глибокої давнини добували цей метал. Крім того, на Кіпрі є азбест, пірит, умбра, хром. Одначе наприкінці минулого століття гірські розробки почали сильно скорочуватись. Незважаючи на це, економіка грецької частини острова швидко розвивається, обсяг експорту постійно зростає. А от у північній частині справи складаються не так добре, незважаючи на допомогу Туреччини.

На острові діє ретельно продумана система освіти. Її початкова (обов'язкова і безкоштовна) та середня ступені ведуться окремо по етнічних общинах. На Кіпрі працюють кілька технікумів, професійно-технічних училищ, педагогічних коледжів, грецька православна семінарія. У 1992 р. в столиці було відкрито Кіпрський університет.

Археологи стверджують, що цей прекрасний острів був колискою могутніх давніх культур. Перші сліди тутешніх поселень належать до епохи неоліту (XI тис. до н. е.). Уже в IX тисячолітті до н. е. на Кіпрі існувала розвинена цивілізація. Неабиякий вплив на місцеву культуру мала спадщина давнього Криту — одна із найзагадковіших у світі.

Після XVI ст. до н. е. на острові почали виникати міста-держави, які підтримували торговельні та культурні зв'язки з Єгиптом, Сирією та Палестиною. Греки-ахейці захопили цей шматок суходолу в XIV—XI ст. до н. е., а згодом тут оселилися також фінікійці. Починаючи з IX ст. Кіпр стає одним із центрів міжнародного мореплавства й торгівлі.

Церква на околиці Протараса

Протягом наступних віків острів постійно захоплювали: то ассирійці, то єгиптяни, то перси. Потім настала черга Александра Македонського (у 333 р. до н. е.). Згодом Кіпр став частиною Єгипту, потім — Римської держави, Східної Римської імперії (майбутньої Візантії). Християнство тут з'явилося рано: апостольська церква була створена на Кіпрі в 46 р. н. е. Однак тільки в V ст. вона була визнана автокефальною (самостійною). Нетривалий мир знову змінився війнами. Цого разу острів Афродіти захопили араби. Візантія повернула собі владу над ним, але... тільки для того, щоб через кілька років поступитися хрестоносцям. Річард Левине Серце, у свою чергу, продав острів лицарському ордену тамплієрів. Тепер на Кіпрі точилися релігійні чвари: ще б пак, правителі були католиками, а населення — православним. Економічна влада потихеньку переходила до купців-італійців. У 1488 р. остання кіпрська королева (венеціанка за походженням) офіційно передала острів Венеціанській республіці. Одначе вже в 1570—1571 рр. Кіпр захопили турки, які зберігали свою владу над ним протягом 300 років.

У 1878 р. острів знову змінив хазяїв. Тепер він належав Великій Британії (хоча до 1914 р. вносив данину в турецьку казну). Після Другої світової війни греки почали вимагати пере-

дачі Кіпру під владу Греції, а турки, навпаки, бажали будувати власну суверенну державу. У 1954 р. болюче питання було винесене на засідання ООН. Не дочекавшись результату, через рік місцеві патріоти розпочали партизанську війну. Туреччина вимагала або передати Кіпр під її владу, або розділити його між нею та Грецією. І тільки під тиском НАТО в 1959 р. в Цюриху була підписана угода, згідно з якою 16 серпня 1960 р. багатостраждальний острів офіційно був визнаний незалежною державою, хоча політична ситуація на ньому залишалася дуже нестабільною: фактично, Кіпр був розділений на дві частини.

У 1990 р. ця держава подала офіційне прохання про вступ в Європейську Співдружність. Але кіпріотам порадили спочатку політично врегулювати ситуацію в країні. Пізніше, у 2003 р., Кіпр, проте, став членом ЄС, хоча об'єднання острова так і не відбулося (до міжнародної організації була прийнята саме визнана в усьому світі Республіка Кіпр).

Острів часто порівнюють з величезним музеєм під відкритим небом. Це не дивно — від кожного тутешнього каменя віє самою історією. Дива починаються вже тоді, коли ви ступаєте на землю, овіяну легендами. Поряд з аеропортом у Ларнаку мерехтить Солоне озеро, на березі якого розкошують під сонцем рожеві фламінго. На західному березі озера, в оазисі, ховається одна з великих мусульманських святинь світу — Текке Умм Харам (Хала Султан Текке) — вона вважається третьою за рангом після Мекки та святилища Мухаммеда в Медині. Це місце пов'язане з прийомною матір'ю пророка Мухаммеда, Умм Харам (Хала Султан), що прибула на острів у 649 році. Під час битви жінка впала з коня й померла. Поховали Умм Харам на цьому ж місці, поклавши на її могилу кам'яний метеорит вагою в 15 т; кажуть, що цю каменюку принесли на Кіпр ангели з гори Синай. Пізніше поряд з могилою побудували мечеть і будинок для паломників і розбили сад з фонтанами. Вважають, що Ларнака знаходиться на місці найдавнішого з кіпрських міст-держав Кітіону, заснованого ще славетним нащадком Ноя Кіттімом. Назва сучасного міста походить від слова «ларнакс» — саркофаг: саме тут знаходяться саркофаг Св. Лазаря та могили численних завойовників острова. Тут же народився й знаменитий античний філософ Зенон.

Пафос — особливе місце на Кіпрі: тут зосереджена нечувана кількість історичних пам'яток. Він названий на честь

міфічної дочки Афродіти та Пігмаліона. Це — давня столиця острова. У Пафосі залишилися могили кіпрських королів, вирубані в невисоких пагорбах, руїни римської вілли вражаючих розмірів, прикрашені чудовою мозаїкою, старовинна цитадель (вона знаходиться в порту й понад усе нагадує величезний кубик), давній театр. Археологи майже не припиняють розкопок у тутешньому ґрунті, але з ними могли б легко конкурувати місцеві селяни: вони постійно знаходять давні предмети під час сільськогосподарських робіт. Наприклад, у 1962 р. трактор одного кіпріота відкрив посеред поля кам'яну підлогу з мозаїчними картинами на диво тонкої роботи. Виявилося, що це — залишки величезного старовинного палацу (V ст. до н. е.). Картини, викладені зі шматочків різнокольорового каміння, зображують тваринний світ острова того часу та сцени з давньогрецьких міфів. А на околиці сучасного міста можна побачити руїни Палепафоса (Старого Пафоса). Колись там існувало головне святилище Афродіти, де відбувалися щорічні дійства, присвячені цій богині. На них прибували не тільки кіпріоти, але й іноземці. До речі, Афродіта вважається покровителькою Кіпру, тому тут її вшановували особливо. З моря ж «пінонароджена» богиня вийшла саме неподалік від Пафоса, і там, де вперше ступила її ніжка, з моря вистромився великий камінь («скеля Афродіти»). Кажуть, що навколо нього треба проплившти кілька разів, щоб залишатися молодим і вродливим протягом багатьох років. Саме Пафос першим з тутешніх міст визнав християнство. У 45 р. Св. Павло прибув до міста й настановив на віру його володаря, Сергія Павла, який став першим християнським правителем у світі.

Мабуть, на Кіпрі важко знайти місце, яке не могло б похвалитися власним «експонатом» історії. Подорожі до старого покинутого монастиря Меса Потамос, старовинними містами Пафос-Куріум, Тродос-Кіккос та іншими задовольнять найвибагливішого з туристів. А у Фамаґусті й нині височить суворий та непривітний венеціанський замок, де колись розігралася драма Отелло та Дездемони...

Самі кіпріоти називають це місце «мертвим містом»: тут ніхто не живе вже багато років, починаючи з того моменту, як турки вигнали звідси місцевих жителів. Тепер Фамаґуста, яка колись була великим курортним містом з тисячами будинків

Олімпійська лагуна

і десятками прекрасних готелів, потихеньку перетворюється на безлюдні мальовничі руїни...

Сьогодні ніяких страхіть ви тут не побачите. На Кіпрі можна встати посеред глухої ночі й вирушити світ за очі: злочинності тут практично не існує. Ви можете в будь-якому місці залишити свої речі й піти перекусити: валізи ваші ніхто й пальцем не торкне. А багато магазинів взагалі виставляють свої товари на відкритих вуличних стендах, які навіть не видно з приміщення.

Ось тільки потрапити на турецьку територію не просто. Річ у тім, що при подоланні цього «кордону» туристові у паспорт ставлять спеціальний зелений штамп. Так от, якщо ви його отримали — вважайте, що з Кіпром доведеться прощатися. Причому назавжди. Бо на грецьку частину острова вас не пустять, як «співчуваючого» ворожому табору.

Побувати на Кіпрі і не завітати до Ай-Напи — повний нонсенс. Це маленьке селище швидко перетворилося на курортне містечко, де проходить шоу «Танцюючих фонтанів». А якщо комусь набридне загоряти на пляжі, хлюпатися в морі, танцювати на дискотеці, дивитися на знахідки археологів, можна вирушити на білій яхті в подорож — ловити рибу (для цього часто використовуються човни зі скляним дном). Або у великий акваріум, де зібрано багато мешканців моря, який оточує

чудовий парк з екзотичними тваринами. Потім варто податися до аквапарку (найкращі з них розташовані в Ай-Напі, Лімасолі). Туризму в республіці приділяється особлива увага на найвищому державному рівні. Усі права приїжджих надійно захищені.

Кіпр — місце, де ви на власні очі побачите різкі контрасти — прохолодні кедрові ліси спускаються тут до золотих гарячих пляжів, а гомін і вирування життя сучасних космополітичних міст чергується зі спокійним тихим плином часу невеличких охайних селищ, де туристи обов'язково купують дивовижно смачний сир, парну баранину та густе молоко. У маленькій таверні можна подивитись, як місцеві жителі танцюють сіртакі. Крім того, на Кіпрі існує справжній культ гарного вина: воно не дурманить голову, а наповнює людину енергією та силою. Простота тутешніх будиночків якось непомітно змінюється вражаючим багатством готелів, які туляться мало не до самого моря. Подорожувати тут на диво легко й приємно: на острові існують не тільки старі дороги, але й сучасні автомагістралі.

Місцеві свята залишають по собі добрі згадки. Крім православних Різдва, Великодня, свята Трьох волхвів — Єпіфанії — тут залюбки згадують свята глибокої давнини. У травні на острові відбуваються Анфестерії — давньогрецькі торжества на честь Діоніса та квітучої природи, у вересні — Свято вина; Катаклізмос — свято води — з часом перетворився на згадку про ковчег старого Ноя. Фестивалі пісень, танців, стиглих фіг... Вибір дуже широкий!

Дев'ять тисяч років налічує історія цього фантастичного острова. Але він залишається таким же, сповненим бажання жити й радіти сонцю, як і в ті часи, коли на берег біля Пафоса вийшла богиня любові. Може, духи-хранителі Кіпру й справді вночі плавають навколо «скелі Афродіти», щоб зберігати силу й протистояти владі часу?

Кирґизстан — країна вражаючих контрастів

Киргизстан, або Кирґизька Республіка знаходиться у північно-східній частині Центральної Азії. Вона межує з Казахстаном на півночі, Китаєм — на сході та південному сході, Таджикистаном — на південному заході й Узбекистаном — на заході. Населення Кирґизстану становить 4,6 млн чоловік. Біш-

кек — столиця Киргизької Республіки (641 тис. мешканців), є найбільшим містом країни. Другим за величиною містом є Ош. Державна мова — киргизька, грошова одиниця — сом.

Киргизстан вражає контрастами. Це країна могутніх гір, укритих вічними снігами, та альпійських луків з розсипом квітів; країна бурхливих гірських рік з пінистими водоспадами та степів, країна блакитних озер і зелених долин. Тут винятково сприятливі курортно-кліматичні умови.

Хоча сама територія Киргизстану не така вже й велика (198,5 тис. км^2), «об'єму» їй додає гориста місцевість. Більша частина країни входить до гірської системи Тянь-Шаню, і тільки крайній південний захід належить до Паміро-Алаю. Найвища вершина — шпиль Перемоги, або ще її називають Дженгиш-Чокусу (7349 м), розташована в Тянь-Шані на сході країни, на кордоні з Китаєм. Між хребтами Кюнгей-Ала-Тоо та Терскей-Ала-Тоо знаходиться міжгірська западина, дно якої зайняте великим озером Іссик-Куль, так званим «Киргизьким морем». На північ від Киргизького хребта розташована передгірна Чуйська западина, найбільш освоєна та густонаселена частина республіки.

У верхньому ярусі гір вічні сніги та льодовики займають приблизно 4% території країни, що становить близько 8 тис. км^2. Це значно більше площі льодовиків Кавказу й Альп, разом узятих. У льодовиках зберігається така величе-

Засніжені верхівки Ала-Тоо

зна кількість прісної води, що на площі, рівній площі республіки, вони могли б утворити триметровий шар води. Снігова лінія на хребтах розташовується на висотах близько 3—4,5 км. Найбільшими льодовиками Киргизстану є Південний Іниль-чек довжиною 59,5 км та Північний Інильчек довжиною 38,2 км, вони ще мають кілька льодовиків-приток.

Крім того, гірська система Тянь-Шань багата на водні ресурси і є основним постачальником вологи для навколишніх рівнин. Великі річки — Чу, Нарин та Талас — беруть початок у високогір'ях. Чу протікає на півночі країни, вона є ніби кордоном між Киргизстаном та Казахстаном завдовжки 145 км.

У межах Киргизстану нараховується понад 3000 озер, у тому числі мальовниче озеро Іссик-Куль — одне з найбільш глибоких у світі. Його максимальна глибина 668 м. Озеро здається величезним дзеркалом, що здатне охопити всю велич гір, відбитих у ньому. У перекладі з киргизької Іссик-Куль означає «гаряче озеро», чи з давньотюркської — «священне, заповідне озеро». А за красою воно таке чарівне, що місцеве населення називає його «Перлиною Киргизстану».

Країна має континентальний клімат. Але західні та північні схили гір одержують велику кількість опадів. Вона збільшується з висотою до 5000 м. На великих висотах волога випадає у вигляді снігу, до речі, тут навіть улітку можливі заморозки. Середні температури січня коливаються від −2° до −8° C в долинах та від −8° до −20° C в горах. Іноді у високогір'ях середня січнева температура становить близько −28° C. Літо жарке та сухе, із середніми температурами липня в долинах від +20° до +27° C, у середньогір'ях від +15° до +17° C, а у високогір'ях +5° C та нижче.

Флора Киргизстану дуже розмаїта. На території країни вона представлена різними видами рослинності: центральноазіатські, індогімалайські, північні та передньоазіатські й, звичайно, тянь-шань-алайські. Для Тянь-Шаню характерна наявність лісового поясу тяньшанської ялини, який вище переходить у субальпійські луки. У північній гірській місцевості Ферганської долини збереглися горіхові ліси. У високогір'ях поширені луки, на яких протягом багатьох років влітку пасли овець. На найвищих рівнях рельєфу багато кам'яних розсипів. Трав'янисті рослини там украй нечисленні, звичайні мохи та лишайники. У передгір'ях поширені пусте-

Гірське озеро Саричелек

лі, напівпустелі та сухі степи, на зміну яким вище приходить чагарникова рослинність та рідколісся.

У високогір'ях живуть гірський козел теке, гірський баран архар, барс, кам'яна куниця, червоний вовк, сірий та червоний гірські бабаки. У лісовому гірському поясі мешкають косулі, вовки, горностаї, кабани, рисі, бурі ведмеді, лисиці, куниці. Для степових районів характерні численні види гризунів, у тому числі жовтий ховрашок, великий тушканчик, різні плазуни, з копитних — джейран, із птахів — куріпки, дрохва та ін. Деякі тварини Кирґизстану (сніжний барс, бабак Мензбира, джейран, червоний вовк, сірий варан) занесені в Червону книгу Міжнародного союзу охорони природи.

Територія Кирґизстану, як і вся Середня Азія, є одним з найдавніших осередків людської цивілізації. Найдавніші сліди діяльності людини тут виявлені в Центральному Тянь-Шані (біля озера Іссик-Куль) та у Ферганській долині і належать до палеоліту. Палеолітичні знаряддя були знайдені також на півдні, у районі Капчигая. Перша письмова згадка про Кирґизстан належить до 569 року. В ній повідомляється, що візантійський посол одержав у подарунок раба-кирґиза. В околицях Бішкека та Нарина були виявлені неолітичні поселення. В печерах у до-

У передгір'ях Тянь-Шаню

лині р. Сари-Джаз знайдені наскельні зображення тварин. Племена, що жили тут у V—III тис. до н. е., виготовляли кам'яні знаряддя, глиняний посуд, користалися луком та стрілами. Саме в ті часи людина почала займатися скотарством та землеробством. Найдавніші відомості щодо території сучасного Киргизстану містяться в «Авесті», священному каноні та творах Геродота. У перських джерелах племена називалися саками, а в грецьких — азіатськими скіфами.

На території республіки знаходиться понад п'ять тисяч історико-культурних пам'яток. Ці безцінні свідчення культури давніх часів мають величезне пізнавальне значення. Серед них — печерні стоянки первісної людини й унікальні рунічні написи на валунах, дивні наскельні малюнки та кам'яні статуї, залишки античних поселень та середньовічні фортеці, що вражають уяву сучасників своєю раціональністю та неприступністю. Пізніше, у бронзовому віці, все частіше використовувалися знаряддя з бронзи, а потім — з міді. У різних районах Киргизстану відлюдно жили групи хліборобів та скотарів. Киргизстанські племена згадуються як союзники тюрків в їхніх походах проти уйгурів у VIII—IX ст. На початку XIII ст. Киргизстан був скорений монголами і лише в 1399 р. знову здобув незалежність.

Протягом кількох століть він підпадав під владу сусідніх народів. У середині XVIII ст. у Кирґизстані сформувалися певні родоплемінні відносини, що збереглися до XX століття.

Як єдиний етнос кирґизи виявили себе з XVI століття. Нині, окрім 2,7 млн кирґизів, що мешкають у республіці, приблизно 300 тис. живуть в Узбекистані, Казахстані, Таджикистані та Росії, ще 300 тис. — у Китаї. Невеликі групи кирґизів проживають у Монголії, Туреччині та Пакистані. До появи в Середній Азії ісламу основну роль у релігійному та політичному житті народу відігравали шамани. Деякі кирґизи прийняли мусульманство у VIII ст., однак остаточне сприйняття релігії народом в цілому завершилося лише у XIX столітті. Через територію Кирґизстану проходив Великий шовковий шлях, який сприяв торгівлі між Сходом та Заходом, поширенню ідеологій, релігій, мистецтва та технологій.

Юрта є цінною пам'яткою культури кирґизького народу. Це переносне житло, в якому минало все життя кочівника, мало великі розміри й іноді вміщало до 200 чоловік.

Кирґизькому народу традиційно була властива родоплемінна структура. На чолі роду в кирґизів стояв старійшина — аксакал (біла борода), що був також вождем племені. Йому допомагав мулла, мусульманський священнослужитель, який керував релігійним життям громади, здійснював шлюбні та похоронні обряди та разом з вождями роду або племені вирішував суперечки, що виникали.

Кирґизький фольклор включає складну міфологію, легенди, народні прислів'я та приказки. Однією з головних проблем кирґизької мови є алфавіт. На початку 20-х років радянський уряд, вважаючи, що арабський алфавіт перешкоджає поширенню грамотності, ухвалив рішення про поступовий перехід на латинський алфавіт. Цей перехід завершився лише у 1926 році. Однак у 1940 р., не враховуючи думки населення, в адміністративному порядку був реалізований перехід писемності всіх тюркських народів, зокрема й кирґизів, з латиниці на кирилицю. У 1992 р. уряд Кирґизстану прийняв рішення про повернення до латиниці.

Кирґизький народ з давніх часів славився своєю музикальністю. Свою музику, що йде з глибин століть, кирґизи поділяють на пісні та кю. До кю належать усі музичні твори для на-

У долині річки Карасу

родних інструментів. Найбільш популярним музичним інструментом є триструнний щипковий комуз. Популярні також двострунний смичковий кияк та язичковий темир ооз комуз. У народній музичній практиці застосовуються язичковий жигач ооз комуз, духовий флейтовий чоор, духовий тростяний пурнай та інші інструменти.

За радянської влади Кирґизстан в основному був джерелом сировини, що відправлялася на переробку в інші регіони СРСР. Після 1991 р. економіка держави вступила на шлях ринкових перетворень. Але перехід до ринкової економіки виявився важким.

Кирґизстан — індустріально-аграрна країна з низьким рівнем розвитку економіки та життя населення. Тут ведеться розробка родовищ кам'яного вугілля, нафти, ртуті, сурми (одне з перших місць у світі), цинку та свинцю. Розвинені галузь машинобудування, такі промисловості, як текстильна, швейна, шкіряно-взуттєва. Головний напрямок сільського господарства — пасовищне тваринництво (вівчарство, молочно-м'ясне скотарство, конярство). Вирощуються в невеликій кількості пшениця, кукурудза, цукровий буряк та ін. Дуже поширені посіви маку (посідає одне з перших місць у світі за кількістю продукції). Іноземних туристів у країні практично не буває.

Через гірський рельєф розвиток залізничного та трубопровідного транспорту обмежений. Довжина залізниць становить близько 370 км. Вони є продовженням залізниць сусідніх держав.

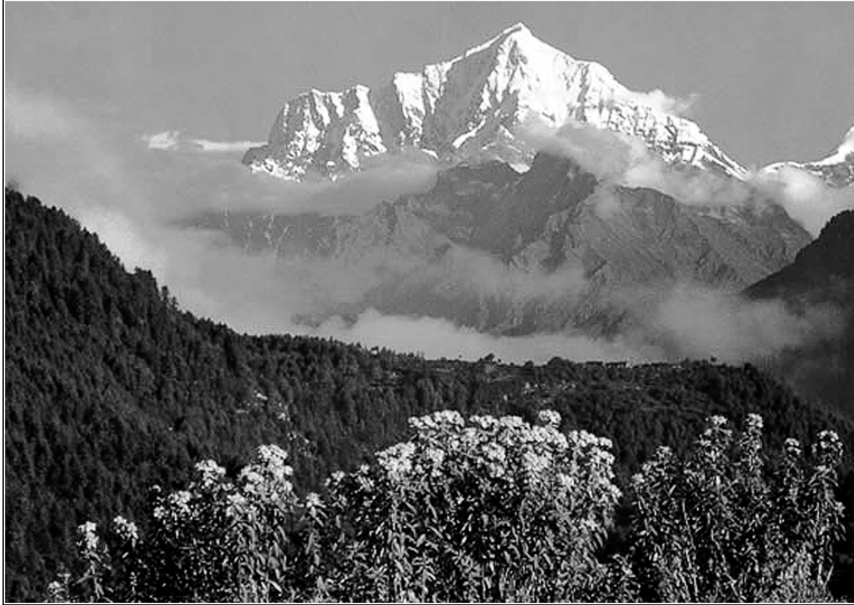
У Кирґизстані 54 вищих навчальних закладів (у тому числі Кирґизстанський національний університет, Кирґизстанський технічний університет, Державний університет архітектури і будівництва, Слов'янський університет, Ошський університет, Американський університет, Медична академія, Академія сільського господарства), сім великих музеїв, чотири театри. Але найголовніше — Кирґизстан є однією з небагатьох країн, які зуміли знайти «золоту середину» між засвоєнням загальнолюдської культури та збереженням національних традицій.

Китай — країна чотирьох тисячоліть

Китай, або Китайська Народна Республіка — найпотужніша після США з економічного погляду країна світу — розташована у Центральній і Східній Азії. Вона обіймає 18 історичних провінцій колишньої Китайської імперії, Внутрішню Монголію, Сінцзян, Маньчжурію і Тибет. До того ж існує ще провінція Тайвань, яка перебуває під контролем Китаю, але статус котрої ще не визначений.

Тайванем називають територію на південному сході Китаю загальною площею в 36 тис. км^2. Вона складається з острова Тайвань та декількох архіпелагів у Тайванській протоці і Південно-Китайському морі. Після громадянської війни у 1949 р. уряд партії Гоміньдан, яка програла, на чолі з Чан Кайші втік з материка на острів Тайвань і утворив там власну державу. У березні 2000 р. внаслідок демократичних виборів влада у цій країні перейшла до Демократичної прогресивної партії. Відтоді Китай і Тайвань час від часу висувають власні програми об'єднання, але виробити спільну програму досі не спромоглися. Але й без Тайваню держава займає величезну площу у 9,5 млн км^2. Зі сходу і південного сходу Китай омивають води Жовтого, Східно-Китайського і Південно-Китайського морів,

Назва Китаю походить від назви народу «кидань», який колись жив на території від Маньчжурії до Тяньшаню. Китайська ж назва країни звучала як Чжунго — «Серединна держава», або Тянсі — «Піднебесна імперія».

У горах Тибету

які належать до Тихого океану. На півночі він межує з Монголією і Росією, на північному заході — з Казахстаном, на заході з Казахстаном, Кирґизстаном і Таджикистаном, на заході — з Індією і Непалом, на півдні — з Бутаном, Індією, Бірмою, Лаосом і В'єтнамом. Державна мова — китайська, грошова одиниця — юань.

Рельєф Китаю дуже різноманітний. На південному сході знаходиться Тибетське нагір'я, яке займає понад чверть території країни. Воно оточене високими бескидами Гімалаїв, Каракоруму, Куньлуню і Сіно-Тибетськими горами. Західні і центральні його частини розташовані на висоті понад 4 тис. метрів. Численні хребти, що перетинають нагір'я, підіймаються до 5000—7000 м над рівнем моря. Між ними лежать широкі холодні долини, де майже ніхто з людей не живе.

На південному сході нагір'я, між горами Куньлунь на півдні і хребтами Алтинтаг і Ціляньшань на півночі, на висотах у 2700—3000 м над рівнем моря знаходиться западина Цайдам. Її західна частина зайнята пустелею, а в центрі розкинулися великі болота і солоні озера. Між Цайдамом і пустелею Валашань розташовані гори Наньшань, де на висоті

3200 м лежить знамените солоне озеро Кукунор, глибиною до 38 метрів.

На півночі від Тибетського нагір'я, на висоті від 200 до 2000 м, тягнеться пояс гір і високих рівнин. А на північному сході, сході і півдні країни розташовані невисокі гори і рівнини. В деяких місцях вони опускаються нижче морського рівня.

Низинні рівнини, розташовані на висоті нижче 200 м над рівнем моря, займають 10% території Китаю. До них належать Північно-Китайська рівнина, Велика Китайська рівнина, долина Хуанхе, середня течія і дельта Янцзи, Маньчжурська рівнина і басейн ріки Сіцзян.

У Китаї багато знаменитих річок. Саме в цій країні, на північних схилах Гімалаїв, які частково розташовані на території Китаю, бере початок Брахмапутра. Тут її називають Мацан, а нижче за течією — Цзангбо. А на східному краї Тибетського нагір'я починаються великі річки Янцзи (Блакитна річка), Хуанхе (Жовта річка), Меконг (Ланьцанцзян) і Салуен.

На північ від гір Куньлуню лежать дві великі западини — Таримська і Джунгарська. У центральній частині першої з них розташована одна з найпосушливіших і важкодоступних пустель Такла-Макан. У її пісках знаходиться солоне озеро Лобнор. Воно займає площу в 3000 км^2. А на північ від нього лежить найнижча поверхня суходолу в Східній Азії — Туранська западина. Її найнижча частина досягає відмітки у 154 м нижче рівня моря. Для неї характерні величезні перепади температур: від +52° С влітку до −18° С взимку.

Китай займає значну площу величезного азійського материка, котрий взимку охолоджується значно швидше, ніж прибережні моря. Тому на високих нагір'ях тепло втрачається дуже швидко. Поступово охолоджене повітря стискається і опускається, утворюючи область високого тиску (антициклон) із центром над Джунгарією і Монголією. Звідси на територію Китаю дмуть дуже холодні вітри, здебільшого північні і північно-східні. Влітку материк нагрівається значно сильніше за моря. Внаслідок цього над Тибетом утворюється область низького тиску (циклон). Тоді сюди з Південно-Китайського і Східно-Китайського морів прибувають дуже вологі повітряні маси, що приносять рясні теплі дощі. Що далі в середину континенту проникають повітряні маси, то сухішими вони стають. Таким чином, у цілому клімат Китаю можна

вважати мусонним, з чіткими сезонними змінами атмосферного тиску і панівних вітрів. Але для заходу країни характерним є континентальний клімат. Середні температури січня становлять від −24° С на півночі і Тибетському нагір'ї до +18° С на півдні. У червні на рівнинах температура коливається від +20 до +28° С. Річна кількість опадів зменшується від 2000 до 2500 мм на півдні і сході до 50—100 мм на півночі і заході. Восени на південному і південно-східному узбережжях часто бувають тайфуни, які супроводжуються сильними дощами. Вони приносять катастрофічні повені, завдають великої шкоди господарству країни і призводять до загибелі людей.

Кліматичні особливості дуже впливають на характер рослинності. Для Тибетського нагір'я, у північних та центральних районах Тибету на висоті 4200—5100 м над рівнем моря характерні терескенові пустелі. Рослинність тут дуже розріджена, а її видовий склад — бідний. Тут переважають терескени та ковила, а на крутих схилах лише мохи та лишайники. Нижче, на висоті 3000—4000 м, розташовані полинні пустелі. Тут до різних видів полину теж домішуються ковила і терескени. Для

На річці Янцзи

них характерним є більш щільний трав'яний покрив, ніж для високогірних терескенових пустель.

У Північному і Центральному Тибеті на висоті у 4600—5300 м розкинулися подушникові пустелі, де ростуть багаторічні трави із скороченими і сильно розгалуженими гілками. За формою вони нагадують подушки, тому й називаються подушниковими. До цих дивовижних рослин домішуються ковила та осика. А в западинах, де близько від поверхні проходять ґрунтові води, створюються пагористі болота із заростями тибетської кобрезії та осоки. На півночі Тибету між терескеновими пустелями трапляються холодні напівпустелі з розрідженою степовою рослинністю.

Зовсім інша картина складається на півдні і північному сході Тибету завдяки численним опадам, що приносить з Індійського океану мусон. Тут у глибоких міжгір'ях ростуть справжні ліси з ялин, ялівцю і тополі. В ущелинах, що лежать найнижче, переважають сосна, дуб, смерека, клен, падуб, ялиця, магнолія. А вище лісового поясу буяє різнотрав'я і чагарники. Ще вище розташовані альпійські луки з низькими рододендронами.

Внутрішня Монголія розташована в «дощовому затінку». Вона відокремлена від південно-східного мусону горами, тому тут панує посушливий клімат. Її західна частина зайнята пустелями, які на сході переходять у степи. Для північного сходу країни теж характерні пустелі та степи, але в північному районі гірські схили вкриті густими хвойними лісами з ялиць і беріз, а також хвойно-широколистяними лісами з кедрів, ялиць, ялин, дубів, ясенів, лип, кленів, беріз та інших видів.

На просторах Північно-Китайської рівнини колись теж буяли ліси, але вони вже давно знищені. Тому на їхньому місці з'явилися степи з характерною степовою рослинністю — ковилою, осикою та іншими травами. Так само зведені нанівець і давні хвойні ліси із куннігамії і хвойних порід, які були характерними для середньої течії річки Янцзи і територій південного Китаю. Залишки цих реліктових лісів збереглися деінде лише в горах на заході цього регіону. На самому півдні Китаю, включаючи острови Хайнань і Тайвань, панує субтропічний і тропічний клімат. Пишні тропічні ліси тут теж давно вирубані. Але у великій кількості росте бамбук.

На відміну від рослинного світу, тваринний світ Китаю вражає своєю різноманітністю. В густо-населених районах, звіс-

но, диких тварин збереглося не дуже багато. В основному, це різноманітні гризуни, птахи і деякі копитні. Втім, у важкодоступних землях фауна багата і цікава. На північному сході живуть лось, кабарга, косуля, кабан, бурундук і білка. Холод їм не заважає. У лісах провінції Хейлуцзян водяться такі хижаки, як бурий ведмідь, вовк, лисиця, рись. У межах Великого Хінгану трапляються навіть тигр і леопард, а також звірі із цінним хутром — колонок, солонгой, тхір, видра, рись, єнотоподібний собака. З птахів для північно-східного Китаю характерні тетерев-косач, сіра і біла куріпки, кам'яний глухар, рябчик, кукша та багато інших.

Степи Внутрішньої Монголії багаті на копитних. Серед них дуже цікавими є монгольський дзерен і сайгак, яких вважають рідкісними видами. На рівнинах багато вовків і різних гризунів. У Тибеті теж багато копитних. Тут водяться антилопа орного, баран кукуяман, кіанг, дикі козли. З хижаків найбільш характерними вважаються сніговий барс (ірбіс), тибетський ведмідь, рись, вовк, червоний вовк, лисиця-корсак, а з гризунів — сірий хом'ячок, тибетський байбак. З птахів заслуговують на увагу гімалайський улар і піщаний рябок.

На південному сході цікаві тварини живуть у провінціях Сичуань і Юньнані. Тут у гірських бамбукових гаях ще зустрічаються дуже рідкісні велика та мала панди. А нижче по схилах трапляються макака-резус і велика циветта. Із птахів до себе увагу привертають різноманітні папуги та численні фазани. У горах Центрального Тибету ще можна побачити тигра, макаку, оленя і велику циветту. Тут дуже багато птахів, особливо водоплавних. Велика кількість блакитних сорок і фазанів. На півдні, у провінціях Аньхой біля річки Янцзи можна інколи натрапити на рідкісний вид — на китайського алігатора, довжина якого сягає двох з половиною метрів. З хижаків тут відомі тигр, димчастий леопард, а серед тварин, що мешкають на деревах, — тупайя і крилан.

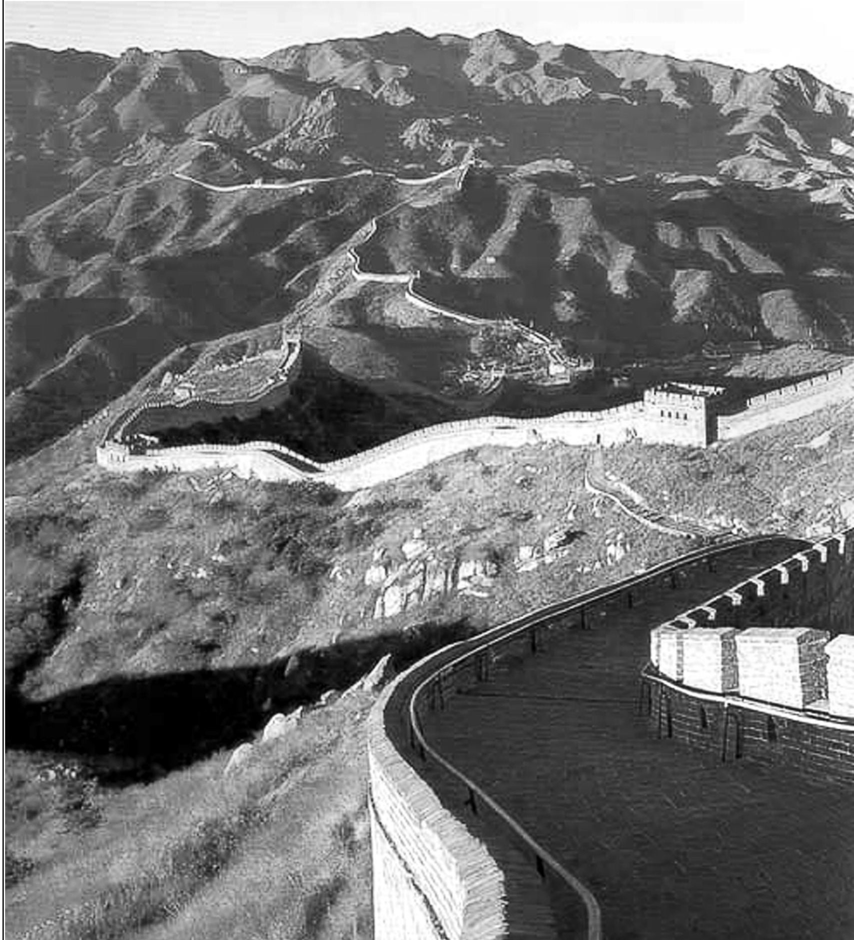
Археологічні знахідки свідчать, що найдавнішим предком китайців був синантроп («пекінська людина») — доісторична людина, яка жила на землях Китаю 4 тис. років тому. Його рештки знайшли в печері Чжоукоудянь на південний схід від Пекіна. Пізніше в Китаї були знайдені поселення кількох давніх культур. Серед них широковідома культура Яншао (III — II тис. до н. е.). Люди саме цієї культури почали вирощувати

рис і виробляти кольорову кераміку дивовижної краси. Інша культура, Луншань, славилася чудовим чорнолаковим посудом, товщину стінки якого іноді можна порівняти з товщиною шкаралупи курячого яйця. Люди луншанської культури гадали на кістках тварин, і це гадання через багато століть перейшло до культури китайців. На гадальних кістках знайдені якісь позначки, котрі, як вважають деякі вчені, є попередниками китайської писемності.

Із часом люди різних культур, що жили на теренах сучасного Китаю, утворили невеликі держави. У давній книзі «Шуцзін» («Книзі історії»), складеній десь у XIV—XI ст. до н. е., згадується імператор Яо, який правив у великій країні, що простягалася далеко від Шансі на південь і на схід. Його наступником став Великий Юй — «приборкувач повеней». За легендою таке ім'я він дістав через те, що будував укріплення для захисту від цього стихійного лиха. Великий Юй вважається засновником першої китайської династії Ся, яка правила з 2205 по 1557 рр. до н. е. Занепад держави Ся спричинив зміну правлячої династії. У XVIII ст. до н. е. один із феодальних правителів з області Шан на ім'я Лі повалив її і заснував нову династію Шан-Інь. Після цього Лі прийняв ім'я Тан. Його держава займала значну частину території сучасного Китаю, з центром у Хунані. Нова династія протрималася аж до XI століття. Наприкінці свого існування вона воювала з могутнім племенем чжоу. Це плем'я створило власну імперію, яка на заході межувала з областю Шан. Після тривалих війн чжоу завоювали Шан і заснували нову династію.

Імперія Чжоу мала вже яскраво виражені риси феодального устрою. На вершині владної феодальної піраміди перебував імператор, потім йшли великі феодали-князі і чиновники при імператорському дворі. Нижче стояли нащадки колишніх могутніх, але вже не надто впливових представників знаті, своєрідних китайських «лицарів», які перебували на військовій службі у князів. Представники цього суспільного прошарку часто ставали дрібними чиновниками. І насамкінець найнижчий щабель цієї соціальної драбини займали селяни.

Династія Чжоу ще проіснувала до 256 р. до н. е., а в середині III ст. до н. е. на її території вже існувало сім самостійних держав — Хань, Чжао, Вей, Янь, Ці і Цінь. У період з 228 по 221 р. царство Цінь спромоглося завоювати всі інші. Його моло-

Велика Китайська стіна

дий правитель Ін Чжен прийняв титул Цінь Шіхуанді, що означало «Перший імператор династії Цінь», або «земний бог». Він став наймогутнішим і найжорстокішим з китайських імператорів. Саме під час його правління була побудована Велика Китайська стіна. На її будівництво Цінь Шіхуанді наказав зігнати мільйони селян. Вони тисячами вмирали від голоду і непосильної роботи. Тих, хто намагався втекти, замуровували у стіну. Її довжина становила 6 тис. км, а товщина стін сягала 10 метрів. Поряд із цим імператор провів грошову реформу, впровадив єдину систему мір і вагів, а також запровадив єдину систему писемності.

З 1271 р. трон китайської імперії захопив монгол, онук Чінгісхана Хубілай. Він приєднав Китай до імперії монголів і став засновником монгольської династії. Завойовники зневажали китайців і їхні звичаї, всіляко їх утискували. Весь час китайці чинили опір монголам. Одне з таких повстань у 1368 р. завершилося перемогою корінного населення. Засновником нової династії Мін став Чжу Юаньчжан, який прагнув посилити централізоване управління, а до чиновників ставився зневажливо. Навіть при монголах імператори не поводилися з ними так жорстоко. Високопоставлених чиновників у присутності всього імператорського двору карали ударами палиць по п’ятах (дуже болюче покарання). Відомі випадки, коли чучело чиновника, якого було страчено, поміщали в кабінеті його наступника, щоб воно постійно нагадувало про страхітливий кінець у разі помилки чи зради.

Поступово імператори змогли зміцнити свою владу і розвинути широкі зовнішньоторговельні зв’язки. За їхньої підтримки китайські торгові судна досягали навіть берегів Африки. На берегах Південно-Східної Азії були засновані китайські колонії. Великих успіхів було досягнуто в сільському господарстві, гірничій справі й металургії.

Але на південно-східних кордонах Китайської імперії з часом з’явився могутній супротивник. Вождь тунгуських племен, які називали себе чжурчженями, Нурхаці в 1616 р. проголосив себе ханом і заснував династію Цзінь («Золота»). Таким чином, була створена маньчжурська держава, яка скористалася китайським досвідом державного управління. Маньчжури спромоглися пробитися через проходи у Великій Китайській стіні й захопили більшість китайських провінцій. У 1636 р. наступник Нурхаці Абхай проголосив себе імператором, а свою династію перейменував на Цін, що означає «Світла». Окупанти перейняли всі китайські традиції. До кінця XVIII ст. імперія Цін поширила свою владу на північно-східні території, які колись належали імперії Хань. До них додалися області Внутрішньої і Зовнішньої Монголії. Було відновлено протекторат над Тибетом, а деякі гімалайські держави перетворено на васалів імперії Цін. Був установлений суверенітет Китаю над Кореєю і країнами Південно-Східної Азії. Під час цього правління зміцнилися і розширилися контакти Китаю із Заходом. В країну почали проникати західні релігії, культура і технічні досягнен-

ня. Тут були створені численні католицькі місії. Але наприкінці XVIII ст. населення Китаю настільки збільшилося, що економіка імперії була неспроможна прогодувати його. Водночас імперська влада поступово слабшала. Корупція в уряді досягла величезних масштабів. Усе це призвело до численних повстань.

Храм Золотого Будди

Найпотужнішим з них було Тайпінське повстання, яке тривало з 1851 по 1864 рік. Його учасники протягом 15 років активно діяли в 16 провінціях країни. Вони навіть заснували в 1853 р. столицю тайпінів у Нанкіні.

Ідеологом Тайпінського повстання був сільський вчитель Хун Сюцюань, який проголосив себе молодшим братом Ісуса Христа. Маньчжурів він називав «демонами», а учасникам повстання обіцяв, що вони неодмінно перебуватимуть в раю. Повстанці мали на меті зробити всіх людей, включаючи жінок, рівними. Вони намагалися ліквідувати торгівлю опіумом, а також надати «землю всім, щоб її обробляти, їжу всім, щоб їсти, одяг всім, щоб носити, і гроші всім, щоб витрачати». Придушити повстання влада спромоглася лише за підтримки західноєвропейських країн. Відтоді європейська й американська присутність у Китаї щодалі посилювалася, а представники іноземних держав здобували собі щодалі більше привілеїв. Це дратувало китайців. До того ж низка подій спричинила відторгнення від Китаю деяких територій: Велика Британія захопила Верхню Бірму, яка була під китайським протекторатом, Японія — острів Формозу (Тайвань) і анексувала острови Рюкю, уряд якого сплачував Китаю васальну данину. А після японсько-китайської війни Китай був змушений визнати незалежність Кореї.

Спроба реформування державного устрою на конституційних засадах, започаткованого Кан Ювеєм, одним їх патріотично налаштованих відомих діячів Китаю, зазнала певної поразки. За наказом колишньої імператриці Цисі, яка влаштувала державний переворот і повернула собі владу, шість представників реформаторів було страчено, інші разом з Как-Ювеєм втекли за кордон. Китайська інтелігенція зрозуміла, що їй тепер нічого не залишається, як стати на революційний шлях боротьби. Розвиток революційних подій посилило «боксерське повстання». Воно спалахнуло наприкінці 1890 року. У 1900 р. повстанці зайняли столицю Пекін, але незабаром їх було розбито за допомогою військ Німеччини, Японії, Великої Британії, США, Франції, Росії, Італії та Австро-Угорщини.

Повстання налякало Цисі, і вона сама

«Боксерське повстання» організувало таємне товариство, яке називалося «Кулак, піднятий в ім'я справедливості та примирення» (Іхецюань). Китайською це означає «боксер». Пізніше повстання одержало іншу назву — Іхетуань, тобто «Загін справедливості та примирення».

Старовинна фортеця

зайнялася реформами, зокрема у сфері освіти. Втім, це тільки прискорило падіння імператорської влади. Студенти, яких держава направила на навчання до Японії, привозили звідти нові ідеї. У 1905 р. студенти Токіо створили Революційну лігу (Тунменхой). Її лідером був Сунь Ятсен, якого вважають батьком китайської революції. Поряд із цим імператорське оточення, яке прагнуло конституційних реформ, утворило Всекитайську конституційну асамблею, яка планувала в 1917 р. ввести у країні конституцію і парламентське правління.

У 1909 р., після смерті імператриці Цисі, коли імператорський трон посів малолітній Пу І, влада в країні сильно послабшала. Тому, коли 10 жовтня 1911 р. в провінції Хубей офіцери і солдати, яких підбурювали студенти, підняли повстання, воно швидко переросло в революцію. Невдовзі була утворена Китайська республіка, тимчасовим президентом якої 29 грудня 1911 р. був проголошений Сунь Ятсен. Він об’єднав партію Тунменхой і деякі дрібні партії у єдине партійне об’єднання Гоміндан. У Китаї почали діяти парламент і кабінет міністрів. У 1916 р. у Китаї почалася так звана «ера мілітаристів», під час якої кілька

воєначальників боролися один з одним за владу. Безлад у державі, важке становище народу та революція в Російській імперії сприяли зростанню комуністичного руху. У червні 1921 р. в Шанхаї було створено комуністичну партію Китаю. Сунь Ятсен фактично утворив союз китайської опозиції з СРСР. Він також направив до Москви свого молодого прибічника Чан Кайші. До того ж структуру Гоміндану було перебудовано на зразок РСДРП(б). Був проголошений курс на союз Гоміндану з комуністичною партією Китаю.

До 1927 р. в Китаї тривала запекла громадянська війна між правителями окремих провінцій. Територіальна цілісність країни була відновлена лише в 1927—1928 роках. У той час найвпливовішим політичним лідером країни став Чан Кайші. Він установив контроль над Національним урядом Китаю у Кантоні і почав боротьбу за одноосібну владу. Навесні 1927 р. Чан Кайші провів чистку проти комуністів у підлеглому йому Шанхайсько-Нанкінському районі.

Натомість комуністи взялися за формування власних збройних сил. Скориставшись виступами селян, вони створили у гірських районах провінції Цзянсі Червону Армію, яка у 1930 р. почала наступ у долині Янцзи. Усі спроби гоміндaнівського уряду приборкати повстання не дали результатів. У 1933 р. армія Чан Кайші оточила бази комуністів у Цзянсі, але повстанці спромоглися вирватися з кільця. Звідси вони почали свій знаменитий «Великий похід» у Північно-Східний Китай, пройшли 9600 км і знайшли прихисток у провінції Шансі. На чолі походу стояв Мао Цзедун.

Владу Чан Кайші великою мірою підточила війна з Японією, яка у 1931 р. захопила Маньчжурію і створила на її території державу Маньчжоу-го. У 1937 р. Японія почала відкриту війну, спрямовану на захоплення всього Китаю. В цих умовах гомінданівці і комуністи виступили з заявою про примирення і утворили єдиний фронт опору агресорові. Втім між гомінданівцями і комуністами почалися чвари за контроль над територіями, які залишили японці. Обидві сили не спромоглися домовитися щодо майбутнього політичного устрою Китаю. Гомінданівців підтримували США, а комуністів — СРСР. 30 червня 1946 р. в країні спалахнула масштабна громадянська війна, яка закінчилася перемогою комуністів. Чан Кайші зі своїми прибічниками втік на Тайвань, а комуністи під керівницт-

вом Мао Цзедуна 1 жовтня 1949 р. сформували в Пекіні Центральний народний уряд. Нова держава дістала назву Китайська Народна Республіка (КНР). Конституція 1954 р. проголосила її державою «народної демократії, яка керується робітничим класом». Нарешті Китай набув цілісності, але Зовнішня Монголія, що була частиною колишньої Китайської імперії, перетворилася на самостійну державу — Монгольську Народну Республіку.

Головною метою комуністичної партії Китаю (КПК) було оголошено побудову соціалізму і комунізму. Земельні ділянки, які нова влада віддала в користування селянам, дуже скоро були колективізовані. В лавах КПК проводилися «партійні чистки», тобто виключення з лав КПК осіб, які протидіяли офіційному курсу партії. Їх звинувачували в «антисуспільних буржуазних звичках».

Головним союзником Китайської Народної Республіки в перше десятиріччя її існування став Радянський Союз. СРСР допомагав сусідові, коли той у жовтні 1950 р. напав на Корею. Коли Китай у 1953 р., за прикладом «старшого брата», приступив до виконання першого п’ятирічного плану, Радянський Союз погодився допомогти у будівництві 141 китайського підприємства, а в 1954 р. надав йому кредит у 300 млн доларів. Ще 130 млн держава одержала у 1958 році.

Втім, коли в Радянському Союзі до влади прийшов М. Хрущов, за ініціативою якого було засуджено сталінський режим, китайське керівництво не сприйняло його дій. Відносини між двома країнами почали хутко погіршуватися. Мао Цзедун і його оточення заявили, що подальший економічний розвиток країни здійснюватиметься шляхом «спирання на власні сили». При цьому Китай розглядався як лідер світового революційного руху. Дипломатичні відносини з багатьма країнами були розірвані. Водночас було посилено боротьбу проти «реакційної ідеології». У серпні 1966 р. на пленумі ЦК КПК було проголошено курс на «велику культурну революцію». Для її реалізації Мао та його однодумці використали молодь. Із числа школярів старших класів і студентства були сформовані загони «червоних охоронників» (хунвейбінів), потім — «революційних бунтарів» (цзаофанів). Молодь завжди мала при собі збірки цитат із творів і висловів Мао Цзедуна — дацзибао — своєрідні молитовники. Її нацьковували на політичних і громадських дія-

чів, діячів культури, якими була незадоволена офіційна влада. «На перевиховання» до сільської місцевості були вислані науковці, інженери, представники творчої інтелігенції. З часом політика «культурної революції» призвела до хаосу в управлінні країною і поглибила кризу в народному господарстві. З 1969 р. КПК вирішила повернутися до політики мирного співіснування з іншими країнами. У 1971 р. Китай став членом ООН. Але політична ситуація в країні не змінилася на краще. Як і раніше, під тим чи іншим приводом у Китаї проводилися політичні чистки, розквітав «культ особистості» Мао Цзедуна.

Деякі переміни у Китаї відбулися тільки після смерті комуністичного лідера, яка сталася у 1976 р. Цзян Цін, дружина Мао Цзедуна, та ще троє найближчих до нього помічників були кинуті за ґрати, «банда чотирьох» була звинувачена у всіх негараздах, що їх пережила країна. Відразу були зроблені кроки до покращення відносин з Японією і США. Сполучені Штати навіть погодилися з тим, що Тайвань є частиною Китаю, але застерегли уряд країни від будь-яких спроб визначати майбутнє провінції насильницькими методами.

З 1979 р. у Китаї почалися економічні реформи, ініціатором яких став відомий китайський політичний діяч Ден Сяопін. Він надав можливість розвиватися приватному бізнесу і децентралізував контроль над промисловими підприємствами. Вздовж південно-східного узбережжя Китаю були створені «особливі економічні зони», де діяли закони вільного ринку. Ці реформи виявилися дуже ефективними. Але в країні посилилася інфляція, а серед урядовців і партійної еліти значного поширення набула корупція. Все це, а також політичні зміни у переважній більшості соціалістичних країн сприяли розвиткові в Китаї демократичного руху. У 1978—1979 рр. студентство та інтелігенція об'єдналися в рух «Демократична стіна». Вони наполягали на демократизації політичного життя в країні і почали організовувати демонстрації та використовувати інші форми громадянської непокори. Наприкінці квітня 1989 р. в багатьох містах Китаю пройшли потужні демонстрації студентів, до яких приєдналися робітники. У Пекіні молодь влаштувала голодівку і понад місяць займала площу Тяньаньмінь — головний адміністративно-політичний центр Пекіна. Щоб придушити протести, 4 червня 1989 р. за наказом Ден Сяопіна та його оточення армія і поліція знищили більшість демонстрантів.

Один з нових районів Пекіна

Відтоді в Китаї триває послідовне проведення економічних реформ, спрямованих на лібералізацію економіки, проте жорстко стримуються будь-які демократичні перетворення у сфері політики та ідеології. Серйозними проблемами залишаються корупція, високий рівень безробіття тощо. Втім, становище в Китаї характеризується як стабільне. Триває розвиток економіки.

Сучасна Китайська Народна Республіка, згідно з чинною конституцією 1982 р., проголосила себе як «соціалістичну державу демократичної диктатури, керовану робітничим класом і засновану на союзі робітників та селян». Її вищим органом державної влади є Всекитайські збори народних представників (ВЗНП), які переобираються кожні 5 років. Постійно діючим органом цих зборів вважається Постійний комітет ВЗНП. Саме він здійснює законодавчу владу в країні. Всекитайські збори обирають Го-

---

За виробництвом значної кількості сільськогосподарських продуктів та культур (м'яса, яєць, цукру, бавовни, чаю та ін.) Китай посідає перше місце у світі. Втім, 35 млн китайців досі злидарюють, а 150 млн є неписьменними.

лову КНР, який представляє державу на міжнародній арені. Його повноваження не перевищують терміну дії щойно обраних Всекитайських зборів. Утім, він не може бути на цій посаді більше, ніж два терміни поспіль.

Виконавчою владою держави є Державна Рада КНР, яку очолює прем'єр-міністр. Його кандидатуру подає Голова КНР, а затверджують ВЗНП. Повноваження прем'єр-міністра теж обмежені десятиліттям.

Уся величезна територія Китаю поділена на 22 провінції, 5 автономних районів і 4 муніципалітети (маються на увазі міста центрального підпорядкування — Пекін, Шанхай, Тяньцзінь та Чунцін). У 1997 р. до них додався особливий адміністративний район Сянґан, більш відомий за назвою Гонконґ. Крім цього, існує велика кількість адміністративних одиниць другого та третього рівнів: округи, автономні округи, аймаки, повіти, автономні повіти, ходуни, автономні ходуни тощо. Органами державної влади у цих адміністративних одиницях є місцеві збори народних представників і народні уряди.

Поряд із цим, керівна роль у державі належить Комуністичній партії Китаю (КПК). Інших партій у Китаї не існує. КПК вважається авангардом китайського робітничого класу, який веде країну шляхом будівництва соціалізму. Фактично її члени входять до всіх урядових установ і мають сприяти виконанню курсу КПК.

Китай відомий значним внеском у розвиток світової науки і техніки. Великий вплив на світову цивілізацію зробили відкриття китайськими вченими паперу, книгодрукування, компаса і пороху. З цього приводу відомий англійський філософ XVI ст. Френсіс Бекон казав: «Вони змінили весь вигляд і стан речей у світі, викликавши численні переміни».

Столицею сучасної КНР є Пекін — одне з найдавніших китайських міст. Його населення становить близько 12 млн чоловік. Втім, у державі існують міста, де кількість населення перевищує столичні показники. До них належать Чунцін (15,3 млн) і Шанхай (13,0 млн). Від 9,8 млн до 6,6 млн жителів нараховують Ченду, Харбін, Тяньцзінь, Шинцзячжуан, Ухань, Циндао і Ханчжоу.

Грошова одиниця держави — юань.

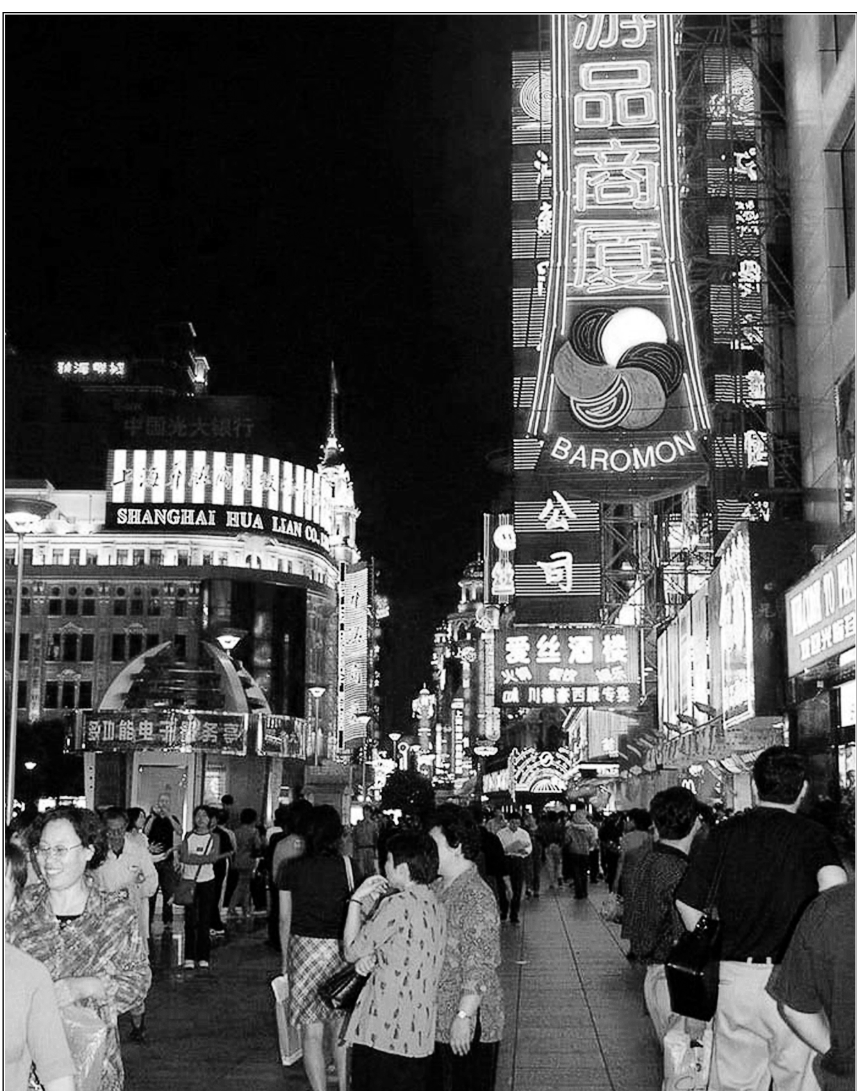
За кількістю населення Китай є безперечним світовим лідером. Тут, якщо не враховувати населення Тайваню, живе по-

над 1,3 млрд чоловік. Щорічний приріст населення завжди був однією з найгостріших проблем Китаю. Ще з середини 50-х рр. минулого століття робилися спроби обмежити рівень народжуваності. Втім, це не дало відчутних результатів, бо з підвищенням рівня медичного обслуговування прискорювалися тенденції до зниження рівня смертності китайців. У 1979 р. була розгорнута кампанія під гаслом «Одна сім'я — одна дитина». Однодітним сім'ям надавали всілякі пільги щодо освіти, медичного обслуговування, забезпечення житлом і нарахування заробітної плати. Але це дало результати лише в містах. Сільські жителі не дотримувалися норм демографічної політики держави. Проте в останні десятиліття проблема почала вирішуватися сама собою. Природний приріст населення знизився до 0,6%.

Більшість населення сучасного Китаю становлять ханьці, тобто етнічні китайці. Їхня питома вага у складі мешканців держави близько 93%. Проте у КНР живе ще понад 50 різних етнічних груп — чжуані, уйгури, монголи, тибетці, хуей, мяо тощо. Їхня загальна кількість становить приблизно 35,3 млн чоловік.

Перед урядом країни стоїть велика проблема щодо обрання єдиної офіційної мови у державі. Зроблена спроба на основі діалекту «мандарин» виробити загальнодержавний стандарт «путунхуа». Нині його вивчають майже в усіх навчальних закладах Китаю і використовують на радіо і телебаченні. Існують проблеми і з китайською писемністю, бо з нею пов'язані великі складнощі. Здавна в Європі, щоб охарактеризувати якусь важку для розуміння річ, казали: «китайська грамота». В цьому вислові є велика частка правди. Навчання ієрогліфічному китайському письму потребує багато часу і наполегливості. Тому ще в 1952 р. китайський уряд ввів спрощене написання ієрогліфів.

Дуже оригінальною в Китаї є ситуація щодо релігійних вірувань населення. У країні ніколи не було чогось на зразок церковних організацій. Традиційна релігія в країні завжди була сумішшю місцевих вірувань і своєрідних церемоній, які поєднувалися з теоретичним підґрунтям видатних китайських та інших східних релігійних філософів. Внаслідок цього найбільшу кількість прихильників завоювали конфуціанство, даосизм та буддизм. Нині у Китаї живуть приблизно 100 млн буддистів, 20 млн мусульман, 5 млн протестантів і 4 млн католиків.

На вулицях Шанхая

Традиційна економіка Китаю базувалася на вирощуванні кормових трав у посушливих районах і рису у вологих субтропічних. Серед свійських тварин перевагу віддавали свиням. Але ще за часів імператорського Китаю, десь наприкінці XIX ст., були зроблені деякі кроки в напрямку індустріалізації країни: впроваджено виплавку чавуну, розпочато буріння свердловин для видобування природного газу. Але в той час

спроби переорієнтувати економіку не привели до серйозних результатів.

Докорінні зміни відбулися лише після утворення КНР, уряд якої рішуче взяв курс на розвиток важкої індустрії і проведення колективізації у сільському господарстві. З 1953 по 1957 р. випуск індустріальної продукції збільшився на 75%. Але Мао Цзедуну це здалося замало. Він почав реалізовувати ідею «великого стрибка». На багатьох селянських подвір'ях з'явилися «дворові доменні печі» для виробництва металу з низькосортної місцевої руди і металобрухту. Мільйони селян і міських робітників примусили покинути поля і фабрики, щоб обслуговувати ці печі. В результаті за кілька років випуск чавуну та сталі у Китаї перевищив показники Великої Британії. Втім, таке хазяйнування завдало чималої шкоди, бо утворило хаос в економіці. Суцільна вирубка лісів для одержання деревного вугілля призвела до великого неврожаю і голоду. З 1959 по 1961 р. у Китаї від голоду померло майже 30 млн людей.

У наступні роки, завдяки іноземній допомозі, впровадженню досягнень науки і введенню системи оплати праці, ситуація у сільському господарстві і промисловості виправилася. Почали здійснюватися реформи, спрямовані на лібералізацію

Сучасний китайський будинок

економіки. Частка державних підприємств у виробництві промислової продукції поступово скорочувалася, а головна увага приділялася розвитку малих підприємств. Вже у 1979—1988 рр. Китай за темпами економічного розвитку поступався лише Південній Кореї, а у 1990—1997 рр. за показниками приросту валового внутрішнього продукту вийшов на перше місце у світі.

Надра КНР багаті на корисні копалини. Держава володіє запасами вугілля, нафти, газу, залізних, поліметалічних, марганцевих, вольфрамових, алюмінієвих, мідних, ртутних руд, золота, срібла тощо. Саме тому в Китаї широко розвинена гірничодобувна промисловість. Насамперед триває розвиток традиційних галузей промисловості —вугільної, чорної металургії, текстильної, фосфорно-порцелянового виробництва. Створені нові промислові галузі — нафтопереробна, газова, хімічна, авіаційна, космічна, електронна, машинобудування, приладобудування. За виробництвом вугілля, цементу, мінеральних добрив, сталі, електроенергії Китай посідає провідні позиції у світі.

Під час «великого стрибка» держава, внаслідок поширення ерозії ґрунтів, втратила понад третину ріллі. Втім, китайці спромоглися компенсувати це за рахунок інтенсивного використання землі. Нині у країні використовується приблизно 95 млн га. З однієї ділянки протягом року часто знімають два, три і більше врожаїв.

У Китаї, внаслідок великого розмаїття кліматичних умов, вирощують понад 50 видів зернових, 60 видів садових культур і 80 видів городини. Головною культурою є рис, друге місце посідає пшениця, третє належить кукурудзі. Серед інших продовольчих культур важливе місце належить просу, гаоляну, вівсу, житу, з коренеплодів — картоплі, батату, з бобових — сої. Китай також один з найвідоміших у світі постачальників багатьох сортів чаю. З технічних культур в країні вирощують бавовник, джут, льон, коноплю. За обсягом збирання тютюну держава посідає перше місце у світі. Серед олійних культур перевага віддається арахісу, кунжуту, соняшнику. Цукроносні культури представлені цукровою тростиною і цукровим буряком. До улюблених садових культур належать цитрусові, ананаси, банани, яблука, груші тощо.

У тваринництві велика увага приділяється свинарству. За поголів'ям свиней Китай посідає перше місце у світі. Крім цього, вирощуються велика рогата худоба, вівці та кози.

Куточок відпочинку

Китай вважають батьківщиною шовківництва. Тутового шовкопряда, з коконів якого одержують шовкові нитки, розводять у південних і східних районах країни.

У господарстві Китаю важливе місце завжди посідало штучне розведення риби у прісних водоймищах. Ці традиції не тільки збереглися, а й останнім часом значно розвинулися. Обсяг продукції штучного вирощування риби виріс майже у 4 рази. Морські мілини теж використовуються для вирощування риби, креветок, молюсків і водоростей. Для розведення риби пристосовують навіть рисові поля.

Успішно розвивається в Китаї туризм, який щорічно приносить 700 млн доларів прибутку. Це й не дивно, адже країна володіє величезним розмаїттям пам’яток культури і прекрасних ландшафтів. За рішенням ЮНЕСКО низка китайських культурних і природних пам’яток взяті під охорону як об’єкти світового значення. Серед них Велика Китайська стіна, Заборонене місто (імператорський палац Гугун династій Мін і Цін), печери Дуньхуань, Музей статуй воїнів і коней династії Цінь поблизу міста Сі Ань, мальовнича гора Тайшань та багато інших. А взагалі під охороною держави у КНР перебуває 240 пам’яток світового значення, а 24 міста оголошені заповідними.

Дві Кореї — дві держави (Корейська Народно-Демократична Республіка і Республіка Корея)

Над східноазіатською землею з'являються перші промені сонця, прокидається давня Країна ранкової свіжості, теперішня Корея. Пробуджується від сну благодатна природа, дзвенять на різні голоси храми, і починається день: на Півночі соціалістичний, у Південній Кореї — капіталістичний. А між двома частинами Країни ранкової свіжості лежить історична 38-ма паралель північної широти. Прикордонна зона навколо неї розділяє колись єдину Корею на дві частини — близькі, але дуже далекі одна від одної. Власне, розділяє вона не тільки країни, а два різних світи, відділяє ринкову економіку від державного планування, відкрите суспільство від закритого. Розділяє вона і єдиний народ, який говорить однією мовою — корейською і має спільну історію.

Корейський півострів і прилегла до нього частина материка, де розташовані дві Кореї, були заселені багато тисячоліть тому. Корейські племена прийшли сюди приблизно три тисячоліття тому. Вважається, що із середини I тис. до н. е. бере початок перша значна корейська держава Давній Чосон — та сама Країна ранкової свіжості (так перекладається її назва). Слово «Корея» з'явилося пізніше, у X ст. н. е, і пов'язане воно з іменем правителя Корьйо.

На початку нашої ери на її місці утворилися держави Когурьйо, Пекче і Сілла, які сприйняли принесені з Китаю ідеї конфуціанства. Вони стали державою Об'єднана Сілла. В ній поширився буддизм, виросли красиві храми. З X ст. на корейських землях правили династія Корьйо, а з XIV ст. — династія Лі. Представники династії Лі наполегливо прагнули позбутися буддизму і навернути населення до конфуціанства.

У 1910—1945 рр. корейці все ще були єдиними, проте перебували під владою Японії, яка нав'язувала їм свою мову, примушувала брати японські імена замість корейських. Після Другої світової війни відбулося історичне роз'єднання країни. Межею стала відома кожному корейському школяреві 38-ма паралель північної широти. На північній частині висадилися радянські війська, а на півдні — американські. В розділеній Кореї було встановлено два окремих адміністративних режими. У 1948 р. вони змінилися двома незалежними урядами, й утворилися дві

Центральна магістраль Сеула

держави — Корейська Народно-Демократична Республіка (КНДР) зі столицею в Пхеньяні та Республіка Корея (РК), головним містом якої став Сеул. За цими країнами майже одразу закріпилися поширені й нині неофіційні назви Північна Корея (КНДР) і Південна Корея (РК). У 1991 р. обидві країни стали членами ООН.

До того КНДР і РК встигли повоювати між собою (Корейська війна 1950—1953 рр.), і нині між ними залишається певна напруженість. У чомусь вони все одно схожі, ці різні Кореї, що так намагаються довести світові свою окремішність. Обидві держави є мононаціональними: 99,9% їхніх громадян належать до корейської нації. У КНДР мешкає близько 24 млн людей, а в Республіці Корея — майже 46 млн. Основна маса корейців сповідує буддизм або конфуціанство, в Південній Кореї поширюється протестантизм. У Північній, хоча і декларується свобода віросповідань та існують різні храми, проте причетність до будь-якої релігії не заохочується. Тих, хто сповідує релігію, навіть зараховують до «ворожого класу». Замість релігії в КНДР проголошена ідеологія «чучхе», що свідчить, з погляду уряду КНДР, про самодостатність північнокорейського народу.

У Північній Кореї практикується розподіл населення (хоч і досить умовний) на кілька прошарків — «основний», «той,

що вагається» та ворожий. Остання група розписана з особливою ретельністю і налічує аж 30 видів «ворогів». Серед них — колишні куркулі; особи, виключені з партії, або ще гірше — антипартійні елементи; родини тих, хто втік на Південь, «підозрілі жінки» — колишні шаманки, повії та ін.

Територію півострова обидві країни ділять майже порівну, однак за рахунок материкової частини Північна Корея має більшу площу (121 тис. км^2 проти 98,5 тис. км^2). Обидві Кореї омиваються Жовтим та Японським морями, а Південна ще й Корейською затокою. Країни мають різноманітні ландшафти, де знайшлося місце і горам із численним річками, що стрімко несуть свою свіжість, і рівнинним просторам. Майже 70% Корейського півострова займають гори та плоскогір'я. Вище над рівнем моря піднімається Північна Корея (тут знаходиться і найвища точка півострова — вулкан Пектусан, 2744 м), хоча на долю Південної Кореї гірських мальовничих пейзажів теж вистачає. Саме в гірських районах краще збереглися дикі ліси, де спокійно живуть уссурійські та білогруді ведмеді, рисі, леопарди та інші тварини. В Кореї багато звичних для нас дубів, ясенів, кленів, лип. Проте в деяких місцевостях (особливо це стосується Південної Кореї) є й східні рослини — маньчжурський горіх, бархатне дерево, сосна

На вулицях Пхеньяна

червона, дерево інхен та інші. На півдні також можна побачити зарості високого бамбука.

Клімат на Корейському півострові помірний мусонний, лише на крайньому півдні субтропічний. У цілому в КНДР холодніше й більше снігу взимку, а в південні райони РК зима приходить із плюсовими температурами, і за рік випадає значна кількість дощів. На більшій частині Корейського півострова простежуються чотири пори року. Особливо дивовижною є осінь. Корейці поетично називають її «порою червоних кленів».

Якщо 38-ма паралель не може розділити корейську природу, то економіку вона розділяє дуже чітко. Економічна і політична ситуація в цих країнах справді помітно різниться. КНДР тривалий час підтримувала дружні відносини тільки з СРСР та Китаєм, дотримувалася прорадянського курсу. На рейках соціалізму вона залишається і нині, трохи розширивши коло ділових партнерів. Республіка Корея обрала капіталістичний шлях розвитку. Їй довелося довго лікувати економіку, проте тепер вона є квітучою країною, яка швидко нарощує оберти. Північна Корея стала президентською республікою, в якій влада голови держави є майже авторитарною (його, до речі, офіційно називають «улюблений вождь та керівник»). Південна ж обрала парламентську форму правління.

Мешканці Північної Кореї живуть за п’ятирічним планом, під пильним контролем держави, мають безкоштовну медицину, великі черги та невеликий асортимент товарів, тобто всі «принади» недобудованого соціалізму. Жителі Південної Кореї живуть за власним планом, працюють дуже багато, майже без вихідних, і мають лише декілька днів відпустки і повні полиці та високі ціни в магазинах. Саме Південна Корея є автором «корейського економічного дива», вона живе багатше, розвивається швидше, ніж північна сусідка. А грошова одиниця в обох країнах називається однаково — вóна.

У корейському суспільстві сильні традиції конфуціанства, де регламентується сувора ієрархія — і в патріархальній сім’ї, і в державі. Власне, держава розглядається як модель великої сім’ї, і сімейні стосунки проектуються на стосунки в суспільстві. Для корейців характерна підкреслена ввічливість та церемонність, обов’язкові поклони перед старшими за цією ієрархією. Конфуціанська філософія вчить також самодисципліні (вона в Кореї на високому рівні) та вмінню жити й працювати в колективі.

Якщо раніше за економічним рівнем та добробутом людей РК серйозно відставала від КНДР, то нині вона обігнала північну сестру. Республіка Корея перетворилася із бідненької аграрної країни, яка не вміла нічого виробляти, на потужного промислового лева. Тепер обсяги промислового експорту в Південній Кореї перевищують ці показники в КНДР. Щоправда, в північній частині Корейського півострова більше деяких корисних копалин, наприклад вугілля та залізної руди.

У КНДР промисловість зосереджена в руках держави, в Республіці Корея — у більш «гнучких» руках приватних підприємців. Деякі південнокорейські національні фінансово-промислові об'єднання відомі далеко за межами країни (Самсунг, LG та ін.). У КНДР упродовж багатьох років робиться ставка на важку індустрію, а Республіка Корея постійно намагається розширити промисловий асортимент, акцентуючи увагу на товарах народного споживання. Тож КНДР експортує чорні метали, продукцію машинобудування, хімічної та текстильної промисловості, а Республіка Корея — одяг, взуття, побутову техніку, комплектуючі для електротехніки, автомобілі, мотоцикли та ін.

Сад загадок

Відрізняється в Кореї і підхід до сільського господарства. Тоді як у Північній давно провели колективізацію, у Південній земля є приватною власністю або здається в оренду. Улюблена страва всіх північних і південних корейців, — рис.

В обох Кореях розвинуті такі види спорту, як стрільба із лука, спортивна гімнастика та національна боротьба тхеквондо, яка стала міжнародним видом спорту і здобула популярність у багатьох державах.

Готується він на парі і доповнюється гострими приправами на основі сої. Обожнюють вони і овочеві страви, особливо кімчхі — салат із білої редьки та китайської капусти. Поширеною за обіднім столом є також морська капуста та інші дари моря (і не дивно — так багато моря навколо). Про традицію вживати в їжу собаче м'ясо, що вже відома всьому світові, корейці делікатно мовчать, і лише в деяких ресторанах (в Південній Кореї) подається суп із собачатини — під зовсім іншими назвами.

На відпочинок набагато легше потрапити саме до Південної Кореї, яка живе більш відкрито і непогано заробляє на туризмі. Вона має пляжі на чистому узбережжі Японського моря, першокласні лижні курорти взимку. А весною туристів запрошують до величезного вишневого саду неподалік якогось монастиря. І в будь-який час пропонують буддійські храми, колорит віддалених селищ та знамениті цілющі женьшеневі настоянки. Поїздку до Північної Кореї значно важче організувати, адже північнокорейське суспільство вважається одним із найбільш закритих і контрольованих у світі. Причому контроль здійснюється скрізь. Наприклад, західні фільми витримують жорсткий контроль і не мають шансів перед більшістю фільмів із солодкаво-патріотичним підґрунтям, що розповідають про переваги соціалістичного способу життя. Зате в Північній Кореї, відповідно до промисловості та сфери обслуговування, розвивається і потужна індустрія розваг із сучасними кінотеатрами, нічними клубами та ін.

На початку нового XXI ст. керівники КНДР та Республіки Корея провели зустріч, де обговорювалися проблеми взаємодії та можливого подальшого об'єднання корейського народу. Було здійснено крок назустріч, щоб 38-ма паралель стала просто лінією на карті, а не межею, яка розділяє Країну ранкової свіжості на дві частини.

Кувейт — казковий куточок арабського світу

Кувейт — одна з найзагадковіших арабських країн. Здавалося б, ця земля позбавлена майже всього, що потрібно людині для життя: прісної води тут обмаль, більшу частину території

країни займають пустелі. Але це — найбагатша держава в Азії. Кувейтський динар дорівнює майже чотирьом доларам США, це найвагоміша валюта у світі. Кувейт може здивувати і темпами свого розвитку. Порівняйте самі: в 1936 р. в країні працювало лише дві школи, а наприкінці 1990 р. їх налічувалося понад 1000. Причина того, що Кувейт менш ніж за століття перетворився з відсталої країни на багату державу, завдяки запасам нафти.

Кувейт знаходиться на північному сході Аравійського півострова. З одного боку його огинають води Перської затоки, з двох боків він має сусідів — Саудівську Аравію та Ірак. Рельєф Кувейту переважно рівнинний. Узбережжя майже плоске, центральна частина країни пагориста. Найвища точка — всього 281 м над рівнем моря. Пустелі Кувейту дуже різноманітні. Одні з них кам'янисті, інші — піщані, з дюнами. Вони дуже мальовничі, якщо милуватися ними з вікна машини з кондиціонером або з літака. Але коли людина зустрічається з пустелею сам-на-сам, враження інше. Надмірна спека вдень та холод уночі, нестача води, пилові бурі (місцеві мешканці називають їх «тоз»). Влітку з пустель Аравії постійно дме сухий вітер — «шималь». А іноді тут можна побачити пиловий смерч до 1800 м заввишки.

Річок (у нашому розумінні) немає зовсім. Є тільки ваді — сухі русла, що заповнюються водою лише під час дощів, але дуже швидко пересихають. На узбережжі багато солончаків, що під час зимових дощів перетворюються на солоні озера «себха». Більша частина території країни знаходиться в зоні сухого тропічного клімату. Середня температура в січні становить +11° С, в липні — +34° С. У внутрішніх районах іноді трапляються нічні заморозки. Дощі йдуть дуже рідко, кількість опадів за рік в середньому становить лише 100—150 мм. Здавалося б, ніхто не стане жити у таких умовах, але територія Кувейту була заселена вже в III тис. до н. е. За часів імперії Александра Македонського (кінець IV ст. до н. е.) тут існувало укріплене грецьке місто та морський порт. У VII ст. н. е. країна ввійшла до Арабського халіфату. З XIII по XV ст. країною, що звалася у ті часи Курейном, правили шейхи місцевих арабських племен бені хаджар, бені халед, бені мутей, бені кааб. На початку XVI ст. португальці неодноразово намагалися зробити Курейн своєю колонією, але країна, опираючись на Османську імперію, від-

Сучасна архітертура Кувейту

стояла свою незалежність. Але згодом замість португальців прийшли французи, голландці та англійці. Їх приваблювала дуже зручна затока Кувейт, яка відкривала шлях до Аравійського півострова і давала змогу контролювати значну частину торгових шляхів. Утім, правителі арабських племен, що населяли Кувейт, надавали перевагу у партнерських відносинах мусульманським сусідам. Хоча країна кілька разів офіційно входила до складу мусульманських держав, вона зберігала автономне правління й арабську мову.

За часів правління шейха Баррака аль-Хаміда (1669—1682 рр.) була побудована сучасна столиця країни — Ель-Кувейт. Це було добре захищене портове місто. А коли влада перейшла до шейха Садуна аль-Хаміда, в Кувейті розпочався період розквіту. Цей мудрий і талановитий правитель провадив розумну політику, яка дала йому змогу зберегти добрі відносини з сусідами. До країни переселилися нові арабські племена, найвпливовішим серед яких було плем'я бені атбан. Саме з цього племені походить славетний рід ас-Сабахів, який відіграв чи не головну роль у подальшому розвитку Кувейту. В 1756 р. шейх Сабах ібн Джабер ас-Сабах об'єднав усі племена, що жили на території Кувейту, в єдину державу — емірат Кувейт. Після цього столиця була обнесена кам'яною стіною.

Наприкінці XVIII ст., після встановлення кувейтськими емірами дружніх відносин з Великою Британією, в Ель-Кувейті відкрилася факторія Ост-Індійської торговельної компанії. Але до кінця XIX ст. країна залишалася під протекторатом Османської імперії. Потім ситуація змінилася: Кувейт підписав-таки угоду з Великою Британією і став незалежним князівством під її протекторатом. Англійці отримали право на будівництво залізниці від Басри до Ель-Кувейту, а потім — виняткові права на видобування та перевезення нещодавно відкритої кувейтської нафти.

У 1918—1922 рр. Кувейт було втягнуто до конфліктів з Іраком та Неджом, але за допомогою англійців усі суперечливі питання було вирішено. На кордонах з Неджом та Іраком були створені нейтральні території, по яких могли вільно переміщатися кочівники. Трохи пізніше Ірак віддав Кувейту кілька островів у гирлі річки Шатт-ель-Араб. Ціна за дипломатичну допомогу була дуже високою: аж до 1961 року Кувейт залишався британською колонією. Визнання незалежності Кувейту відбувалося зовсім не просто. Потрібна була військова підтримка ООН та Ліги арабських держав, щоб Ірак відмовився від зазіхань на кувейтські території. Але врешті-решт країна стала повноправним партнером не тільки арабських, але й багатьох європейських держав, її було визнано.

У 1960—1970 рр. розпочався період швидкого розвитку Кувейту за рахунок продажу нафти. Кошти, які отримувала держава, йшли на розвиток економіки та соціальної сфери, допомогу мусульманським країнам. Частина їх осідала у західних країнах у вигляді інвестицій, оскільки кувейтський уряд добре розумів, що запаси нафти коли-небудь скінчаться, а інших ресурсів в країні немає. Кувейт — єдина країна у світі, у якій створено «Фонд майбутніх поколінь», що має забезпечити достойний рівень життя нащадкам сучасних кувейтців.

У 1990—1991 рр. Ірак зробив ще одну спробу захопити Кувейт. Але вона також закінчилася поразкою. Ця військова операція мала назву «Буря в пустелі». Хоча країна зазнала страшних збитків: було підпалено 700 нафтових свердловин, зруйновано багато громадських об’єктів, — уже через три роки після війни Кувейт відновив експорт нафти в повному об’ємі, відродив промисловість. Після цього нападу кувейтський уряд підписав договір про військову допомогу із США, Великою Британією, Францією та Росією.

Кожен із нащадків Ас-Сабахів щомісяця отримує по 1000 динарів — тільки за те, що він належить до цього роду, представники якого й досі стають монархами Кувейту. До речі, про виняткове право нащадків знаменитого Мубарака ас-Сабаха займати кувейтський престол зазначено в Конституції Кувейту.

Нині Кувейт — багата країна, яка дбає про своїх громадян. За навчання дітей та молоді платить емір. Тому багато хто обирає навчання за кордоном у найпрестижніших університетах світу. Тим, хто одружується, держава будує власний дво- або триповерховий будинок. А поки молоді стоять у черзі на житло (це займає близько трьох років), емір сплачує їм по 150 динарів щомісяця на оренду квартири.

Будь-який громадянин Кувейту може записатися на прийом до еміра і поскаржитися йому на свої проблеми. Усі громадяни Кувейту також мають пільги на водопостачання та електроенергію (до речі, вся вода в Кувейті має «штучне» походження: її добувають з морської води шляхом опріснення). Військова служба не схожа на нашу: кожен чоловік віком від 21 до 45 років має раз на рік проходити службу в армії. Вона триває місяць. Під час служби кувейтські солдати та офіцери живуть

Видобуток нафти в морі

удома, а до місця служби приїжджають на власних автомобілях.

Усе населення Кувейту складається з кількох категорій (про належність до певної категорії ставлять особливу позначку в паспорті). Перша категорія — це чоловіки, які є нащадками найстаріших родів Кувейту. Вони мають право обирати членів парламенту (Кувейт — обмежена монархія) і бути обраними до парламенту. Пільги в цих громадян — найбільші. Далі йдуть просто громадяни Кувейту (також тільки чоловіки, жінки зовсім не беруть участі в громадському житті), прав та пільг у них значно менше. Чи не на останньому місці стоять бедуїни, які й нині надають перевагу традиційному способу життя: пасуть верблюдів, переходячи від оазису до оазису. Їм сплачують певні гроші зі скарбниці еміра, щоб вони могли купити собі необхідні товари, надають у разі необхідності медичну допомогу, але ставляться до них як до варварів і до правління державою не допускають. Утім, бедуїни і не бажають жити в столиці у квартирах. Пустеля — їхнє життя, і воно залишиться незмінним навіть тоді, коли запаси нафти будуть вичерпані (на думку експертів, це станеться не менше ніж через сто років).

Крім нафти, економіка Кувейту базується на виробництві хімічних добрив, цементу. Є тут підприємства з обробки металу і автомобілебудування. Сільське господарство представлене оазисним землеробством та кочовим тваринництвом. Добре розвинене морське рибальство, добування перлин.

Для важкої та некваліфікованої праці в Кувейті наймають іноземних робітників. Це значно дешевше, ніж купувати дорогу техніку, крім того, скажімо, землекопні роботи часто потрібно проводити обережно, щоб не пошкодити кабелі та трубопроводи. Цікаво, що колись у давнину, коли кондиціонерів ще не було, був виданий закон: якщо температура повітря становить понад +50° С, усі працівники звільняються від роботи. Цей закон діє й тепер. Та оскільки додатковий вихідний отримують і працівники офісів та міністерств, країна зазнавала неабияких збитків, тож було знайдено дуже незвичайне розв’язання цієї проблеми: метеорологам дали вказівку не реєструвати температуру вище +50° С у робочі дні. Тому вже багато років «температурні рекорди» в Кувейті припадають на п’ятницю (офіційний вихідний день) та мусульманські свята.

Ель-Кувейт

Туристи нечасто приїздять до Кувейту. А коли все ж таки відвідують цю країну, зазвичай знайомляться тільки з її столицею. В Ель-Кувейті (31 тис. мешканців) знаходиться Національний музей, де можна побачити прекрасну археологічну та етнографічну колекції, музей Ісламського мистецтва, університет. Тут можна відвідати один із найкращих ринків перлин і навіть самому спробувати дістати їх з дна моря. За межами кувейтської столиці знаходяться два морські курорти — мис Ас-Зуур та Хийран. Там є все необхідне для любителів водного спорту і пляжного відпочинку.

Лаос — країна-загадка

Ця держава в Південно-Східній Азії розташована на півострові Індокитай і має спільні кордони з Китаєм, В'єтнамом, Камбоджею та М'янмою — здебільшого вони проходять по гірських хребтах. А від Таїланду Лаос відокремлює ріка Меконґ. Власного виходу до моря країна, площа якої становить 237 тис. км^2, не має. Її населення дорівнює близько

5,7 млн чоловік. Державною мовою є лаоська, а грошовою одиницею — кіп.

Лаос — місце, де століття не летять і навіть не повзуть, а... стоять. Здається, час тут застиг багато віків тому, і ця своєрідна держава нагадує комаху, що потрапила в бурштин. Лаос — країна-загадка, яка сьогодні щодалі приваблює туристів. Але приїжджих тут одразу охоплює млявість, сонливість і відчуття того, що поспішати не треба. Мимоволі згадується, що французькі колонізатори вигадали прислів'я, яке відображає натуру трьох народів Індокитаю: «В'єтнамці сіють рис, кхмерці дивляться, як вони це роблять, а лаосці слухають, як він росте».

Для Лаосу характерне велике національне, лінгвістичне та культурне розмаїття. Тут існують більше 130 етнічних груп, які поділяються на три категорії: лао-лумів («низинних» лао), лао-тхенгів («верхніх» лао) та лао-сунгів («вершинних» лао). Більшість з них — буддисти. Але частина лаосців і досі дотримуються давніх місцевих вірувань.

Міське населення становить менше 30 % від загальної кількості жителів країни. Столицею республіки є В'єнтьян, в якому мешкають близько 540 тис. людей. В країні працюють тільки 20 % населення — в основному у сфері послуг та на ринках. При цьому 90 % серед тих, хто працює, — жінки.

В'єнтьян («Місто сандалового дерева») — найменша столиця Азії і найбільше місто Лаосу. Тут побудовано кілька фабрик та заводів, аеропорт, порт, діє університет Сісаванвон, є музей антикваріату та президентський палац. Нещодавно В'єнтьян і таїландське місто Нон Хан поєднав Міст Дружби — єдиний міст, що простягнувся через Меконґ. Взагалі столиця вражає мішаниною східного та західного архітектурного стилів, великою кількістю пагод, каналів та будівель на палях. Серед храмів найбільш відомим є Пха Тхат Луанґ («Всесвітня дорогоцінна священна ступа»), побудований у XVI ст. на місці давнього кхмерського храму.

Ступи — це куполоподібні споруди, що символізують вчення Будди. Зазвичай вони є сховищами для буддійських святинь, але часто будуються на честь визначних подій, пов'язаних із життям Будди та його учнів. Частина ступ комплексу приховує священні буддійські тексти, а деякі зберігають частину одягу Будди. Вони зазвичай увінчуються шпилем, який за формою нагадує зонт. Це символ захисту від променів незнання.

На вулицях В'єнтьяна

Це — символ Лаосу, який зображено на гербі країни, і резиденція буддійського патріарха. Центральну будівлю комплексу (45 м) вінчає величезна кам'яна квітка, стіни ступи прикрашені священними буддійськими письменами, а біля входу стоять класичні кхмерські скульптури. Щороку поряд з храмом відбуваються паради, музичні вистави, феєрверки, проходять фестивалі.

У столичному Храмі Смарагдового Будди протягом двох століть зберігалася найзнаменитіша в Індокитаї скульптура божества. Пізніше її вивезли до Таїланду. А місцеві жителі, незважаючи на те, що храм уже кілька десятків років вважається музеєм, досі приходять сюди молитися. Ще один храм — Ват Сі Муанґ — головний предмет поклоніння в'єнтьянців. На його території стоїть велична кхмерська колона, в якій, за місцевими переказами, живе головний дух — захисник міста.

Ват Сі Сакет прикрашають 6840 будд, що зручно влаштувалися в нішах по всьому периметру храмової стіни. Неподалік височіє Тха Дам («Чорна ступа») — найдавніша споруда В'єнтьяна. За легендою, саме тут замуровано семиголового дракона, який урятував місто під час війни з тайцями. Ця ступа — монолітна герметична будова, до якої нема входу. Ще одна перлина міста — Анусварі, Тріумфальна арка.

Місто Луанґпрабанґ («Священна столиця») протягом восьми століть був резиденцією місцевих королів, політичним та культурним центром Лаосу. Нині це місто за ініціативою ЮНЕСКО внесено до списку всесвітньої спадщини людства. Перші туристи змогли завітати сюди тільки 1989 р., однак на це й досі треба мати особливий дозвіл. У цьому невеликому місті з населенням 16 тис. люди начебто дрімають, пригадуючи давно минулі часи, величні палаци та пагоди, численні музеї пропонують знайомство з чудовими колекціями, тихо ступають вуличками буддійські монахи, одягнені в шафранове вбрання, — 32 монастирі й досі працюють. Кожного дня, упродовж багатьох віків, з'являються на вулицях, перед дверима харчевень, ці сумирні бритоголові люди з чашами для пожертвувань. Господарі, стоячи навколішках, дають кожному з мовчазних монахів дрібку рису. А бритоголові, проказавши молитву, приймають їжу й зникають у вранішньому тумані...

У Луанґпрабанґу діє королівський монастир — Ват Ксьєнг Тхонґ («Місто золотих храмів», XVI ст.). Тут золото виблис-

Лаоський монастир

Статуя Золотого Будди

кує всюди: на стінах, дахах, начинні. Навіть про барабан, який підвішено під особливим навісом, не забули. Місто прикрашає пагорб Пху Сі, над яким височить шедевр лаоської буддійської архітектури — пагода Тхат Чомсі (1804). Якесь дивне враження справляє ця чарівна споруда, особливо коли бачиш біля неї... зенітку радянської конструкції, з якої за багато років зняли все, що тільки можна було відкрутити... Тепер діти використовують гармату як звичайну карусель. Головну пагоду храму прикрашає вишукана різьба по дереву, а з самого вершечка на людей спокійно дивиться золочений слон. Другий за розміром храм — Кс’єн Тонґ — є останнім притулком королів. Дива починаються тут від самого входу, де вишкірили пащі дуже схожі на живих дракони, що впряжені у велику колісницю. На ній установлюють урни з прахом членів королівської родини. Взагалі, драконів у Лаосі можна побачити всюди.

Неподалік від міста Луанґпрабанґа шумить водоспад Куанг Сі. Нагорі у западині упродовж століть утворився природний басейн, де збирається вода, перш ніж ринути вниз. Є тут і давні печери Пак У. Їм кілька тисяч років, і більшість з них є об’єктом поклоніння місцевих жителів; колись тут мешкали монахи, а зараз обидві печери «населені» безліччю будд з каменю, дерева, срібла — від крихітних до величезних.

Якщо ви потрапите в країну наприкінці жовтня, коли сезон дощів закінчується, обов’язково побувайте на триденному гулянні, яке відбувається на березі Меконґу й закінчується перегонами човнів: протягом року кожен з них зберігається в одному з монастирів.

Місцевий Новий рік (Імай) припадає на середину квітня незадовго до початку сезону дощів, а отже, і до початку польових робіт. А щоб дощі не забарилися дорогою, на допомогу кличуть... звичайно ж, воду. Цей символ розквіту, щастя, родючості ллють одне одному на голови з ранку до вечора, і борони боже на це образитись! Тим більше, що вода, на думку лаосців, допомагає змити всі проблеми.

У країні й досі діє Музей революції (щоправда, недавно його таки перейменували на Музей історії), в якому зберігається велика кількість унікальних документів. А експозиція Національного музею розташована в колишньому королівському палаці. Найбільш цінним його експонатом є копія статуї Буд-

Водоспад Куанг Сі

ди Пра Банґу. Оригінальна статуя, що на 80 % складається із золота, важить 50 кг і має 83 см заввишки, була виготовлена на Цейлоні в I ст. н. е. В XI ст. цей Будда потрапив до Ангкора, а згодом — до В'єнтьяна. Однак у 1779 р. статую захопили сіамці. Будда повернувся «додому» тільки у 1839 р. Це — одна з найсвященніших реліквій буддизму. Щоб не спокушати долю, оригінал статуї тепер зберігається у банківському сейфі...

Серед пам'яток I—II тис. до н. е. — святилища біля Саваннакхету. Ці свідоцтва зниклої культури вражають своєю величчю й суворістю.

Якщо завітати до сільської місцевості, то тут можна побачити не тільки «цивілізованих» селян, а й представників майже диких племен, які залюбки спіймають для гостя живу змію чи ящірку. А от що з цим дарунком робити — ваша турбота... Взагалі ж, мешканці міст часто не надто відрізняються від селян. Вони, як і століття тому, вирощують овочі прямо на схилах пагорбів (іноді — в центрі міста), розводять птахів та невеликих свійських тварин.

Лаос поділяється на 16 провінцій (кхуенгів) і одну префектуру (В'єнтьян і його околиці). Країна заселена дуже нерівномірно: більшість людей мешкає в долинах річок. Перша велика держава, Лансанґ («Країна мільйона слонів»), виникла тут ще в середині XIV ст., а в 1707 р. вона розпалася на три частини — Луанґпрабанґ, В'єнтьян та Тямпассак, які

згодом опинилися під владою Сіаму. З 1893 по 1954 роки Лаос був у складі Французького Індокитаю. Тільки після підписання Женевської угоди (1954) з країни були виведені іноземні війська. З 1960 по 1975 р. тут точилася громадянська війна; після її закінчення була проголошена Лаоська Народно-Демократична Республіка, яка є членом ООН (з 1955 р.) та Асоціації держав Південно-Східної Азії (з 1997 р.). Лаос — президентсько-парламентська республіка, яка й досі не відмовилась офіційно від марксистсько-ленінської ідеології. Але традиційні устої тут дуже сильні: багато аристократичних сімей (всі вони належать до лао-лумів) не втратили свого впливу на політичне та суспільне життя країни.

Ця невелика й досить бідна країна підтримує дружні відносини з В'єтнамом, Кубою, Китаєм, Північною Кореєю. Розвиток її стримують економічна та соціальна неоднорідність території, нерозвинені інфраструктура (залізничних шляхів тут узагалі немає!) та промисловість, незначні внутрішні фінансові ресурси, відсутність кваліфікованих кадрів, висока вартість транспортних перевезень товарів за межі країни.

Розвиток медицини в Лаосі поки що, на жаль, теж залишає бажати кращого. Середня тривалість життя тут становить 53 роки, а смертність серед дітей молодшого віку й досі досить висока (цьому сприяють різні інфекційні захворювання).

Більшу частину території Лаосу займають гори. Найбільш високими з них є масив Чионгшон (до 2 700 м) та гора Біа (2 819 м). На півночі Лаосу здіймаються суворі скелі, прорізані, наче старечими зморшками, глибокими ущелинами з бурхливими численними річками. Ці місця майже безлюдні.

У 50-х рр. минулого століття ліси вкривали 70 % території Лаосу, однак уже на початку 90-х рр. третина їх була знищена. На півночі можна побачити фантастичні зарості ліан, папороті, магнолій та лаврів (тут знаходиться царство вічнозелених субтропічних лісів), а починаючи з висоти 1500 м, субтропічні рослини поступаються місцем соснам, дубам, каштанам (це район мішаних лісів). На плато південного та центрального Лаосу — зона світлих листопадних лісів, де можна побачити такі рідкісні для європейця рослини, як зарості бамбуку, тику, шореї, лагерстермії та інших. А ось долини південного Лаосу та гірські схили Чионгшон стали притулком для вічнозелених тропічних дерев: пальм, плодових, янів, так'янів, бамбуку, різ-

номанітних ліан. У Лаосі можна знайти деревину цінних порід: тик, чорне, сандалове, залізне, рожеве дерево. А там, де вологи постійно бракує, величні ліси поступаються місцем високотравним саванам.

Тваринний світ Лаосу дуже багатий. Тут можна зустріти диких індійських слонів, різноманітних мавп та напівмавп, тигрів, леопардів, мармурових пантер, білогрудих та малайських ведмедів, болотну рись, пальмову куницю. Серед копитних домінують бики, буйволи, олені, кабани. Крім того, в Лаосі на диво багато ящірок, різноманітних змій та птахів.

Клімат у Лаосі субекваторіальний, мусонний, з чітко вираженими трьома сезонами: з травня по жовтень тут стоїть волога спека, з листопада по лютий можна подорожувати країною, насолоджуючись сухою прохолодою, а от з лютого по квітень місцевим жителям та приїжджим доводиться знову зазнати спеки — тільки на цей раз уже сухої. Середня температура взимку становить +15° С, а влітку +28° С. Тільки в долині ріки Меконґ стовпчик термометра досить часто піднімається близько +40° С. А ось на крайній півночі, на плато Сіангхуанг та в Пхонгсалі можна навіть змерзнути: менше п’яти градусів тепла тут — звичайна річ. Якщо до Лаосу вдирається мусон, він провокує повені — влітку, а обміління річок узимку. До речі, саме взимку в країні відчувається брак води.

Лаоська хижина

Одна з найбільших азіатських річок, Меконґ, пе-

ретинає всю територію Лаосу, долаючи на своєму шляху 1850 км. В її басейні непогано почувають себе менші річки, які є основними шляхами сполучення в країні. Однак «блакитні дороги» Лаосу можуть будь-кого здивувати наявністю величезної кількості порогів та водоспадів. Тільки Меконґ дає змогу спокійно проходити річковому транспорту протягом 500 км (від В'єнтьяна до Саваннакхета). На місцевих водних артеріях збудовані ГЕС, а ще тут водиться багато промислової риби.

Місцеві надра зберігають значну кількість корисних копалин: олов'яної, мідної, залізної руд, кам'яного вугілля, цинку, гіпсу, марганцю, вапняку, солі, платини, дорогоцінного каміння, золота, срібла тощо. Підприємства обробної промисловості в основному займаються переробкою аграрної сировини та деревини. В країні досить розвинені кустарні промисли.

Родючі ґрунти здебільшого знаходяться в долині Меконґу, де переважно зосереджені сільськогосподарські угіддя. Під рис відведено 80 % всіх посівних площ. Крім того, в Лаосі ростуть батат, маніок, соя, кукурудза, овочі, цукрова тростина, тютюн, кава, бавовник. Місцева земля може вразити багатьох приїжджих: її колір здається якимось незвичним — тут переважають червоно-жовті та червоні ґрунти. В сільській місцевості розводять велику рогату худобу та буйволів, яких використовують здебільшого як тяглову силу. Лаос майже не експортує власну продукцію і зазвичай навіть себе самого не може повністю забезпечити продуктами харчування.

Експорт відіграє незначну роль в економіці Лаосу. За кордон (передусім, до Таїланду, Японії, Франції, Нідерландів та Німеччини) вивозяться деревина цінних порід, кава, швейні вироби, олово; окремою статтею експорту є електроенергія. А імпортує країна продовольчі товари, пальне, споживчі товари.

Лаос — необроблений дорогоцінний камінь Південно-Східної Азії, країна, яка вражає своєю природною красою та давніми духовними традиціями. «Слухати, як росте рис» навчила лаосців буддійська філософія. І тепер цей напрочуд доброзичливий народ перебуває у споглядальному настрої й не помічає, що надворі — XXI століття. Для того ж, щоб побачити душу цієї загадкової країни, треба уважно подивитися на усмішку Будди Пра Банґу. І зрозуміти, що все навколо — минуще. А отже, поспішати нема куди...

Ліван — земля ханаанська

Кремезні кедри дивляться згори на древню ліванську землю і згадують минулі епохи та цивілізації, що промайнули тут. Ця гостинна земля дає можливість доторкнутися до історії, побачити місця, описані в Біблії, побувати там, де ступала нога Александра Македонського, де проходили хрестоносці, відчути благоговіння предків перед храмом Юпітера та перевірити мужність в Долині Черепів. А ласкаве море і гірські вершини, східний колорит і європейський сервіс вдало доповнять палітру вражень, як витончені приправи ліванської кухні доповнюють основну страву.

Західноазіатська країна Ліван займає шматочок середземноморського узбережжя — всього 10,4 тис. км^2. На такій невеликій площі умістилися пляжі, гори і долини, античні руїни, християнські храми і мусульманські мечеті. Тільки на узбережжі земна поверхня рівнинна, а далі починаються пагорби та власне гори. Між хребтами Ліван та Антиліван лежить родюча долина Бекаа, здавна відома розкішними виноградниками. Проте ще більше Ліван відомий своїми тисячолітніми кедрами, що пам'ятають давніх мешканців країни, фінікійців. Цей багатий високорозвинений народ жив тут кілька тисячоліть тому. Фінікійцями називали цих людей греки, а самі вони часто звали себе ханаанеями, а свою країну — Ханаан. У Біблії земля ханаанська згадується неодноразово, так само як і ліванські кедри. Фінікійці продавали їхню запахущу деревину, а також скло та знамениті пурпурні тканини. Славилися вони також ремеслами (особливо цінувалися їхнє литво й карбівка металу) та суднобудуванням. Кедрів на схилах гір було багато, фінікійці сміливо рубали їх бронзовими сокирами і будували флот (їхні кораблі були найбільш досконалими на той час), який бороздив моря й океани. Ліванські кедри охоче купували мешканці інших земель для своїх кораблів, палаців та храмів. Зведені фінікійцями міста, такі як Бейрут, Сидон, Тріполі, Тир та Біблос, стали значними центрами торгівлі на Близькому Сході. Місто Біблос, окрім купців, славилося своїми книжниками. Щоправда, писали вони на єгипетському пергаменті, який у ліванських умовах не зберігся. З назвою цього міста пов'язують грецьке слово «біблія» (книга). Фінікійці подарували світові алфавіт, запропонувавши букви (а не значки чи піктограми), які б відповідали конкретним звукам. Їхній алфавіт мав

22 символи, і всі вони відповідали приголосним звукам. Таку незручність, як відсутність букв для голосних звуків, згодом подолали інші народи, перейнявши алфавіт у фінікійців. На його основі прийняли алфавіти зі своїми буквами греки та араби, євреї та римляни. Цей алфавіт є прообразом і нашої кирилиці.

Згодом квітучі фінікійські міста завоював Александр Македонський, тут і досі «є» залишки Колізею й Тріумфальної арки, побудовані ним. У I ст. до н. е. влада над землею ханаанською перейшла до Римської імперії, потім — до Візантії. А наприкінці VII ст. араби завоювали Ліван (і нині арабська мова є в країні державною). У Середні віки на цих землях перебували хрестоносці, які побудували величну церкву святого Іоанна. З XVI ст. і до 1918 р. Ліван входив до складу Османської імперії, а з 1923 р. став підмандатною територією Франції. У 1943 р. було проголошено незалежність держави, яка стала парламентською республікою. Ліван і не помітив, як опинився в центрі боротьби між Палестиною та Ізраїлем. З ліванської території почалися постійні напади на сусідній Ізраїль. З 1975 р. на землі ханаанській розгорілася

Набережна Бейрута

громадянська війна між християнськими та мусульманськими воєнно-політичними формуваннями (співвідношення християн і мусульман на сьогодні становить 55 на 45 %). На півночі заснувало свої бази радикальне ісламістське угруповання Хазболла. І зараз ці райони відвідувати не рекомендується, хоч війна й закінчилася, і Ліван швидко відновлює колишню славу (правда, не пускає ні під яким приводом до себе нікого, хто має в паспорті відмітки Ізраїлю). Відродженню туризму сприяє природа і м'який середземноморський клімат, що спричинює на більшій частині території спекотне сухе літо (до +30° С) та вологу м'яку зиму (+13° С). Якщо на узбережжі завжди тепло, то в горах півроку лежать сніги. Тож, приїхавши до Лівану пізньої осені або ранньої весни, можна і на лижах покататися, і в теплому Середземному морі викупатися. Як і багато років тому, Ліван тішить відвідувачів квітучими долинами, рясними листопадами та сніговими завірюхами в горах. А от легендарних ліванських кедрів залишилося зовсім небагато. Щоб їх побачити, треба піднятися в гори. Найбільше цих дерев у заповіднику «Кедри». Найстарішим велетням, заввишки понад 35 м, більше двох тисяч років. Кедри дуже постраждали від діяльності людини, і тепер ліванці прагнуть відродити ці дерева, хоча справа ця непроста: ростуть кедри надто повільно.

Ліванський кедр здавна шанували як дерево священне, благородне. Давні цілителі виготовляли з нього бальзами чудодійної сили, що лікували від багатьох хвороб. Вважалося, що масло ліванського кедра здатне не тільки загоювати рани, а й очищувати кров та омолоджувати організм. Кедрові пахощі заспокоюють, допомагають сконцентруватися, підвищують захисні властивості організму. І дуже прикро, що таке корисне дерево активно вирубалося, але нині воно занесене до Червоної книги.

Багато в чому завдяки кедрам (а також географічному положенню) Ліван, бідний на корисні копалини, став ще в епоху фінікійців квітучою країною і важливим торговим центром. Сфера обслуговування й торгівля і нині дають ліванцям половину національного прибутку. Столиця країни Бейрут (1,5 млн мешканців) утримує давно завойовані позиції міжнародного фінансового центру. Стабільність ліванського фунта, досконала законодавча база робить країну привабливою для солідних інвесторів із арабських країн, багатих на нафту.

Храм Вакха в Баальбеке

Із продукції сільського господарства найбільш важливими є помаранчі, яблука та виноград, овочі й тютюн. Для внутрішніх потреб у Лівані вирощують також зернові, маслини, персики та ін. У промисловості найбільше значення мають великі нафтопереробні (вони працюють на привозній сировині) і цементні заводи, а також харчові підприємства. «Солодкою столицею» країни називають місцеві жителі старовинне місто Тріполі, бо в ньому розмістилося багато кондитерських підприємств.

Ліван давно посідає передові позиції щодо журналістської та друкарської справи арабського регіону. Саме ліванські ентузіасти доклали титанічних зусиль, аби відродити арабську літературу і започаткувати сучасну арабську журналістику. Бейрутську пресу часто називають «парламентом арабського світу», адже на її сторінках розгораються запеклі дискусії із загальноарабських проблем і відображається широкий спектр думок.

Маленький Ліван (тут живуть 3,7 млн чоловік), для якого туризм має дуже велике значення, багатий на славетні міста, на такі куточки, що знані в усьому світі. Серед них біблійна Кана, римські руїни у Тірі, залишки фінікійських будівель у Біблосі (можливо, одному з найдавніших міст на землі), шумний Бейрут з його славно-

звісними спокійними, як вічність, Голубиними скелями. Найяскравіше враження справляє давній Баальбек, розташований у долині Бекаа. Тут знаходиться найбільш відомий пам'ятник римського періоду Акрополь із пошкодженими часом і людьми храмами Юпітера, Бахуса, Венери, а також фінікійським храмом бога сонця Баала. Це унікальне місце, яке навіть у вигляді руїн привертає до себе увагу. Звичайно, частина подробиць, розказаних туристам про давні міста під час екскурсій, зітреться з пам'яті. Проте все одно залишаться теплі згадки про маленьку країну з великим минулим та могутніми кедрами, хранителями людської історії.

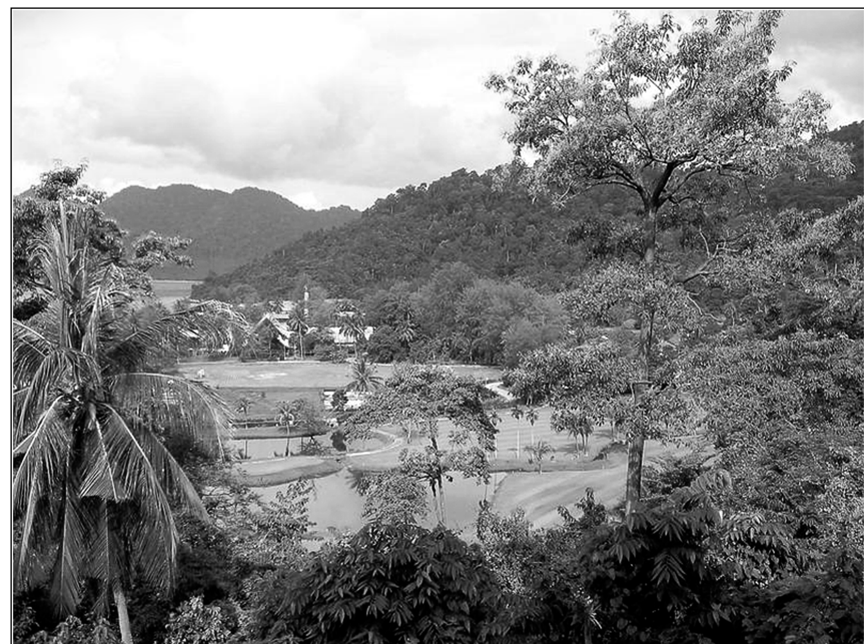
Малайзія — країна джунглів і хмарочосів

Все більше й більше мандрівників із цивілізації прагнуть потрапити у первісні умови. А потім... пройтися по магазинах і помилуватися урбаністичними досягненнями. Отож, їм слід вирушати до Малайзії. Фотографії найбільших у світі хмарочосів, що височать у її квітучій столиці Куала-Лумпур (1,1 млн мешканців), обійшли весь світ. Ці велетні-близнюки заввишки 452 м вдень виблискують склом на сонці, їхні гострі шпилі здіймаються увись, і, здається, розчиняються в небі, а вночі хмарочоси горять вогнями і ведуть потаємний діалог із зірками. Якщо ці споруди кличуть людину до себе і створені для неї, то непролазні малайзійські джунглі, навпаки, своїми таємничими хащами намагаються застережити непроханого гостя: «тримайся подалі». І від того цей «заборонений» небезпечний плід стає ще цікавішим...

У Малайзії живуть доброзичливі та лагідні люди. Страхітливі легенди про «мисливців за головами», які прикрашали свої оселі черепами чужинців, якщо колись і мали підґрунтя, то нині лише псують малайзійцям життя. Чужоземцю не треба лякатися, йому забезпечено гарний прийом у країні усмішок, вічного літа, в країні етнічного, мовного й релігійного різнобарв'я. Культурна поліфонія тут ніби розписана по нотах, і всі її голоси зливаються в чудову симфонію Азії. Населення країни, хоча й не є однорідним, відчуває себе справжньою спільнотою. Навіть природний бар'єр, себто Південно-Китайське море (640 км води), що поділяє країну на дві частини, не заважає цьому відчуттю. Західна частина Малайзії (Півострівна або

просто — Малайя) займає південь півострова Малакка. Східна ж частина країни ділить острів Калімантан із Брунеєм та Індонезією. Малайя відрізняється більш розвиненою річковою мережею, а острівна частина — більш високими горами. Саме з о. Калімантан вдивляється в небо найвища гора країни Кінабалу (4100 м). Місцеві жителі вважають її священною, ніколи не піднімаються на цю вершину — наближатися до небес не можна. Однак для решти такого табу не існує, і шлях на вершини для любителів пригод завжди відкритий.

Взагалі Малайзія є благодатним місцем для шукачів екзотики та екстремальних вражень. Приблизно 70 % її території вкрито вологими тропічними лісами, що зустрічають людину випробуваннями та настороженністю. Це справжні джунглі, про які написано багато пригодницьких книжок. Проте жодна книжка не може зрівнятися з дійсністю, жоден малюнок не передасть рухливості, барвистості і своєрідного звучання джунглів. Адже вони — живі і не завмирають ні на секунду. На теренах Малайзії є джунглі з незбагненним для людини віком — 130 млн років. Можна тільки уявляти, які істоти бродили по цих хащах

Тропічні ліси на острові Тіаман

у прадавні часи... Вологі тропічні ліси Малайзії здивують своєю різноманітністю навіть знавця. Лише пальм там налічується близько 300 видів, папороті — до 500, а орхідей аж тисячу видів. Такі цінні тропічні дерева, як мератні, капур, балау, ченгал, мають не тільки красиві екзотичні назви, а й вишуканий вигляд та дорогу деревину. Все це природне багатство оповите ліанами і сповнене різноголоссям незбагненного числа птахів.

Сьогодні на малайзійській землі можна побачити птаха-носорога і власне носорога, слонів, тапірів та хижаків, павичів та численних мавп, зокрема й орангутангів. А от крокодилів залишилося дуже мало, зате багато змій, птахів та комах. Метеликів учені нарахували тут понад тисячу видів. Під хвилями узбережних вод Малайзії ховаються сотні видів риб, тисячі молюсків, а також восьминоги, кашалоти та великі морські черепахи.

Для людини найбільш зручним місцем проживання тут з давніх-давен були прибережні райони. В Малайзії проживає понад 23 млн людей, які є представниками понад 60 етнічних груп. В Малайзії домінують малайці (половина всіх мешканців країни), китайці та індуси. На острівній частині країни значний відсоток населення становлять племена аборигенів — даяки, кадазани, баджао та інші.

Заселення малайзійських земель відбулося у II—I тис. до н. е. Тривалий час тут відчувався сильний вплив індуїстської цивілізації та культури. У I ст. н. е. на берегах Малаккського півострова відбувалася активна торгівля між індійськими та китайськими купцями. У VIII ст. цей півострів та частину Калімантану завоювала буддійська держава Шрівіджайя із центром на острові Суматра. На північному Калімантані в ті часи процвітала велика держава Бруней.

Острів Пенанґ неподалік Західної Малайзії славиться витонченими китайськими храмами. Шокує і водночас притягує до себе відомий далеко за межами острова Храм змій. Занесені у ранг священних, ці істоти лежать на вівтарях, серед культових речей, неначе справжні божества. До них можна доторкнутися, їх можна погладити, якщо вистачить сміливості. Хоча постійні відвідувачі храму запевняють, що ці змії нікому не зашкодять, не кожен із гостей зважується на таку вільність.

У XIV—XV ст. разом з арабськими купцями на землі Малайзії проник іслам. Незабаром на півострівній частині склалася сильна феодальна держава — Малаккський султанат (із

центром в місті Малакка), який згодом став торговельним центром регіону. На початку XVI ст. контроль над Малаккою встановили португальці, які згодом поступилися своїм пануванням голландцям. У той час на півострові існувало кілька малайських держав (їхня історична окремішність і зараз підкреслюється тим, що Малайзія є федерацією), і європейці вели витончені політичні ігри з місцевими правителями.

Хмарочоси-близнюки у центрі Куала-Лумпура

Коли у XIX ст. на території Малайї різко зросло видобування олова, сюди почали активно мігрувати китайці, які згодом взяли цю галузь під контроль. З 1874 р. Велика Британія, що протягом століття намагалася посісти домінуюче становище на торговельних шляхах із Індії до Китаю, почала нав'язувати свій протекторат малайським державам. До 1914 р. вона змогла «умовити» всіх. На острівну частину британці почали просуватися на початку XIX століття. У 1888 р. було офіційно встановлено протекторат Великої Британії над Північним Калімантаном. Британські реформи викликали невдоволення і мешканців Малайї, і жителів острова.

Золотий буддійський храм на острові Пенанґ

Почалася повстанська війна. Панування Великої Британії тривало аж до Другої світової війни. Під час війни британські колонії у Південно-Східній Азії були окуповані японськими військами. Після розгрому Японії англійці поспішали відновити своє колишнє панування, але народи Малайзії і Північного Калімантану, що вели мужню боротьбу проти японських окупантів, не хотіли змиритися з поверненням англійських колонізаторів.

У 1957 р. незалежності домоглися мешканці півострова, створивши Малайську федерацію. Згодом виникла ідея «додати» до неї Північний Калімантан і створити Федерацію Малайзія. Цей задум було реалізовано у 1963 р. (правда, до нього вніс свої корективи Бруней, який відмовився від об’єднання, обравши самостійність). У 1965 р. з Федерації вийшов Сінґапур. Так визначилися нинішні межі держави (її площа становить 330 тис. км^2). Малайзія ввійшла до ООН, Британської Співдружності, Асоціації держав Південно-Східної Азії та інших організацій. Молода багатонаціональна держава не уникла смутних часів: були запеклі сутички між представниками різних партій, були студентські повстання і навіть уведення надзвичайного стану, але народ все ж таки дійшов принципів згоди і взаємної поваги. Динамічний розвиток країни дав змогу послабити соціальні

Малайзія має унікальну форму правління. Називається вона «конституційно-федеративна монархія». Чотирма штатами країни правлять губернатори, яких призначає голова держави, більша ж частина штатів (дев'ять) перебуває під владою султанів, які наслідують цей титул. А безпосередньо голову держави, короля, султани обирають… тільки на п'ять років.

проблеми. Останні десятиріччя відзначені в країні злагодою, миром та стабільністю. Грошовою одиницею тут служить рінґґіт.

Сьогодні Малайзія успішно розвивається і в індустріальному, і в аграрному напрямках, має завидний потенціал і вважається одним із лідерів регіону. Її промисловість зробила помітний ривок і тепер виготовляє майже 30 % (!) всієї світової продукції оргтехніки, аудіо-, відеоапаратури, комп'ютерних комплектуючих. Товари з позначкою «зроблено в Малайзії» починають викликати чимдалі більше довіри. А її олово, нафта й природний газ давно посіли чільне місце на світовому ринку. На забувають малайзійці і про традиційні статті експорту, що упродовж віків годував їхніх предків, — каучук та пальмову олію, ананаси та інші фрукти, а також тропічну деревину.

Панорама столиці Малайзії

Туристичні фірми все частіше пропонують своїм клієнтам найрізноманітніші види послуг та розваг. Сюди іде юрба спелеологів — до печер, натовп курортників та любителів дайвінгу — на узбережжя, шукачі пригод — до лісу. Джунглі і хмарочоси, колоритні хатинки на палях та найновіші технології, палкі мусульмани та спокійні буддисти — в Малайзії все це якось мирно уживається одне з одним і не викликає ніяких суперечок. Іслам вважається державною релігією країни, проте свобода віросповідань гарантується конституцією. В країні спокійно і дружелюбно сусідять мечеті, християнські храми і буддійські пагоди. Те ж саме з мовою: державною є малайська, проте це аж ніяк не стримує вживання китайської, англійської, мов аборигенів Калімантану та інших.

Нинішнє малазійське життя вражає спокоєм, відсутністю національних і релігійних сутичок та непорозумінь. Можливо, секрет цього в тому, що всі мешканці країни дружно слідують п'яти принципам (заповідям), оголошеним на державному рівні. Це віра в Бога (якого — не суть важливо), відданість королю і державі, повага до конституції та всіх інших законів, дотримання норм моралі та гідна поведінка.

Буддійські пагоди

Мальдіви — кораловий рай для закоханих

Мальдівські острови, що розкидані на просторах Індійського океану, ніби спеціально створені для закоханих. Вже сама їхня назва обіцяє романтику та неземну красу. Вона тут дійсно неземна, океанська. Смарагдова гладінь води, кокосові пальми, білий пісок, тиша і спокій — такими є Мальдіви, коралові острови. Майже не пропонуючи шумних розваг до ранку, вони подарують зовсім інше: таємниці океанічних глибин, гармонію з природою і повне розслаблення, адже Мальдіви — одне з найкращих у світі місць для підводного плавання.

Слово «Мальдіви» в перекладі з санскриту означає «вінок» або «гірлянда». До цієї «коралової гірлянди» входять близько двох тисяч островів загальною площею 298 тис. км^2. Двісті островів обжиті місцевим населенням, а на 74 створено курорти для туристів. Про історію Мальдівів відомо не надто багато. Дуже давно, тисячі років тому, на архіпелазі поселилися арійські племена, а приблизно у середині I тис. до н. е. на півдenні острови прибули буддисти з Цейлону. У XII ст. королі Мальдівів, а потім і всі мешканці схилилися в бік ісламу (очевидно, під впливом арабських купців), який з роками тут міцно укоренився. Тепер про буддизм на Мальдівах нагадують лише голова статуї Будди та давні манускрипти в столичному музеї.

Європейці протягом досить тривалого часу не виявляли належної уваги до архіпелагу, бо майже нічого про нього не знали. Перші торгові факторії влаштували тут португальці, які, вочевидь, сильно дошкуляли місцевому населенню. Мальдівці неодноразово підіймали повстання через надмірні апетити «гостей» (відомі кілька випадків масового знищення португальців на деяких островах), а згодом звернулися до Франції по допомогу, і її гарнізон охороняв архіпелаг від сторонніх зазіхань до середини XVII століття. Потім охоронцями стали голландці, на зміну яким прийшли піддані британської корони. В 1887 р. Велика Британія встановила свій протекторат над Мальдівами, але внутрішні питання мешканці архіпелагу вирішували самі під керівництвом султана. У 1965 р. Мальдівські острови стали незалежною державою (офіційна мова — мальдівська), а через кілька років було проголошено Мальдівську Республіку на чолі з президентом. Країна вступила до ООН, Британської Співдружності, Руху неприєднання, Асоціації регіональної співдружності Південної Азії й Союзу малоострівних держав.

Туризм швидко посів головне місце в економіці країни (нині він приносить більше 60% надходжень іноземної валюти), випередивши її традиційну рибно-кокосову складову. Мальдіви вміло скористалися своєю природною красою, доповнивши кількість престижних і дорогих курортів. Для того, щоб відвідувачі не турбували ісламське населення, а місцеві жителі, в свою чергу, не заважали гостям, керівництво країни «віддало» туристам 74 раніше не заселені острови, обладнавши їх якнайкраще. Навіть за назвою «бунгало» тут ховається чотири або й усі п'ять зірок.

Одвічна проблема піщаних пляжів — мутна вода — невідома на Мальдівських островах. Пісок тут білий, кораловий, він за будь-яких умов залишається на дні і не має здатності скаламучувати воду. Тож вона завжди є прозорою, і багатьох водних жителів можна побачити і без маски.

Туристам зазвичай пропонують невеликі острови, які можна обійти за півгодини, а то й менше. Без відома адміністрації з курортного раю, оточеного водою, нікуди не подітися. Проте насправді «діватися» нікуди й не хочеться. Навряд чи хтось встоїть перед спокусою зазирнути в таємниці океанічного світу, який постає тут в усій своїй красі. Надіти маску, а то й акваланг, і опинитися всередині великого екзотичного акваріуму, наповненого живністю всіляких кольорів, — цього відчуття, як твердять очевидці, не передати... Можна годинами спостерігати, як маленькі рибки обгризають майже священні корали, які людям заборонено зривати, можна милуватися незворушними морськими зірками та цілими «загонами» крабів. До речі, барвистих рибок до європейських елітних акваріумів відбирають саме на Мальдівах. Але ж мурену туди не посадиш, а тут з нею можна зіткнутися носом до носа.

Життя на Мальдівах уповільнюється і змушує гостя вповільнити темп. Навіть гроші тут не дуже-то й потрібні: ані мальдівські рупії, ані інша валюта, адже на островах дуже поважають безготівковий розрахунок. Лежати під кокосовими пальмами, мандрувати між коралами, вболівати за свого краба на краб'ячих гонках та досхочу наїдатися місцевими стравами з риби — такою є звичайна програма відпочинку. Втім, її можна урізноманітнити, замовивши екскурсію (ніякої самодіяльності) до «побутових» Мальдівів — островів, населених місцевими жителями.

На кожному із обжитих островів розташоване одне селище. Міст, окрім столиці Мале (63 тис. мешканців), на архіпелазі немає. Мальдівці (в країні мешкає трохи більше 300 тис. чол.) дотримуються мусульманських звичаїв, живуть у гармонії з природою. Може здатися, що живуть вони бідно, проте точніше буде сказати — дуже просто, без надмірностей. Ці люди звикли прокидатися й засинати в простеньких будинках серед вічного літа (його забезпечує екваторіальний мусонний клімат з річними температурами від +25° C до +30° C), вони невибагливі й відкриті, як сама природа. Для них звичайною річчю є збір дощової води у резервуари, що допомагає долати проблеми з питною водою (на островах немає річок). Мальдівці пересуваються на велосипедах та мопедах, хоча деякі острови можна обійти пішки. Машини — це для столиці. А човни їм потрібні, щоб пересуватися від одного селища до іншого, тобто від острова до острова. Мальдівці розмовляють мовою дівехі, з іноземцями — англійською. У країні високий рівень письменності (вище 93%) і жодного університету. Чоловіки зазвичай займаються тут виловом риби, а також крабів та лобстерів, жінки здебільшого є хранительками домашнього вогнища. Але прав-

Мальдівське поселення

Так, мабуть, жили в раю

ду кажучи, варто зазначити, що представниці слабкої статі не обмежені у виборі роду діяльності, про це, наприклад, свідчить досить значна присутність жінок в парламенті країни — понад 60%.

На островах і до сьогодні поширені традиційні ремесла, такі, як плетіння з волокна кокосової пальми (воно називається койра) кошиків, циновок, виготовлення сувенірів із деревини цієї ж пальми, а також прикрас із раковин молюсків. З-поміж виробів народних майстрів найбільшою популярністю користуються акулячі щелепи.

Риболовство та продукти кокосової пальми, хоча і поступаються за рівнем прибутковості туризму, проте мають істотне значення для країни в цілому. Мальдіви експортують рибу (скумбрія, тунець та ін.) — солону, копчену, в'ялену, свіжозаморожену та у вигляді консервів. Окрім рибоконсервної, традиційно високого рівня тримається така галузь промисловості, як суднобудування. Мальдівці будують промислові баркаси із стволів кокосової пальми. Цю пальму взагалі використовують максимально, отримуючи з неї також пальмове волокно, олію, пальмове листя і, звичайно, кокосові плоди. Окрім цих «уні-

версальних» пальм, на архіпелазі вирощують кукурудзу, рис, сорго, солодку картоплю (батат).

Проте туристам, які перебувають тут у стані максимального розслаблення, важко уявити, що на цих райських островах хтось ще й працює. Вони запам'ятовують шепіт океану, барвистих підводних мешканців, корали, пальми та недоторканну чистоту білопіщаних пляжів. І вже через тиждень гостям Мальдівських островів здається, що іншого світу, крім того, що їх оточує, просто не існує.

Монголія — земля, що дихає давниною

Монголія... Країна безкрайого синього неба і квітучого степу, золотих пісків і кришталевих озер. Уявіть собі, в Монголії і тепер, у XXI столітті, є місця, де досі не ступала людська нога! Це колиска однієї з найдавніших цивілізацій. А ще там і досі багато недосліджених курганів, руїн давніх буддійських храмів і тюркських кам'яних «баб».

Територія сучасної Монголії, що розташована в Центральній Азії, — 1565,5 тис. км^2.

Більша частина цієї території — плато, що знаходиться на 900—1500 м над рівнем моря. Вище — ряд гірських масивів та

Степ у Центральній Монголії

Монголія посідає 19-те місце у світі за площею, а от за кількістю населення (2 442 тис. чол.) — 135-те. Це країна з найнижчою у світі щільністю населення — 1,7 чол./км², а подекуди 0,28 чол./км² Тобто в деяких районах ви можете пройти кілька десятків, а то й сотень кілометрів і не зустріти жодної людини!

хребтів. Найвищий — Монгольський Алтай, що простягнувся на заході і південному заході країни на 900 км з максимальною висотою 4362 м. Його продовжують більш низькі хребти, що не утворюють єдиного масиву, із загальною назвою Ґобійський Алтай та Хангай. На сході та південному сході розташовані рівнини Ґобі (висота 1000—2000 м). У Монголії сухий, різко континентальний клімат. Температура тут коливається в основному від −23° С до +17° С. Але іноді на термометрі буває −35° С взимку, а влітку до +26° С.

Монголія не має виходу до моря чи океану, вона межує з двома великими країнами — Росією на півночі та Китаєм на сході, півночі і заході.

У степу Ходо Арал на відстані півтори години їзди від столиці, у містечку Дулуун Болдог, яке вважається місцем народження Чингісхана, стоїть пам'ятник великому Завойовнику.

Столиця Монголії — Улан-Батор (619 тис. мешканців). Це місто побудував на честь свого сина у 1639 р. хан Гомбодорж на березі річки Тола і назвав Урга. Згодом назва змінилася на Улан-Батор.

У столиці випадає майже вдвічі менше опадів, ніж на північному заході країни (230—250 мм порівняно з 250—510 мм). Пов'язано це з тим, що Улан-Батор розташований приблизно посередині між північно-західними гірськими масивами та засушливими пустельними зонами південного сходу. Окрім столиці, місто Дархан і Ерденет — адміністративно незалежні. Інша територія поділяється на 21 аймак (область), кожен з яких, у свою чергу, складається з кількох сомонів, що об'єднують кілька бригад. Головою країни є президент, а вищим органом державної влади — Великий державний хурал. Грошова одиниця — тугрик.

На схід і південь від столиці в бік кордону з Китаєм висота Монгольського плато поступово зменшується, і воно переходить у рівнини — рівні та пласкі на сході, пагорбисті на півдні. Всю південну частину займає пустеля Ґобі. Ця назва у перекладі й означає «пустеля». Всупереч нашим типовим уявлен-

Традиційне житло монгольських кочовиків

ням про пустелю — пісок та сонце й більш нічого — Гобі дуже різноманітна. Вона складається з піщаних, скелястих, вкритих дрібними осколками каміння, рівних і пагористих, і навіть різних за кольором місцевостей! Монголи розділяють цю пустелю на Жовту, Червону і Чорну Гобі. Щоправда, наземні джерела води тут — дуже рідкісне явище, але близько від поверхні багато підземних вод.

Однак, крім пустель, у Монголії є ще п'ять природних поясів і зон, які послідовно змінюються з півночі на південь. Високогірний пояс лежить на північ і південь від озера Хубсугул, на хребтах Хентей та Хангай, у горах Гірського Алтаю. Гористо-тайговий пояс проходить там же, нижче альпійських лук. Зона гірського степу і лісу оптимальна для життя людини і найпридатніша для землеробства. Цікаво, що ос-

Саксаули, які ростуть у пустелі Гобі, зовсім не мають листя. Натомість є зелені пагони, якими закінчуються основні гілки. Коли настає посушливий період, ці пагони поступово обсипаються. У розпалі літа їх лишається зовсім мало. Так саксаул регулює свої можливості випаровувати вологу відповідно до тієї кількості, яку постачає коріння. Цікаво, що ця рослина так звикла до свого майже безводного режиму, що може загинути, якщо її... полити.

Буддійський монастир Ерdене-Дзу

новна культура в Монголії така ж, як і в Україні — пшениця. Але основна територія Монголії — безкрайій степ з розмаїттям трав і злаків, справжній рай для кочових народів та ще й з найкращими умовами для тваринництва. Тому закономірно, що це — основна галузь господарства в країні. А ще в лісах Монголії багато хутрового звіра, а в річках та озерах немало риби.

Озеро Хубсугул розташоване в гігантській тектонічній западині. Його максимальна глибина становить 238 метрів. Це одне з найглибших озер Монголії. А ще воно цікаве тим, що дуже схоже на російське озеро Байкал за складом води, реліктовою флорою та фауною.

Монголія — не лише аграрна країна, вона має ще й індустріальний сектор. Тут видобувають вугілля, мідь, молібден, олово, уран, флюорит і навіть нафту. Біля озера Хубсугул були знайдені величезні поклади фосфоритів, і навіть уже почався їх видобуток, але через загрозу для навколишнього середовища всі роботи були зведені до мінімуму. Цікаво, що в Монголії є Гора Скарбів. Там знайшли мідно-молібденову руду, завдяки чому біля тієї гори було побудоване місто Ерденет — одне з найбільших міст Монголії.

Та ще задовго до відкриття справжніх багатств Гори Скарбів по диких степах Монголії кочували різні племена. З VI по XII ст. територія Монголії була у складі різних держав (Тюркського, Уйгурського, Кирґизького каганатів та киданської держави Ляо). Але на початку XII ст. ці племена зробили першу спробу об'єднатися і створити державу, яка більше була схожа на союз племен. Вона ввійшла в історію під назвою Хамаг монгол. Входили до неї союзи хунну, сянби, жужанів. Першим правителем об'єднаної Монголії був Хайду-хан.

Через століття народився Темучін, майбутній Володар Світу Чингісхан. Ріс він у злиднях, до влади йшов поступово. На курултаї — з'їзді монгольських племен — у 1206 р., після підкорення ним трьох найсильніших монгольських держав, Темучін був проголошений верховним ханом усіх монголів і отримав титул Чингісхана. За сім наступних років він завоював великі території (царство каракитаїв, територію сучасного Афганістану, пів-Ірану, почав війну в Північному Китаї), покінчив з усіма внутрішніми ворогами і почав готувати похід на Центральну та Західну Азію. У 1223 р. монголи пішли на північ, перейшли Кавказькі гори, розгромили русько-половецьке військо на річці Калка і повернули назад на схід. До 1221 р. хан завоював всю область від Інду до Хуанхе. Але, почувши про заворушення всередині імперії, повернувся в Монголію. Помер Чингісхан 25 серпня 1227 р., залишивши після себе справу всього свого життя — Монгольську імперію. До здобутків цього правителя належить і Велика яса — зібрання законів, складених на основі звичаєвого монгольського права зі зробленими ним доповненнями.

Мешканці Центрального аймака Монголії не раз спостерігали, як під час весняних гроз в одній з долин блискавка весь час била в землю. За легендою, так духи перевіряють, чи цілий їхній захований в цій долині величезний скарб. Геологічне дослідження надр долини виявило там великі поклади міді, молібдену, кам'яного вугілля. Згодом у тій місцевості виник молодий промисловий центр Дархан (що в перекладі означає «коваль»).

У XIII ст. був створений найдавніший варіант монгольської писемності — класичне письмо або давньомонгольська писемність. Вона була складена на основі уйгурського алфавіту та проіснувала з деякими змінами аж до середини XX століття. З 1942 по 1945 р. в Монголії був введений алфавіт на основі

кирилиці. До літер російського алфавіту були додані ще дві — фіта й іжиця — для передачі специфічних для монгольської мови звуків переднього ряду. Цією писемністю монголи користуються й донині.

Перед смертю Чингісхан назвав наступником свого третього сина Угедея, який правив з 1229 по 1241 роки. І вчинив правильно — під вмілим та енергійним правлінням Угедея імперія квітла й ширилася. А ще саме він збудував у 1235 році легендарну столицю імперії — місто Каракорум (Харахорин), що знаходиться у 350 км від сучасного Улан-Батора. За правління Угедея монголи завоювали всі землі на схід від Дунаю, Північний Китай і підготувалися до завоювання Західної Європи. Але звістка про смерть Угедея спинила війну, і монголи у 1242 р. пішли і більше ніколи не повертались до Європи.

Під час правління нащадків Чингісхана (до 1271 р.) кордони імперії поширилися до Середземного моря, були завойовані частина Південного Китаю, землі до Багдада. Але через суперечки за владу між нащадками були постійні сварки, які зрештою призвели до розколу імперії. Цікаво, що за цей час імперією двічі правила жінка — меркітська ханша Туракіна, а згодом Огуль-Гамиш, вдова одного з нащадків.

Пізніше Золота Орда зовсім відділилася від Монголії і стала самостійною державою. А в Китаї нащадком Чингісхана Хубілаєм була заснована династія Юань. За правління Хубілая Китай був уперше за 300 років під владою одного правителя. Це були мирні роки, під час яких розквітала торгівля і культура. Але його спадкоємці не змогли зробити нічого значного через постійні династійні чвари, і до кінця 1350 р. більша частина Південного Китаю перейшла до рук партизан. Один із них (Чжу Юаньчжан) у 1368 р. став володарем усього Китаю на південь від Янцзи.

Володар руських князівств Батий заснував у гирлі Волги столицю Золотої Орди Сарай. І під час правління Батия, і при його наступниках монголи постійно з кимось воювали. І лише час керівництва хана Узбека, яке було тривалим і більш-менш вдалим, вважається золотим століттям золотоординських монголів. Після його смерті до влади прийшов славнозвісний Мамай, під час правління якого почалася боротьба Русі проти татаро-монгольського ярма. Мамай був розбитий великим князем Дмитрієм Донським на Куликовому полі у 1380 році.

Скориставшись перемогою Русі, хан Білої Орди Тохтамиш вторгся до Золотої Орди і захопив Сарай. Вирішальна битва між Мамаєм і Тохтамишем відбулася в Криму і скінчилася повною перемогою Білої Орди. Ставши правителем Золотої і Білої Орди, Тохтамиш знову підкорив Русь і розграбував Москву в 1382 році. Однак Тамерлан завдав жорстокого удару по Золотій Орді, а остаточний розпад її почався з відділення Казанського та Кримського ханств у середині XV століття. Смертельного удару Орда зазнала в 1502 році від кримського хана, який спалив Сарай. Держави-нащадки Золотої Орди — Казанське і Астраханське ханства — були завойовані Росією при Івані Грозному, а Кримське ханство підкорилося Османській імперії, проіснувало до 1783 р. і також було приєднане до Росії. В XVII ст. маньчжурські (китайські) правителі захопили Монголію. А у XX вона знову стає об’єктом політичних суперечок — між Китаєм і Радянським Союзом. Останній хан на території колишніх володінь Монголії був скинутий у 1920 р. в Бухарському ханстві (Узбекистан) радянською владою.

Сучасна Монголія — це так звана Зовнішня Монголія (північна Монголія). Конституція, у якій затверджена саме така назва, була прийнята в 1992 році. Інша частина історичної

Монастирський музей в Улан-Баторі

Досі чимало мешканців великих міст, прагнуть мати замість літньої дачі юрту. Тканина справжньої юрти рясно прикрашалася вишивкою й аплікаціями, особливо занавіска входу. Орнамент символізував щастя та довголіття. А вхід до юрти завжди був звернений на південь. Це допомагало кочівникам точно визначати час. Північна сторона вважається найпочеснішою: там садовили гостей. У центрі юрти встановлювалася піч.

Монголії — Внутрішня Монголія нині є автономним районом Китайської Народної Республіки.

Зараз у Монголії активно розвивається туризм. І справді, є на що подивитися! На місці давньої столиці Каракорума можна оглянути найдавніший буддійський монастир Ердене-Дзу. До речі, буддизм є основною релігією Монголії, а деінде навіть збереглася релігія давніх монголів — шаманізм! Можна жити в справжніх юртах, харчуватися кумисом (кобиляче молоко) і кататися на конях. До речі, перегони разом зі стрільбою з лука входять у Монголії до національних видів спорту.

Нині у світі дуже мало країн, де природа досі зберегла свою незайману красу, а люди — давні традиції. Монголія — країна з багатою історією. Вона подарувала світові чимало легенд, талановитих особистостей і цікавих історій. Монголія — це країна, яка і сьогодні, у XXI ст., на радість вчених і туристів, залишається загадкою.

М’янма — Країна золотих пагод

Однією з назв М’янми є назва Країна золотих пагод. І недаремно, адже лише храмів і пагод тут просто неймовірна кількість. У давньому місті Баган, наприклад, на досить невеликій території розміщено близько чотирьох тисяч давніх буддійських храмів, кожен з яких є унікальною спорудою зі своєю власною неповторною архітектурою! М’янма — країна, багата на культурні традиції та історичні події. Також тут можна знайти неймовірної краси пейзажі. Столицю М’янми навіть називають Золотою землею... Тут можна побачити все — від суворих, укритих льодовиками Гімалаїв до сонячних і теплих пляжів.

У 1989 р. назва країни змінилася з Бірми на М’янму. У зв’язку з цим є певна плутанина, бо жителі М’янми і досі називають себе бірманцями, а свою мову — бірманською.

М'янма розташована в Південно-Східній Азії, в північно-західній частині півострова Індокитай. Її загальна площа становить 677 тис. км^2. Кількість населення становить близько 48,8 млн мешканців. У М'янми багато сусідів. На заході вона межує з Бангладеш та Індією, на півночі і північному сході — з Китаєм, на сході — з Лаосом, на південному сході — з Таїландом. З південного заходу країна омивається водами Бенгальської затоки, з півдня — Андаманським морем, де розташований архіпелаг М'юї, який входить до складу М'янми.

Понад 65% усього населення країни — м'янми (м'ями). Але, крім них, у країні мешкає ще більше 60 народів і народностей. Деякі мають свої національні округи, що називаються п'ї. Це шани, які становлять приблизно 10 % усього населення, карени — 7 %, араканці — 4%, чини, качини і міни — по 2 %. Також є китайці (близько 1%) та індійці. Більшість населення живе в південній частині ріки Іраваді. Щільність населення там сягає 500 чоловік на км^2.

Головна географічна ознака М'янми — річка Іраваді, яка перетинає країну з півночі на південь. Загальна довжина її — 2150 км. Іраваді впадає в Андаманське море, розділяючись при цьому на безліч рукавів і утворюючи, таким чином, величезну дельту, площа якої дорівнює близько 30 тис. км^2. Інша велика

Стародавній Баган

річка М'янми — Салуїн — починається в Китаї і також впадає в Андаманське море. За довжиною Салуїн перевищує Іраваді, він несе свої води протягом 3200 км. Однак через те, що він протікає здебільшого через гірські райони, його роль в житті М'янми набагато менша, ніж Іраваді. Ще одна значна річка — Ситаун, її довжина становить 560 км.

Долини річок Іраваді та Ситауна — єдині рівнинні райони М'янми. На решті території височать гори. Північ М'янми, куди доходять східні відроги Гімалаїв, — справжня гірська країна. Тут знаходиться найвища точка південно-східної Азії — гора Кхакаборазі. Її висота становить 5881 м. Звідси починаються гірські хребти, які, поступово знижуючись, величезними дугами з обох боків обіймають центральну частину країни. На заході ця дуга починається хребтом Паткай, який по суті і є кордоном з Індією, а закінчується хребтом Ракхайхн, який іде вздовж берега Бенгальської затоки. Східна дуга починається хребтом Гаолігон, що простягнувся вздовж кордону з Китаєм. Потім вона проходить через Шанське нагір'я, що займає всю східну частину М'янми. До речі, найвища точка цього нагір'я гора Паннон, її висота сягає 2563 м. Закінчується східна дуга хребтом Білауктонг, що спускається на південь уздовж узбережжя Андаманського моря по кордону з Таїландом.

М'янма — країна, де упродовж кількох кілометрів може різко змінитися не тільки ландшафт, але й клімат. В основному ж він тропічний мусонний, на півдні країни — субекваторіальний. Вирізняються дві пори року: сухий сезон (з листопада по травень), який пов'язаний зі східним (зимовим) мусоном, і сезон дощів (з червня по жовтень), пов'язаний з південно-східним (літнім) мусоном. Сухий сезон, у свою чергу, поділяється на прохолодний (листо-

---

У всіх гірських місцевостях країни практикується підрубно-вогняне землеробство (таунг'я). Дерева вирубують і спалюють, розчищаючи таким чином ділянки під змішані посіви. Іноді на одній ділянці росте до 45 видів різних культур. За такої системи господарювання родина може забезпечити собі скромний харч, але через кілька років ґрунт виснажується, і починаються ерозійні процеси. Врожай на таких ділянках падає, і підвищується змивання ґрунту. На ділянках, що залишаються, ліс не встигає відновитися, бо його витісняють бамбук і жорсткі трави. Цю рослинність важко знищити, і внаслідок цього ділянка стає непридатною для подальшого використання.

пад — лютий), коли середня температура може опускатися до +16° С, і спекотний (березень — травень), коли стовпчик термометра іноді підскакує вище +40° С. Слід зазначити, що розподіл опадів через особливості рельєфу досить нерівномірний. Якщо у південних районах кількість опадів сягає 5000 мм, то в центральній частині країни вона не перевищує 1000 мм.

Рослинність М'янми дуже давня. Тут налічується понад 700 видів рододендронів (а всього їх у світі відомо близько 1000), понад 700 видів орхідей, 80 видів камелій, 70 видів пальм, стільки ж бамбуків, понад 400 видів папороті. Збереглися в М'янмі і деякі найдавніші види тварин: малайський тапір, індомалайські їжаки, шерстокрили. Зустрічаються ще однорогий носоріг, білоброві гібони, фазан-аргус. У річці Іраваді водиться прісноводний дельфін, якому загрожує вимирання. У М'янмі створено три національних парки і 17 заповідних територій, загальна площа яких становить 1 % від усієї площі країни.

Понад 60 % території М'янми вкривають тропічні ліси, які в гірських північних районах переходять у субтропічні. В нижній частині навітряних схилів гір ростуть вічнозелені ліси, в менш

Поселення на сваях

Лан після збору врожаю

вологих районах — мусонні ліси з тиковими деревами (у М'янмі сконцентровано понад 75% світових запасів тику), а в центральних районах — листяні ліси і савани. Вздовж узбережжя у рівнинній частині країни поширені мангрові ліси. Через те, що ліси постійно вирубують для збільшення території під використання землі в сільському господарстві, рівнинна частина країни нині вже втратила свій природний вигляд.

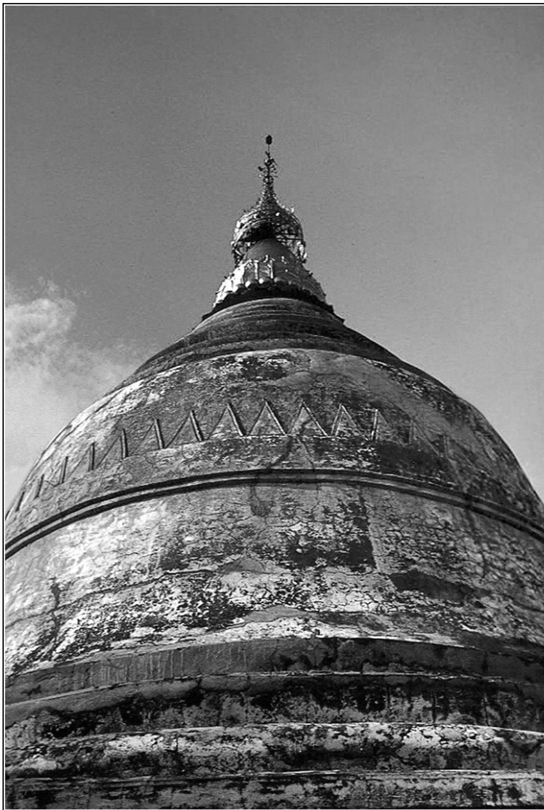
М'янма — аграрна країна. Основна сільськогосподарська культура — рис, під посіви якого відводять значні площі в рівнинних районах країни. Головна область для посівів рису — дельта Іраваді. Вирощують також пшеницю, кукурудзу, олійні, бавовник, джут, цукрову тростину, тютюн. Велику рогату худобу використовують як тяглову. Одна з галузей економіки — заготівля деревини цінних порід і рибальство. У М'янмі багато корисних копалин. Тут видобувають нафту, руди кольорових металів, вугілля, природний газ, срібло і коштовні камені. Також тут добре розвинений кустарний промисел. Грошова одиниця — кіат.

Столицею М'янми є місто Янгон (раніше Рангун). Це порівняно молоде місто, в якому мешкає 3,5 млн чол. Воно засноване в середині XVIII ст., хоча невеличке поселення Оккала існувало на цьому місці кілька століть. Завершуючи об'єднання

країни, засновник останньої бірманської династії Конбаунів Алаунпаю зайняв дельту Іраваді і проголосив кінець воєнної кампанії біля священної пагоди Шведагон. Селище, яке було розташоване біля неї, на честь пагоди називалося Дагон. Закладене тут місто і порт був названий Янкон, що значить «кінець ворожнечі». Але самі янгонці віддають перевагу більш поетичному варіанту — «місто миру». Воно має іще одну назву — «місто Будди», бо в ньому дуже багато буддійських святинь і пам'ятників. Головний з них — ступа Шведагон і навколишній храмовий комплекс. Прикрашений коштовним камінням золотий шпиль видно звідусіль. За легендою, ступа була створена для зберігання волосся Будди. Сучасний монументальний пам'ятник був збудований у XVIII ст. і оточений неймовірною кількістю статуй, храмів, святинь і павільйонів. Редьярд Кіплінґ назвав Шведагон «красивим переливчастим дивом». Вхід необмежений, але перебувати на території ступ, пагод і монастирів можна лише босніж. А ще там скрізь розвішані дзвони — низько, над самою землею. Люди можуть підійти і вдарити в них дерев'яним кийком, що лежить поряд. Існує повір'я: якщо зробити пожертвування і тричі вдарити у дзвін — бажання обов'язково здійсниться.

Будівля верховного суду в Янгоні

Одна із славетних ступ М’янми

Іншими визначними пам’ятками міста є колоніальна архітектура Странд Готелю, колосальна статуя лежачого Будди в Чаукхатгі Пая та спокійні озера Кандавгі та Інле. Озеро Інле — незвичайне. Назва його перекладається як «маленьке озеро». І справді, воно порівняно невелике за розмірами — двадцять на шість з половиною кілометрів. А за глибиною й справді маленьке — три метри в сухий сезон і п’ять під час дощів. Коли й чому люди оселилися на озері — питання, на яке точної відповіді поки що немає. Очевидно, це сталося в XI столітті. Якась група бірманців була змушена перебратися з суші на воду, щоб убезпечити себе від набігів войовничих шанських племен. Мешканці Інле називають себе «інта», що значить «сини озера». Вони споруджують не лише хатинки і човни при них — сампани, а навіть домашні городики, де вирощують помідори, пальми і папайю. Посередині озера на палях збудований Монастир стрибучих кішок. Зараз там живуть лише шість монахів. А в центрі озера кожні п’ять днів жителі організовують плавучий ринок, на якому можна купити все, що завгодно.

Але, мабуть, найвідомішою є Золота гора. Це величезних розмірів позолочений камінь, який завис над прірвою. Під ним зберігається священне волосся Будди. Як вважають віруючі, саме завдяки йому камінь залишається на місці вже кілька століть. Бірманці називають його «пагодою старого пустельника».

І справді, камінь трохи нагадує поголену голову ченця. Паломники, навіть найбідніші, обов'язково жертвують гроші на позолоту каменя.

У I—XI ст. на території М'янми існували держави Шикшетра, Аракан, держава монів. А самі м'янма створили свою державу — Паган — в XI столітті. В XIII—XVIII ст. держави Ава, Пегу та Таунгу боролися за об'єднання території М'янми під своєю владою. А в середині XVIII ст. була створена єдина держава, яка була на початку XIX ст. однією з найбільших. Але внаслідок англо-бірманських воєн М'янма була захоплена англійцями. В 1886—1937 рр. вона входила до складу Британської Індії, потім стала окремою колонією. В першій третині XX ст. посилився національний рух, а з грудня 1941 і до 1945 р. М'янма була окупована японськими військами. У 1948 р. було проголошено незалежність країни. А 1961 року до влади прийшла Революційна рада на чолі з Не Віном, і замість колишніх партій і організацій була заснована Партія бірманської соціалістичної програми (ПБСП, з 1988 — Партія національної єдності). В 1988 р. відбувся державний переворот і було призупинено дію конституції 1974 р., яка встановлювала винятковий стан ПБСП. І з 1989 р. країна називається М'янма.

Стародавній бірманський храм

Непал — «Земля біля підніжжя гір»

Королівство Непал розташоване у Південній Азії, в центрі Гімалаїв. Площа його становить 147,2 тис. км^2. Він має спільні кордони з Індією та Китаєм. У Непалі мешкає близько 23 млн людей. Столиця країни — місто Катманду (420 тис. мешканців). Грошова одиниця — непальська рупія.

Існує понад 20 версій щодо походження назви країни. Тибетці перекладають слово «Непал» як «будинок шістьох» («не» — будинок, «пал» — шість), народ лепча — як «священна печера», народ лімбу — як «рівна земля». Предки сучасних непальців, ківари, називали свою країну «серединною землею», а якщо розтлумачити назву країни як санскритську, то вийде «земля біля підніжжя гір». Вчені вважають, що слово «Непал» може походити від назви одного з давніх племен, які займалися скотарством: «неп» — скотар, «ал» — земля, тобто, «земля скотарів». Ще одна версія походження назви спирається на легенду: колись цією країною правив пустельник Не. Він був дуже справедливою людиною, тому в назві країни залишилося його ім’я, а повністю слово «Непал» перекладається так: «край, де справедливо правив Не».

Непал дуже довго залишався для європейців «терра інкогніта» — невідомою землею. До середини XX ст. країна була закрита для іноземців. Але не для всіх: територія країни з давніх часів ставала притулком для біженців з Тибету та Індії.

Сучасне населення Непалу представлене понад 40 етнічними групами (мов у Непалі ще більше — 70!, а державною визнана непальська), стосунки між ними здебільшого мирні, добросусідські. Найвідоміші етнічні групи — це непалі (вони вирощують переважно рис), гуркхи (саме з них складається «основа» непальської армії) та шерпи, які переносять вантажі численних альпіністських експедицій.

Перші відомості про події, що відбувалися в Непалі, належать до VIII ст. до н. е. До XV ст. на території сучасної країни знаходилась значна кількість дрібних князівств. Вони часто об’єднувалися у своєрідні федерації. Потім всі тимчасові союзи розпалися, і князівства стали цілком самостійними. У XVII ст. наймогутнішим стало князівство Горкха, яке в другій половині XVIII ст. об’єднало навколо себе інші непальські землі. У 1814—1816 рр. точилася англо-непальська війна, яку почала Ост-Індійська кампанія. Англійці були добре озброєні, і тому непальці врешті-решт зазнали поразки в битві поблизу Катманду. Після

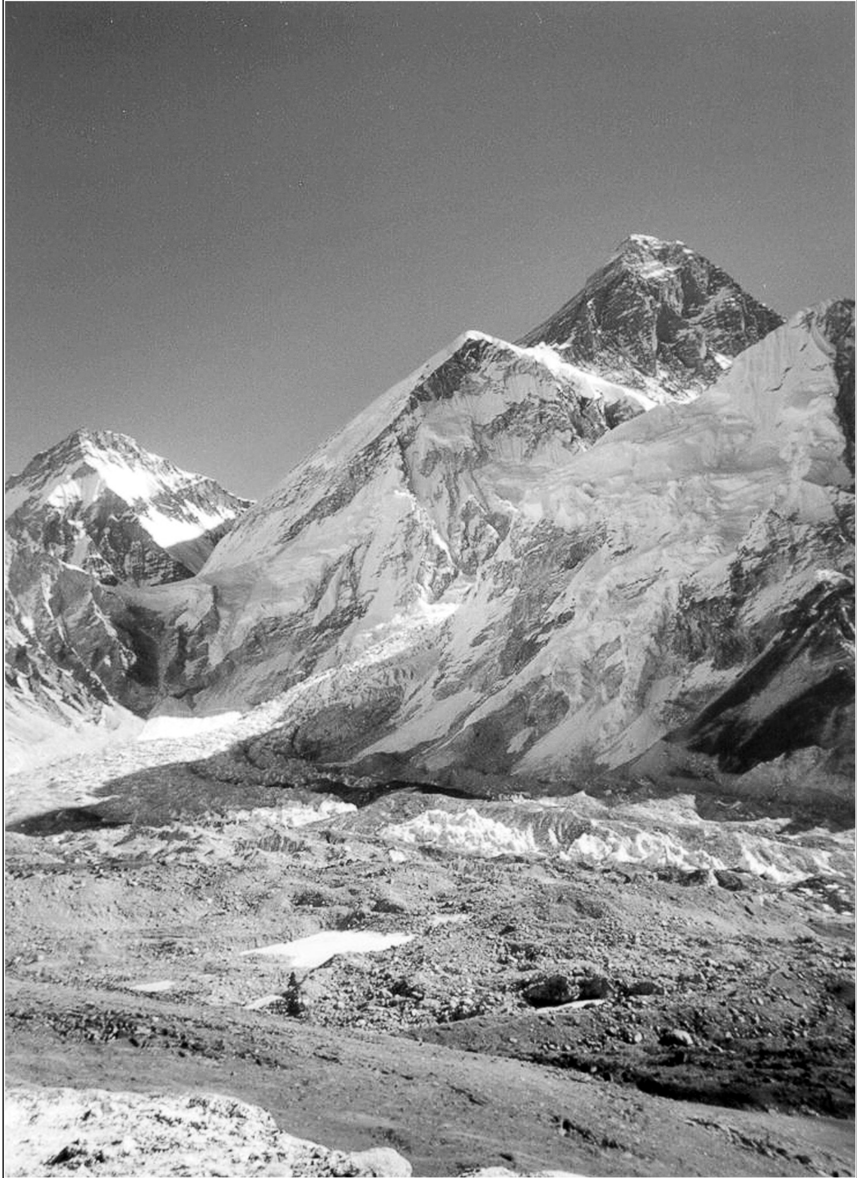

Буддійська пагода поблизу Катманду

цього зовнішня політика Непалу на довгий час опинилася під повним контролем Великої Британії. Втім, пересічних жителів більше хвилювали внутрішні справи. З 1850 по 1951 р. країною правила не королівська родина, а найвпливовіші феодали, зокрема рід Рана. Нам трохи дивно чути про феодалізм у сучасній країні, але віки ізоляції не сприяли швидкому розвитку Непалу. Навіть рабство було офіційно заборонене тільки 28 листопада 1924 року.

Після бурхливого періоду боротьби проти знатних родин, під час якого рід Рана втратив більшість своїх привілеїв, і влада перейшла до законного правителя, було прийнято конституцію Непалу. Вона проголосила конституційну монархію, рівність усіх громадян перед законом, свободу совісті та надала всім громадянам виборче право. Втім, феодальні традиції в Непалі такі міцні, що одним політичним актом їх спростувати не можна. Тому мине ще багато часу, поки Непал стане демократичною країною.

Непал, мабуть, найближча до неба земля: гірські вершини тут здіймаються так високо, як ніде у світі. Тут знаходиться

Еверест

найвища на Землі гора Джомолунгма (інші назви — Еверест, Сагарматха), яка здіймається над рівнем моря на 8846,1 м. «Джомолунгма» означає «верхівка світу», «Сагарматха» — «матір богів». Ця гора вважалася священною майже для всіх наро-

Серед альпіністів підкорення Евересту вважають одним з найвищих досягнень. Першими на цю вершину піднялися шерп Н. Тенцинг та новозеландець Е. Хілларі. Це сталося 29 травня 1953 року.

дів, які жили поруч з нею. А ось «Еверест» — це, так би мовити, назва-подарунок. Гора отримала її на честь Джорджа Евереста, який очолював англійське топографічне управління. Підлеглі вирішили зробити начальнику приємне, хоча сам він жодного разу не бачив горитезки.

Серед гір Непалу є й інші «восьмитисячники»: Канченджанга, Дхаулагірі, Макалу та Анапурна. Всі вони знаходяться у так званих Великих Гімалаях — найвищій частині Непалу. На південь від Великих Гімалаїв лежить зона вже менш високих Малих Гімалаїв. Їхні хребти перетинають численні річки, що прорізали глибокі ущелини в Махабхараті (одному з головних хребтів) і течуть на південь, до рівнин. Остання частина гірської корони Непалу — це гори, що мають назву Зовнішніх Гімалаїв. Вони набагато менші — від 900 до 1800 м заввишки. У цих горах часто трапляються плоскодонні долини (дуни), які мають велике значення для сільського господарства. А ось тераї (заболочені джунглі) — це не гірські, а низинні райони Непалу, які є продовженням Ґанґської рівнини.

У Непалі існує кілька кліматичних зон. Тут є райони з субекваторіальним, мусонним та гірським кліматом. На півдні середня температура липня становить +30° C, січня — +15° C; у горах холодніше, а у високогір'ях — справжнє царство холоду. Кількість опадів становить близько 2000 мм на рік. Пори року в Непалі чітко виражені: влітку, коли мусонні дощі приносять вологу з Індійського океану, дуже спекотно і вологo. Взимку, із середини грудня по лютий, в Непалі сухо і прохолодно, в горах випадає сніг. Весна (особливо — березень та квітень) і осінь — найкращий час для подорожей, оскільки в цей час практично не буває опадів. Утім, непальці розрізняють не чотири, а цілих шість пір року:

Басант — весна — лютий/березень;
Грдишма — літо — квітень/травень;
Барша — мусон (сезон дощів) — червень/липень;
Шарад — збір урожаю — серпень/вересень;
Хеманта — осінь — жовтень/листопад;
Шишир — зима — грудень/січень.

Є в Непалі і загадкові істоти, існування яких ще й досі остаточно не підтверджено наукою — йєті, снігова людина. «Йєті» — слово з мови шерпів. Ті, хто зустрічався з йєті, розповідають, що він чимось нагадує велику мавпу: має великі розміри, вкритий волосяним покровом. Руки в йєті звисають до колін, рухається він дуже швидко. Але річ у тім, що місцеві жителі не вважають його твариною і приписують йому розум та деякі надприродні здібності.

Природа Непалу дуже своєрідна. Тут можна зустріти диких слонів, малих панд (цих звірів часто називають бамбуковими ведмедями), сніжних барсів (ірбісів), тигрів та носорогів. Тут збереглися невеликі стада гаурів — диких биків, які мешкають у гірських лісах на висоті близько 2000 м над рівнем моря.

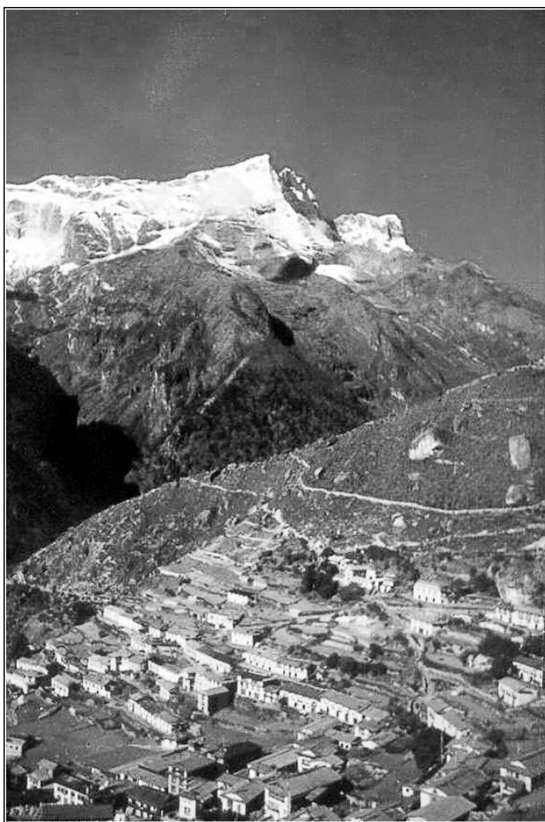
Головні річки Непалу — Калі, Карналі, Гандак та Косі. Всі вони мають значний потенціал, але гідроелектростанції влаштовані тільки поблизу великих міст (Катманду, Покар, Біратнагар та Біргандж мають власні ГЕС, які повністю задовольняють їхні потреби в електроенергії).

Непал — аграрна країна. Найпоширеніші злакові культури — рис, пшениця, кукурудза та ячмінь. У значній кількості вирощують джут (на продаж), тютюн, цукрову тростину, індиго й опійний

Індуїстський храм у Катманду

мак. Культивують також овочі, овес, прянощі. Найбільш розвинене землеробство в долинах Катманду і Покхара. Майже повсюдно розводять овець, кіз, свиней і свійську птицю. Поголів'я волів зосереджене переважно в долинах, а високо в горах чи не єдиною свійською худобою є яки, які добре переносять нестачу кисню і знаходять собі їжу навіть на бідних гірських пасовиськах. У джунглях ростуть дерева твердих порід, а також бамбук і ротангова пальма. Все це використовується виробниками меблів та експортується.

Гірське поселення

Промисловість Непалу не дуже розвинена. Більшість підприємств обробляє сільськогосподарську продукцію і забезпечує країну тканинами, цукром, тютюновими виробами, взуттям та килимами. Але, на щастя, у непальців є й інше джерело прибутків — туризм. Туристів можна поділити на дві категорії: альпіністів та відвідувачів буддійських культових споруджень. Саме в Непалі розташоване містечко Лумбіні, де, за легендою, народився Будда. Але офіційною релігією Непалу є не буддизм, а індуїзм. Серед найголовніших святинь Непалу є кілька таких, що відомі всьому світові і внесені до списку ЮНЕСКО. Це буддійські ступи Сваямбуднатх та Буднатх, Лумбіні — місце народження Будди, індуїстський храм Шіві — Пашупатінатх, індуїстський храм Вішну — Чангу Нараян. Є в Непалі, так би мовити, і світські визначні місця: королівські палаци і площі

в Катманду, Патані й Бхактапурі, Національний парк Еверест та Національний парк Читван.

Непальці — дуже сердечні, щирі люди. Попри бідність та важкі умови життя, вони завжди усміхнені і раді прийти на допомогу не тільки сусідам, а й іноземцям. Вони дуже працелюбні. Майже всі важкі види роботи, починаючи з землеробства і закінчуючи прокладенням гірських стежок, виконуються вручну, без машин. Деякі стежки просто вирубані в скелях. За можливість спілкування з сусідами непальці заплатили багатьма роками важкої праці.

Релігія відіграє в їхньому житті дуже важливу роль. Тут є навіть справжня жива богиня на ім’я Кумара. Її вважають живим утіленням богині Таледжу. Майбутню богиню обирають у три-п’ятирічному віці після кількох випробувань. Потім вона живе в храмі кілька років, і навіть король схиляється перед нею, щоб дістати благословення. Втім, бути живою богинею — почесно, але не дуже радісно. Бо коли дівчина підросте, вона повертається до своєї родини і майже не має шансів вийти заміж.

Маленька жива богиня Кумара

Непальська кухня не така знаменита, як, скажімо, китайська. Основу більшості непальських страв становить бат — себто рис. Дал — м’ясний або овочевий соус, яким

Національний музей у Катманду

присмачують бат. Замість хліба до столу подають чапаті — сухі, тонкі та хрусткі коржі своєрідного солонуватого смаку. Їдять непальці без виделок і ложок, просто правою рукою. Столове начиння подають лише іноземцям у ресторанах.

У Непалі багато видатних майстрів, які виготовляють із сандалового дерева, кості, коштовних металів та каменів ювелірні прикраси, статуетки Будди та індуїстських богів, дзвоники, що наповнюють простір чарівними звуками. У цих художніх витворах майстри прагнуть відтворити любов до цієї дивовижно прекрасної землі, що розкинулася коло підніжжя найвищих гір у світі.

Об’єднані Арабські Емірати — казково багата країна

Різноманітна природа Близького Сходу... Чарівні пейзажі безмовної пустелі із зеленими острівцями оазисів і зонами червоних пісків плавно переходять у величні скелі гірського масиву Аль Хаджар із численними ключовими озерами вулканічного походження та надзвичайною палітрою різнобарвного каміння. Дивовижна підводна флора та фауна коралових рифів Кор-Факана. Узбережжя Перської затоки вабить

золотими пісками, найпрозорішою водою і цілорічним сонцем... Вчені знайдуть тут чимало об'єктів для дослідження, адже історія цієї країни дуже багата. Тут сусідять поруч давні мечеті й сучасні будівлі. Ви зможете почути справжніх муедзинів, а ввечері поринути в чарівну атмосферу арабського світу чи казки з «Тисяча і однією ночі»... Все це — Об'єднані Арабські Емірати.

Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ) — досить молода (їй всього 33 роки) федеральна держава у Південно-Західній Азії, на узбережжі Перської і Оманської заток. Її територія не має чітких меж, оскільки здебільшого кордони проходять пустелями. Загальна площа — приблизно 83,6 тис. км^2. Більшу частину цієї території займає емірат Абу-Дабі (його площа становить 67 350 км^2, це 87 % всієї території), а всього тут сім еміратів. Кожен з них являє собою абсолютну монархію і значною мірою є самостійним, але їх в першу чергу поєднує одна релігія та мова (арабська). Кількість населення становить 3,75 млн чоловік. Сусідами цієї країни є Катар на півночі, королівство Саудівська Аравія на півдні і південному заході, султанат Оман на північному і південному сході. На півночі ОАЕ омиваються водами Перської, а на сході — Оманської затоки. Грошовою одиницею країни є диргам.

Гірський ланшафт

Більшу частину території ОАЕ займають солончаки та піщані пустелі, але на заході є й кам'янисті пустелі, а на сході і північному

сході є навіть гори Хаджар (найвища точка — гора Адан, її висота — 1127 м). А найвища точка країни — гора Сабаль Їбір, висота якої 1527 метрів. Уздовж узбережжя багато пласких безплідних солончаків. На схід від затоки Ель-Удайд, що розташована поблизу півострова Катар, простяглися піщані дюни. Береги переважно низькі, узбережжя мальовничо поцятковані невеликими бухтами, які обрамлені острівками і кораловими рифами, що виступають над поверхнею на мілині.

Клімат в ОАЕ сухий, перехідний від тропічного до субтропічного. Температура повітря з листопада по травень коливається від +18 до +25° С, з липня по серпень — від +30 до +35° С, але іноді вона доходить навіть до +50° С. Влітку тут, за винятком гірських районів, дуже спекотно, взимку погода (звичайно, за арабськими стандартами) більш прохолодна. А от прісна вода в еміратах цінніша за золото. Постійних річок тут нема, тимчасові потоки біжать по долинах, але переважну частину року ці русла (ваді) є сухими. Зрідка бувають сильні зливи, які завдають великих збитків, розмиваючи дороги та перериваючи зв'язок. Прісних джерел уздовж рівнинного узбережжя дуже мало, тому землеробство на захід від Абу-Дабі відсутнє зовсім. Інтенсивне використання води з підземних джерел призвело до значного зниження рівня ґрунтових вод та їх засолення.

На західних схилах гір розташовані великі оазиси з виноградниками, фініковими пальмами, акаціями і тамариском. Там же культивуються зернові культури, манго, банани, лимони, тютюн. У пустельних районах водяться тушканчики, газелі, одногорбі аравійські верблюди, деякі види ящірок і змій і навіть зайці! Прибережні води Перської затоки багаті на рибу та перли.

Але головний скарб Об'єднаних Арабських Еміратів — нафта та природний газ. В ОАЕ знаходиться 10 % світових запасів нафти, а за запасами газу вони посідають третє місце на Близькому Сході і четверте місце у світі. При теперішньому рівні виробництва цих запасів повинно вистачити до початку XXII століття. Найбільший з еміратів, Абу-Дабі, дає 90 % виробництва нафти і газу, що становить понад 60% ВВП. Через менші запаси нафти Дубай став торгово-комерційним і транспортним центром, а ще тут дуже добре розвинений туристичний бізнес. У Шарджі розвивається легка промисловість, розширюються портові комунікації.

Вид на Абу-Дабі

Але ця країна багата не лише на нафту. Іншими галузями економіки є обробна промисловість, нафтопереробка, суднобудування і ремонт суден. Крім нафтопродуктів тут виробляють сталь, алюміній, добрива, цемент, пластмаси, верстати і одяг. У країні також є поклади уранової, хромової, нікелевої руд і бокситів. Великі підприємства з переробки газу розташовані в Рувейсі, Джебель-Алі, на острові Дас, у Шарджі. Розвинені традиційні арабські кустарні промисли — виготовлення килимів, вовняних тканин, карбування золотих і срібних виробів, видобуток перлів і коралів. Арабські килими та прикраси відомі у всьому світі!

Столиця Арабських еміратів — Абу-Дабі (363 тис. мешканців). Це також адміністративний центр держави і резиденція президента. Як центр нафтової індустрії це місто називають Манхеттеном Ближнього Сходу.

Особливість сучасного Абу-Дабі, мусульманської столиці, — велика кількість мечетей в самому місті і на його околицях. Дивовижно чисті вулиці, прекрасно обладнані набережні, сот-

ні фонтанів, безліч зелені та парків, багатоликий, східний базар — усе це сучасний Абу-Дабі.

А в Аравійській пустелі знаходиться Аль-Ейн — місто казкових садів. Його також називають чудесним оазисом у пустелі. Це місто має дуже давню історію. Уявіть собі, першому поселенню — п'ять тисяч років! Тут також є зоопарк, у якому представлені 1500 тварин з усього світу! А ще в туристів великим успіхом користується акваріум і парк розваг.

Федеративну державу Об'єднані Арабські Емірати було проголошено в 1971 році. Але перші сліди присутності людини в цьому регіоні належать до VII тис. до н. е. А в IV тис. до. н. е. узбережжя затоки стало важливим торговельним центром на шляху проходження морських суден між шумерською державою Месопотамією і давньою Індією. Це привело до розвитку держави, і у III тис. до н. е. на сході Аравійського півострова утворюється давня держава Дильмун, яка проіснувала до II—I тис. до н. е. В цей самий період на узбережжі з'явилися перші поселення фінікійців. У VI ст. до н. е. територія сучасних ОАЕ потрапила під владу перської династії Ахеменидів. У IV ст. до н. е. вна-

Мечеть у Шарджі

Сучасні будівлі в Дубаї

слідок завоювань Александра Македонського на цій території виникли грецькі торгові колонії. Починаючи з III тис. до н. е. південно-східне узбережжя опинилося у сфері впливу Парфянського царства. Після його падіння у III— VI ст. н. е. народи, що жили на узбережжі, ввійшли до складу держави Сасанідів. У країні створювались перські сільськогосподарські колонії. А серед місцевого населення поширився іудаїзм і християнство, навіть будувалися християнські церкви і монастирі. У VII ст. ця територія була включена до складу Арабського халіфату. Виникли такі великі міста, як Дубай, Шарджа, Фуджейра. Панівною релігією став іслам. Таким чином, сучасна територія ОАЕ майже повністю опинилася під владою Оману.

З початку XVI і до середини XVII ст. частина Перської затоки була під владою португальців, які встановили монополію на всю торгівлю між Далеким Сходом, Індією і Південно-Східною Азією. Після їх витіснення в середині XVII століття на території сучасних ОАЕ і Оману була заснована держава Яруба, що поширила свій вплив на північно-східне і західне узбережжя Аравійського півострова, а також Східну Африку.

У другій половині XIII ст. Оман, особливо його прибережні райони, став об'єктом боротьби спочатку між Великою Британією (в особі Ост-Індської компанії) і Францією, а згодом і вахабітськими правителями Центральної Аравії. Британські кораблі під лозунгом «вільного мореплавства» спробували монополізувати перевезення вантажу між портами Перської затоки і позбавити місцеве населення їх головного джерела існування. Це призвело до конфліктів між Ост-Індською компанією і місцевим арабським населенням. Англійці називали арабів піратами, і у зв'язку з цим увесь цей район став називатися «Піратським берегом». Починаючи з 1800 р. Ост-Індська компанія почала боротьбу проти племен «Піратського берега», яка велася з перемінним успіхом. У 1820 р. був підписаний «Генеральний договір про мир», за яким Англія отримала право необмеженого панування у Перській і Оманській затоках. Фактично цей договір поклав початок англійського контролю над цією територією і остаточного розподілу Омана на три частини — імамат Оман, султанат Маскат і «Піратський берег». До 1848 р. було підписано ще три угоди, згідно з якими Англія мала право обшукувати торгові судна та експлуатувати перлові мілини Бахрейну та «Піратського берега». Шейхи ж були зобов'язані підкорюватися будь-яким рішенням представників Ост-Індської компанії, які діяли від імені британської влади.

Сучасні будівлі в Дубаї

З розгромом вахабітів, котрі намагалися повернути собі контроль над Перською затокою, у травні 1853 р. шейхи

Рас-ель-Хаймі, Умм-ель-Кайвайну, Аджману, Дубаю і Абу-Дабі підписали «Угоду про постійний морський мир». Згідно з нею, «Піратський берег» був перейменований у «Договірний Оман», або «Договірний берег». Внаслідок кількох угод Англія здобула майже повний політичний і економічний контроль над Оманом.

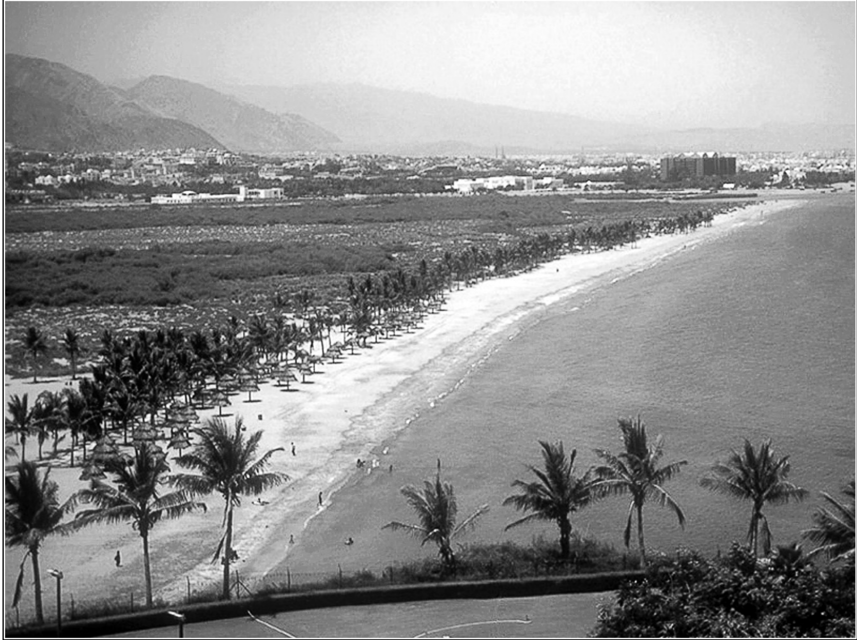
Країна стала незалежною тільки в 1971 р., об'єднавшись у конфедерацію з семи еміратів. З того часу беззмінним президентом її є правитель Абу-Дабі шейх Заїд ібн Султан Аль Нахайян. Нині це — квітуча країна, яка впевнено дивиться у своє майбутнє, країна достатку і найвищого рівня життя. Є таке прислів'я: «Можна захоплюватися стародавністю, але наслідувати треба сучасність». Об'єднані Арабські Емірати успішно це здійснюють.

Оман — батьківщина Синдбада-мореплавця

Держава Оман — третя за величиною країна Перської затоки. Вона знаходиться на південно-східному узбережжі Аравійського півострова. На південному заході Оман межує з Єменом, на північному заході — з Об'єднаними Арабськими Еміратами. На заході кордон із Саудівською Аравією прохо-

Типовий рибацький краєвид

Узбережжя Оману

дить пустелями, тому чітко не визначений. На півночі країну омивають води Оманської затоки, а на сході і на півдні — Аравійського моря. Оману належить також скелястий півострів Мусандам в Ормузькій протоці. По ньому проходить важливий торговий шлях з Аравійського моря до Перської затоки.

Територія країни становить 212,6 тис км^2. У рельєфі переважають низинні рівнини, але на сході здіймаються гори висотою до 3353 м. На заході розкинулися кам'янисті пустелі.

Клімат в Омані сухий та пекучий, хоча на узбережжі досить вологого. Середньорічна температура досягає +28° С. Влітку стовпчик термометра іноді досягає +50°, а взимку — +35° С. Особливо виснажлива спека буває в Омані на початку літа, коли віють вітри з пустелі Руб-ель-Халі. Доволі часто вони приносять руйнівні піщані бурі. Кількість опадів у різних районах коливається від 125 до 500 мм на рік.

Завдяки посушливому клімату постійних річок у країні немає. Єдиною річкою, що не пересихає, є Ваді Дейка, яка тече крізь квітучі оазиси і знаменита своєю кришталево чистою во-

Оазис поблизу фортеці Бала

дою. Кажуть, що той, хто в ній скупається, обов'язково помолодіє.

На землях Оману панує напівпустельна і пустельна рослинність. Тваринний світ не дуже багатий. Тут живуть газелі, лиси, шакали, гієни, тушканчики. Багато ящірок та змій.

Оман вважають легендарною країною Маган, де колись правила цариця Савська та народився Синдбад-мореплавець. У сиву давнину ці землі називали також Зуфаром. Оман був широко відомий у країнах давнього світу завдяки прянощам, якими торгував з ними. Нарешті, наприкінці III ст. було засновано Королівство Оман, яке проіснувало сім століть. У X ст. його завоювали кармати. Пізніше їм на зміну прийшли сельджуки. З VII ст. Оман входив до Арабського халіфату. Але в середині VIII ст. країна здобула незалежність і протягом десяти століть нею правили світські та духовні керівники спільноти — імами.

Втім на початку XVI ст. в Омані з'явилися португальці. У 1507 р. вони захопили столицю Маскату. Але в 1650 р. їх вигнали з міста, а у 1741 р. імам Ахмед-бен-Сайд витіснив з оманських земель іранців, які теж зазіхали на багатства країни.

Маскат вважається найспекотнішим містом світу. Середня температура червня тут перевищує +32° С. Він є найбільшим портом держави і одним з найбільших портів у регіоні. Недарма назва столиці означає «якірна стоянка».

Нарешті в 1861 р. правитель Оману прийняв титул султана. Відтоді Оман став султанатом. Утім, цей стан тривав не надто довго. Вже наприкінці XIX ст. на землях Оману існувало три державних утворення —султанат Маскат, підлеглий йому імамат Оман і так званий Піратський берег. Маскат у 1891 р. став протекторатом Великої Британії. Піратський берег у 1853 р. почали називати Оманом Договірним, а з 1971 р. — Об’єднаними Арабськими Еміратами.

У 1913 р. імамат проголосив себе незалежним від Маскату. Після семирічної війни султанат визнав новий статус сусіда, але в 1955 р. за допомогою англійських військ окупував Оман. Відтоді об’єднана силоміць країна начала називатися Султанат Маскат та Оман. Такий стан зберігся донині. Змінилася тільки назва. Тепер Оман офіційно називається Султанат Оман. З 1971 р. він став членом ООН. Велика Британія має право користуватися аеродромами на території країни, а США користуються її портами та військово-повітряною базою на острові Масір.

Форт Сохар у Північному Омані

Сучасний Оман є останньою на планеті абсолютною монархією. Ним править султан, чия влада ніким і нічим не обмежена. Йому підкоряються уряд і збройні сили. Влада передається лише після смерті султана його прямому нащадку — сину або найближчому родичу.

Територія каїни поділена на 7 областей, які називаються Аль Батіна, Аль Вуста, Ад' Дахілійа, Ад' Дахіра, Ащ' Щаркійа, Дофар, Масандра і столична область Маскат. Столицею держави є порт Маскат, у якому мешкають 622 тис. жителів.

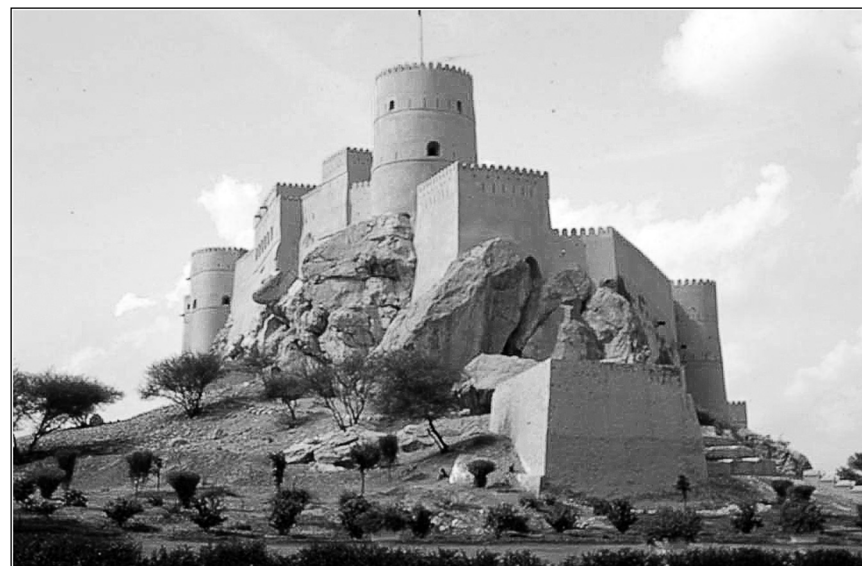
Національна валюта держави — оманський ріал.

Державною мовою вважаються арабська та англійська. Більшість розмовляє на фарсі, балухській та урду.

Загальна кількість населення Оману складає 2,363 млн чоловік. 78% в ній посідають араби, решта — пакистанці та індійці.

Переважна більшість віруючих є мусульманами. Іслам вважається державною релігією.

За останні 25 років Оман перетворився на сучасну державу із зручними дорогами, висотними будівлями, спортивними спорудами, розкішними готелями. Втім, держава досі вважається аграрною. Але поряд з аграрним сектором тут бурхливо розвивається нафтогазова промисловість, яка і є основною економіч-

Старовинна фортеця в Дурбані

ною базою країни. Крім того, надра Оману багаті на мідь, хром та природний газ. Є також срібло та золото.

Більшість оманців живуть на прибережній рівнині з родючими ґрунтами. У сільському господарстві головна увага приділяється вирощуванню баштанних і тропічних культур, фінікових пальм. Розвивається також кочове скотарство. Оманці набули неабиякого досвіду в розведенні кіз, верблюдів та коней в складних кліматичних умовах пустель і напівпустель, де єдиними джерелами води є колодязі. Вода до них надходить проритими сотні років тому каналами. На узбережжі поширене риболовство.

Серед промислових галузей — нафтопереробна, хімічна, цементна, харчова промисловість, металообробна, машинобудування, виробництво текстилю та готового одягу. Розвиваються кустарні ремесла, зокрема виготовлення холодної зброї, художніх виробів із шкіри та тканин. На експорт ідуть нафта, кольорові метали, риба, фрукти.

Оман є однією з найпопулярніших туристичних країн Сходу. Тут збереглося багато пам'яток природи, культури та історії. Туристів приваблюють також розкішні білі піщані пляжі. Вони тягнуться суцільною смугою завдовжки 1700 км від Оманської затоки до Аравійського моря.

Пакистан — «країна чистих»

На заході Пакистану, неподалік афганського кордону, розташований оспіваний Кіплінґом Хайберський перевал. Він і нині такий, яким побачив його письменник: неспішно крокують перевантажені каравани нав'ючених верблюдів. Це Пакистан гірський, так звана «зона племен», де голова роду важливіший за президента, де люди звикли жити без світла, де діє «підпільна» економіка та своя правда, де важко жити без автомата. Тут паморочиться голова від серпантину доріг і, кажуть, переховуються терористи... Тим часом в інших районах країни колосяться ниви, працюють заводи, в'юняться асфальтові дороги, виростають багатоповерхівки.

Пакистан (у перекладі ця назва означає «країна чистих») з'явився серед незалежних держав лише у 1947 році. Проте він, як і багато інших місць на землі, претендує на звання колиски цивілізації. І археологічні розкопки підтверджують це. Перші

Руїни давнього міста Мохенджаро

державні утворення були тут уже у III тис. до н. е. і належали вони давній Харапській цивілізації. Із VII ст. до н. е. свої держави на цій території створювали індоарійські народності. А з VIII ст. н. е. завойовники-мусульмани почали активно впроваджувати тут іслам, привчаючи населення до намазів. На початку XIII ст. нинішні пакистанські землі входили до Делійського султанату, а з XVI ст. — до легендарної держави Великих Моголів, яка досягла високого рівня розвитку.

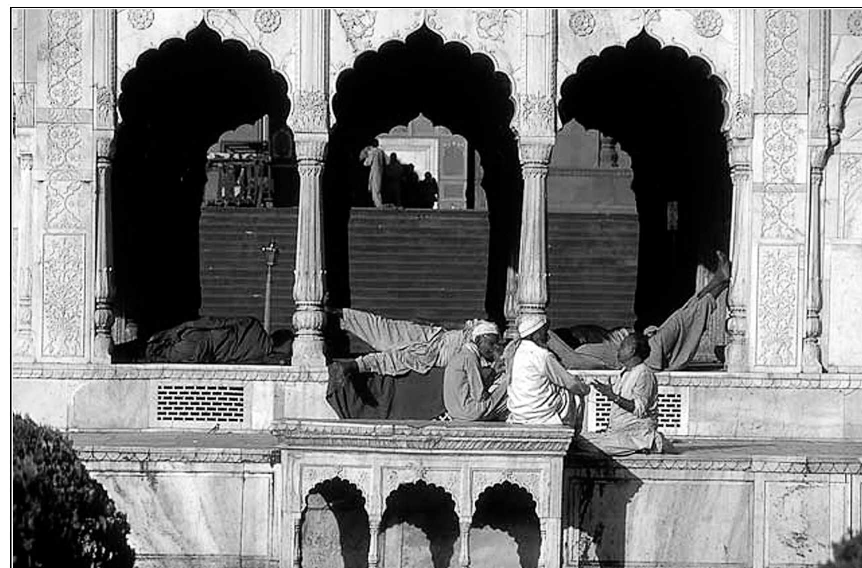
Англійці почали освоювати ці південноазіатські території з XVII ст. і через двісті років так освоїли, що включили їх до складу своєї величезної Британської Індії. Не можна сказати, що колоністи змогли примирити мусульман та індусів, яким було не дуже комфортно в межах однієї держави. Особливо багато проблем мала колоніальна влада з непокірними горцями-пуштунами, які звикли жити за рахунок данини від караванів та грабунку і своїх звичок полишати не збиралися. У 1901 р. віце-король Індії зробив мудрий історичний крок назустріч непокірним, надавши їхнім племенам право на самоврядування. Відтоді в горах майже офіційно виникла особлива «зона племен», яка керувалася своїми законами і по-

Місто Лахор, якому вже майже дві тисячі років, розквітло при Великих Моголах, ставши столицею їхньої імперії. Воно й тепер є одним із найбільших у країні осередків культури і науки. Увагу відвідувачів привертають найбільший у країні музей, Лахорська фортеця, гармата Кіма, про яку писав Кіплінґ, та район Мол, де можна побачити британський спадок: охайні англійські парки та будівлі, зведені колоністами. В цьому місті знаходиться і найстаріший в країні Пенджабський університет, відкритий в кінці XIX століття.

блажливо поглядала на представників центральної адміністрації.

У 1947 р. Британська Індія розділилася за релігійним принципом на нинішню Індію та мусульманський Пакистан. Власне, було два Пакистани, розділених індійськими землями, — Західний (який і тепер зветься Пакистаном) та Східний (бенгальська територія). У 1971 р. Східна Бенгалія проголосила незалежність і взяла назву Бангладеш. Таким чином Західний Пакистан став Пакистаном з територією 803,9 тис. км^2. Столицею його є Ісламабад (379 тис. мешканців).

Але це тільки на карті Пакистан здається одним цілим із впевнено окресленими кордонами. Насправді площа країни називається досить умовно. Адже встановлений кордон з Афганістаном «плаває», бо пуштуни не дуже-то зважають на ці умов-

Вхід до палацу Моголів в Лахорі

Мавзолей першого генерал-губернатора Пакистану Мухаммеда Алі Джинна

ності. Є проблеми з провінцією Вільний Кашмір, контроль над якою Пакистан установив багато років тому, і через це майже півстоліття балансує на межі війни з Індією. Життя нинішнього президента ускладнюється також стосунками громадян його країни з талібами. Річ у тім, що офіційний Пакистан засудив терористичні акти радикальних ісламістів і став під американські знамена боротьби з цим світовим злом. Релігійні лідери та найбільш затяті пакистанські мусульмани оголосили свого президента зрадником. Особливо образилися непокірні пуштуни, які завжди ревно оберігали ісламські закони, підтримували стосунки з талібами та надавали місце для таборів бойовиків. І нині на їхніх територіях можуть переховуватися терористи, проте їх пошук нічо-

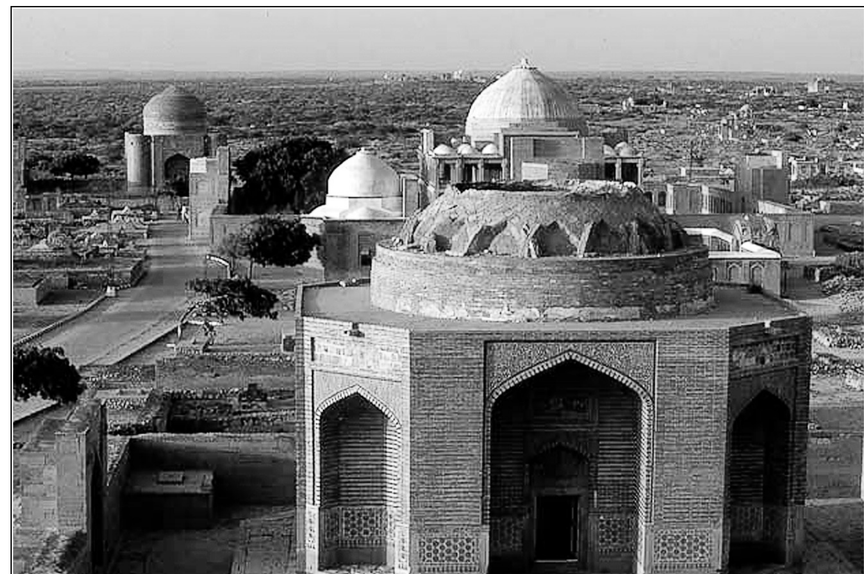

Батьком нації, засновником країни вважається Мухаммед Алі Джинна. Це він свого часу запропонував нову тоді назву Пакистан і основи державної політики, довів, що мусульмани й індуси настільки несхожі, що їм краще жити в різних країнах. Пам’ятник-мавзолей йому знаходиться в одному з найбільших пакистанських міст, Карачі, і є дуже важливим, майже священним місцем для мешканців країни.

го не дасть — гірські проходи та потаємні ущелини немісцеві жителі добре знати не можуть. До того ж поліція і військові почуваються тут не дуже впевнено, адже для пуштунів їх просто не існує. Племінна демократія, запроваджена в колоніальні часи, вкоренилася на цих землях. Горяни завжди більше підкорялися своєму кодексу честі (пуштунвалі), аніж будь-якому уряду. А чоловіки «зони племен» споконвіку або воювали, або торгували, або нелегально виготовляли зброю.

Пуштуни живуть помітно убогіше за мешканців інших районів. Їхні кишлаки та крамниці навіть і порівнювати не можна із магазинами та житловими будинками поза «зоною племен». Проте гірські мешканці й не прагнуть великого комфорту. Вони розуміють, що живуть бідніше, проте не сумують з цього приводу, а навпаки, радіють — бо не сплачують податків і можуть вільно носити зброю. А бідність, на їхню думку, це лише незначна плата за свободу.

Пуштуни мешкають на північному заході країни і становлять не дуже великий відсоток населення. Найбільшою етнічною групою Пакистану є пенджабці (майже 60% жителів), які заселяють східні області. Серед інших народностей вирізняються патани, сіндхі, моаджери, белуджі. Усього в країні меш-

Маклі-Хілл у Татті — найбільший некрополь у Пакистані

кають близько 150 млн чоловік. Їх усіх об’єднує іслам (його сповідують 97% населення). Як і будь-яка мусульманська країна, що поважає себе, Пакистан входить до організації «Ісламська конференція» та Руху неприєднання, а також до ООН та інших організацій.

Державною мовою Пакистану є урду, яка вважається співучою і ніжною. Нею створено багато прекрасних літературних творів, особливо поетичних. Сучасні пакистанські поети використовують «вічні» теми своїх попередників — оспівування жіночої краси, роздуми на релігійні та історичні теми. Проте не забувають вони також про соціально й політично спрямовану лірику та прозу.

Територія Пакистану така ж різноманітна, як і її народи. Це і велика Індська рівнина з широкою річковою мережею на чолі з величним Індом, який у сиву давнину був порятунком людей; це грізні гори, як безлісі, так і вкриті лісами, представлені хребтами Гімалаїв та Гіндукушу з найвищою точкою Тірічмир (7690 м); це і пустеля Тар із безжиттєвими барханами, це і узбережжя Аравійського моря з густими мангровими заростями, які нині поступилися портам. Сухий тропічний клімат Пакистану переноситься важко. В горах випадає більше опа-

Пустеля Тар на кордоні Пакистану та Індії

Сучасна мечеть у Карачі

дів, проте там навіть улітку можуть заскочити заморозки, не кажучи вже про сильні морози взимку. А на рівнинній території, особливо на півдні, жителям докучає літня спека та засухи.

Тож сільське господарство може успішно розвиватися тільки в долинах річок. Найважливішою внутрішньою культурою є пшениця, головними експортними — рис та бавовна. Закордонні партнери купують також шкіру, вироби з неї, рибу, текстиль. Відділення Східного Пакистану (Бангладеш) дуже зашкодило економіці країни — Пакистан втратив, по-перше, джутові плантації, по-друге, ринки збуту своїх промислових виробів. Окрім потужної текстильної промисловості, країна має розвинену цукрову, нафтопереробну, хімічну. Працює і побудований з допомогою СРСР металургійний комбінат біля Карачі. Із корисних копалин видобувають мідну руду, вугілля, невелику кількість нафти й газу.

Поки що без міжнародної допомоги Пакистан обійтися не може, і його рупія є слабкою валютою. Проте упродовж останніх років помітне зростання виробництва, що дає привід до оптимізму. Крім того, Пакистан намагається довести, що він гідний уваги туристів. Поки що особливого напливу відвідувачів не спостерігається. Однак пакистанські гірські віражі і мальовничі пейзажі вже оцінили професійні альпіністи, які обра-

Карачі — найбільший фінансовий і промисловий центр країни

ли цю країну місцем своїх зустрічей. Археологів вражають розкопки давніх поселень. А туристам ще тільки належить поцінувати все, що пропонує Пакистан. Якщо вони, звичайно, не злякаються ядерного статусу (а раптом щось почнуть випробовувати?) та розповідей про «зону племен».

Сінґапур — азіатський лев

Своє «місто лева» має і барвиста пряна Азія. Розповідають, що один індійський принц, ступивши на берег невідомого острова, зіткнувся з дивною істотою, схожою на царя звірів. І ця земля була названа Сінґапуром, «містом лева». Химерна істота з лев'ячою головою та риб'ячим хвостом нині застигла в скульптурі і вітає гостей південноазіатської країни Сінґапур, яка майже повністю вписується в межі однойменного міста. Сьогодні Сінґапур — осередок високих технологій, банківської справи і торгівлі. Проте з-за хмарочосів, супермаркетів та ділових центрів все ж таки визирає справжня Азія, яка примружує очі на сонці і сплітає різні культури, релігії, традиції в химерний візерунок.

Один порівняно великий острів, майже повністю зайнятий столицею, та 58 зовсім крихітних — от і весь Сінґапур. Колись

на його рівнинах та пагорбах розквітала тропічна природа, а нині квітне цивілізація. Мангрові зарості вздовж узбережжя, а також шматочки вологих лісів і буйнолисті парки на головному острові натякають на колишнє природне розмаїття. На менших островах природа збереглася краще. Морське дихання пом'якшує вологий тропічний клімат і відганяє спеку (тут рідко буває вище +27° С).

Загальна площа країни становить 648 км^2. Усього один кілометр Джохорської протоки відділяє Сінґапур від материка, від Малайзії, а широка Малаккська протока — від Індонезії. Мешканці «левиного острова» цілком можуть потрапити до Малайзії пішки, через міст. Проте зв'язки Сінґапуру з материком набагато старші за цей міст. Острів, розташований на морському шляху з Індії до Китаю, не міг не привернути уваги давніх купців. До того як ці місця назвали Сінґапуром, острів був відомий під назвою Тумасік («морське місто», «порт»). Тут жили малайці, які займалися риболовлею і торгівлею. У XIII ст. виникло місто Сінґапур, засноване нащадком правителів імперії Шривіджая — тим самим принцом, який побачив лева. У середині XIV ст. квітучий острів був розгромлений яванською державою Маджапахіт, і довгі століття потому, переходячи із рук в руки, залишався в занепаді. Коли сюди на початку XIX ст.

Сінґапур — великий порт Південно-Східної Азії

висадилися британці, тут жило всього кілька мирних рибальських родин, багато піратів та грізна «армія» пацюків. Нова історія Сінгапуру почалася з 1819 р. і пов'язана з іменем британського губернатора Стемфорда Раффлза, який заново заснував тут місто, перетворивши забутий острів на великий порт. Він придумав давати винагороду за кожного вбитого пацюка, а згодом запропонував виділити окремі квартали для малайців, китайців та індійців, аби уникнути етнічних непорозумінь. Вдячні мешканці Сінгапуру звели пам'ятник улюбленому губернатору Раффлзу, який став для них справжнім героєм. Вони присвоїли його ім'я своєму найдорожчому розкішному готелю.

У 1824 р. Сінгапур став британською колонією. Він бурхливо розвивався, адже нова влада подарувала йому статус вільного порту і взагалі принесла сюди багато прогресивного. За часів Другої світової війни Сінгапур перебував під владою Японії і називався Сьонан. У вересні 1945 р. було поновлено британське правління. У 1959 р. Сінгапур здобув статус «самоврядної держави» у складі Британської Співдружності, через чотири роки приєднався до Федерації Малайзія, що звільнилася від англійського панування. У 1965 р. Сінгапур політично відокремився від материка і став незалежною республікою з парламентською формою правління. Країна ввійшла до ООН, Співдружності, очолюваної Великою Британією, та до інших організацій.

Сінгапур вдало використав британське підґрунтя і швидко став азіатським «економічним левом», квітучою державою з рівнем безробіття лише два відсотки. Тут побудували метро, комфортні готелі, за рівнем комп'ютеризації Сінгапур останніми роками посідає друге місце в Азії, поступаючись лише Японії. Його мешканці, обвішані мобільними телефонами, не «опускаються» до роботи в сільському господарстві (хоча під щедрим азіатським сонцем багато чого могло б вирости). Вони займаються банківською справою, торгівлею, туризмом і комп'ютерами, рік у рік збільшуючи експорт електроніки, а майже всі продукти харчування їм постачає Малайзія. Доводиться експортувати навіть питну воду, проте для Сінгапуру це дрібниці, які не впливають на добробут населення. Країна не має корисних копалин, але має добре організовану нафтопереробну і хімічну промисловість, яка хоч і відстає від радіо- та електротехнічної галузі, але приносить відчутні прибутки (грошовою одиницею країни є сінгапурський долар).

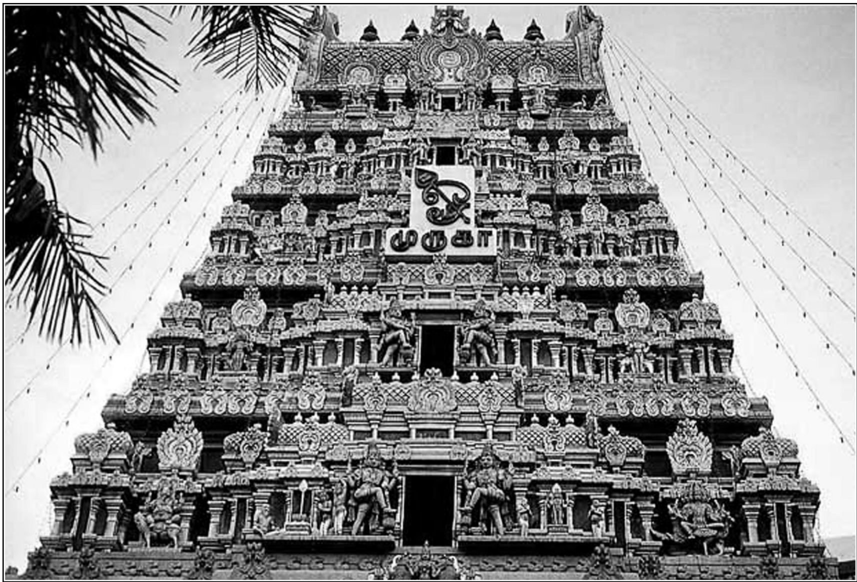

Ратуша в Сінґапурі

Не забуває Сінґапур і своєї давньої назви Тумасік, цей острів і нині є одним із найбільших за вантажообігом світових портів. За рік «місто лева» приймає іноземців більше, ніж має власних жителів. Сінґапур постає перед ними як дуже сучасне місто, яке хизується найновішими технологіями й комфортабельними апартаментами. Оскільки гостей та ділових партнерів доводиться приймати часто, країна має виглядати якнайкраще, адже будь-кого зустрічають по одежині. І її «одежина», тобто вулиці, вражають чистотою та охайністю.

В Сінґапурі проголошено справжній культ чистоти. Його порушники мають сплачувати величезні штрафи. Куріння в громадських місцях, кинуте в неналежному місці сміття і навіть жування гумки може сильно зашкодити гаманцю і місцевого жителя, і гостя. А що вже казати про такі злочини проти природи, як убивство птаха або використання автомобіля, що викидає в атмосферу надмірну кількість шкідливих речовин.

Любителів пройтися по магазинах вражає головна торговельна вулиця країни Орчард-роуд, справжній рай для покупця. Тут стає зрозумілим, чому торгівля є базаю сінґапурської економіки і чому країну називають базар-

Індуїстський храм у Сінґапурі

ною площею світу. Тут є майже все. Окрім хіба що звичайної жувальної гумки, що знаходиться під забороною. Купити її в Сінґапурі практично неможливо.

Гуляючи «містом лева», вдивляючись в обличчя людей, можна відчути, що це Азія в мініатюрі. Англійська, китайська, малайська, тамільська (південноіндійська) — так багато державних мов у маленькому Сінґапурі. Буддизм, конфуціанство, мусульманство, індуїзм — так багато в ньому релігій. Та й народу в ньому живе чимало, понад три мільйони чоловік: китайці (77 %), малайці (15 %), індійці (6 %) та ін. Кожна етнічна спільнота поважає іншу і намагається дотримуватися своїх традицій. У Сінґапурі бережуть три основні етнічні райони, що дісталися в спадок від губернатора Раффлза. «Чайна-таун» («Китайське місто») вмить переносить мандрівника до Піднебесної — велика кількість дзеркал (проти злих духів), загнуті кути дахів, витончені буддійські храми, цілющі вина й мазі, продаж «щасливих» давніх висловів... А квартал Серагун — то маленька Індія. Аромати прянощів, пісні під ситару, гнучкі жінки в сарі з квітами у волоссі — все це так нагадує велику Індію.

Дух мусульманства охороняє Араб-стріт, де живуть малайці. Тут пахне кавою, височать гордовиті мечеті, під час намазу

всі мешканці, як один, прямують до них, залишаючи свої магазинчики відчиненими. Проте згадані квартали не є цілком відокремленими. В країні все переплелося, і храми однієї релігії раптом з'являються в «чужому» для себе кварталі.

День народження китайського Мавпячого бога, християнське Різдво, мусульманський Рамадан, індійське свято Вогню — сінґапурський календар доброзичливо збирає головні свята всіх своїх релігій. Гостей країни особливо шокує індійське свято «Тайпусан», коли фанатично віруючі люди на честь бога Шиви протикають тіло та обличчя голками й ножами. Що більше болю вони собі завдають, то більше щастя подарує їм грізний Шива наступного року.

Сінґапур може запропонувати і цілком європейські види — крикетні майданчики та супермаркети, нічні клуби та сучасні атракціони. А сінґапурський зоопарк є найкращим місцем для відпочинку з дітьми. Подих затамують не тільки вони, а і їхні батьки, побачивши тварин, зокрема хижаків, без усіляких кліток (замість них — природні бар'єри). А коли на Сінґапур впаде ніч, зоопарк запропонує взяти участь в атракціоні «Нічне сафарі», де можна побачити диких звірів під час полювання (звісно, цілком безпечно для відвідувачів). Чарівним місцем є й сінґапурський парк орхідей, а також розташовані на острові Сентоза парк метеликів, музей коралів, музей «Лики Сінґапура», найбільший в Азії тропічний океанаріум.

У парку орхідей пропонують цікаві сувеніри — золоті орхідеї, в прямому розумінні цього слова. На квітку наноситься шар золота, і відвідувач отримує згадку про Сінґапур, яка ніколи не зів'яне. Ця квітка нагадуватиме йому про левиний острів — маленьку, але впевнену в поступі країну, де органічно переплелися схід і захід.

Саудівська Аравія — земля пророка Мухаммеда

«Немає Бога, окрім Аллаха, і Мухаммед — посланець Аллаха», — в цьому впевнені всі мешканці спекотної, закритої від чужих очей Саудівської Аравії. Її громадяни, понад 20 млн чоловік, і думати не можуть про те, щоб сповідувати іншу релігію, крім мусульманства. Центр ісламського світу і центр видобування нафти, ця країна прокидається під заклики мулли до вранішнього намазу, перегортає сторінки Корану, що водночас є конституцією, і впевнено будує свій добробут на «чорно-

му золоті», запасів якого має найбільше у світі. Саудівська Аравія є світлою мрією всіх «правовірних», адже на її території знаходиться священне місто Мекка, побувати в якому є почесним обов'язком кожного мусульманина.

Іслам, як вважають його прибічники, вкладений Аллахом у вуста Мухаммеда, виник у VII ст. н. е. на Аравійському півострові, 80 % якого нині займає Саудівська Аравія, тобто її по праву можна вважати колискою ісламу. Проте мала вона свою історію і до появи цієї релігії. Арабські племена населяли Аравійський півострів із II тис. до н. е. Вони вели кочовий спосіб життя і довгий час були язичниками, не визнаючи єдиного бога. В доісламській історії найбільшу роль відігравали Мінейське, Сабейське, пізніше — Набатейське царство. Священні мусульманські міста Мекка та Медина були відомі ще до нашої ери як торгові центри Макораба та Ясріб. На початку нашої ери на півострові з'являлося все більше і більше релігійних общин іудеїв та християн. Проте у 570 р. в Мецці народився пророк Мухаммед (дослідники вважають його історичною особою), і в цих релігій уже не було шансів стати панівними. Віруючі стверджують, що саме в Мецці Мухаммед почув голос Ал-

Мекка

лаха, там же й почав проповідувати іслам. Проте жителі цього міста поставилися з недовірою до нової релігії, і Мухаммед переїхав до Медини, мешканці якої визнали його пророком. Тоді, у VII ст., Медина стала центром першої у світі мусульманської держави — Арабського халіфату. Згодом він сильно розрісся, і Мухаммед урочисто в'їхав до Мекки як переможець. Поступ ісламу було неможливо зупинити. Коли халіфат розпався, на його місці виникло багато дрібних держав, жодна з яких не зрадила мусульманства. У середньовіччя територія Саудівської Аравії, розбита на ворожі князівства (емірати), входила до складу Османської імперії. У подальшій історії країни найбільшої ваги набули релігійний діяч Аль-Ваххаб та династія Саудів. Аль-Ваххаб у XVIII ст. реформував мусульманство. Тепер з його іменем пов'язують одну з найбільш суворих радикальних течій в ісламі, ваххабізм. Метою ваххабізму, що був викликаний духовною кризою арабського світу, стало повернення до чистого ісламу і боротьба з порушенням мусульманських канонів. Він став підґрунтям для посилення національно-визвольної боротьби проти османів. Він допоміг Аравії об'єднатися, а відтак і стати сильнішою. Але незважаючи на весь позитивний вплив на історію своєї країни, ваххабісти стали уособленням жорстокості та непримиренності, агресивності і релігійного фанатизму, бо завжди схильні були войовничо відстоювати свої переконання й ніколи не сприймали інших думок, а тим паче релігій.

Представники династії Саудів підтримали Ваххаба, і під його знаменами завоювали значні території на півострові. Остаточне об'єднання земель і утворення Саудівської Аравії пов'язують з іменем Ібн Сауда. В межах сучасних кордонів держава існувала з 1926 р., спочатку під назвою «Королівство Хіджаза і Неджа та приєднаних областей». У 1932 р. Ібн Сауд дав нову назву державі, амбіційну і більш просту — Королівство Саудівська Аравія. Так офіційно країна називається і нині. А переважна більшість її мешканців на чолі з монархом (а монархія тут абсолютна) залишаються ваххабітами. Державною мовою в країні є арабська.

У зовнішній політиці Саудівська Аравія, що всотала в себе непримиренний дух ваххабізму, має давні напружені стосунки з багатьма державами. Вона була серед тих країн, що не підписали Міжнародну Декларацію прав людини. На думку

незалежних експертів, ці права в Саудівській Аравії грубо порушуються, проте в країні продовжують дотримуватись жорстоких правил шаріату, обмежувати свободу слова і права жінок.

У Саудівській Аравії побутує думка, що жінка, яка отримала професію, не може бути покірною дружиною, гарною господинею та матір'ю. Нині соціологи й психологи все частіше наголошують на тому, що в країні існує проблема молодих жінок, котрі мають освіту, роботу, але незаміжні.

Ще й досі не визначені кордони на півдні країни (з Арабськими еміратами, Єменом, Оманом) — вони загубилися серед спекотних пустель. Через це площу Саудівської Аравії можна назвати лише приблизно — 2150 тис. км^2.

Ця країна Близького Сходу має погану славу осередку терористів. Протягом років збирала вона під свій захист тих, хто ладен відстоювати іслам зі зброєю в руках. Саудівська Аравія, яка «подарувала» світові горезвісного Бен Ладена, вважається фінансовою опорою міжнародної терористичної організації «Аль Каїда».

Сучасні будівлі у столиці країни — Ер-Ріяді

Сучасні будівлі у столиці країни — Ер-Ріяді

Однак, хоч там як, але ця держава Близького Сходу примушує рахуватися з собою. Вона має вагомий аргумент — найбільшу у світі кількість нафти, чверть усіх запасів. Поклади «чорного золота» й природного газу додають Саудівській Аравії впевненості і позбавляють матеріальних проблем. Власне, нафта і хадж (так називається паломництво до Мекки) є тими двома опорами, на яких тримається саудівська економіка. Керівництво країни робить все, щоб паломники якомога більше поповнювали казну (грошовою одиницею є саудівський ріал). Грандіозне будівництво в Мецці має виправдати вкладені в нього кошти. Оскільки, за ісламськими законами, кожен мусульманин має відвідати Мекку і побачити святилище Кааба, де знаходяться її мечеті, Саудівській Аравії зовсім не треба витрачати сили на рекламу та запрошення гостей. «Правовірних» не стримує навіть те, що країна є доволі дорогою. Щороку в певний час на хадж збираються близько двох мільйонів мусульман, і це джерело прибутку Саудівська Аравія, очевидно, матиме завжди.

Має популярність серед мусульман всього світу й друге священне ісламське місто — Медина, де похований Мухаммед. Сюди, як і до Мекки, «невірним» (прибічникам інших релігій)

вхід заборонений. Взагалі туризму в Саудівській Аравії властиве виключно релігійне спрямування. Немусульманину потрапити до цієї країни важко (потрібен виклик ділових партнерів тощо), хоча європейські любителі дайвінгу залюбки приїхали би сюди, аби без зайвої товкотнечі милуватися коралами в Червоному морі та Перській затоці, що їх води омивають Саудівську Аравію.

Однак, омита з двох боків морями, ця величезна країна майже позбавлена води у внутрішніх районах. Її нечисленні річки пересихають, вона не має постійних водних стоків, що неабияк ускладнює ведення сільського господарства, для цього придатні лише 2 % земель. Більша частина території Саудівської Аравії — це пустелі та напівпустелі; це пилові бурі, бархани жовтого та червоного піску, бідна рослинність та численні гризуни, що шукають поживи. Загальна площа пустель становить понад мільйон квадратних кілометрів. Тут здавна призвичаїлися жити кочовики (слово «араб», власне, і перекладається як «кочовик»), проте навіть вони не проникають у деякі райони Аравійського півострова.

Уздовж узбережжя Червоного моря простяглися невисокі (2500—3000 м) скелясті гори Хіджаз та Асір. Здебільшого клімат країни тропічний, різко континентальний із малою кількістю опадів. Високі температури є типовими для Саудівської Аравії. Так, у столиці Ер-Ріяд (2 млн мешканців) температура найпрохолоднішого місяця становить +18—+20° С, а найспекотнішого — до +40° С. Абсолютний максимум, зафіксований на території країни, вражає і навіть трохи лякає. Він становить +54° С. Лише в горах температура опускається нижче нуля і приносить із собою сніг.

За таких «пустельно-гарячих» умов мешканці країни примудряються не тільки майже повністю забезпечувати себе харчами, а ще й експортувати пшеницю, фініки, овочі та квіти. Цьому допомагають добрива та новітні технології. Традиційно розвиненим є тваринництво, адже кочовики займалися ним здавна.

Шалені прибутки від нафти дають змогу піднімати сільське господарство і розвивати промисловість. У 90-х рр. минулого століття зростання промислового виробництва перевищувало 10 % на рік (це дуже хороший показник, один із найкращих у світі). Особливо успішно розвиваються нафтопереробна галузь,

гірничодобувна (окрім нафти, видобувають залізну та мідну руди, золото, цинк), хімічна, харчова, виробництво будматеріалів, пластмас тощо. Цікаво, що серед кваліфікованих робітників, які працюють на промислових об'єктах, рідко можна побачити саудівця. Країна імпортує робочу силу, тоді як її корінні мешканці надають перевагу банківському сектору, торгівлі, кар'єрі державних службовців.

Саудівська Аравія може собі дозволити не тільки витрачати кошти (грошова одиниця — саудівський реал) на розбудову Мекки, зведення нафтопереробних гігантів, розвиток освіти та соціального забезпечення, а й допомагати іншим країнам. Ця держава відіграє важливу роль у МВФ, виступає донором для слабких азіатських і африканських країн, не байдужих до ісламу. Крім того, вона є членом ОПЕК (Організації країн-експортерів нафти), ООН, Організації «Ісламська конференція», Ліги арабських держав. Проте, на відміну від багатьох гостинних арабських країн, Саудівська Аравія навряд чи зрадіє незваним гостям. Скоріше, навпаки. Вона закриється паранджею і, обурена, прожене «невірних» геть.

«Корабель пустелі»

Сирія — хранителька старожитностей

Сховане в сухій бідній пустелі, розташоване під тінню пальм жаданого оазису, давнє місто Пальміра й досі хвилює уяву людей. Воно було одним із найбагатших східних центрів і нині залишається символом довершеності й краси. Вишукане й квітуче, це місто, як блискавка, спалахнуло в історії, а потім спалахнуло вогнем. Спалена за одну ніч Пальміра не пізнала гіркоти довгого занепаду, так і залишившись в образі квітучої, привабливої та вічно молодої красуні. Зберігати на своїй землі таке диво пощастило розташованій на Близькому Сході країні Сирії. Недопалена Пальміра, яка потім так і залишалася незаселеною, стала своєрідним археологічним музеєм. І вона не єдина старожитність на сирійських землях. Тут живуть дивним життям багато так званих «мертвих міст». Вони застигли в камені, зупинилися в часі і чекають на допитливих гостей.

Проте в Сирії не тільки залишки давніх міст спонукають братися за історичні фоліанти й мандрувати у часі. Відправною точкою може бути, наприклад, широко відома ріка Євфрат. У її долині, в тому числі й на території Сирії, вже в IV тис. до

Руїни грецької фортеці в долині Євфрату

н. е. жили семітські племена (амореї), які мали певну державну організацію, розподіл ролей у суспільстві та ін. Власне, люди жили тут і набагато раніше, однак про досемітський період дуже мало відомостей. На цій території часто спалахували війни: вигідні землі неподалік Середземноморського узбережжя не давали спокою багатьом іноземним правителям. У середині III тис. до н. е. на територію сучасної Сирії прийшли фінікійці, які залишили по собі міста на узбережжі. Відзначилися тут також хетти, єгиптяни, ассирійці. У 64 р. до н. е. частину території Сирії завоювала Римська імперія, і протягом століття приєднувала до своїх володінь маленькі місцеві царства. За цей час Сирія посіла місце найбагатшої провінції імперії, і цьому значною мірою посприяла розкішна Пальміра. Її зовсім не войовниче населення, яке звикло торгувати, не раз відбивало сильну армію персів. Це дуже подобалося римлянам, проте вони обурилися, коли цариця Пальміри підняла повстання проти їхньої влади, очолила визвольну війну й оголосила себе правителькою Сходу. Зухвалу Пальміру римляни спалили у 272 році. І відтоді люди не селилися там. Цікаво, що тривале забуття пішло тільки на користь Пальмірі. Люди не принесли сюди винаходів сучасної цивілізації, і вона залишилася такою, як була, у своїй первозданній і трохи наївній красі, такій вражаючій після пустельних барханів. Влада сучасної Сирії побудувала неподалік давньої «перлини пустелі» нову Пальміру, мешканці якої почали займатися торгівлею та ремеслами. Тепер гості країни дивуються ще більше, адже замість однієї Пальміри бачать дві.

Сирійська земля незабаром опинилася під візантійською владою, а її місто Антіохія перетворилося на один із найважливіших християнських центрів. У VII ст. до країни вдерлися араби, невдоволені її християнським шляхом. В XI—XII ст. більшу частину нинішніх сирійських земель захопили хрестоносці, які заснували тут кілька своїх держав. Із середини XIII ст. Сирією правила династія мамлюків, а з 1516 р. її землі ввійшли до складу Османської імперії. У 1920 р. Мандат ліги націй на управління Сирією отримала Франція. Остаточно іноземної опіки Сирія позбулася 1946 року. А через 12 років, об'єднавшись з Єгиптом, створила Об'єднану Арабську Республіку. Проте вона не виправдала надій, і через три роки військовий переворот у Сирії припинив існування цієї республіки. Ще через два роки був

Середньовічна цитадель у Халебі

ще один переворот, потім збройні непорозуміння з Ізраїлем, серйозні проблеми із місцевими мусульманами-екстремістами...

Хвилі політичної нестабільності час від часу накривають Сирію, та й відносини з Ізраїлем мирними назвати важко. Понад тисячі квадратних кілометрів сирійської території залишаються окупованими ізраїльськими військами, а загальна площа країни становить 185 180 км^2. Її перетинають такі дві великі ріки, як Євфрат і Ель-Асі (або Оронт), а на заході омиває Середземне море. Саме приморська низина є найбільш придатною для сільськогосподарських угідь. Уздовж узбережжя мешканці країни вирощують бавовник, цукрову тростину та оливи, в річкових долинах добре ростуть інжир та цитрусові. Поля засівають пшеницею, ячменем, кукурудзою, рисом. На гірських схилах пасуться отари.

Кілька гірських хребтів перетинають територію країни — Ансарія, Ес-Завія, Антиліван, Еш-Шейх, проте рекордних висот вони не сягають, обмежуючись максимумом у 2814 м. Рослинність гір сильно порушена людиною. Лише деінде, в найменш доступних районах, збереглися лавр, олеандр, магнолія, кипарис. Із світу тварин найбільш широко представлені птахи. Найменш комфортні умови — на півдні країни, де знаходиться

Сирійська пустеля. Тут і перепади температур вищі, і опади трапляються нечасто (максимальна кількість 200 мм на рік). Континентальний арідний клімат Сирійської пустелі контрастує із середземноморським на узбережжі, де випадає близько 750 мм на рік. У пустелі, звичайно, сильно відчувається нестача вологи. Тож давні каравани, на шляху яких траплялася оазисна Пальміра, котра мала вдосталь води, не могли не зупинятися в ній. Пальміра була не просто пунктом відпочинку, а й славилася своїми торговцями. Високої майстерності в цій справі досягли енергійні фінікійці, які селилися на узбережжі моря. Сучасна Сирія перейняла досвід предків, нині вона є великим центром морської (і не тільки) торгівлі, а така галузь, як складське господарство, доведена тут до неабиякої досконалості. Крім того, країна активно нарощує промисловий потенціал. Вона є провідним виробником фосфоритів, її надра містять також нафту і природний газ, залізну руду і хром, марганець і сірку. Добре працює нафтопереробна, харчова, хімічна, електротехнічна промисловість. Але все ж таки країна має досить великий зовнішній борг, цьому «посприяла» політична нестабільність та тривала війна з Ізраїлем.

Друзьке селище

Ще один відголосок війни — понад 300 тис. палестинських біженців на сирійській території (а населення країни становить 17,6 млн чоловік). Втім, сама Сирія не є ортодоксальною державою, хоча 90 % її населення — араби (державна мова арабська) і 85 % мусульмани. Іслам тут в цілому не має войовничих рис, країна терпима до інших релігій і залюбки пустить до себе «іновірця». Але якщо в паспорті є ізраїльська позначка, то Сирія теж відмовиться впускати гостя, хоч би хто він не був. Але всіх інших вона залюбки прийме і ні в якому разі не розчарує, бо може багато чого їм показати. Ніхто не відмовиться від пропозиції відвідати «мертві міста» — стару Пальміру, Апамею, Аль-Бара та ін. У них кожен камінь переконливий, як сама історія, деінде можна розгледіти сліди римських колісниць, знайти давні монети, так не схожі на сучасні сирійські гроші — сирійські фунти, які в інших арабських державах називають лірами. Ця країна покаже фінікійські та римські міста, фортеці, збудовані хрестоносцями та перетворені мусульманами на мечеті. Вона ніби колекціонує та зберігає старожитності, аби вони дісталися й наступним поколінням, з такими ж слідами колісниць та чіткими візерунками на залишках колон.

Панорама Дамаска

Внутрішній дворик мечеті Омейядів

Столиця Сирії Дамаск (1,5 млн мешканців) є одним з найстаріших міст у світі. Задовго до початку нашої ери його будівлі вже дивилися на сонце та зорі. В незалежній Сирії місто згадало та примножило свою славу, стало економічним і культурним центром Близького Сходу. Але дозволивши оселитися на своїх теренах сучасним готелям та промисловим підприємствам, Дамаск не втратив привабливості старовинних районів. У місті знаходяться могила Авеля, знаменита мечеть Омейядів, де похований Іоанн Хреститель, двісті інших красивих мечетей, збудованих ще за середньовіччя бань та багато іншого.

Зберігає східний колорит і сирійський базар, який нікого не відпустить без покупок. Цей неповторний гомін, дивовижні пахощі та чарівну атмосферу, що ніжно огортає східним теплом, забути неможливо. Базар у Сирії — це серпанкові тканини, витончені накидки, яскраві прикраси, традиційні арабські кофейники та незвичайні солодощі й обов'язковий кардамон до кави. Від самого ранку всі лавки відчинені, зазивають покупців, усі раді погомоніти та поторгуватися, навіть якщо нічого й не пощастить продати. Та й сама Сирія — це велика лавка старожитностей, яка гостинно відчиняє свої двері для всіх бажаючих.

Таджикистан — гірська країна

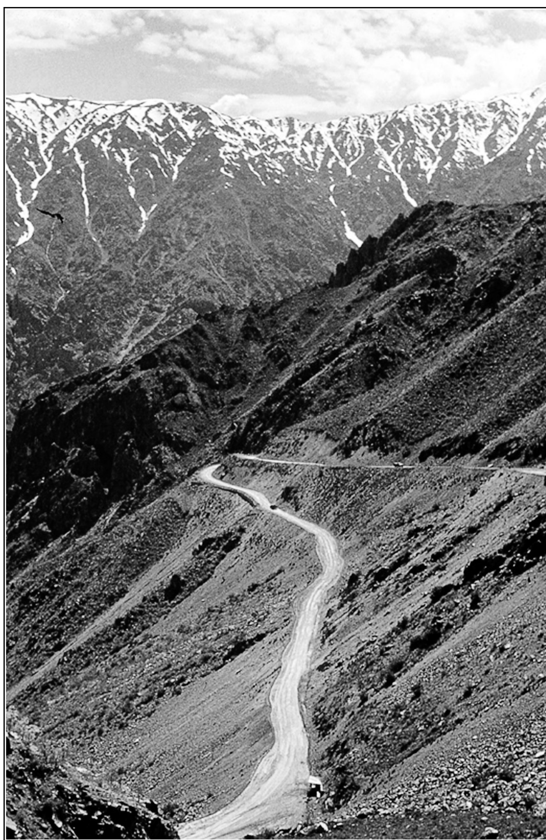
Ця країна, що знаходиться в Центральній Азії, має спільні кордони з Узбекистаном, Китаєм, Кирґизстаном та Афґаністаном. Її площа становить 143 тис км^2. Таджикистан з 1929 по 1991 р. був однією із союзних республік колишнього СРСР, а 9 вересня 1991 р. проголосив свою незалежність. Адміністративно держава складається з Ленінабадської та Хотлонської областей, Гірсько-Бадахшанської автономної області та районів центрального підпорядкування (Джиргитальського та Гармського). Згідно з класифікацією Міжнародної Асоціації розвитку, Таджикистан належить до держав з найменш розвиненою економікою і може претендувати на отримання безоплатної допомоги чи пільгових кредитів від Групи Всесвітнього банку та Міжнародного Валютного Фонду. Допомога надходить також від міжнародних гуманітарних організацій та ряду іноземних урядів. До речі, це найбідніша з країн, що утворилися після розпаду СРСР.

Більшу частину території Таджикистану (93 %) займають гори найвеличніших гірських систем світу: Тянь-Шаню, Паміро-Алаю. Більше половини тутешніх земель знаходяться на висоті від 3000 м. У центрі держави гірські хребти сягають — близько 4000—5000 м, а на сході, де володарем території стає

Урочище Чечекти

Памір, є такі гіганти, як шпиль Сомонійон (7495 м) та шпиль Леніна (7134 м). У Таджикистані існує також понад 1000 льодовиків, серед яких своїми розмірами вирізняється велетенський льодовик Федченка (його довжина становить близько 70 км). Звичайно, при такому рельєфі більшість населення намагається селитися в долинах та міжгірських улоговинах — в основному в долинах на південному заході та на тамтешніх низькогір'ях. Крім того, для життя та господарської діяльності найзручнішими є долини річок Зеравшан (центральна частина країни) та Сирдар'ї (на заході Ферганської западини).

У горах Паміру

У горах (передовсім Памір-Алаю) беруть початок близько 950 річок. Майже всі вони круто спадають з хребтів, і тому Таджикистан посідає друге місце серед країн колишнього СРСР за рівнем енергетичного потенціалу, поступаючись тільки Росії. Здебільшого таджикські річки належать до басейну Амудар'ї. Значно менше їх прямує до Зеравшану та Сирдар'ї. На Паміро-Алаї розташована більша частина озер країни. Особливо гарними є Каракуль, розташоване на висоті 4000 м, а також Сарезьке, Іскандеркуль та Яшилькуль. Сарезьке озеро — унікальне: запасів води в ньому може вистачити для всього населення земної кулі на рік! От тільки клопоту від цього водоймища дуже багато, оскільки воно лежить у сейсмоактивній зоні,

Річка в гірській ущелині

не має зручних місць для прокладки доріг, постійно загрожує проривом води та затопленням сусіднього району. Крім того, в Таджикистані є широка сітка зрошувальних каналів та кілька штучних водосховищ, серед яких найбільшим є Кайраккумське (на Сирдар'ї).

Клімат країни — сухий, різко континентальний, спостерігаються значні коливання температури повітря й кількості опадів залежно від абсолютної висоти місцевості. Звичайно, в горах холодніше, ніж у долинах. Там, де вони низькі, в січні середня температура становить близько +2°, а в липні +30° C. Там же, де гори високі, в найхолодніші місяці року повітря охолоджується від −14° до −26° C, а влітку прогрівається до +4°—+15° C. Взагалі, на території країни зафіксовані температури в діапазоні від +48° до −63° C. Щодо опадів, то їх кількість протягом року в різних куточках країни становить від 70 до 1600 мм. Здебільшого дощі в Таджикистані припадають на зиму та весну, а от в інші пори року опади тут бувають рідко.

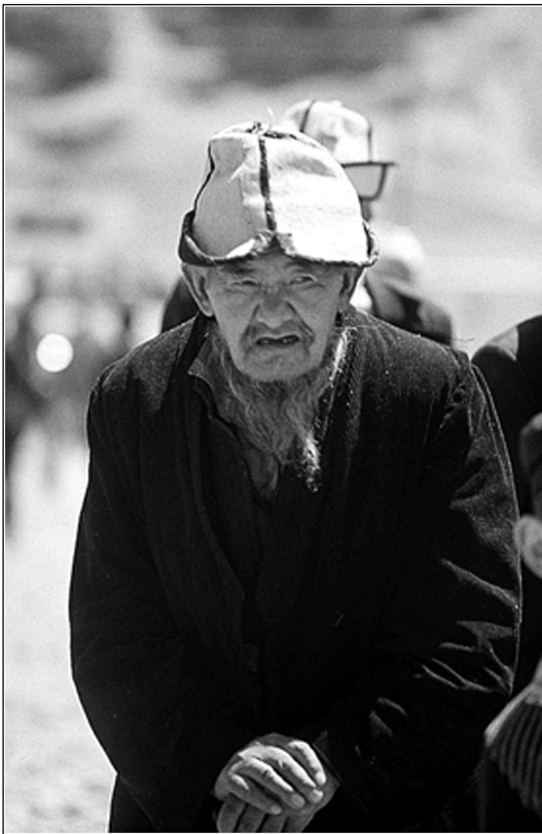
Чверть ґрунтів країни придатні для вирощування багатьох культур, зокрема для овочів та зернових — сіроземні, там же, де колись росли ліси, вони коричневі. А от на Памірі з його кам'янистими та засоленими ґрунтами рости можуть хіба що не дуже вибагливі колючки та трави. До речі, кущі і трава рос-

туть у Таджикистані всюди — від долин до засніжених гірських вершин. Винятком є східні частини Паміру (високогірні пустелі), де зелені практично немає. Зате в долинах річок розкошує тугайна рослинність: берези, ясени, клени, тополі. Трохи вище на схили гір дряпаються субальпійські високотравні та альпійські низькотравні луки, а передгір'я є царством сухих степів та пустель. Далі цей не дуже мальовничий пейзаж поступається місцем заростям фісташків, парковим горіхоплідним лісам (вони займають невеличкі площі) та арчевникам.

Тваринний світ Таджикистану досить різноманітний. Там, де простяглися пустелі та степи, живуть джейрани, гієни, вовки, зайці-толаї, дикобрази. Багато тут і дроф. Серед плазунів найбільш поширеними є отруйні змії, як-от ефа, вовкозуб, гюрза та кобра, загалом же на території країни трапляються 12 видів цих створінь. Часто зустрічаються черепахи та різноманітні ящірки — їх тут 22 види; більшість «маленьких динозаврів» — сцинкові геккони, сірі варани та степові агами. А павуки та скорпіони в Таджикистані — звичайне явище.

У зоні тугайної рослинності тваринний світ значно багатший. Там непогано себе почувають популяції кабанів, бухарських оленів, шакалів, туркестанських щурів. Птахів у тугаях теж вистачає: фазани, качки, гуси облюбували для себе ці місця. Вище в горах можна зустріти бурого ведмедя, снігового барса (ірбіса), газель, гірських баранів (архара та уріала), гірських козлів (кіїка та мархура), очеретяного кота. Схили тутешніх скель стали притулком для численних птахів: гірської індички (улара), білоголового сіпа, беркута, гірської куріпки (кекліка) та багатьох інших. А численні водоймища багаті на форель, ляща, сазана, жереха, маринку. До речі, в тому місці, де зливаються річки Пяндж та Вахш, утворений найвідоміший заповідник країни «Тигрова балка». На його озерах зимують близько 16 000 птахів. Іншими великими заповідниками країни є Роміт та Даштиджумський.

Кількість місцевих жителів значно змінилася за останні десять років. Після розвалу СРСР та проголошення незалежності в країні в 1992—1994 рр. тривав гострий громадянський конфлікт, унаслідок якого десятки тисяч людей загинули, а півмільйона стали біженцями. Але в останні роки минулого століття біженці почали поступово повертатися на рідну землю. Народжуваність знову досягла високого рівня. Завдяки цьому в 2001 р.

Старий таджик

в Таджикистані вже мешкало 6,58 млн чоловік, з-поміж яких є представники 80 національностей. Більшість місцевих жителів становлять саме таджики (65 %). Чверть населення — узбеки. Інші 10 % — це памірські народи, ягнобці, українці, росіяни, кирґизи, туркмени, татари, німці, євреї, корейці, вірмени, араби, цигани та азербайджанці. Тобто Таджикистан є на диво багатонаціональною країною. Переважна більшість місцевих жителів — мусульмани, хоча окремі невеликі групи населення сповідують православ'я, протестантизм та іудаїзм.

Таджицька мова набула статусу державної тільки в 1989 р., а російська залишилася мовою міжнаціонального спілкування. Писемність таджиків базувалася на арабській графіці, але в 1929 р. в країні ввели латинську графічну основу письма, яку в 1940 р. взагалі замінили на російський алфавіт. Повернутися до арабського шрифту місцева влада вирішила в 1989 р., але ця справа й досі не завершена.

Давніх міст у Таджикистані небагато. Наприклад, на півночі зберігся Худжанд, заснований ще наприкінці VI ст. до н. е. Крім того, тут є давні Пенджикент та Ура-Тюбе. Але більшість міст (у країні їх усього 18) належать до нових, збудованих за часи радянського періоду. Столицею Таджикистану є Душанбе (понад 730 тис. чоловік). Взагалі, в 1972 р. міське населення

країни становило близько 38%, а потім його кількість почала невпинно зменшуватись.

Сучасний Таджикистан — республіка, де головою держави й виконавчої влади є президент. До речі, цю посаду одна людина може посідати лише двічі. Нині головою країни є обраний у 1999 р. на другий строк Емомалі Рахмонов. Вищим же законодавчим органом республіки є Маджлісі Олі, депутатами якого можуть стати місцеві жителі віком від 25 років. Країна входить до Організації економічної співдружності, а з 1992 р. є членом ООН та ОБСЄ. Грошова одиниця — таджицький рубль.

Історично держава є переважно аграрною. До речі, тут і досі збереглися колгоспи та радгоспи. На території країни вирощують бавовник (в основному, у Ферганській, Вахшській, Гіссарській долинах). Щоправда, сіють цю культуру менше, ніж за радянських часів. Річ у тім, що вона потребує багато води. Крім того, для отримання значних врожаїв треба скорочувати площі продовольчих культур (через це Таджикистан упродовж тривалого часу не міг сам себе забезпечувати продуктами харчування) та використовувати велику кількість мінеральних добрив. Нині в долинах вирощують багато винограду, лимонів та динь, а вище в горах — картоплі, тютюну та зернових. Ряд місцевих колгоспів спеціалізується на вирощуванні великої рогатої худоби, овець, кіз, свиней. У країні також розвинено птахівництво.

Енергетична база країни складається з продукції місцевих ГЕС (Нурекська, найбільша в Середній Азії, має найвищу у світі греблю — 300 м) та ТЕЦ. Таким чином, забезпечується близько 50% потреби в електроенергії. В країні досі існує багато селищ, не забезпечених електрикою. До речі, за даними Департаменту енергетики США, Таджикистан використовує тільки 5 % свого енергетичного потенціалу. У країні, головним чином, розвинені легка та харчова промисловості. Важка промисловість спеціалізується на випуску обладнання для текстильних фабрик, електротехнічного обладнання, будівельних матеріалів. Постійно розвиваються також кольорова металургія та хімічна промисловість.

У Таджикистані ведеться видобуток нафти, газу, бурого вугілля, молібдену, цинку, заліза, алюмінію, вольфраму, солі, бору, золота. Крім того, тут є родовища урану, дорогоцінного та напівкоштовного каміння.

Таджицька юрта

Серед транспорту провідне місце в країні належить автомобільному. Щоправда, взимку частина гірських доріг опиняється під сніговими заметами. Залізниця з'єднує столицю, північні частини держави з прикордонними районами Узбекистану. В Таджикистані також працюють два аеропорти — в Душанбе та Худжанді.

Що стосується освіти, то вона є безкоштовною; в країні передбачена обов'язкова середня освіта, працює ряд професійно-технічних училищ та вищих навчальних закладів.

Східно-іранські племена з'явилися в районі річок Сирдар'я та Амудар'я ще в першій половині I тис. до н. е. Оскільки область Согдіана знаходилася на шляху між Китаєм та Середнім Сходом, між якими йшла жвава торгівля, вона швидко почала відігравати вагому роль в міжнародних стосунках. Пізніше територія нинішньої країни опинилася спочатку під владою персів, потім держави Александра Македонського, а в I ст. н. е. тут утворилася могутня держава — Кушанська імперія. Вона об'єднала південний схід Середньої Азії, північні райони Індії та Афганістан, вела жваву торгівлю з Китаєм та Римом, розповсюджувала зороастризм та буддизм. Потім Согдіана та Бактрія знову опинялися послідовно під владою персів, тюрків

та арабів, що привело до поширення в Таджикистані ісламу, який дуже швидко став провідною релігією регіону. В XIII ст. територія сучасної країни входила до складу могутньої монгольської імперії, а через сто років Тимур (Тамерлан) намагався навіть створити нову державу, яка могла б стати могутнішою за монгольську. У давні часи ця середньоазіатська країна подарувала світу таких велетнів духу, як Омар Хайям, Рудакі, Джамі, Сааді, Хафіз, Фірдоусі. Справді, у таджиків є всі підстави для того, щоб пишатися своєю культурою! На жаль, з тих часів збереглося небагато історичних пам’яток. Серед них — музей-заповідник у Пенджикенті (V—VIII ст.), мечеть Кок-Гумбаз (XVI ст.) та культовий ансамбль Сарі-Мазар (XVI—XIX ст.) в Ура-Тюбе, мавзолеї в Кулябі, Чорку та Худжанді, мечеть Абдуллахана (XVI ст.) в Ісфарі, руїни буддійських монастирів VII—VIII ст. Аджина-Тепе та Курган-Тюбе, Гіссарська фортеця та експонати колекції етнографічного музею в столиці.

Згодом Таджикистан був розділений на кілька окремих ханств — вони проіснували аж до XIX ст., коли територія країни відійшла до Росії, а деякі навіть довше. А після революції 1917 р. країна тривалий час перебувала взагалі без влади — її доля вирішувалася Червоною армією. У 1926 р. Таджикистан став окремою республікою в складі СРСР.

Сучасна ситуація в країні досі є нестабільною. Взагалі, подорожувати тут важко, оскільки спокою в даному регіоні поки що нема (діють численні бандитські угруповання, постійно відбуваються пограбування, вбивства, захоплюються заручники). Нині на території держави ведеться нелегальна торгівля наркотиками та зброєю (все це переправляється сюди з Афґаністану), яка набула значних масштабів. Але з часом усе минеться, і в Таджикистані настануть спокійні часи.

Таїланд — «Земля вільних»

Це королівство Південно-Східної Азії до 1949 р. було відоме як Сіам. Воно розташоване на півостровах Індокитай і Малакка, його площа становить 513,1 тис. км^2. Адміністративно держава поділяється на 72 провінції (чангвати). Південне узбережжя Таїланду омивається Сіамською протокою, а південно-східне — Андаманським морем. Вузький півострівний виступ території країни відділяє Південно-Китайське море від Індій-

ського океану. Таїланд межує з Лаосом, Камбоджею, Малайзією та М'янмою. Населення країни становить 60,6 млн чоловік. Таїланд є членом ООН і входить до Асоціації держав Південно-Східної Азії та Азіатсько-Тихоокеанської економічної конференції. Грошова одиниця — бат.

Існує вираз: «Якщо на світі справді є рай, то він знаходиться в Таїланді». І дійсно, це напрочуд гарна та привітна країна.

Рельєф Таїланду досить специфічний, за його особливостями територія умовно поділяється на п'ять географічних районів: Північне нагір'я, Центральна рівнина, Північно-Східне плато, Південний Схід та півострівний Південний район. Північне нагір'я — це мішанина високих вапнякових гірських хребтів, серед яких — найвища точка країни, гора Інтханон (2600 м). Хребет Танентаунджі розділяє басейни рік Чаупхрая (Менам) та Салуні. Тільки ближче до півдня гори стають трохи нижчими та поступаються місцем рівнинам. Ґрунти тут порівняно родючі, тому в міжгірських долинах існує землеробство; але головним товаром, що постачається цим районом, є все ж таки деревина. Щоправда, через це площа лісів на півночі значно скоротилася, і тому нині промислова лісозаготівля на державних землях заборонена.

Сільська хижа на бамбукових палях

Центральна рівнина займає значну частину території Таїланду. Вона простяглася на 400 км з півночі на південь та на 200 км із заходу на схід. Течії річок Чаупхрая, Мекхлонг, Бангпаконг та інших упродовж віків сприяли утворенню в цих районах родючих ґрунтів. Чаупхрая взагалі вважається постачальником рису для країни, вона є також важливим водним шляхом. Крім того, на цих землях вирощують цукрову тростину, маніок, кукурудзу. В економічному плані Центральна рівнина найбільше розвинена. Тут зосереджена велика кількість промислових підприємств, торговельних фірм, банків, транспортних об'єктів.

Північно-Східне плато (плато Корат) — це пагорбиста рівнина з середньою висотою 185 м. Тут протікають річки басейну Мун. Під час вологого сезону плато потерпає від надмірної вологи, а під час сухого — від нестачі води. Оскільки за таких умов вирощувати сільськогосподарські культури важко, цей район вважається найзлиденнішим у країні. Подолати економічну відсталість не вдається навіть за рахунок програм будівництва доріг, розвитку сфери соціального обслуговування та покращання системи водопостачання.

Південно-Східний район від іншої частини Таїланду відділяють гори Санкампхенг (на півночі) та ріка Бангпаконг (на заході). Колись тут буяли густі вологі тропічні ліси, бо кількість опадів у цих місцях завжди була досить велика.

Південний район знаходиться на перешийку Кра й доходить до кордону з Малайзією. В центрі його простягся хребет Пхукет, який розмежовує дві прибережні рівнини — західну та східну. Природно, що в цьому районі зосереджено чимало маленьких рибальських гаваней, а через місцеві порти Пхукет та Сонгкхла ведуться операції зовнішньої торгівлі. Головною продукцією півдня, крім риби, є каучук та олово.

Клімат країни — тропічний, і на більшій частині її території завдяки мусонам чітко розрізняються сухий та вологий сезони. Середня кількість опадів на рік становить 1000—1100 мм. Винятком є тільки Південний та Південно-Східний райони: там сезонні коливання опадів дуже незначні — за рік 2300—2500 мм.

Сухий сезон є особливо суворим на Північному Сході, де ґрунти без дощів зовсім пересихають і тріскаються, річки сильно міліють, а озера та ставки взагалі майже зникають, залишаючи по собі хіба що канави та болота.

Якщо розглядати клімат Таїланду з точки зору європейця, то в країні, можна сказати, панує вічне літо. Ще б пак! У грудні температура становить +24° С, а в квітні вона підвищується до 30° С! Тільки на крайній півночі країни протягом листопада — лютого ви можете відчути прохолоду. У цей час стовпчик термометра сягає усього +16° С.

Звичайно, такі погодні умови є найсприятливішими для існування буйної рослинності. Колись більшу частину території країни вкривали ліси; ще в 1961 р. їхня площа становила 53 % території. На жаль, нині їх площа скоротилася до 20%. Близько 70 % дерев, які ростуть у Таїланді, належать до листопадних порід. На півночі, в горах та поблизу кордону з М'янмою переважають вологі мусонні мішані листопадні ліси, які перемежовуються заростями бамбуку. Тут можна побачити ксилію рубанковидну, птерокарпус, тикове дерево та інші породи, що мають тверду деревину. Зустрічаються на півночі країни й дубові ліси, які на висоті понад 1000 м над рівнем моря поступаються місцем соснам. А в долині Мекхлонгу на заході та подекуди на південному сході трапляються вологі вічнозелені широколистяні мусонні ліси. Сухі мусонні зарості з бамбуку, колючих чагарників та низьких дерев непогано себе почувають на Центральній рівнині, на плато Корат та на західних високогір'ях. Вологі вічнозелені тропічні ліси — ознака півдня та південного сходу Таїланду. Тут зустрічаються панданус, бамбук, хопея, анізоптера, салове дерево, пальми, такьян та янг. Звичайно ж, усе це оповите ліанами. А на узбережжі розкошують мангрові зарості. Щоправда, такі «колоністи», як акація та евкаліпт, місцями витіснили «аборигенів», тим більше що останні дуже потерпають від вирубок.

Безсистемне знищення лісів та полювання призвели до того, що тваринний світ Таїланду значно збіднів. Щоправда, на територіях, які знаходяться під охороною, ще зустрічаються тигри, леопарди (зокрема дуже рідкісний димчастий), слони, бики гаур та бантенг, азіатський буйвол, сероу, чепрачний тапір, малайський та білогрудий ведмеді, мавпи, великий та малий оленьок, антилопи, олені замбар та мунтжак. Слонів і буйволів місцеві мешканці приручають та використовують у сільському господарстві.

Птахів у Таїланді напрочуд багато. Найчастіше зустрічаються чаплі, качки, білі пелікани, фазани, дикі кури, куріпки, павичі

Монастир Чалонг на острові Пхукет

(в тому числі зелений), папуги, багато видів хижаків. Комах теж велике розмаїття. Тільки метеликів у Таїланді понад 600 видів! Представників плазунів у країні — кілька десятків видів, причому серед них багато отруйних.

Історики твердять, що предки тайців з'явилися на цих землях, переселившись з Південного Китаю. Протягом кількох століть майбутні володарі країни мігрували долинами річок, і в XI—XII ст. досягли меж кхмерської держави Камбуджадеша. Перші тайці, яких тодішні хроніки називали сіамцями, досягли високого рівня розвитку суспільної організації та культури. Вони досить швидко почали відігравати важливу роль у житті Камбуджадеша. Поступово сіамці вибороли незалежність і заснували на півночі Центральної рівнини власну державу Сукхотхай. Невеликі тайські князівства існували також у північному Таїланді, на півдні Центральної рівнини, на півдні Лаосу. Одне з них, Лопбурі, підкорило з часом і Сукхотхай, і південний Лаос, і південну Бірму, і більшу частину півострівного Таїланду. Формування тайської феодальної держави завершилося десь наприкінці XV ст. Але країна залишалася малозаселеною.

Європейці з'явилися в Сіамі у XVI столітті. Першими «ластівками» з Європи були купці: тайські королі підтриму-

вали торгівлю з Китаєм та Японією, але їх передовсім цікавила вогнепальна зброя. Оскільки в XVII ст. громадянські війни та збройні конфлікти в країні були досить частими, в них постійно брали участь іноземні комерсанти й авантюристи. Тривала боротьба п'ятьох претендентів на трон завершилася перемогою Пья Таксина. Але влада невдовзі змінилася, Прайя Чакрі переніс столицю країни з Аютті в Бангкок. Відтоді всі королі нової династії носять ім'я Рама (нині на троні Таїланду перебуває Рама IX). Необмежена влада королів заважала проведенню багатьох реформ. Тому в Сіамі нарешті конституційна форма монархії замінила абсолютну. Безкровну революцію в 1932 р. очолили чиновники та військові. Король, однак, зберіг свій вплив на сучасне суспільне життя: тайський монарх — голова держави і верховний головнокомандувач водночас. Виконавчу владу здійснює уряд на чолі з прем'єр-міністром.

У 1939 р. державу перейменували на Королівство Таїланд. Надалі країна пережила період громадянського правління, але конституційний лад не мав уже такої довіри з боку тайців, тому влада часто змінювалася. Чергові заворушення в країні в 1992 р. змогли пригасити лише завдяки втручанню короля Рами IX. А через п'ять років у Таїланді сталася економічна криза. Протягом останніх років уряд Таїланду формувався на багатопартійній основі. А от законодавчу владу здійснює двопалатний парламент (Національна асамблея).

У 1999 р. на території держави мешкало більше 60,6 млн чоловік. Чверть громадян країни живуть у містах. Близько 85% населення належать до тайськомовних народів. У Таїланді більшість жителів — тайці або сіамці (кхонтай, тай-нен), народ з групи тай. Значно менше тут китайців, лао, монів, кхмерів, малайців, каренів, акха, шанів, лісу, хмонгів (мяо) та інших народностей. Офіційною і літературною мовою в країні є центральний тайський діалект.

Державною релігією в Таїланді є буддизм південної школи тхеравада. Його сповідують 94 % місцевого населення. У столиці країни, Бангкоку, навіть знаходиться штаб-квартира Всесвітнього братства буддистів. Крім того, у Таїланді діють дві буддійські монашеські секти. Близько 4 % громадян є мусульманами (в основному, це малайці), в країні також живуть індуїсти, християни, сикхи, анімісти.

Економіка Таїланду базується на риболовлі та видобуванні корисних копалин. Надра країни багаті на кам'яну сіль, олово, марганець, залізо, цинк, свинець, вольфрам, вугілля, нафту, горючі сланці, газ, флюорит, дорогоцінне та напівкоштовне каміння. У державі непогано розвинені текстильна та харчова промисловості, постійно зростає випуск пластмас, фанери, цементу, автомобільних шин. А протягом останніх десяти років швидкими темпами розвивалися такі галузі промисловості, як електронна, нафтохімічна, ювелірна та складання автомобілів.

Основними статтями експорту в країні є комп'ютери та комплектуючі, трансформатори, ювелірні вироби, одяг, тканини, інтегральні схеми, продукція гірської та сільськогосподарської промисловостей, морепродукти. А імпортує Таїланд нафту, нафтопродукти, машини та обладнання.

Довжина залізничної магістралі в країні становить 4000 км, але більша частина перевезення припадає на автомобільний транспорт. Крім того, велике значення для внутрішнього сполучення має водний транспорт (його частка становить 60% перевезень). Найбільші морські порти — Бангкок, Саттахіп, Пхукет, Кантанг та Сонгкхла — здійснюють також міжнародні операції, а міжнародний аеропорт у Бангкоку підтримує повіт-

Панорама Бангкока

ряний зв'язок з багатьма країнами Європи, Азії, Америки та Австралією.

Звичайно, що столиця Таїланду, Бангкок (6,1 млн мешканців), є найбільшим містом країни. Серед інших великих міст — Чонбурі, який є центром чорної металургії та цукрової промисловості держави.

Осередком політичного, економічного та культурного життя Північного Таїланду є Чіангмай — адміністративний центр однойменної провінції. За кількістю свого населення він поступається хіба що Бангкоку. Саме Чіангмай у давнину був столицею тайського королівства.

Накхонратчасима (Корат) — найбільший економічний та адміністративний центр сходу Таїланду, важливий транспортний вузол. Там же, на сході, швидкими темпами розвивається ще одне велике місто, яке є торговельним центром — Убонратчатхані.

На півдні країни, неподалік від кордону з Малайзією, на залізничній магістралі Бангкок — Сінгапур, знаходиться місто Хатьяй. Це — перевалочний пункт, через який продукція з каучукових плантацій Таїланду потрапляє до Малайзії.

Початкова освіта в країні є безкоштовною, але ніхто не компенсує місцевим жителям витрат на підручники, форму, транспорт. А вони виявляються значними, оскільки саме через це деякі діти вимушені кидати навчання. Середня освіта державою теж підтримується, але вона не є обов'язковою. Після закінчення школи місцеві жителі можуть отримати професійну підготовку в державних університетах, технічних, педагогічних та сільськогосподарських інститутах і коледжах.

Якщо говорити про культурні цінності, то більшість з них зосереджена в Бангкоку. Там можна побачити Золотого Будду, Лежачого Будду, Королівський палац та монастир Ват-По. Серед цікавих місць столиці — плавучий ринок, крокодиляча ферма, шоу слонів та серпентарій. Варто завітати також до острова Самуї. Тут найцікавішими пам'ятками є Великий Будда (15 м заввишки), Сад метеликів, акваріум, водоспад Намуанг, чудове озеро, де знаходяться дуже незвичні за формою фігури з каменю. Вони мають природне походження і недарма називаються Бабусею та Дідусем. За легендою, тут у давнину розбився корабель. Двоє старих, що були на ньому, загинули, а їхні тіла вода винесла до берега. Там двоє загиблих перетворилися на каміння. А ще на острові є храм Кунарам, де зберіга-

Храм Смарагдового Будди у Бангкоку

ється мумія монаха, померлого ще в 1973 році. Його тіло після смерті залишилося таким, як і за життя. Побожні тайці вирішили, що то — якийсь знак. Монаха всадовили в позу лотоса і помістили в храмі.

Особливу увагу привертають різновиди традиційного драматичного тайського театру: кон — пантоміми, що виконуються чоловіками-акторами в масках; лакон — там грають загримовані актори, які передають зміст дії жестами під музичний супровід; рабам — балетні інтермедії між актами драми; театри маріонеток та знаменитий театр тіней. До речі, один із тайських монархів, Рама VI (правив у 1910—1925 рр.), сам був драматургом, він переклав багато шекспірівських п’єс тайською мовою.

Ця казкова країна залишається й сьогодні такою ж незвичайною для європейця, як і сотні років тому. З цією країною, що була колись відома, як Сіам, нас пов'язує тепла згадка про походження породи котів, які колись були вивезені з цього прекрасного куточка світу. Подивишся в ясно-блакитні очі кота і згадаєш, що Сіам у перекладі означає «усмішка»...

Туркменистан — країна «народжених у світлі»

Республіка Туркменистан — це держава на південному заході Середньої Азії. Вона з одного боку омивається Каспійським морем, а з інших оточена сусідніми країнами — Казахстаном на півночі, Узбекистаном — на півночі та сході, Іраном та Афґаністаном — на півдні.

Якщо поглянути на Туркменію з літака, не можна не здивуватись: як люди могли оселитися на цих пустельних і зовсім негостинних землях? Середню частину країни займає пустеля Каракум (у перекладі це слово означає «чорні піски»). На заході Туркменії — кам'янисті пустелі, на сході — піщані, а на півдні — гори та вершини. Серед гірських систем виділяються Копетдаг, Кугінгтантау (найвища гора Айрибаба, її висота 3139 м), Великий Балхан і Малий Балхан. Є тут і два плато — Красноводське та Устюрт.

На деяких вершинах гір Копетдагу росте незвичайний чагарник. Його щільно переплетені стебла утворюють щось подібне до великих подушок. Але для сну вони непридатні, бо такі тверді, що на них не залишається сліду навіть від кінських копит. Але якщо ці «зелені подушки» підпалити, то горять вони яскравим полум'ям.

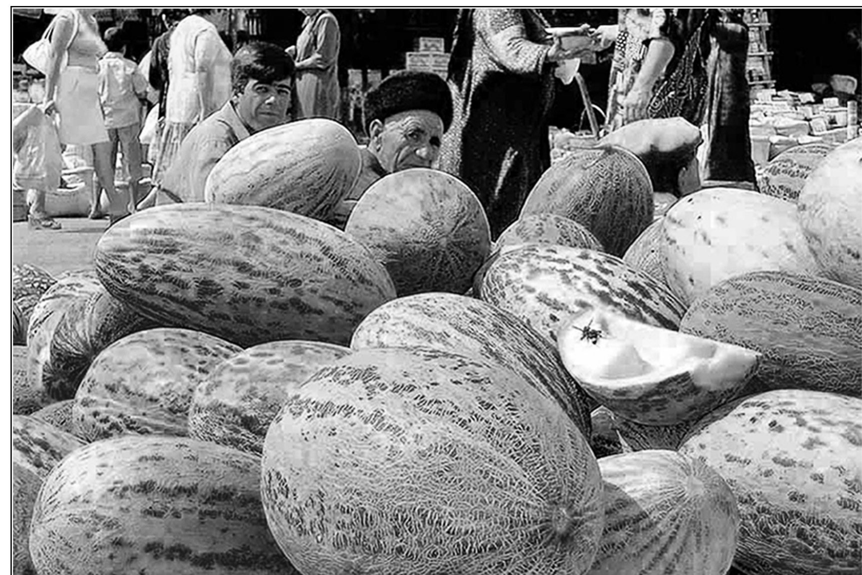
Туркменистан багатий на корисні копалини. Розвідані запаси газу й нафти становлять відповідно 23 трильйони м^3 і більше 12 млрд тонн. Крім того, на території Туркменистану більше 160 покладів твердих корисних копалин, серед яких родовища целестину, сірки, мінеральних солей, каоліну, бентоніту, озокериту, мінеральних фарб, карбонатної сировини і різних будівельних матеріалів.

Клімат Туркменії різко континентальний, посушливий. Середня температура січня становить +4°, липня — +28° С. Кількість опадів невелика: від 80 мм за рік на північному сході до 300 мм у горах. Через це землеробство можливе лише при зро-

шенні, отже тільки 3 % території Туркменії придатні для вирощування культурних рослин.

Річок у країні дуже мало. Тут протікають Амудар'я, Теджен та Мургаб. Найбільша річка — Амудар'я. На захід від неї відведено Каракумський канал (нині — імені Туркменбаші) довжиною понад 1000 км. Навесні рівень води в ріках найвищий, у деякі роки трапляються навіть сильні повені. Влітку багато рік міліють і зникають у пісках. Тому вода в Туркменії — справжня дорогоцінність.

Тварини Туркменистану добре пристосовані до існування в пустелях. Більшість веде нічний спосіб життя, бо вдень надто спекотно, щоб виходити на пошуки їжі. Деякі з тварин можуть жити без води тривалий час, до того ж мають здатність швидко бігати на великі відстані. У країні налічується 91 вид ссавців, 372 види птахів, 74 види рептилій і близько 60 видів риб. З великих ссавців найбільш поширені джейран, архар, шакал, лисиця-корсак; із гризунів — піщанки, ховрашки і тушканчики; з рептилій — варан, кобра, ефа, гюрза, черепаха. Серед рідкісних видів тварин у пустелі вирізняються сірий варан, джейран, гепард, гієна, перев'язка і різні отруйні змії. Охорона цих тварин є одним із головних завдань заповідників Туркме-

Славнозвісні туркменські дині

нистану. Наприклад, у Бадхизькому заповіднику охороняється кулан (дикий кінь) разом з його природним оточенням, а в Красноводському — водоплавні птахи, в тому числі фламінго, пелікани, лебеді, гуси.

Якщо говорити про свійських тварин, туркменам є чим пишатися. Саме вони вивели знамениту на весь світ ахалтекинську породу коней (назва породи походить від Ахалтекинського оазису, де у давнину було розвинене конярство). Ці коні напрочуд красиві, але цінували їх насамперед за швидкість, витривалість та вірність хазяїну. Про коней предки сучасних туркменів піклувалися як про найкращих друзів. Їх пригощали тією ж похідною їжею, яку вживали самі, ділилися з ними водою, прикрашали кінську збрую коштовностями. Ця порода збереглася і нині, ахалтекинців розводять не лише в Туркменії, але й в Казахстані та Росії.

Ще одна істота, яку туркмени вважають національним надбанням,— це алабай (середньоазіатська вівчарка). На його честь існує навіть окреме свято — День алабая. Ці собаки з'явилися понад чотири тисячі років тому. Вони були вірними помічни-

Мечеть у Гипджаку

ками пастухів, несли караульну службу. Алабаї дуже невибагливі, переносять спеку і холод, нестачу їжі і води, можуть робити тривалі переходи. Вони відчувають найменші зміни настрою свого хазяїна, а коли необхідно — відчайдушно захищають його родину та майно.

Туркменія має багату та славну історію. Племена, що жили в горах та долинах рік у межах сучасної території Туркменистану, займалися землеробством, скотарством і полюванням ще в III тис. до н. е. У I тис. до н. е. на цих землях існувала високорозвинена цивілізація: будувалися зрошувальні канали, міста, процвітала торгівля. Близько 500 р. до н. е. найбільш розвиненими регіонами були Маргіана та Парфія. Із VI по IV ст. до н. е. ця територія опинилася під владою перської династії Ахеменідів, через два століття ці землі були завойовані Александром Македонським, а пізніше ввійшли до складу Парфянського царства.

На початку нової ери південні землі захопили іранські шахи, але деякі кочові племена почали шукати спільників серед гунів. Гунам, у свою чергу, протистояв тюркомовний союз племен, який виявився сильнішим і впливовішим. Приблизно в VII ст. н. е. більшість племен перейняло тюркську мову та культуру.

«Рухнама» пояснює виникнення туркменів легендою. Аллах створив цей народ і наділив його двома властивостями: натхненням та цілісністю. Він засвітив у їхніх душах світоч розуму і дав народові ім'я «тюрк іман» — «народжений у світлі».

У 716 р. більша частина земель між Каспійським морем і Амудар'єю ввійшла до Арабського халіфату. Місцеві племена прийняли іслам і почали розвивати торговельні й культурні відносини з мусульманським світом. Відтоді у Туркменистані залишилося кілька мусульманських святинь. Переважно це мусульманські цвинтарі й усипальниці епохи Середньовіччя.

Наступним кроком було створення Сельджукської держави, яка отримала назву від імені вождя огузів — Сельджука та його нащадків — Сельджукідів. Столицею держави було місто Мерв. Огузи змішалися з місцевим населенням, внаслідок чого і з'явився туркменський народ. Саме тоді, в XI ст., вперше з'явилося слово «Туркменія».

Наступні два століття Туркменія перебувала під владою хорезмських шахів, а після підкорення Хорезму військами Чин-

Монумент незалежності

гісхана увійшла до складу Монгольської імперії. Після смерті Чингісхана туркменські племена набули певної автономії, стали васальними державами. Але через два століття сталося нове завоювання, на цей раз — Тимуром. Потім Туркменією володіли Персія, Хівинське царство, але ця влада була тільки номінальною.

Туркменія здавна знаходилася на перехресті важливих торговельних шляхів, що з'єднували Європу з Центральною Азією, Іраном та Афганістаном. Тому ця країна дуже цікавила Російську імперію. Території Туркменистану, крім того, приділялася важлива роль у російських планах завоювання Центральної Азії з її багатими природними ресурсами. Проникнення Росії на туркменські землі почалося із закладання на східному узбережжі Каспійського моря міста Красноводська. Остаточне підкорення Туркменії сталося наприкінці XIX ст. Росіяни побудували тут залізницю, що стало потужним стимулом для економіки, почали розвідувати родовища корисних копалин.

Після Жовтневої революції, яка викликала в Туркменистані численні повстання, країна стала однією з 15 радянських республік (столиця — місто Ашгабад, де мешкає 517 тис. чол.), одним із головних виробників бавовни. Пізніше, в 1930-х рр., були введені до експлуатації нафтові родовища поблизу Небітдагу. Потім був побудований Каракумський канал, який збільшив площу орної землі. Втім, Туркменія залишалася джерелом сировини, що не сприяло її піднесенню. Після розпаду СРСР

Туркменія — єдина в світі держава, в якій деякі товари та послуги (сіль, вода, газ та електроенергія) є безкоштовними для громадян. Найбідніші люди також безкоштовно отримують борошно.

Туркменистан проголосив свою незалежність і з того часу йде власним шляхом. Грошовою одиницею держави є манат.

Сільське господарство Туркменистану має у своєму обороті понад 17 млн га орних земель, на яких вирощують близько 600 тис. тонн бавовни, близько 2 млн тонн зерна, натуральний шовк. В оазисах вирощують бавовну, люцерну, баштанні й садові культури, а також розводять виноград.

За роки незалежності Туркменистан перетворився з аграрної країни на аграрно-індустріальну. Побудовано і будуються нафтопереробні, хімічні, енергетичні, машинобудівні, будівельні, й текстильні комплекси, удосконалюється мережа транспортних комунікацій і засобів зв'язку, розвиваються міста. Велике значення для розвитку країни має газ та нафта, які експортуються до багатьох країн, у тому числі й до України.

Будинок банку Кара-Кум

Інформація про Туркменистан буде неповною, якщо не згадати президента Туркменистану А. Ніязова, що має титул Сапармурат Туркменбаши Великий. З перших днів незалежності Туркменистану він узяв курс на об'єднання всіх верств суспільства навколо ідеї відродження туркменського народу на основі посилення і зміцнення сили його духу. Вираженням національної культури стала написана президентом Ніязовим книга «Рухнама» («Послання Духу»), яка була перекладена з туркменської кількома мовами світу. Вона не тільки повідомляє про славні або трагічні сторінки туркменської історії, але й закликає до праці, самопізнання і збереження багатовікових традицій. Це — головне на шляху перетворення країни на квітучий сад, а саме в таке майбутнє вірить президент Туркменії.

Узбекистан — серце Середньої Азії

Республіка Узбекистан, тобто «країна узбеків», розташована в центрі Середньої Азії. Це дуже давня держава. Її площа становить 447,4 тис. км^2. На заході, півночі і північному сході вона межує з Казахстаном, на сході з Кирґизстаном, на південному сході з Таджикистаном, на півдні з Афганістаном, на південному сході та на сході з Туркменією.

Більша частина території країни розташована на Туранській низині, значну частину якої займає пустеля Кизилкум. На північному сході й на півдні височать передгір'я та відроги гірської системи Тянь-Шаню та Паміро-Алаю. Висоти найбільших вершин цих гір перевищують 4643 м. Між ними лежать квітучі долини: Ферганська, Зеравшанська, Чирик-Ангренська та ін.

Клімат Узбекистану різко континентальний і посушливий. Середні температури липня тут — від +26° С на півночі до +32° С на півдні. У січні температури коливаються від −10° С на північному заході до +3° С на південному сході. Кількість опадів протягом року досить нерівномірна. Якщо в пустелі та на рівнинах вона становить лише 80—90 мм за рік, то у горах вона сягає 1000 мм.

Головними річками Узбекистану вважаються Амудар'я і Сирдар'я. Колись обидві вони впадали в Аральське море. Але нині вода Сирдар'ї повністю використовується для зрошення сільськогосподарських культур та інших господарських потреб і до

моря-озера не доходить. У посушливі періоди Амудар'я теж не доходить до свого гирла, гублячи свої води в пісках пустелі. Втім, деякі ділянки цих річок є судноплавними. На тих ділянках створено кілька штучних озер-водосховищ.

На рівнинах переважає пустельна рослинність. У Кизилкумах у великій кількості ростуть саксаул та піщана осока. Для гірської місцевості характерні луки, ліси та степи. Деякі куточки Узбекистану є пам'ятками природи. Таким є Чаткальський заповідник, створений для охорони ландшафтів Чаткальського хребта. Тут на висоті понад чотири тисячі метрів збереглися густі ліси з арчі та волоського горіха, мальовничі альпійські луки. А взагалі в республіці створено 10 заповідників, у тому числі Народний парк Узбекистану.

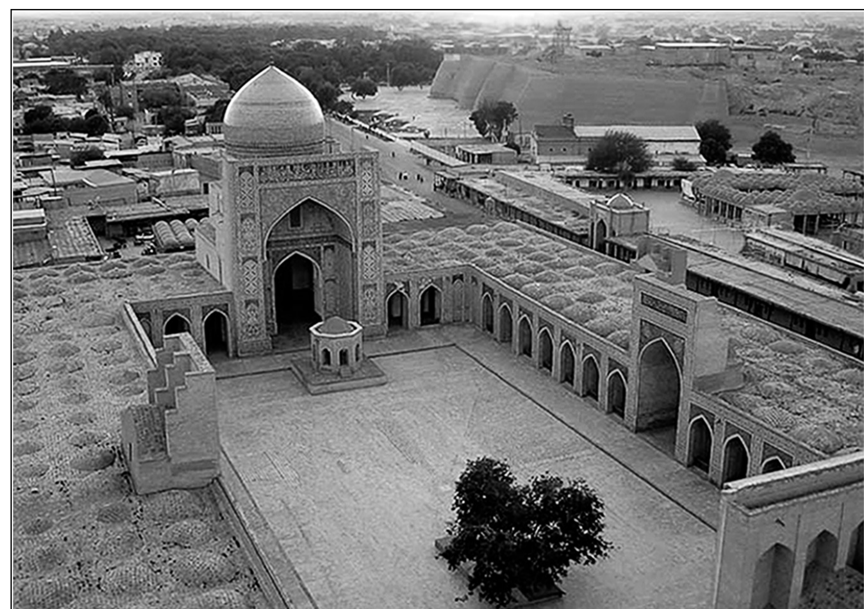
Узбекистан має дуже давню і складну історію. Вже у VIII ст. до н. е. тут існували давні і впливові в тогочасному світі держави Бактрія, Хорезм, Согдіана, Парфія. У VI — IV ст. до н. е. ці землі були завойовані персами і довгий час підкорялися владі перcидської династії Ахеменідів. Коли останній цар із цієї династії, Дарій III, загинув у боротьбі з військами Александра Македонського, вони мусили підкоритися новим

Корабель пустелі поряд з юртою

завойовникам. Коли зі смертю Александра його величезна імперія була розшматована на частини його спадкоємцями, землі Узбекистану дісталися одному діадоху Селевку. Із занепадом династії Селевкідів зі складу їхньої держави відокремилося Греко-Бактрійське царство, яке проіснувало приблизно з 250 по 130 рр. до н. е. Відтоді аж до VIII ст. н. е. тут існувало кілька держав — Кангюй, Фергана, Кушанське царство, Тюркський каганат та інші. Усі вони з часом занепали і стали частиною могутнього Арабського халіфату, утвореного самим пророком Мухаммедом.

Віддалені нащадки засновника ісламу Аббасиди не спромоглися утримати державу такою, якою вона була за часів Мухаммеда та його прямих спадкоємців Омеядів. Частина територій відокремилася від халіфату. Серед них були і землі сучасного Узбекистану, на теренах якого у 819 р. утворилася нова держава Мавераннахр. Протягом IX — XIII ст. нею правили династії Саманідів, Караханідів та Хорезм-шахи. Останній з Хорезмшахів, Мухаммед, через свою невдалу політику та боягузтво призвів до завоювання країни військами Чингісхана. Квітучі міста Мавераннахра Самарканд, Баміан та інші були зрівняні з

Старовинна Бухара

землею. Втім, через століття відбудований Самарканд став центром могутньої імперії Тимурідів. Його правитель Тимур (Тамерлан) завоював багато могутніх східних держав і погрожував навіть європейським володарям. З його смертю в 1405 р. сини великого завойовника почали боротьбу за владу. Відтоді на землях поблизу Сирдар'ї та Амудар'ї з'явилися дві держави: Хорасанське царство з центром у Гераті і Мавераннахр зі столицею в Самарканді, який на той час був відомим на весь світ культурним центром Середньої Азії. У Самарканді правив онук Тимура — вчений цар-астроном і просвітитель Улугбек. На жаль, у 1449 р. його вбили за наказом власного сина Абдуллатіфа. Той недовго протримався на троні. Його наступником став засновник нової династії Шейбанідів, Мухаммед Шейбані, який походив з узбеків. Його нащадок Абдулла-хан II, який правив наприкінці XVI ст., спромігся стати ханом усіх узбеків. Але відразу після його смерті, в 1599 р. давній Мавераннахр захопили нащадки астраханських ханів Джаніди, які до того правили у Бухарі. Самарканд та інші узбецькі землі ввійшли до складу Бухарського і Хівинського ханств. На початку XVIII ст. зі складу першого з них відокремилося Кокандське ханство.

Російська імперія, яка прагнула встановити своє панування у Середній та Центральній Азії, приєднала у 60—70 рр. XIX ст. до себе Самаркандську, Сирдар'їнську області та частину Фергани. Перебіг подій, викликаний Жовтневою революцією 1917 р., привів до утворення у 1924 р. Узбецької Радянської Соціалістичної Республіки. Під час демократичних змін у СРСР узбеки за прикладом інших народів останньої у світі імперії теж спрямували свої зусилля на досягнення незалежності.

У серпні 1991 р. був прийнятий Закон про державну незалежність Узбекистану, а 8 грудня 1992 р. молода держава затвердила Конституцію, яка проголосила Узбекистан президентською республікою. Її головою є президент, а органом законодавчої влади — однопалатний парламент, який називається Олій Мажліс. До складу країни входить Каркалпакська автономна республіка, яка має свої органи самоврядування.

Нині в Узбекистані мешкають 25 млн жителів. Переважну більшість у цій багатонаціональній країні становлять узбеки — 56,6 %. Поряд з ними проживають близько 2 млн каракалпаків, а також росіяни, татари, казахи, таджики, корейці та ін. Більшість віруючих належить до мусульман-сунітів, які, на

Ансамбль меморіально-культових будівель Шах-і-Зінда в Самарканді

відміну від мусульман-шиїтів, визнають сунну, або сукупність переказів про вчинки та висловлювання пророка Мухаммеда.

Офіційною мовою у державі є узбецька.

Грошова одиниця в Узбекистані називається сум.

Столиця держави — Ташкент, де мешкають понад 2 млн жителів. До інших великих міст Узбекистану належать дуже давні Бухара, Самарканд, Ургенч, Коканд, а також столиця Каракалпакстану — Нукус. Ташкент вважається одним із найкрасивіших міст Середньої Азії. Він відомий ще з IV—V ст. до н. е. Але, на жаль, давніх пам'яток архітектури тут збереглося не дуже багато. Місто знаходиться у зоні катастрофічних землетрусів. Особливо сильний землетрус відбувся в 1966 році. Тоді старовинні будівлі Ташкента дуже постраждали, і місто було заново відбудовано протягом 60—70-х рр. минулого століття.

Надра Узбекистану багаті на корисні копалини. Тут видобувають мідь, срібло, золото, свинець, цинк, вольфрам, залізо тощо. Є великі запаси природного газу, сірки, озокериту, кухонної солі. До провідних галузей обробної промисловості належить виробництво азотних і фосфорних добрив, хімічного волокна, пластмас. Успішно розвивається машинобудування, здебільшого сільськогосподарське, а також електротехнічна, радіоелектронна, авіаційна промисловість, приладобудування,

виробництво хімічного і нафтового обладнання. У легкій промисловості переважають бавовноочисні, бавовнопаперові, шовкові, харчосмакові виробництва.

Щоб виростити в Узбекистані з його посушливим кліматом будь-які культурні рослини, треба використовувати поливне землеробство. Перевага віддається таким сільськогосподарським культурам, як бавовник, тютюн і деякі олійні культури, наприклад сезам або кунжут. Крім того, вирощується багато рису, кукурудзи, джугару та інших зернових культур. У долинах розвинені плодівництво, виноградарство, овочівництво, вирощування баштанницьких культур, особливо знаменитих динь, найкращих за смаковими якостями у світі.

З давніх часів існувала легенда: якщо порушити спокій останків Тимура, похованого в Гур-Емірі, то на свободу вийде жахливий дух війни, втілений в особі жорстокого правителя Самарканда. Тоді на землі почнеться кривава війна, якої ще не знало людство, і вона триватиме, доки кістки великого завойовника не будуть знов поховані. Так сталося, що наприкінці 30-х рр. минулого століття радянські вчені вирішили дослідити поховання Тимура. Могила була відкрита, і невдовзі почалася Друга світова війна. Тривалий час учені працювали, щоб відновити справжній вигляд завойовника. Після реконструкції кістки знову поклали на старе місце і прикрили важкою плитою з чорного нефриту. Невдовзі відбулося святкування перемоги над фашизмом.

У скотарстві чільне місце належить вівчарству, молочном'ясному скотарству, розведенню коней та верблюдів. Певна увага приділяється шовківництву. В Узбекистані успішно розводять тутового шовкопряда — метелика, з коконів якого одержують нитки для натурального шовку.

Значну частину своєї продукції держава експортує. Певні прибутки вона має від продажу за кордон природного газу, машин, обладнання, шовку-сирцю, вовни, каракулю, тканин, овочів, фруктів, винограду тощо.

Дуже цікавий Узбекистан і для туризму. У Самарканді збереглося багато архітектурних пам'яток світового значення. Серед них знаменитий мавзолей мусульманських святих Шах-і-Зінда, усипальниця Тимура та його нащадків Гур-Емір. А «шляхетну Бухару» — саме так у давнину називали це місто — взагалі можна вважати містом-музеєм. Усі ці ансамблі справляють незабутнє враження і завжди приваблюють прихильників давньої мусульманської культури.

Філіппіни — країна, що виросла з моря

Ця острівна держава знаходиться на заході Тихого океану і є частиною Малайського архіпелагу. До її складу входять понад 7100 островів. З них менше половини мають власні назви, і тільки 462 мають площу більше 2,6 тис. км^2. Близько двох третин території Філіппін припадають на острови Лусон (105 тис. км^2) та Мінданао (95 тис. км^2). Досить великими є також острови Бохол, Лейте, Масбате, Міндоро, Негрос, Палаван, Панай, Самар, Себу. З півночі на південь держава простяглася на 1850 км, а з заходу на схід — на 1100 км. Загальна площа її суходолу — 300 тис. км^2, довжина берегової лінії — 36 290 км. На сході та північному сході цю групу островів омиває Філіппінське море, на заході та північному заході — Південно-Китайське, а на півдні — море Сулавесі. Найближчими сусідами архіпелагу є острови Калімантан (Борнео), Сулавесі (Целебес), Тайвань, Молуккські острови. Адміністративно Філіппіни поділені на 77 провінцій (12 економіко-адміністративних районів), а Велика Маніла та ще 61 велике місто мають особливі права та окремий статус. Крім того, до складу держави входять дві автономні області.

Острів Лусон

Озеро Тааль на острові Лусон

Колись давно Філіппіни виросли з моря, наче в казці. Тому ці острови й мають характерний гірський рельєф. На Лусоні, наприклад, є три хребти, середня висота яких становить 1800 м, і гора Пулог, що височить на 2934 м. А на острові Мінданао знаходиться найвища вершина країни — вулкан Апо (2954 м). Біля підніжжя гір та в прибережних районах притулилися густозаселені рівнини та річкові долини. Правда, мальовничі кам'яні хвилі, що велично здіймаються над зеленими хвилями трав і листя, неприємно «урізноманітнюють» життя місцевого населення: справа в тому, що гори Філіппін є складовою частиною низки діючих вулканів, яка має красномовну назву — «Тихоокеанське вогняне коло». Так, на Лусоні періодично прокидаються близько двох десятків вулканів. У 1991 р. багато горя приніс один з них —Пінатубо (1780 м). Серія катастроф забрала життя значної кількості людей та призвела до масштабного руйнування будівель. А через два роки прокинувся і найактивніший вулкан архіпелагу — Майон. Той час філіппінці згадують із жахом.

Великих судноплавних річок на островах мало, а ті, по яких можуть ходити хоча б маленькі суденця, відіграють неабияку

Мешканці острова Мінданао

роль у житті країни. Найважливішими водними шляхами архіпелагу є Кагаян, Пампанга, Агно, Пасін (острів Лусон), Агусан, Мінданао та Пулангі.

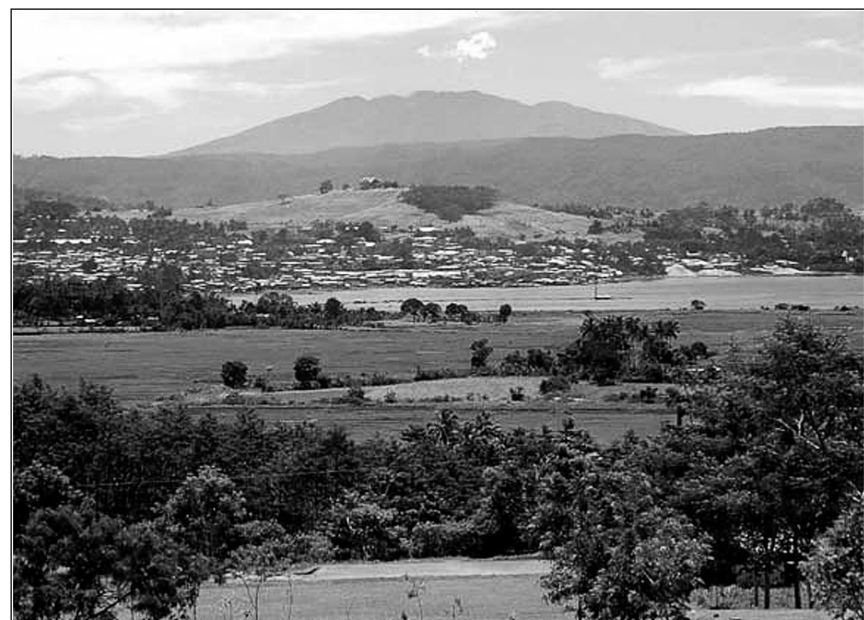
Клімат Філіппін дуже неоднорідний, хоча в цілому є тропічним, мусонним. На відмінності в режимі вологості та температур кожної місцевості впливає ступінь розчленованості її рельєфу, віддаленість від океану, від шляху вологих мусонних потоків і трас тропічних циклонів. Взагалі, середня температура повітря на Філіппінах наближається до +27° С, причому різниця між найгарячішим та найпрохолоднішим місяцями становить не більше чотирьох градусів.

Вологі вітри (мусони) приносять на Філіппіни велику кількість опадів. В середньому їх тут випадає 2000—2500 мм за рік, а в окремих районах (наприклад, у Центральних Кодільєрах Лусону) навіть понад 4000 мм. У районі міста Багіо пройшла колись неперевершена за силою злива, коли за одну добу випало 1200 мм води. Уся територія держави умовно поділяється на чотири зони: східну, де дощі йдуть рівномірно протягом року; західну, де зима та весна є сухими сезонами, а осінь та літо — вологі; північно-західну, де опади дуже часті, а напри-

кінці осені — на початку зими зливи періщать, наче з відра, викликаючи паводки (влітку й восени сюди також навідуються тайфуни); східні райони, де клімат надто вологий, а відносно сухий період дуже короткий.

Більшість ґрунтів Філіппін є червоними та жовтими. Родючими їх назвати важко. А от на рівнинах і в долинах річок ґрунти змішані з вулканічним попелом і тому дуже продуктивні.

Флора на Філіппінах дуже різноманітна. Тут чудово себе почувають понад 10 000 рослин. Серед них — 3000 видів дерев (60 мають комерційну цінність), 1000 видів папороті, 900 видів орхідей. Ліс вкриває 40 % території країни, але екологи б'ють на сполох, твердячи, що для нормального функціонування екосистем його площа має становити не менше 54 %. Здебільшого на Філіппінах буяють вічнозелені тропічні та екваторіальні рослини, утворюючи багатоярусний «гуртожиток», де величезні дерева захищають своїми вітами орхідеї та рафлезії (ця рослина має дуже гарну квітку діаметром до одного метра). Нижній «поверх» зеленої хащі утворюють цукрова та арекова пальми. Сусідом струнких красунь є ліана ротанг — та сама, з якої виробляються легкі стильні меблі. А ось у районах з явно вира-

Місто Мараві на острові Мінданао

женим сухим сезоном поширені мусонні листопадні ліси. Трохи вище по схилах гір починається царство вічнозелених дубів-велетнів, підлісок якого утворюють пальми. Ці зарості непомітно переходять у дубово-кленово-миртові хащі. Зелених гігантів обвивають ліани, вкривають мохи, їхні стовбури прикрашені орхідеями. На висоті 1000—2000 м ростуть переважно сосни; там зустрічається навіть агатіс білий — дуже цінна порода. А в прибережних районах можна побачити мангрові ліси, які ростуть в оточенні високих пальм ніпа. Там, де рослинність була знищена людиною, земля або поросла жорсткою тропічною травою аланг-аланг, або зазнала сильної ерозії.

Для тваринного світу Філіппін, як і рослинного, характерна велика кількість видів, які живуть лише тут і яких ніде в світі не можна зустріти. Великих тварин тут небагато — хіба що два підвиди азіатського буйвола (тамарау та карабао). Невеликих «братів менших», щоправда, більше: п’ять видів макак, довгоп’ят (представник лемурів), гризуни, карликова кабарга, дикобраз, ящер панголін, філіппінський шерстокрил (який може робити стрибки з дерева на дерево на відстань до 60 м, керуючи за допомогою вкритої шерстю перепонки між передніми і задніми кінцівками), близько 60 видів кажанів. Серед останніх найбільшого клопоту місцевим жителям завдають крилани (летючі собаки). Розмах їх крил до 1,5 м при довжині тіла близько 40 см. Вдень вони сплять, звисаючи з гілок дерев униз головою, а з настанням присмерків «стають до роботи» — цілими зграями вилітають на пошуки фруктових садів і виноградників, перелітаючи іноді з острова на острів. Ці капосні тварини завдають великої шкоди філіппінцям, бо поїдають найспіліші та найсолодші плоди. Хижаки в країні теж є. Але всі вони невеликі і не загрожують людині. Це мангуста, бінтуронг, дивохвіст. А от крокодилів, змій, ящірок, черепах тут справді багато. Як і птахів. Цих мешканців на Філіппінах — кілька сотень видів. Серед них навіть є гарпія-мавпоїд. Величезний орел з крилами по 60 см кожне, зростом в один метр облюбував для себе острів Мінданао, де полює на макак.

Що особливо вражає на Філіппінах, так це метелики: величезні й маленькі, яскраві й похмуро-темні, різнокольорові та майже прозорі... Взагалі, комах тут багато. От тільки серед них переважають шкідники (такі, як цикади) та розносщики хвороб (наприклад, москіти).

У водах біля Філіппінських островів знайшли собі притулок понад 2000 видів риб, більшість із них мають промислове значення (тунець, макрель, сардини та ін.). А ще на мілині біля Сулу живуть великі колонії молюсків, серед яких є й перлівниці.

Якщо вірити археологам, перші переселенці ступили на цю землю близько 20 тис років тому. Невисокі темношкірі люди (негріто) прийшли суходолом: у ті часи між Філіппінськими островами та Євразією існувало кілька природних «мостів». Але під час останнього льодовикового періоду вони зникли під водою, і пращурам малайців та індонезійців доводилося вже діставатися Філіппін морем. У IX ст. на островах з'явилися китайці, а в XVI ст. — іспанці. До речі, й назву свою Філіппіни дістали на честь короля Філіппа II. До цього давні китайці називали острови Майн, а Птолемей — Маніолас. Іспанці втримували владу над цим райським куточком протягом 333 років. Останніми в переліку колоніальних володарів країни були США. Щоправда, вони втрималися тут усього 50 років. Незалежність Філіппіни здобули 1946 року. Але вже в 1972 р. президент Ф. Маркос вирішив стати царем і богом на цьому шматку суходолу, проголосивши в державі надзвичайний стан. Тільки в 1986 р. диктатора скинули, влада в країні перейшла до рук Корасон Акіно, і Філіппіни отримали нову конституцію. У 2001 р. президентом країни стала Глорія Макалбал Арройо.

На Філіппінах мешкають 81,2 млн чоловік, з них 37 % становлять діти та підлітки до 15 років. Близько половини остров'ян оселилися у містах, причому 15 % з них живуть у Великій Манілі (11 млн чоловік). Найбільшими містами держави також є другий за значенням порт країни — Себу, Кесон-Сіті, Ілоіло, Баколоді, Давао, Пасаї.

На островах використовуються понад 80 місцевих мов та діалектів, а вісім з них взагалі є основними для більшості філіппінців. З 1935 р. місцева влада почала вводити єдину державну мову —пiліпіно. Але основною мовою навчання, засобів масової інформації та адміністративного управління залишається англійська, якою володіє 50 % населення країни.

У релігійному питанні Філіппіни — унікальне явище. Це єдина в Азії держава, де майже всі жителі є християнами (трохи менше 94%). П'ять відсотків філіппінців — мусульмани, а менше двох відсотків — послідовники місцевих традиційних вірувань.

Основні заняття остров'ян — сільське господарство, лісовництво та риболовля. Більше половини населення і нині мешкає в хижах на палях чи просто на землі, укритих соломою або пальмовим листям. Сплять жителі на підлозі, простеливши циновки з того ж листя пальми, їжу готують на відкритому вогні, білизну перуть у річці, а після заходу сонця користуються гасовими лампами... Але порівняно з народом самаль (архіпелаг Сулу) ці остров'яни справжні багатії, бо на архіпелазі люди взагалі найчастіше мешкають прямо в човнах. Багато хто з них промишляє контрабандою чи піратством. А ось міське населення може похвалитися будинками з двоскатними дахами та балконами, прикрашеними вирізьбленими птахами, зміями, драконами та квітами.

Основою суспільного ладу на Філіппінах є родина. Розлучення на островах заборонені законом. Філіппінці здебільшого дотримуються традиційного одягу своїх далеких пращурів: жінки носять сарі, чоловіки — пов'язку на стегнах чи штани.

На островах і досі практикується підрубно-вогнева система землеробства: ділянка лісу випалюється, і на цьому місці кілька років вирощують рис, солодку картоплю, кукурудзу, таро, овочі та фрукти, кокоси (85 % кокосової олії на світовому ринку — продукція Філіппін), каву, гевею, цукрову тростину, рами, абаку (манільську коноплю) та високоякісний тютюн. Потім обробляється інша ділянка. Саме через такий спосіб ведення господарства територія лісів на островах катастрофічно скорочується. На Філіппінах також розвинене терасне поливне землеробство. На острові Лусон гігантські сходи терас мають до шести метрів висоти кожна! Крім того, на рисових полях і в проточній воді ловлять крабів, креветок, молюсків. А в місцевих господарствах вирощують свиней, буйволів, курей.

Сільськогосподарська продукція та деревина були основою економіки Філіппін аж до початку Другої світової війни. Але з проголошенням незалежності більшу частину національного прибутку дають державі підприємства обробної промисловості: електронного обладнання, взуття та одягу, лікарських препаратів, фанери та шпону, паперу, побутової техніки. На островах також виробляють скло, цемент, добрива, хімічні товари, чорні метали та продукти переробки нафти. У країну постійно надходять закордонні інвестиції із США, Японії та Тайваню. Понад 30% акцій 1000 великих місцевих корпорацій нині вза-

галі належать іноземцям. Розподіл прибутків серед населення дуже нерівномірний: більше третини філіппінців живуть за межею бідності. Шість мільйонів остров'ян у пошуках кращого життя подалися за межі країни.

Надра цих островів багаті на вугілля, нафту, золото, сировину для цементної промисловості, вапняк, мідь, нікель, залізо, срібло, марганець, цинк та кобальт. Крім того, країна входить у десятку основних світових виробників хрому. А от економічну кризу, яка тривала 20 років, тут змогли подолати тільки в 1993 р. До речі, ця острівна країна є другою у світі (після США) за масштабами розвитку геотермальної електроенергетики.

Цікаво, що Філіппіни свого часу були одним із засновників ООН. Нині в Манілі розміщено правління Азіатського банку розвитку. Держава є членом Асоціації країн Південно-Східної Азії та Всесвітньої торговельної організації. Грошова одиниця — філіппінське песо.

Автодорожний та залізничний транспорт на островах розвинені досить добре. Але уявіть цю країну без морських перевезень. Тисячі місцевих рейсів обслуговують більше 500 фі-

Рисові поля на сходах терас

Будинок адміністрації провінції Себу

ліппінських портів, а до кількох десятків з них можуть заходити також океанські кораблі. Крім того, в країні діють 87 аеропортів, два з них є міжнародними.

Система освіти на Філіппінах передбачає безкоштовне шкільне навчання, можливість отримати вищу освіту в одному з десятка місцевих університетів, у професійних коледжах, педагогічних та технічних училищах (безкоштовно) та ряді приватних навчальних закладів (платно).

За легендою, Ф. Магеллан, який власне й відкрив для Європи Філіппінські острови, сказав: «Якщо є рай на землі, то він тут!» І країна підтримує таку репутацію не тільки завдяки пейзажам чи клімату, але й традіційним святам. Їх на островах сила-силенна. Тільки офіційних, державних налічується двадцять! А ще загальнонаціональні, провінційні, міські, сільські та багато інших... Різноманітність приводів для радості вражає: свята рису, квітів, плодів, водяних буйволів, повітряних зміїв, ліхтарів, свічок, танців, народних пісень і навіть... смаженого поросяти! Деякі з них тривають кілька днів, отож школярі та студенти ще з XIX ст. звикли називати день між двома святами

«містком». Під час свят усюди лунає музика, проходять фестивалі, музичні концерти, костюмовані паради, релігійні процесії, театралізовані вистави, конкурси краси, змагання співаків, танцюристів, повітряних зміїв, бої биків та півнів, феєрверки. Але справді загальними в країні визнаються лише Різдво, Новий рік, Страсний тиждень, Великдень, Травневі свята та День усіх святих.

До речі, під час Страсного тижня на Філіппінах і досі можна побачити, як люди повторюють шлях Христа на Голгофу. Вони тягнуть важкий хрест, на голови надягають справжні тернові вінці, а спеціально найняті люди лупцюють їх довгими батогами, в які часто вплітають осколки скла. А на деяких островах у ці ж дні інсценується розп’яття Христа. Уявіть — відбою від добровольців немає! Хоча отримані рани загоюються більше місяця. Один з найбільш активних місцевих жителів був розп’ятий вісім разів, і дірки на його долонях уже не заростають...

Третій тиждень січня присвячено святу Ати-Атихан. Це історико-етнічне дійство розповідає про реальні події давно минулих часів, коли місцевих жителів ати малайські князі дату вигнали з родючих рівнин у гори, «заплативши» їм за втрачену власність шомполами, кинджалами та намистом. Відтоді (уже вісім століть) обидві сторони зустрічаються щороку на спільному святі, хоча самих ати вже майже не залишилось, а їхні ролі грають місцеві сільські хлопчаки.

Одним з найяскравіших свят, безперечно, є Тадтарин, названий так за ім’ям давньофіліппінської богині, покровительки жінок-матерів. Під час цих трьох днів тихі, обтяжені різноманітними клопотами філіппінки дозволяють собі відпочити так, як їм заманеться.

Серед історичних та культурних пам’яток, яким варто приділити увагу в країні, старе місто в Манілі, оточене кам’яними стінами, довжина яких дорівнює 4,5 км; історичний Форт Сантьяго, найстаріша на островах кам’яна церква — Кафедральний собор, давній форт Сан-Педро й Хрест Магеллана. А ще до послуг туристів та місцевих жителів — чудовий зоопарк, міні-Діснейленд, культурний центр та багато музеїв. Серед них найпопулярнішими є Санто-Томас, Національний та Муніципальний музеї, Метрополітен (музей образотворчих мистецтв). На невеличкому острові Мактан установлено пам’ятник на місці

смерті Маґеллана. Поряд з ним існує багато споруд на честь місцевого вождя Лапу-Лапу, під час битви з яким, власне, й загинув знаменитий мореплавець. А на Бохолі туристів дивують знамениті Шоколадні пагорби — унікальне явище природи. На цих пагорбах мешкають найменші у світі мавпочки. На Мінданао варто побувати в Орлиному заповіднику та на плантації орхідей. Потім можна відпочити на унікальних чорних піщаних пляжах неподалік від Давао.

Місцеві жителі уникають конфліктів і суперечок. На їхню думку, щоб досягти щастя й успіху, треба лише бути терплячим і виявляти витримку. А ще — відповідати добром на добро. Бо такий борг неможливо повернути грошима.

Шрі-Ланка — острівна держава

Ця острівна держава у Південній Азії розташована на південь від півострова Індостан. Її площа дорівнює 65,6 тис. км^2. Територія острова поділяється на сім адміністративних провінцій, які, у свою чергу, складаються з округів. Населення острова становить понад 18 млн чоловік. Шрі-Ланка є членом ООН (з 1955 р.), Співдружності націй, Південно-Азіатської асоціації регіональної співпраці й Руху неприєднання. Грошова одиниця — ланкійська рупія.

Римляни називали цей острів Тапробане, араби — Серендибом, англійці — Цейлоном, а місцеві жителі дали йому ім'я Шрі-Ланка. Острів має форму сльози. Від материка його відокремлюють неглибока Полкська протока та Манарська затока. Між ними знаходиться ланцюг островів, відомий як Адамів міст. До речі, від цього царства неповторних водоспадів, розкішної рослинності та золотих пляжів до самої Антарктики немає ніякої землі. Частина території Шрі-Ланки має висоту вище 1500 м над рівнем моря, однак ці місцевості перетинає багато розломів. З певної відстані вони сильно нагадують малюнок якоря, стрижень якого витягнутий у напрямку з півночі на південь. Гора Підуруталагала є найвищою в країні (2524 м.) Між урвищами простяглись напрочуд гарні долини, подекуди вони поступаються місцем плато з пологими схилами, які непомітно переходять у мозаїку з пагорбів та вологих низин.

Червоно-жовті ґрунти острова є малородючими. Попри це, тут вирощують непогані врожаї чаю, кокосових пальм, каучу-

коносів. Правда, для цього треба вчасно дбати про внесення добрив. У низинах сухої зони ґрунт червоно-бурий, більш родючий, але має свої вади: важко піддається обробітку та погано утримує вологу.

Ріки Шрі-Ланки здебільшого короткі й мають швидку течію. Усі вони починаються в Центральному масиві; звідти Махаоя та Келани несуть свої води до західного узбережжя, Валаве та Нілвала — до південного, а Гал та Ян — до східного. Найдовшою з блакитних артерій острова є Махавелі, що тече з південного заходу Центрального масиву до північно-східного узбережжя країни.

Ця «сльоза океану» лежить усього на кілька градусів широти північніше екватора. Тому клімат тут дуже теплий і стабільний. Найпрохолоднішим є грудень (+25° С), а найгарячішим — травень (+28° С). Звичайно ж, у горах трохи інакше. Наприклад, у місті Нувара-Елія, найвищому в країні (розташоване на висоті 1881 м), у січні температура повітря ледь сягає +14° С, а в травні — +17° С. Сусідством острова з Індійським субконтинентом пояснюються сезонна зміна напрямку вітрів, контрастність у режимі атмосферних опадів, якими «керують» мусони, різкі районні відмінності в кліматі. Наприклад, південно-західні

Рибацькі парусні судна

низини належать до вологої зони. На західних схилах Центрального масиву температури стають нижчими залежно від висоти, а кількість опадів за рік подекуди перевищує 5100 мм. Водночас у низинах сухої зони, на півночі та сході острова, максимум дощів випадає з жовтня по січень — саме в цей час тут проходить північно-східний мусон. А з червня по вересень цей район переживає засушливу пору. В сухій зоні кількість опадів за рік стає значно меншою, ніж у вологій: від 1900 до 1300 мм.

Рослинний світ Шрі-Ланки досить цікавий. У низинах вологої зони та на схилах гір колись росли тропічні ліси, які поступово переходили у вічнозелені. Однак нині картина суттєво змінилася. Оскільки людина активно зайнялася господарською діяльністю саме на цих територіях, від дикої рослинності тут майже нічого не залишилося. Зелені «аборигени» збереглися хіба що на природних ділянках, які перебувають під охороною закону. У низинах сухої зони лісам теж не дуже пощастило. Але подекуди мішані вічнозелені зарості ще тримаються, переходячи в колючі чагарникі та хвилі вторинних злакових.

Фауна острівної держави дуже різноманітна, але кількість великих тварин, на жаль, поступово зменшується. Особливо це стосується ведмедів, слонів, леопардів. Зате багато видів змій, крокодилів, ящірок не дуже страждають від сусідства з людиною й почувають себе досить непогано.

Більшість розвинених міст знаходиться на південному заході країни. Головним діловим і торговельним осередком є Велике Коломбо (себто столиця, її околиці та місто-супутник Котте), де мешкають понад 2 млн чоловік. Другим за розміром вважається Дехівала-Маунт-Лавінья (196 тис. чол.), за ним іде центр Північної провінції Джафна (129 тис. чол.) та Шрі-Джаяварданапура (109 тис. чол.). У Центральному масиві найбільшим містом є Канді (104 тис. чол.), а в Південній провінції найвпливовішим вважається її адміністративний центр та невеликий порт Галле (84 тис. чол.).

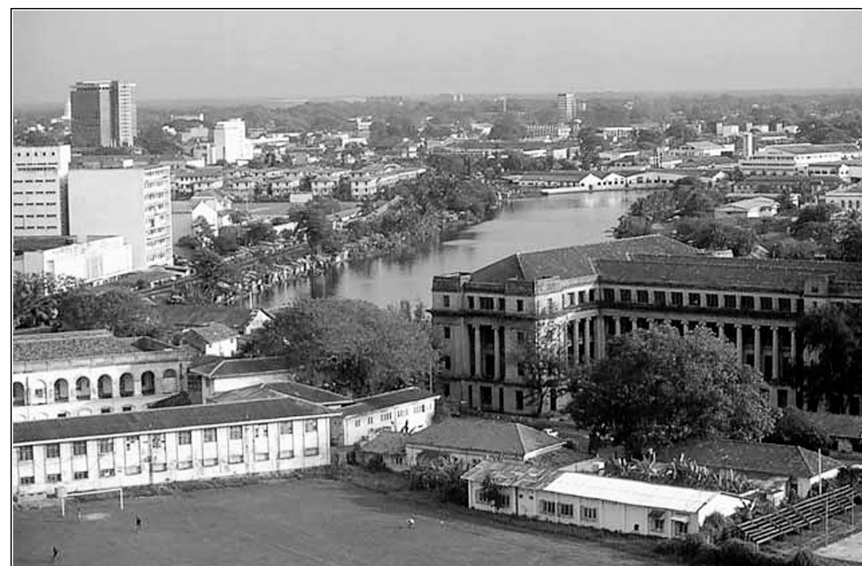
Більшість місцевих жителів — сингали. Трохи менше тут ланкійських тамілів (нащадків давніх переселенців з Індії та індійських тамілів, які потрапили сюди тільки в середині XIX століття. Індійські таміли аж до 70-х рр. минулого століття вважалися «особами без громадянства». Пізніше дві третини

з них змогли виїхати до землі предків, а ті, що залишилися, стали громадянами острова. Сингали та таміли й досі займають відокремлені території, шлюби між представниками обох народів трапляються дуже рідко. В країні досить багато маврів — нащадків від шлюбів арабів та місцевих жінок, євразійців, бюргерів, малайців. А от представників найдавніших корінних жителів цієї землі — веддів — нині нараховується всього 3000 чоловік...

Більшість ланкійців користуються сингальською мовою (вона належить до індоєвропейських мов та використовується лише в Шрі-Ланці), яка визнана офіційною державною. Таміли й маври спілкуються тамільською, що має статус національної. А от євразійці й бюргери розмовляють англійською.

Дві третини жителів країни є буддистами. Одну п'яту складають індуїсти. 8 % населення — християни (переважно католики), 7 % — мусульмани. Цікаво, що понад 15 000 жителів острова — монахи, які належать до трьох основних сект. До речі, у країні й досі існує кастова система. Кастовий фактор грає не останню роль навіть у політичній боротьбі під час виборів.

Якщо згадати історію цього острова, то здається, що природа недарма надала йому форми сльозинки. З VI ст. до н. е. через нього пройшли хвилі завойовників: індоарійські племена

Столиця Шрі-Ланки — Коломбо

з північної Індії, таміли, португальці, голландці, англійці... Усі вони залишили свій слід на цій землі. Сингали побудували складну систему гребель, водосховищ, підземних резервуарів та тунелів для зрошення земель. Через постійні сутички та набіги система водопостачання земель на рівнинах прийшла в занепад, а місцеві жителі почали перебиратися туди, де вологість ґрунту дозволяла обходитись без штучного поливу. Всього два століття пішло на те, щоб родючі землі півночі перетворилися на непролазні джунглі, а вода, яка застоювалася в резервуарах та каналах, заболотилася. Внаслідок цього на острові поширилася малярія. Крім того, ослаблення держави призвело й до занепаду культури.

Португальці принесли на острів католицизм, почали розвивати торгівлю слонами, корицею, чорним перцем, плодами арекової пальми. Голландці дали «зелену вулицю» поставкам гвоздики, кардамону та інших спецій, порозумілися з сингальцями, допомогли їм вигнати з острова португальців і завезли на Цейлон нові рослини: кавові деревця та гевею. Англійці створили мережу доріг, що сполучила всю країну, та єдину адміністративну систему, взялися розводити різноманітні сорти чаю, гевею. Але місцеві сингали анітрохи не бажали працювати найманцями на плантаціях, тоді з Південної Індії на Цейлон і потрапили таміли. Незалежність країна отримала 4 лютого 1948 р., але залишилася у складі Британської Співдружності націй, носила назву Цейлон і підкорялася англійському монарху. У 1972 р. острів проголосили незалежною республікою. Високі світові ціни на чай справили неабиякий влив на досягнення в країні непоганих економічних успіхів. Проте на острові тривали сутички між сингалами та тамілами. Громадянська війна там, можна сказати, не вщухає й дотепер.

Нині Шрі-Ланка (цю назву острів повернув собі в 1978 р.) є демократичною республікою, в якій діє багатопартійна система правління. Основою економіки країни є сільське господарство. На світовому рівні Шрі-Ланка вважається одним з лідерів серед експортерів чаю й поступається хіба що тільки Індії. Другою експортною культурою, на яку спирається економіка країни, є гевея. Під кокосову пальму відведено вдвічі більше площі, ніж під гевею та чайні кущі разом.

Економічне становище острівної держави дуже залежить від виробництва рису. Воно почало суттєво зростати після

Буддійська ступа в Поллонаруві

того, як у 1948 р. в країні була ліквідована малярія, відновлені давні зрошувальні споруди, почалося використання мінеральних добрив та розгорнулося планове будівництво поселень. Отож після 1976 р. країна нарешті виявилася спроможною забезпечити себе.

Надра острова багаті на дорогоцінне каміння та графіт. А на півострові Джафна розробляються поклади вапняку, який є основним компонентом при виробництві цементу.

Транспортні шляхи держави добре розвинуті: автомобільні дороги, три чверті яких мають тверде покриття, утворюють густу мережу; в столиці діє головний морський порт, обладнаний штучною гаванню; у Катунаяку працює сучасний міжнародний аеропорт. Ось тільки з залізничним транспортом на острові не все гаразд: багато магістралей не діють з середини 80-х років минулого століття.

Промисловість країни складається з розвинених традиційних промислів, підприємств з переробки місцевої сільськогосподарської продукції, машинобудівних заводів, підприємств

із виробництва цементу, паперу, фанери, кераміки. На півночі від столиці утворена спеціальна економічна зона для залучення іноземного капіталу, де діють закордонні компанії, яким надані значні податкові пільги. Досить високими темпами розвивається й будівельна індустрія країни. Економіка Шрі-Ланки сильно залежить від зовнішньої торгівлі. Місцеве населення має право на безкоштовне лікування та освіту. Крім того, в країні надаються соціальні послуги та допомога бідним: вони можуть розраховувати на отримання місячної допомоги, грошових дотацій для хворих на сухоти, старих, хворих та інвалідів. На Шрі-Ланці діють понад 12 000 початкових та середніх шкіл, кілька університетів, два університетські коледжі, 21 інститут інженерного профілю та 26 педагогічних училищ.

Серед місцевих визначних пам'яток, насамперед, треба згадати Національний музей Коломбо, де демонструється найкраща експозиція з історії Шрі-Ланки від кам'яного віку до сучасності. Варто відвідати також бібліотеку при музеї, Національний архів столиці, Національну бібліотеку, Національний бібліографічний центр, регіональні музеї у Канді, Джафні та Ратнапурі. Але найбільше вражають гостей острова інші свідки минулого. Шпиль Адама (2243 м) — буддійська святиня. За легендою, саме тут спустився на землю Адам, якого вигнали з раю. На схилах шпилю видно відбитки слідів, які нагадують людські (буддисти вважають, що вони належать Будді, а християни та мусульмани — що Адаму)... Серед дивовижних місць країни — природні парки. Тут є все: водоспади, річки, чудернацька рослинність, гори. Просуваючись по звивистій дорозі, можна побувати в усіх кліматичних поясах і вийти туди, де буяє щось на зразок тайги... Одна з перлин острова — національний парк «Ялла». Тут майже під ногами товчуться гарні павичі, на кожному кроці зустрічаються буйволи та крокодили. Дикобрази є на острові всюди (часто їх можна побачити на порогах хиж — чим не сторожові пси!). Крім того, тут можна зустріти леопардів, чорномордих мавп, слонів, а ще побачити фікус, який своєю кроною покриває площу в половину футбольного поля... У Королівському ботанічному саду в Нераденії, наприклад, під таким рослинним гігантом проходять конференції і семінари: і дихаєш вільно, й сонце не заважає...

Провінція Нувара-Елла відома своїми чайними плантаціями й справляє особливе враження. Усі схили гір там укриті

охайними рядами зелених кущів, а між ними подекуди виглядають маленькі села та майже казкові містечка. Тут же, у горах, працює клініка ланкійської медицини.

У Канді, де постійно проходять якісь фестивалі, карнавали, свята, найбільшою святинею вважається храм Зуба Будди. На одному з вівтарів приміщення стоїть щось схоже на ліхтар. На ньому — тінь обличчя Будди. Якщо дивитися їй у вічі, то в який би куток ти не відходив, тінь буде повертатися за тобою. Ще в Канді варто побувати в Ботанічному саду. Від його входу починається дивовижна алея, над якою дугами вигнулися дерева, дуже схожі на... ялинки! Є тут і дерево, великі яскраві квіти якого символізують буддизм. Воно приносить великі важкенні плоди. Трохи далі в саду є теплиця з орхідеями. А над кущами та деревами снують летючі лисиці — розчепірені тушки, начебто одягнуті в широкий чорний плащ. Під ногами ж вештаються дивні тварини — «суміш пацюка, крокодила, тигра й мавпи» — так називав мангустів А. Чехов. Увечері в Канді можна побачити народні танці, виступи «пожирателів вогню», ходіння по розпеченому вугіллю.

У Дамбулу є система печерних храмів, стіни й стелі яких укриті малюнками; «живуть» тут статуї Будди з усього світу. А в Сігірії вражає фортеця на величезній скелі. Цей пам’ятник давно внесений ЮНЕСКО до переліку світових цінностей. Побудована 2500 років тому, ця фортеця має вигляд лева, а вхід знаходиться в пащі звіра (назва цього архітектурного дива так і перекладається — «паща лева»). Колись галерею, яка веде до тронної зали, прикрашали зображення красунь з гарему (їх було 500), а протилежна стіна, відполірована до дзеркального блиску, відбивала силуети дівчат. Пізніше у фортеці поселилися монахи. Коли вони покинули це місце, всю скелю поглинули джунглі. Відшукали цю дивовижну пам’ятку далеких часів тільки наприкінці XX століття. Взагалі, на Шрі-Ланці збереглося багато унікальних старовинних споруд, полишених людьми XV—XVI ст. тому. Тепер там розкошують мавпи.

Міхінтале, звідки на Шрі-Ланці поширився буддизм, може похвалитися численними храмами. Анурадехапура — давня столиця країни, де росте величезне Бо — дерево Будди, найстаріше на острові. Поллонарува — ще одна колишня столиця, цікава вирізьбленими в скелях величезними статуями Будди.

Приємно вражає приїжджих при зустрічі з представниками місцевого населення те, як ланкійці вміють будь-чому радіти. А ще — вони напрочуд серйозно поринають в нірвану (Блаженний Спокій). Цей шлях дуже довгий, але... остров'яни, схоже, нікуди не поспішають. Бо в них попереду ціле життя (за буддійськими уявленнями, не одне!). Потяг до нірвани, очевидно, позитивно впливає на людину: злочинність тут практично відсутня.

Японія — Країна вранішнього сонця

Якщо поглянути на карту світу, то на схід від континенту Євразія можна побачити декілька островів, що нагадують морського коника. Це — Японія. Її територія складається приблизно з 3800 островів, які розташовані в Тихому океані. Їхня загальна площа — 378 тис. км^2. Великих островів чотири: Хоккайдо, Хонсю, Сікоку і Кюсю. Столиця Японії — Токіо (11,9 млн мешканців). Грошова одиниця — єна.

Японці називають свою країну Ніппон або Ніхон. До цієї назви входить два ієрогліфи, перший з яких означає «сонце», а другий — «основа». Звідси походить і символіка японського прапора — червоне коло на білому тлі, і поетична назва держави: Країна вранішнього сонця. А ось гімн Японії — Кіміґае — має «іноземне» походження. Він з'явився у 1888 р. завдяки англійцю Фентону, який був диригентом у японській армії, та німцю Еккерту.

За однією з легенд, Японія була створена мечем. Колись боги опустили кораловий клинок в океан, а коли виймали його, чотири прозорі краплі впали у воду і перетворились на чотири острови.

Майже три чверті території Японії займають гірські масиви з вузькими долинами, якими протікає безліч маленьких річок. А найвища гірська вершина країни — вулкан Фудзіяма — вважається святинею. Кожен японець хоча б раз у житті пішки підіймається на неї. Слід сказати, що вулкан цей дуже мирний — він прокидається один-два рази на століття.

Японці ставляться до своєї землі з великою шанобою, хоча природні умови в цій країні дуже складні. Кількість опадів від 100 до 3000 мм на рік (це більше, ніж у дощовій Великій Британії). Крім того, Японія постійно потерпає від стихійних лих —

цунамі, тайфунів та землетрусів. Тут щорічно відбувається близько 1,5 тис. землетрусів різної сили: в середньому кожного дня земля здригається чотири рази, а в деякі роки — до шести разів за добу. Великі землетруси набагато рідші, але вони здатні знищувати цілі міста. Японці почали фіксувати землетруси у своїх літописах починаючи з першого тисячоліття до нашої ери. Один з найсильніших землетрусів, про який збереглися достовірні відомості, стався 1 квітня 1793 року. Внаслідок його повністю зник японський острів Унсен разом з 53 тис. його

Фудзіяма

жителів. На місці острова утворився вулкан. У 1930 р. в Японії було зареєстровано 5744 землетруси. А під час землетрусу в Токіо (21 березня 1857 р.) загинуло 107 тис. чоловік. Жителі Японії постійно відчувають загрозу: за прогнозами вчених, через якихось 50 років їхня столиця може бути повністю зруйнована.

Рельєф Японії переважно гірський. Найвищі гори, Японські Альпи, розташовані в центральній частині острова Хонсю. Їхні окремі шпилі перевищують 3000 м над рівнем моря. Гори розділені глибокими, до 2 км, річковими ущелинами. Здебільшого японські гори мають вулканічне походження, причому деякі з вулканів — діючі. Втім, японці, як ніхто в світі, вміють обертати небезпеку собі на користь. На теплих схилах вулканів, що підігріваються підземним вогнем, вони вирощують овочі. А гейзери, які часто трапляються поряд з вулканами, ще багато століть тому вважалися природними лікарнями. «Працюють» на людей не тільки вулкани, але й морські хвилі. Японці були одними з перших, хто здогадався використовувати енергію припливів та відпливів, щоб отримати електроенергію.

Річок в Японії дуже багато, але здебільшого вони несудохідні. Найдовші з них — Сінано (368 км), Ісікарі (367 км) та

Токіо — столиця Японії

Тоне (322 км). Вони використовуються для сплаву лісу, якого в країні багато.

Оскільки Японія витягнута з півночі на південь, її клімат у тому ж напрямку змінюється від помірного до тропічного. На острові Хоккайдо влаштовують зимові фестивалі, товщина снігового покриву в деякі роки досягає там 4,5 м (звичайно, в горах). А на південних островах сніг коли й випадає, то дуже швидко тане, а в деяких місцевостях його не бачать роками. Кількість дощових днів змінюється від 130 на півдні і до 235 на північному заході.

Приблизно 60% площі Японії вкрито лісами. Флора країни дуже різноманітна і включає 2750 видів, у тому числі — 168 порід дерев. Тут можна побачити і кедрові ліси, і вічнозелені сосни-мацу, і такі знайомі берізки, і бамбукові зарості. Неофіційним гербом країни є 16-пелюсткова хризантема — символ імператорського дому. А про квітучу японську вишню — сакуру — створено стільки прекрасних віршів, що вона стала втіленням уяви європейців про японську культуру. Тваринний світ Японії дуже багатий. На її островах можна побачити багато мавп (макак, гібонів), кажанів, куниць, білок, летяг, шерстокрилів. На острові Рюкю живуть японський олень, чорний заєць «куро-усаги», синій птах «рурі-какеду», отруйна змія «хабу». Водяться в Японії й лисиці, японські чорні ведмеді, велетенські саламандри (до 1,5 м завдовжки), горностаї, сибірські соболі тощо.

Японська цивілізація — одна з найдавніших у світі. Ще за 7000 років до н. е. на території Японії вже жили найдавніші неолітичні племена. Першою справжньою культурою вчені вважають «дзьомон». Вона виникла десь у VI—I тис. до н. е. У ті часи люди займалися полюванням, збиранням, рибальством і збиранням їстівних молюсків у прибережній смузі. Жили вони в землянках, глиняний посуд виготовляли вручну, без використання гончарного кола. Пізніше прадавні племена зайнялися вирощуванням рису, скотарством. У сусідніх Китаю та Кореї вони запозичили бронзові знаряддя праці і зброю.

Десь у III ст. нашої ери виникла ще одна культура, так звана курганна. Правителів ці люди ховали у величезних курганах. Зброя була вже залізною, гончарні вироби — більш досконалими. Вчені вважають, що саме тоді були закладені основи соціального та державного устрою Японії. Довгий час йшла

Золотий павільйон у Кіото — давній столиці Японії

запекла боротьба між окремими кланами, потім почалася централізація країни. Але постійного центру не було: кожний імператор переносив столицю у своє місто. Легендарний імператор Японії Дзімму-Тенно вступив на престол Держави Ямато у 660 р. до н.е. і поклав початок безперервної династії японських імператорів.

Японія багато разів потерпала від інтервенції з боку Китаю. Але водночас вона багато в нього запозичила: писемність, буддизм, першу конституцію, прийняту у 604 р. До речі, китайська мова була офіційною та діловою в країні до XII—XIII ст. Соціальний устрій Японії був простим і складним водночас. Вся земля належала імператору, а його васали за право користування землею несли службу та сплачували податки.

З кінця XII ст. до 1867 р. державна влада зосередилася в руках сьогунів. Усього було три династії сьогунів: Мінамото (1192—1333 рр.), Асікага (1338—1573 рр.) і Токугава (1603—1867 рр.). У 1867—68 рр. відбулася революція, що сприяла модернізації країни. Незабаром, у 1889 р., була введена конституція, за якою Японія була проголошена конституційною монархією.

Наступний період розвитку країни був дуже бурхливим та неспокійним. У 1894—95 рр. Японія вела війну проти Китаю. Після російсько-японської війни 1904—05 рр. вона встановила протекторат над Кореєю, у 1910 анексувала її. У 1914 р. Японія вступила в Першу світову війну на боці Антанти. Безперервні війни призвели до величезного соціального напруження, в 1918 р. розгорнувся народний рух — «рисові бунти». У 1918—22 рр. Японія почала інтервенцію на Далекому Сході Росії, але зазнала поразки. Втім, загарбницькі плани японського уряду залишилися незмінними. В 1931 Японія окупувала Маньчжурію, у 1937 р. почала війну за захоплення всього Китаю, робила напади на СРСР і Монголію, але зазнала поразки. У Другій світовій війні Японія як союзник Німеччини окупувала багато азіатських країн, але з 1943 р. почала втрачати захоплені території. У серпні 1945 р. японський народ став жертвою атомних бомбардувань. Бомби, скинуті на міста Хіросіма та Нагасакі, обірвали життя мирних людей. З того часу кожного року японці вшановують пам’ять загиблих.

Японії нічого не лишалося, як примиритися з поразкою. Країна була цілком знесилена. Тоді вона вирішила зробити ставку не на зброю, а на науку — і виграла. Те, що сталося, економісти називають не інакше як «японським дивом». Вона стала провідною державою світу, маючи тільки один вид ресурсів — трудові (корисних копалин тут дуже мало — лише незначні поклади кам’яного вугілля, міді, вапняків, поліметалів та великі запаси сірки).

Меморіальний парк у Хіросимі

Нині Японія — високорозвинена індустріально-аграрна країна. За загальним обсягом промислового виробництва вона посідає одне з перших місць у світі. Вона є лідером з виробництва промислового радіоелектронного устаткування, побутових електронних приладів, роботів і гнучких виробничих систем, виплавки сталі, з виробництва легкових і вантажних автомобілів, суден, електроенергії, цементу, пластмас і синтетичних волокон, переробки нафти.

Сільське господарство Японії базується на вирощуванні рису та овочів. Але є тут і незвичайні ферми та поля, які знаходяться просто в морі. Японці штучно вирощують молюсків, рибу, креветок та морську капусту. За виловом риби країна посідає одне з перших місць у світі. Крім того, тут займаються шовківництвом (високоякісний японський шовк цінується в усьому світі).

Японська культура дуже своєрідна та витончена. Вона спирається на любов до всього прекрасного та піднесеного. Тільки тут могла з'явитися церемонія «ханамі» — милування квітами (до речі, крім неї є ще «юкімі» — милування снігом, «цукімі» — милування місяцем, і навіть «мамідзіварі» — милування кленовим листям восени), обігамі (створення фігурок з паперу) та ікебана (мистецтво складання букетів). А складання віршів колись вважалося необхідним елементом виховання та осві-

ти. Кожна благородна людина повинна була вміти висловити свої почуття у трьох (хокку) або п'яти (танка) рядках вірша. Існувала навіть народна мудрість: «Самурай, який не пише віршів, стає демоном». Військові мистецтва Японії — дзюдо, айкідо, карате, кендо — не менш витончені, ніж поезія. Вони базуються на точності рухів, пластичності бійців і обов'язково пов'язані з тим чи іншим образом.

Гармонійність японського світогляду походить від японських вірувань, що збереглися з давніх часів. Кажуть, що в Японії вісім мільйонів богів. Кожне місце має свого духа-покровителя. Одні живуть в скелях, інші — в озерах та річках, деякі — в деревах. Ці духи звуться «камі». Навіть сьогодні перед початком будівництва японці проводять спеціальну церемонію, щоб умилостивити камі. Крім духів місцевості є й інші: покровителі ремесел, боги, що втілюють людські чесноти, душі померлих. Культ предків — дуже важлива річ для японців, вони ніколи не забувають свого коріння. Всі ці вірування мають назву «синтоїзм» (від «син» — божество і «то» — шлях, тобто «шлях богів»). У другій половині VI ст. в Японії поширився буддизм, але суперечки між релігіями не виникло. В храмах навіть проходили спільні богослужіння. До речі, деякі з японців вважають себе прихильниками водночас двох релігій.

Синтоїстський храм у Кобі

Освіта в Японії трохи відрізняється від тієї, до якої ми звикли. Навчальний рік тут починається 1 квітня і закінчується в березні. Школярі відвідують заняття в середньому 240 днів на рік. Після школи або коледжу можна продовжити освіту в університеті, яких діє в Японії понад 400. Найдавніший з них — Токійський (заснований у 1877 р.) — є найавторитетнішим вищим навчальним закладом країни. За ним ідуть університети в Кіото (відкритий у 1895 р.), Сендаї (1907 р.) та Саппоро (1918 р.).

Японська система писемності дуже складна. Кожен японський учень має вивчити 1200 найуживаніших ієрогліфів, а освічена людина повинна знати їх не менше 2000. Японські тексти читаються згори донизу і справа наліво.

У театральному житті Японії традиційні театральні жанри — но (але, ногаку), кабукі, ляльковий театр бунраку, чи дзеруру, — мирно співіснують із сучасним театром. Жанр но сформувався в XI ст. Це — музична вистава з піснями, танцями і драматичним сюжетом, основу якого становлять твори класич-

Монорельсова дорога в Осаці

ної японської літератури. Популярний у Японії театр кабукі виник пізніше — на початку XVII ст. Основа його репертуару — класичні п'єси. Однак для театрів но і кабукі писали також такі відомі сучасні прозаїки, як Місімо Юкіо й Осарагі Дзіро. Серед акторів кабукі (ними були і є тільки чоловіки) широкої популярності набув Бандо Томасабуро. У 1990-х рр. зірки японського театру з шаленим успіхом виступали в спектаклях кабукі, що проходили в Лондоні, Парижі, Нью-Йорку, Сеулі, Сіднеї, Мехіко і Каїрі.

Буддійська пагода в Камакурі

Японський кінематограф має шанувальників в усьому світі. Найбільш відомими є режисери Акіра Куросава («Ідіот», «Сім самураїв», «Дерсу Узала», «Серпнева рапсодія» та інші) і Сіндо Кането («Голий острів», «Сьогодні жити і вмерти», «Обрій» та ін.).

Отже, Японія — це країна, яка зуміла стати однією з найбільш розвинених, не втрачаючи при цьому своїх традицій. Вона зберегла своє власне обличчя і навіть примусила інші країни звернутися до її досягнень, перейняти часточки її культурної спадщини.

Зміст

Оспівана Шехерезадою 3
Азербайджан — земля вогнів 11
Афґаністан — країна з підстреленою репутацією 16
Банґладеш — батьківщина бенгальського тигра 20
Бахрейн — мусульманська країна, де дозволено майже все 25
Бруней — нафтовий султанат 30
Бутан — королівство дракона 34
Вірменія — перша у світі християнська держава 39
В’єтнам — країна з багатьма іменами 44
Грузія — сонячна мрія аргонавтів 51
Ємен — країна щастя 58
Ізраїль — Свята земля 66
Індія — колиска східної цивілізації 73
Індонезія — «острівна країна» 82
Йорданія — країна Старого Завіту 91
Ірак — нащадок Месопотамії 101
Іран — земля аріїв 107
Камбоджа — найбідніше королівство світу 113
Катар — країна, де немає злочинності 120
Кіпр — казково прекрасний куточок Азії 128
Кирґизстан — країна вражаючих контрастів 138
Китай — країна чотирьох тисячоліть 145
Дві Кореї — дві держави
(Корейська Народно-Демократична Республіка
і Республіка Корея) 167
Кувейт — казковий куточок арабського світу 172
Лаос — країна-загадка 178
Ліван — земля ханаанська 188
Малайзія — країна джунглів і хмарочосів 192

Мальдіви — кораловий рай для закоханих 199
Монголія — земля, що дихає давниною 203
М’янма — Країна золотих пагод 210
Непал — «Земля біля підніжжя гір» 218
Об’єднані Арабські Емірати — казково багата країна 225
Оман — батьківщина Синдбада-мореплавця 232
Пакистан — «країна чистих» 237
Сінґапур — азіатський лев 244
Саудівська Аравія — земля пророка Мухаммеда 249
Сирія — хранителька старожитностей 256
Таджикистан — гірська країна 262
Таїланд — «Земля вільних» 269
Туркменистан — країна «народжених у світлі» 278
Узбекистан — серце Середньої Азії 284
Філіппіни — країна, що виросла з моря 290
Шрі-Ланка — острівна держава 300
Японія — Країна вранішнього сонця 308